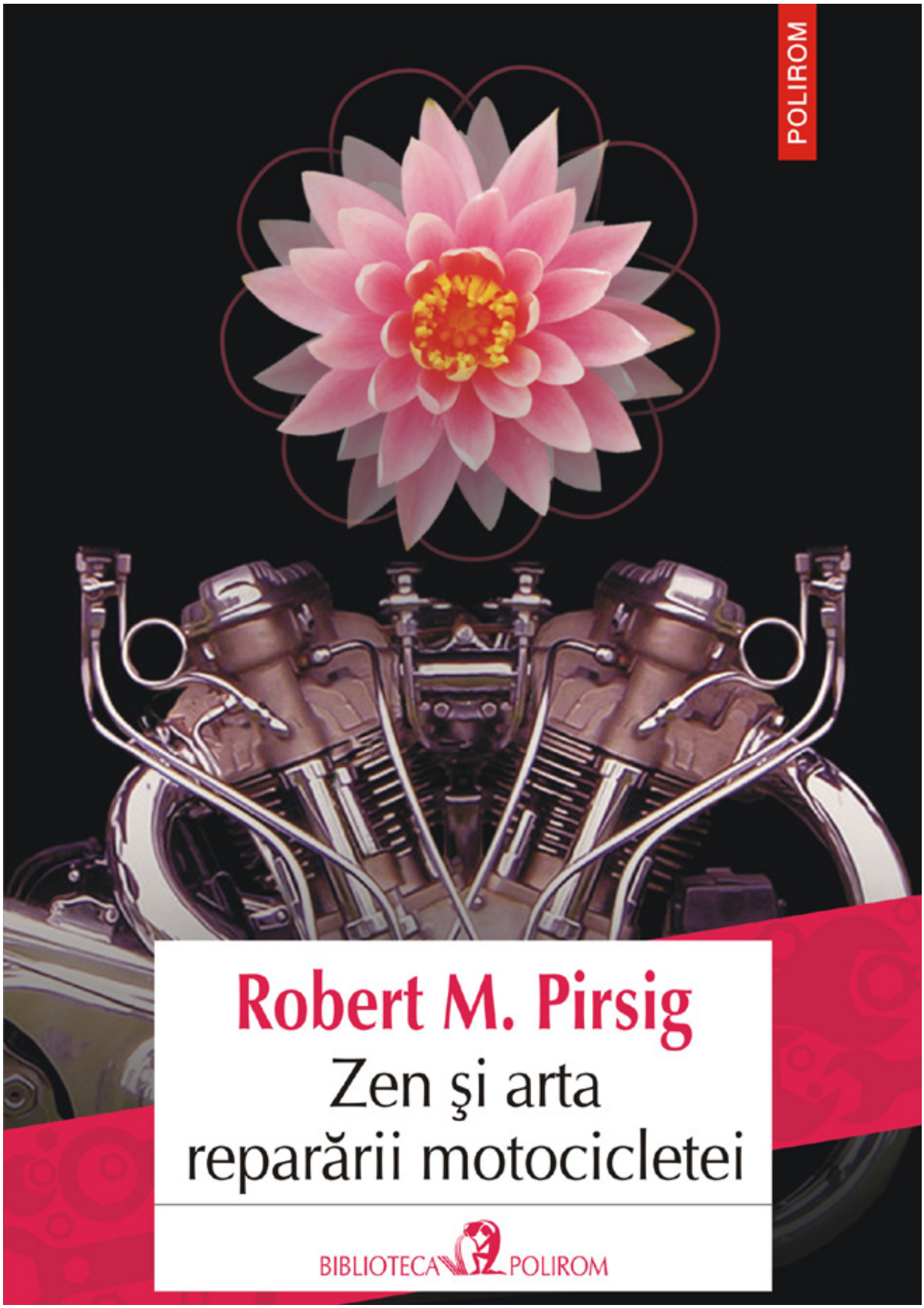
POLIROM
Robert M. Pirsig
Zen şi arta reparării motocicletei
BIBLIOTECA POLIROM

Robert M. Pirsig

Zen şi arta reparării motocicletei

O investigaţie asupra valorilor

Traducere din limba engleză
de Bogdan Perdivară

POLIROM
2013

© 2013 by Editura POLIROM, pentru traducerea în limba română

www.polirom.ro
Editura POLIROM
Iaşi, B-dul Carol I nr. 4; P.O. BOX 266, 700506
Bucureşti, Splaiul Unirii nr. 6, bl. B3A, sc. 1, et. 1;
sector 4, 040031, O.P. 53, C.P. 15-728

ISBN ePub: 978-973-46-3808-6
ISBN PDF: 978-973-46-3809-3
ISBN print: 978-973-46-3641-9

Coperta: Radu Răileanu
Foto copertă: © iStockphoto.com/Hsin-We Hsu

Această carte în format digital (e-book) este protejată prin copyright şi este destinată exclusiv utilizării ei în scop privat pe dispozitivul de citire pe care a fost descărcată. Orice altă utilizare, incluzând împrumutul sau schimbul, reproducerea integrală sau parţială, multiplicarea, închirierea, punerea la dispoziţia publică, inclusiv prin internet sau prin reţele de calculatoare, stocarea permanentă sau temporară pe dispozitive sau sisteme cu posibilitatea recuperării informaţiei, altele decât cele pe care a fost descărcată, revânzarea sau comercializarea sub orice formă, precum şi alte fapte similare săvârşite fără permisiunea scrisă a deţinătorului copyrightului reprezintă o încălcare a legislaţiei cu privire la protecţia proprietăţii intelectuale şi se pedepsesc penal şi/sau civil în conformitate cu legile în vigoare.

Lectura digitală protejează mediul

Versiune digitală realizată în colaborare cu elefant.ro

ROBERT M. PIRSIG s-a născut în 1928, la Minneapolis. Are trei copii, rodul a două căsătorii, şi un IQ de 170, datorită căruia intră la universitate la numai cincisprezece ani. Studiază filosofia, îşi continuă studiile în Benares, dar înainte de aceasta, în 1946, se înrolează în armată şi luptă în războiul din Coreea. *Zen şi arta reparării motocicletei*, celebrul său roman filosofic, a intrat în Guinness Book of Records ca fiind cel mai răsunător bestseller cu cele mai multe respingeri de publicare primite din partea editurilor: 121. *Zen şi arta reparării motocicletei* a vîndut pînă în prezent mai bine de 5.000.000 de exemplare. În 1991, cînd primeşte o bursă Guggenheim, Pirsig îşi definitivează al doilea roman: *Lila: An Inquiry into Morals*, încă netradus în limba română.

Familiei mele

Nota autorului

Cele ce urmează se sprijină pe lucruri petrecute în realitate. Deşi multe dintre ele au fost schimbate, pentru scopuri retorice, lucrurile relatate trebuie privite, în principiu, ca reale. Nu ar trebui, cu toate acestea, să fie asociate cu informaţii privitoare la practica ortodoxă a budismului Zen. Cartea, de altfel, nu este foarte precisă nici în privinţa motocicletelor.

Şi ce e bine, Phaidros, şi ce nu e bine – trebuie oare să întrebăm pe cineva despre lucrurile acestea?

Introducere

Presupun că orice scriitor visează la succesul pe care îl are *Zen şi arta reparării motocicletei* din 1974, când a apărut prima ediţie – cronici elogioase, milioane de exemplare vândute în douăzeci şi şapte de limbi, descriere în presă drept „cea mai citită carte de filosofie din toate timpurile“[1].

La începutul anilor ’70, când a fost scrisă, aveam şi visurile acelea, sigur că da, însă nu m-am lăsat pradă lor şi nici nu le-am exprimat public de teamă că vor fi interpretate ca megalomanie şi ca o recădere în boala psihică de care suferisem înainte. Visurile sunt acum realitate şi nu trebuie să-mi mai fac griji în privinţa asta.

Dar, mai degrabă decât să readuc în discuţie un succes cunoscut de toată lumea, ar fi mai nimerit acum să scriu despre erorile cărţii şi poate să ajut la corectarea lor. Sunt două care ies în evidenţă – una minoră şi alta majoră.

Cea minoră este că Phaidros nu înseamnă „lup“ în greacă. E o greşeală, în partea a patra, iscată de experienţa reală pe care am avut-o ca student la Universitatea din Chicago, în 1960. Profesorul a spus atunci că lui Platon îi plăcea să folosească, pentru personajele sale, nume ce sugerau natura personalităţii lor, iar în *Phaidros* comparaţia a fost făcută cu un lup. Profesorul respectiv, pe nume Lamm sau Lamb, s-a uitat la mine într-un fel care parcă sugera că mi se potrivea titulatura de lup. Eram un marginal interesat mai degrabă să atace ce i se preda decât să înveţe. Mintea mea hiperactivă a reţinut asta drept relaţia definitivă cu şcoala şi a strecurat-o în carte. Însă personajul asemănat de Platon cu lupul era nu Phaidros, ci Lycias (Lysias), nume similar, în greacă, cu *lykos,* lup. După

cum mi-au arătat în numeroase rânduri cititorii, *phaidros* înseamnă de fapt „strălucitor“, „radios“. Am avut noroc. Putea să însemne ceva mult mai rău.

A doua eroare e cu mult mai gravă, fiindcă a întunecat înţelesul fundamental al cărţii. Multă lume a observat că sfârşitul nu prea limpezeşte lucrurile, că lipseşte ceva. Unii i-au zis „final hollywoodian“, un final care umbreşte integritatea artistică a cărţii. Au dreptate, dar asta nu fiindcă s-a intenţionat un asemenea final hollywoodian. E pentru că s-a avut în vedere un sfârşit mult diferit, dar care nu a fost suficient de clar. În finalul aşa cum a fost intenţionat, nu naratorul triumfă asupra răufăcătorului Phaidros. Un Phaidros onorabil triumfă asupra naratorului care l-a pus mereu într-o lumină proastă. În ediţia nouă, acest lucru a fost clarificat prin folosirea unui font fără serife[2] pentru vocea lui Phaidros.

Ca să dezvolt, daţi-mi voie să mă întorc în trecut, la un seminar de scriere creativă ce se ţinea în după-amiezile de iarnă de la începutul anilor 1950 la Universitatea din Minnesota. Profesorul era Allen Tate, distins poet şi critic literar. Subiectul nostru, la multe întâlniri, a fost lucrarea lui Henry James, *O coardă prea întinsă*, în care o guvernantă încearcă să-şi apere cei doi protejaţi de o prezenţă fantomatică, dar în cele din urmă eşuează şi respectivii sunt ucişi. Eram cu totul convins că nu-i vorba despre altceva decât o poveste cu fantome ca toate celelalte, însă Tate a zis nu, Henry James a avut în vedere mai mult de-atât. Guvernanta nu este eroina povestirii. E o răufăcătoare. Nu fantoma ucide copiii, ci credinţa isterică a guvernantei că există o fantomă. La început nu mi-a venit să cred, dar am recitit povestirea şi am văzut că Tate avea dreptate. O poţi interpreta şi aşa.

Cum de nu-mi dădusem seama?

Tate a explicat că James a reuşit să obţină acest efect magic prin folosirea naratorului la persoana întâi. Ne-a zis că persoana întâi este cea

mai dificilă formă, fiindcă scriitorul e închis în capul naratorului şi nu poate ieşi. Nu poate spune „în acest timp, la fermă“ ca formulă de tranziţie spre alt subiect, fiindcă e întemniţat pentru totdeauna înăuntrul naratorului. *Dar aşa e şi cititorul!* Şi asta dă tărie naraţiunii la persoana întâi. Cititorul nu vede că guvernanta e răufăcătoarea, fiindcă cititorul nu vede decât ce vede şi guvernanta.

Să ne întoarcem acum la *Zen şi arta reparării motocicletei* şi să notăm similitudinile. Avem un narator a cărui relatare nu poate fi părăsită. Se referă la un spirit rău pe nume Phaidros, dar puteţi şti că spiritul e rău doar pentru că aşa vă spune naratorul. Pe parcursul poveştii, Phaidros apare în visele naratorului într-un asemenea fel, încât începi să vezi nu numai că naratorul îl vânează pe Phaidros ca să-l distrugă, dar şi că Phaidros îl urmăreşte pe narator cu aceeaşi intenţie. Cine va câştiga?

Avem de-a face aici cu o personalitate disociată: două minţi care se luptă pentru acelaşi trup, o afecţiune ce a inspirat înţelesul originar al termenului „schizofrenie“. Aceste două minţi au raportări diferite la ceea ce este important în viaţă.

Naratorul e, în principal, o persoană dominată de valori sociale. Cum spune la început, „N-am mai avut o idee nouă de ani întregi“. Nu-şi deapănă niciodată povestea decât în feluri calculate să vă facă să-l plăceţi. Gândurile cele mai intime le va împărtăşi cu voi, dar nu cu John, cu Sylvia, Chris sau cu soţii DeWeese. Nu vrea, mai ales, să fie izolat de tine – cititorul – sau de societatea din jur. Menţine cu grijă o poziţie între graniţele normale ale societăţii care-l înconjoară fiindcă a văzut ce s-a întâmplat cu Phaidros, care n-a făcut asta. Şi-a învăţat lecţia. Gata cu terapia de şoc. Abia la un moment dat naratorul îşi mărturiseşte secretul: că e un eretic felicitat de toţi pentru a-şi fi salvat sufletul, dar care ştie, în sinea lui, că nu şi-a salvat decât pielea.

Mai există doar alte două personaje care ştiu sau simt asta. Chris este unul. E zdruncinat de nedumerire şi durere când îl caută pe tatăl pe care

şi-l aminteşte şi pe care-l iubeşte, dar nu-l mai poate găsi. Phaidros e celălalt. Ştie prea bine ce are de gând naratorul şi-l dispreţuieşte pentru asta.

Din perspectiva lui Phaidros, naratorul e un vândut, un laş care a abandonat adevărul pentru popularitate şi acceptare socială în rândul psihiatrilor, familiei, angajatorilor şi cunoştinţelor. El vede că naratorul nu mai vrea să fie onest, ci doar un membru acceptat al comunităţii, care pleacă spinarea, urmând să ducă o viaţă comodă, de adaptat.

Phaidros a fost călăuzit de valori intelectuale. Nu a dat doi bani pe cine-l place şi cine nu. Şi-a urmat neabătut ţelul de căutare a unui adevăr pe care-l simţea ca fiind de o copleşitoare importanţă pentru lume. Lumea n-a avut habar de ce se străduia să facă el şi a încercat să-l ucidă pentru agitaţia provocată. Acum a ajuns să fie distrus social – redus la tăcere. Dar reziduurile lucrurilor pe care le-a ştiut cândva mai persistă în creierul naratorului, constituind astfel sursa conflictului.

La sfârşit, zbaterea lui Chris îl eliberează pe Phaidros. Când Chris întreabă „Chiar ai fost nebun?“ şi răspunsul este „Nu“, Phaidros e cel care răspunde şi nu naratorul. Şi când Chris spune „Ştiam eu“, înţelege totodată că, pentru prima dată în toată călătoria, vorbeşte cu tatăl cel de mult pierdut. Tensiunea s-a spulberat. Au învins. Naratorul se destramă şi dispare. „O să fie mai bine de-acum“, zice Phaidros. „Poţi, cumva, să te prinzi de chestia asta“.

Dacă vreţi să ştiţi mai multe despre adevăratul Phaidros, care nu-i deloc o stafie răutăcioasă, ci mai degrabă un hiperintelectual manierat, vă recomand *Lila* – o continuare pe care prea puţini au înţeles-o cum se cuvine. Vă mai recomand şi www.moq.org, pe internet, un grup ce se numără printre puţinii oameni care o înţeleg.

1. *London Telegraph* şi Radio BBC (n.tr.).
2. Serifele sunt „picioruşele“ sau prelungirile literelor (n.r.).

Zen şi arta reparării motocicletei

Partea întâi

1

Îmi văd ceasul fără să iau mâna de pe ghidonul stâng al motorului, văd că este opt treizeci dimineaţa. Vântul, chiar şi la nouăzeci de kilometri pe oră, e cald şi umed. Când la opt şi jumătate e aşa de încins şi jilav, mă întreb cum o să fie oare după-amiază.

Vântul suflă duhori pestilenţiale, de la smârcurile de lângă şosea. Suntem într-o zonă a Câmpiilor Centrale, înţesată de terenuri unde se vânează raţe, îndreptându-ne spre nord-vest, din Minneapolis, către cele două Dakote. Autostrada e de fapt o bătrână bandă dublă de beton, fără prea mult trafic de când o altă autostradă paralelă, cu patru benzi, a fost dată în folosinţă acum câţiva ani. Când trecem pe lângă câte o mlaştină, aerul se răcoreşte deodată, apoi, după ce-o depăşim, se încălzeşte la loc.

Mă bucur că străbat locurile. E un fel de nicăieri, faimos pentru absolut nimic şi atrăgător tocmai din cauza asta. Orice încordare dispare când străbaţi şosele vechi ca asta. Ne hurducăm pe cimentul crăpat, prin papură, porţiuni cu iarbă, apoi iar papură şi ierburi de baltă. Ici şi colo e câte un ochi de apă şi, dacă te uiţi atent, la marginea păpurişului poţi vedea raţe sălbatice. Şi ţestoase… Şi uite şi-o mierlă cu aripi roşii.

Îl pocnesc pe Chris peste genunchi şi i-o arăt.

— Ce! răcneşte.

— Mierlă!

N-aud ce zice.

— Ce? răcnesc la rându-mi.

Mă apucă de cască, din spate, şi îmi urlă în ureche:

— Am văzut *o groază* din astea, tată!

— Aha! urlu şi eu.

Apoi dau din cap. La unsprezece ani nu te impresionează prea mult mierlele cu aripi roşii.

Trebuie să fii mai în vârstă pentru aşa ceva. Pentru mine se combină cu amintiri pe care el nu le are. Dimineţi reci, cu mult timp în urmă, când buruienile erau cafenii şi papura se unduia în vântul dinspre nord-vest. Mirosul pestilenţial venea atunci de la mâzga ce ni se lipise de cizmele pescăreşti în vreme ce aşteptam să se ridice soarele şi să înceapă sezonul la raţe. Sau ierni când ochiurile de apă erau îngheţate cu totul şi moarte şi puteam păşi peste gheaţă şi zăpadă, prin păpurişul mort, fără să văd decât văzduh cenuşiu, chestii neînsufleţite şi frig. Mierlele erau plecate. Dar acum, în iulie, au revenit şi totul musteşte de viaţă, fiecare palmă de pământ zumzăie, ţiuie, ciripeşte şi bâzâie, o comunitate întreagă, cu un milion de fiinţe vii care-şi duc vieţile într-un soi de continuum benign.

Când străbaţi drumurile pe motocicletă, vezi lucrurile într-un fel cu totul diferit de oricare altul. În maşină te afli mereu într-o îngrăditură şi, fiindcă eşti obişnuit cu asta, nu-ţi dai seama că ceea ce vezi prin geamuri aduce mai mult cu televiziunea. Eşti un observator pasiv şi totul trece pe lângă tine, mişcându-se plicticos într-un cadru.

Pe motor s-a zis cu cadrul. Eşti în contact complet cu toate. Eşti *în* scenă, nu doar o priveşti, şi starea asta de prezenţă e copleşitoare. Cimentul fâşâitor, la douăzeci de centimetri sub picior, e adevărata chestie, aceeaşi pe care calci, e chiar acolo, înceţoşat în aşa măsură, că nu-ţi poţi concentra privirea pe el, totuşi poţi pune piciorul pe el să-l atingi şi întreaga chestie, întreaga experienţă, nu e dată niciodată deoparte din conştiinţa imediată.

Chris şi cu mine călătorim spre Montana cu nişte prieteni, care ne-au luat-o înainte pe drum, şi poate o să mergem chiar mai departe de-atât. Câmpiile sunt intenţionat infinite, mai mult ca să călătoreşti decât să ajungi undeva. Suntem în vacanţă, nu ne grăbim. Rutele secundare sunt de preferat. Drumurile districtuale pavate sunt cele mai bune, drumurile

naţionale vin după ele. Autostrăzile sunt cele mai rele. Vrem să mergem bine şi repede, dar pentru noi accentul cade acum pe „bine“ mai mult decât pe „repede“. Când schimbi accentul în felul ăsta, se modifică întreaga abordare. Serpentinele deluroase sunt lungi când e vorba de secunde, dar mult mai plăcute pe motor, unde te laşi pe-o parte la curbe şi nu eşti zgâlţâit încoace şi-ncolo ca într-un habitaclu. Şoselele cu trafic puţin sunt mai plăcute, dar şi mai sigure. Drumurile lipsite de magazinaşe pe margine şi de panouri cu reclame sunt şi mai bune, drumuri pe unde tufele, pajiştile şi livezile îţi vin până aproape de umăr, unde copiii îţi fac din mână când treci şi oamenii se uită de pe verandă să vadă cine-i, unde când te opreşti ca să ceri informaţii sau îndrumări, răspunsul tinde să fie mai lung decât ai vrea, unde lumea întreabă de unde eşti de fel şi de câtă vreme ai pornit la drum.

Au trecut ceva ani de când soţia mea, eu şi prietenii noştri ne-am apucat să străbatem drumurile astea. Mergeam pe ele când şi când pentru variaţie sau ca să scurtăm traseul spre vreo autostradă principală, iar de fiecare dată peisajul era grandios şi ieşeam de pe drum simţindu-ne relaxaţi şi voioşi. Am tot făcut-o, iar şi iar, până ne-am dat seama de ceva ce-ar fi trebuit să ne sară în ochi: drumurile astea sunt cu adevărat diferite de cele principale. Întregul ritm al vieţii şi personalităţile celor care locuiesc de-a lungul lor sunt diferite. Nu se duc nicăieri. Nu-s prea ocupaţi ca să fie amabili. Existenţa şi noutatea lucrurilor le sunt cunoscute. Ceilalţi, cei care s-au mutat la oraş cu ani în urmă şi progeniturile lor pierdute, le-au uitat cu totul. Descoperirea asta a fost epocală.

M-am tot întrebat ce ne-a împiedicat, atâta vreme, să ne prindem cum stau lucrurile. Vedeam totul şi parcă nu vedeam. Sau, mai degrabă, eram antrenaţi să *nu* vedem. Limitaţi, probabil, de gândul că adevărata acţiune avea loc în metropole şi că restul nu era decât întindere de pământ plictisitor şi pustiu. Un lucru uimitor de-a dreptul. Adevărul îţi bate la uşă, însă îi spui: „Pleacă de-aici, eu caut adevărul“ şi se duce. Incredibil.

Dar după ce-am priceput cum stau lucrurile, firește, nimic nu ne-a mai ţinut departe de drumurile acelea: sfârşituri de săptămână, după-amiezi, vacanţe. Am ajuns devotaţi mersului cu motocicleta pe şosele secundare şi am descoperit că există lucruri care se învaţă cu timpul.

Am învăţat, de pildă, cum să le ochim pe cele ca lumea pe hartă. Dacă linia şerpuieşte, drumul e bun. Asta înseamnă că-s dealuri. Dacă pare a fi calea principală de acces către un oraş sau o metropolă, e rău. Cele mai bune leagă mereu nicăieriul de nicăieri şi au o alternativă care te duce acolo mai iute. Dacă porneşti spre nord-est dintr-un oraş mare, niciodată să nu te depărtezi în linie dreaptă de el. Ieşi, apoi coteşti spre nord, după aceea spre est, apoi iar spre nord şi îndată o să dai într-o şosea secundară pe care o ştiu doar localnicii.

Chestia de căpătâi e să nu te rătăceşti. De vreme ce doar localnicii folosesc drumurile astea şi le ştiu ca pe buzunarele lor, nimeni nu se plânge dacă nu sunt indicatoare la răscruci. Şi foarte adesea se întâmplă să nu fie. Iar când sunt, de obicei au forma unor panouri mici, pierdute prin buruieni şi atâta tot. Pe drumurile de ţară indicatoarele nu te trag de mânecă. Dacă ratezi indicatorul din bălării, e problema *ta*, nu a lor. Pe lângă asta, descoperi că harta autostrăzii e deseori imprecisă când vine vorba de drumuri lăturalnice. Iar din când în când te trezeşti că „drumul tău de ţară“ te scoate la o potecă, ce se face cărăruie şi-apoi dă într-o păşune şi se opreşte ori te scoate în curtea din spate a vreunei ferme.

Navigăm deci mai mult pe ghicite, deducând drumul din indiciile pe care le găsim. Ţin în buzunar o busolă pentru zilele noroase, când soarele nu indică direcţia, şi mi-am fixat harta într-un suport special, deasupra rezervorului; aşa pot număra kilometrii de la ultima intersecţie şi ştiu după ce să mă uit. Cu sculele astea şi fără presiunea de-a „ajunge undeva“, ne descurcăm de minune şi e ca şi cum aproape am avea America doar pentru noi.

De Ziua Muncii şi Ziua Comemorării[1] umblăm kilometri întregi pe drumurile astea fără să vedem vreun alt vehicul, după care ne intersectăm cu o autostradă federală şi ne uităm la maşinile înghesuite bară la bară, întinse până la linia orizontului. Feţe mânioase înăuntru. Copilaşi bocind pe bancheta din spate. Îmi doresc să le pot spune ceva, dar mă privesc posomorâţi şi par să fie grăbiţi, aşa că nu mai apuc…

De o mie de ori am văzut mlaştinile astea şi totuşi, de fiecare dată, mi se par noi-nouţe. Ar fi greşit să le spunem benigne. Le-ai putea la fel de bine numi crude şi nepăsătoare, sunt toate chestiile astea, dar *realitatea* lor e mai presus de jumătăţi de măsură. Uite! Un stol imens de mierle cu aripi roşii se ridică din cuiburile de prin păpuriş, speriate de zgomotul făcut de noi. Iarăşi îi dau o palmă peste genunchi lui Chris… apoi îmi amintesc că a mai văzut asta.

— Ce-i? răcneşte din nou.

— Nimic.

— Haide, *ce-i*?

— Verificam doar dacă mai eşti aici, răcnesc şi eu, apoi nu mai spunem nimic.

Dacă nu cumva îţi place să-ţi spargi bojocii răcnind, nu prea poţi purta conversaţii grozave pe o motocicletă în mişcare. În schimb, îţi petreci timpul băgând de seamă lucrurile care te înconjoară şi meditând asupra lor. Asupra celor văzute şi auzite, asupra stării vremii şi a lucrurilor de care-ţi aminteşti. Te gândeşti la maşinăria care te poartă şi la peisajul rural în care te afli, te gândeşti la tot felul de chestii, pe îndelete şi profund, fără să te zoreşti şi fără să simţi că pierzi timpul.

Mi-ar plăcea să folosesc acum un pic de timp ca să vorbesc despre nişte lucruri care mi-au trecut prin minte. De obicei, suntem aşa de grăbiţi, că nu prea apucăm să stăm la taclale. Rezultatul e un soi de superficialitate repetitivă, o monotonie care face pe cineva să se întrebe, după ani şi ani, unde s-a scurs timpul şi să-i pară rău că s-a dus. Dar acum,

că avem ceva vreme şi ştiu că-i aşa, mi-ar plăcea să discut mai în amănunt despre lucruri ce par importante.

Îmi vine în minte un soi de dezbatere Chautauqua – e singurul nume la care mă pot gândi – precum conferinţele publice itinerante care circulau cândva prin toată America, prin America *asta*, cea în care ne aflăm acum, discuţiile populare menite să lămurească şi să distreze, să îmbunătăţească gândirea şi să aducă lumină şi cultură urechilor şi minţii ascultătorului. Dezbaterile au fost date la o parte de radio, mai alert, de filme şi televizor şi mi se pare că schimbarea asta n-a fost neapărat o îmbunătăţire. Poate din cauza acestor schimbări curentul conştiinţei naţionale se mişcă acum mai iute şi e mai lat, însă pare a fi mai puţin adânc. Vechile albii nu-l mai pot cuprinde şi, în căutarea unor albii noi, pare să răspândească haos şi distrugere pe maluri. În dezbaterea asta aş vrea nu să sap noi albii ale conştiinţei, ci pur şi simplu să le adâncesc pe cele vechi, astupate de mâlul gândurilor răsuflate şi al platitudinilor prea des repetate. „Ce-i nou?“ este o întrebare eternă şi mereu actuală, însă una care, explorată excesiv, duce doar la o nesfârşită paradă de banalităţi şi lucruri la modă, mâlul mental al zilei de mâine. Mi-ar plăcea, în schimb, să mă ocup de întrebarea „Ce-i mai bun?“, o întrebare care taie mai degrabă în adâncime decât în lăţime, o întrebare ale cărei răspunsuri tind să mişte mâlul pe firul apei. Există epoci ale istoriei umane în care albiile gândului au fost săpate prea adânc şi nici o schimbare n-a mai fost posibilă, nimic nou nu s-a întâmplat, iar „mai bun“ a ajuns o chestiune de dogmă, însă nu asta e situaţia acum. Acum curentul conştiinţei noastre comune pare să-şi inunde malurile, să-şi piardă direcţia şi sensul de bază, să potopească terenurile joase şi să le izoleze de cele înalte, fără vreun scop anume în afară de conservarea propriei inerţii interne. Un pic de adâncire a albiei pare nimerită.

Ceilalţi motociclişti, John Sutherland şi soţia lui, Sylvia, s-au oprit la un popas, pe marginea drumului. E vremea să ne mai dezmorţim. Când

trag şi eu motocicleta alături, Sylvia îşi scoate casca şi-şi răsfiră părul scuturând din cap, în vreme ce John îşi propteşte BMW-ul. Nu spunem nimic. Am fost în atâtea excursii împreună, că ştim dintr-o ochire cum se simt ceilalţi. Deocamdată ne ţinem gura şi admirăm priveliştea.

Băncuţele de picnic sunt pustii la această oră a dimineţii. Avem tot locul pentru noi. John păşeşte pe iarbă până la o pompă de fier şi începe să pompeze apă de băut. Chris hălăduieşte printre copaci, urcă un deluşor înverzit şi ajunge la un pârâiaş. Eu nu fac decât să privesc de jur împrejur.

După un timp, Sylvia se aşază pe băncuţa de lemn şi-şi întinde picioarele, ridicându-le pe rând, fără să se uite în sus. Tăcerile lungi înseamnă la ea posomoreală, aşa că spun ceva despre asta. Ridică ochii, apoi îi coboară iarăşi.

— E de la oamenii ăia din maşini, care veneau din partea cealaltă, zice. Primul părea foarte trist. Şi al doilea exact la fel, apoi următorul şi următorul, erau toţi o apă şi-un pământ.

— Se duceau la muncă, sunt navetişti.

Era sensibilă, dar nu se petrecuse nimic nefiresc.

— Na, ce să-i faci, *muncă*, repet. Luni dimineaţa. Pe jumate adormiţi. Cine se duce luni dimineaţa la muncă zâmbind cu gura până la urechi?

— Doar că păreau aşa de *pierduţi*, zice. Parc-ar fi fost morţi cu toţii. Ca un cortegiu funerar.

Lasă apoi jos amândouă picioarele şi nu le mai mişcă.

Înţeleg ce zice, dar n-are logică. Munceşti ca să mănânci, şi asta fac şi ei.

— M-am uitat la mlaştini, zic.

Ridică privirea după ceva timp şi spune:

— Şi ce-ai văzut?

— Un stol întreg de mierle. S-au ridicat brusc când am trecut.

— Oh.

— M-am bucurat să le văd iar. Leagă lucrurile, gânduri şi altele la fel, ştii?

Stă pe gânduri un timp şi apoi, cu verdele intens al copacilor în spate, zâmbeşte. Pricepe o limbă stranie, care nu are nimic de-a face cu ce spui. O fiică.

— Da, zice. Sunt frumoase.

— Să te uiţi după ele, zic.

— În regulă.

John vine şi-şi verifică echipamentul de pe motor. Mai trage de nişte frânghii, apoi desface taşca şi începe să scotocească în ea. Aşază nişte chestii pe pământ.

— Dacă ai nevoie de frânghie, nici o problemă, zice. Doamne, cred că am de vreo *cinci* ori pe cât îmi trebuie.

— Încă nu, spun.

— Chibrituri? zice scotocind mai departe. Loţiune de plajă, piepteni, şireturi… *şireturi*? La ce ne trebuie şireturi?

— Hai să nu începem cu *asta*, spune Sylvia.

Se uită unul la celălalt cu figuri impasibile, apoi întorc ochii spre mine.

— Mereu se poate rupe câte-un şiret, decretez solemn.

Zâmbesc amândoi, dar nu unul către celălalt.

Îndată îşi face apariţia Chris şi e vremea de plecare. Cât se pregăteşte el şi suie pe şa, ei o pornesc. Sylvia face din mână. Suntem iarăşi pe autostradă şi-i văd cum câştigă avans.

Dezbaterea la care mă gândesc în călătoria asta mi-a fost inspirată de cei doi cu multe luni în urmă şi poate, nu-mi dau seama totuşi, are de-a face cu o oarecare lipsă subtilă de armonie între ei.

Lipsa de armonie este, se presupune, destul de obişnuită într-o căsnicie, dar în cazul lor pare mai tragică. Mie, cel puţin, aşa îmi pare.

Nu e vorba, între ei, de o nepotrivire de caracter; e altceva, un lucru pentru care nici unul dintre ei nu-i de vină, dar pentru care nici unul nu are vreo soluţie. Nici eu nu sunt sigur că am soluţii, doar idei.

Ideile au început să-mi vină odată cu ceea ce a părut a fi o divergenţă minoră de opinii între mine şi John, legată de modul de reparare a motocicletelor proprii. Mie mi se pare normal şi firesc să mă folosesc de sculele din trusă şi de cărticica cu instrucţiuni care vine cu fiecare motor, să-l ţin în parametrii optimi şi să-l reglez eu însumi. John obiectează. Preferă să lase un mecanic competent să se ocupe de asemenea lucruri, ca să fie bine făcute. Ambele puncte de vedere sunt destul de frecvente şi divergenţa asta minoră n-ar fi fost pusă sub lupă dacă n-am fi petrecut atâta timp călătorind împreună, stând prin pensiuni de ţară, bând bere şi vorbind verzi şi uscate. Verzi şi uscate, de obicei, înseamnă ce ne-a trecut prin minte în jumătatea de oră sau în cele patruzeci şi cinci de minute de când am vorbit ultima oară. Dacă e despre drumuri, vreme, oameni şi amintiri de altădată sau despre ştirile de prin ziare, conversaţia curge plăcut. Dar dacă performanţele vehiculului motorizat îmi stăruie în minte şi ajung să pătrundă în conversaţie, gata cu plăcutul. Conversaţia bate pasul pe loc. Se lasă tăcerea, vorbele nu mai au şir. E ca şi cum doi prieteni, unul catolic şi celălalt protestant, ar sta la o bere, s-ar bucura de viaţă şi apoi ar începe, cumva, să discute despre contracepţie. Şi totul încremeneşte.

Sigur că, atunci când descoperi una ca asta, e ca şi cum ai da peste un dinte cu smalţul sărit. Nu-l mai poţi lăsa în pace. Îl încerci cu limba, îl pipăi, tragi de el, te gândeşti la el, nu fiindcă ţi-ar plăcea, ci fiindcă îţi stă pe creier şi din creierul propriu nu poţi ieşi. Iar cu cât dau târcoale şi trag de subiectul reparării motorului, cu atât mai iritat devine, ceea ce mă face, evident, să trag şi să împing şi mai tare. Nu cu intenţia de a-l irita, ci fiindcă iritarea pare simptomul a ceva mai adânc, ceva mai profund, care nu se zăreşte la prima vedere.

Când vorbeşti de contracepţie, subiectul e blocat şi îngheţat nu pentru că se discută soarta câtorva bebeluşi. Asta e doar la suprafaţă. În profunzime e un conflict al credinţei, al credinţei în planificarea socială empirică ce se bate cap în cap cu credinţa în autoritatea lui Dumnezeu, aşa cum e ea revelată de învăţăturile Bisericii Catolice. Poţi demonstra valenţele practice ale planificării familiale până oboseşti să te asculţi pe tine însuţi, fără nici un rezultat, fiindcă celălalt nu ia de bună premisa că orice lucru care e practic din punct de vedere social e şi bun în sine. Bunătatea are, pentru el, alte surse, pe care le valorizează la fel de mult sau mai mult chiar decât utilitatea socială.

Aşa şi cu John. I-aş putea predica despre sensul şi valoarea reparării motocicletei până răguşesc şi tot nu l-aş clinti nici atâtica. După două propoziţii legate de tema asta, ochii îi devin de-a dreptul sticloşi şi schimbă subiectul sau se uită pierdut în zare. N-are chef să audă nimic despre aşa ceva.

Sylvia, în privinţa asta, e cu totul de partea lui. Ba chiar e mai categorică. „E un lucru complet diferit“, zice când e într-o dispoziţie meditativă. „Un fel de gunoi“, zice când nu e. Amândoi vor să *nu* înţeleagă. Să nu *audă*. Şi cu cât încerc să pricep ce anume mă face să-mi placă partea de mecanică şi pe ei s-o urască atâta, cu atât problema îmi scapă mai mult printre degete. Cauza esenţială a acestei divergenţe iniţial neînsemnate pare să fie îngropată undeva la mare adâncime.

Nu pot, nici un moment, să dau vina pe vreo inabilitate de-a lor. Sunt amândoi cât se poate de deştepţi. Oricare dintre ei ar putea învăţa într-o oră şi jumătate să regleze motocicleta, dacă şi-ar pune mintea şi energia, iar economiile făcute la bani, timp şi griji i-ar răsplăti din plin pentru efort. Şi ei *ştiu prea bine* asta. Sau poate că nu. Habar nu am. Nu le-am pus niciodată întrebarea direct. Mai bine o lăsăm aşa.

Dar ţin minte că odată, în faţa unui bar din Savage, Minnesota, pe o arşiţă cumplită, aproape că mi-am dat frâu liber. Stătuserăm în bar vreo

oră şi, când am ieşit, motoarele erau aşa de înfierbântate, că abia dacă te puteai sui pe ele. Am pornit, gata să o iau din loc, şi l-am văzut pe John cum apasă pedala. Simţeam miros de benzină de parcă eram la poarta rafinăriei şi i-am spus, gândindu-mă că-i destul ca să-şi dea seama că e înecat motorul.

— Da, simt şi eu, a zis şi-a continuat să dea la pedală.

Şi-a dat şi-a tot dat de nu ştiam ce să mai zic. Într-un târziu, obosit, cu sudoarea curgându-i pe faţă, n-a mai putut, aşa că i-am sugerat să scoată bujiile, să le usuce un pic şi să aerisească cilindrii, iar între timp să mai luăm câte-o bere.

Doamne, nu! Cum să se bage el în chestia aia?

— Chestia aia?

— Păi da, să scot sculele şi restul. N-are de ce să nu pornească. E nouă-nouţă şi am respectat instrucţiunile întru totul. Vezi, e cu şocul tras, cum zice acolo.

— Tras *complet*!

— Aşa zice în manualul de utilizare.

— Asta e pentru când e *rece motorul*!

— Păi, am stat înăuntru o oră şi jumate deja, pe puţin, a zis.

A început să mă cam enerveze.

— E foarte cald, John, i-am spus. Şi oricum durează mai mult de-atât să se răcească, chiar şi într-o zi friguroasă.

S-a scărpinat în cap.

— Păi, şi de ce nu-ţi spun asta în manual?

A eliberat şocul şi motorul a pornit la a doua pedală.

— Cred că asta a fost, a zis cu glas voios.

Iar în următoarea zi, cam în aceeaşi zonă, s-a întâmplat iarăşi. De data asta eram hotărât să nu scot o vorbă şi, când soţia m-a îndemnat să-l ajut, am scuturat din cap. I-am spus că, până nu se simţea cu adevărat în

nevoie, avea să respingă ajutorul, aşa că ne-am pus frumuşel la umbră şi am aşteptat.

Am observat că era, în timp ce dădea la pedală, extrem de politicos cu Sylvia, ceea ce însemna că era furios, iar ea avea o privire de genul „Pentru numele lui Dumnezeu!“. O singură întrebare să-mi fi pus şi m-aş fi dus într-o clipită să văd care-i baiul, dar nu. Au trecut vreo cinşpe minute până când a pornit-o.

Mai târziu, la o bere pe lacul Minnetonka, toată lumea s-a lansat în discuţii în jurul mesei, însă el tăcea. Se vedea pe faţa lui că-i foarte preocupat. După atâta timp. Ca să scape de preocuparea asta, probabil, a zis într-un târziu:

— Ştii… când nu porneşte, cum s-a întâmplat, pur şi simplu… devin un *monstru*. Mă apucă paranoia şi gata.

Asta a părut să-l uşureze, aşa că a adăugat:

— Aveau numai motocicleta *asta*, pricepi? *Ţeapa* asta. Şi nu ştiau ce să facă cu ea, s-o trimită înapoi la fabrică, s-o vândă la fier vechi sau mai ştiu eu ce… şi în ultimul moment m-au văzut *pe mine* apărând. Cu o mie opt sute de parai în buzunar. Şi şi-au dat seama că nu mai aveau nici o problemă.

Cu voce tărăgănată, am repetat pledoaria pentru reglaj, iar el s-a străduit din răsputeri să asculte. Uneori chiar se străduie. Apoi însă, blocajul s-a instalat din nou şi s-a dus la bar ca să mai ia un rând pentru toată lumea, iar subiectul a fost închis.

Nu e încăpăţânat, nici îngust la minte, nici leneş şi nici prost. Doar că-i venea greu să înghită vreo explicaţie. Aşa că ea a rămas în aer, un soi de mister la care renunţi până la urmă fiindcă n-are nici un sens să te învârţi în jurul cozii, căutând un răspuns care nu-i acolo.

Mi-a trecut prin cap că poate eu eram cel dubios în toată afacerea, dar n-a ţinut. Majoritatea motocicliştilor ştiu cum să-şi menţină vehiculul în formă. Proprietarii de maşini nu-şi bagă de obicei mâinile prin motoare,

dar cam orice orăşel are măcar un garaj cu rampe scumpe, scule speciale şi echipament de diagnostic pe care şoferul obişnuit nu şi-l permite. Iar motorul unei maşini e mai complex şi mai greu accesibil decât unul de motocicletă, aşa că lucrul ăsta are mai mult sens. Dar pentru motocicleta lui John, un BMW R60, pun pariu că nu există nici un mecanic de-aici şi până în Salt Lake City. Dacă i se ard bujiile sau se duc platinele, aleluia. *Ştiu* că n-are platine de rezervă. Nici n-are habar ce-s alea. Dacă l-ar lăsa baltă prin vestul Dakotei de Sud sau prin Montana, nu ştiu ce s-ar face. Poate şi-ar vinde motorul indienilor. Acum, în momentul ăsta, ştiu ce-i în capul lui. Evită cu grijă să se gândească fie şi o clipă la chestiune. BMW-urile sunt vestite pentru fiabilitatea mecanică la drum lung şi pe asta se bazează el.

Aş fi putut crede că e doar o atitudine bizară a lor în privinţa motoarelor, dar mai târziu am descoperit că se extindea şi asupra altor lucruri… Într-o dimineaţă, în timp ce-i aşteptam în bucătărie la ei ca să pornim, am băgat de seamă că robinetul de la chiuvetă picura şi mi-am amintit că picura şi ultima dată când mai fusesem pe-acolo; de fapt, picura dintotdeauna, de când ţineam eu minte. Am adus vorba despre asta şi John a zis că a încercat să-l repare punând un robinet nou, dar că n-a mers. Atâta tot. Nu mai rămânea decât să presupui că asta pusese capăt problemei. Dacă încerci să repari un robinet şi nu-ţi iese, atunci se vede treaba că trebuie să trăieşti o viaţă cu un robinet care picură.

Şi de-aici am ajuns să mă-ntreb dacă nu-i călca pe nervi pic-pic-pic-ul ăsta, săptămână după săptămână, an după an, însă n-am băgat de seamă ca vreunul dintre ei să fie iritat sau preocupat şi am conchis că pur şi simplu nu-i deranjează chestii precum robinetele care picură. Unii oameni nu-şi bat capul cu asta.

Nu-mi mai amintesc ce anume mi-a schimbat concluzia… am intuit, am sesizat ceva într-o zi, poate o schimbare subtilă în starea de spirit a Sylviei ori de câte ori picuratul se înteţea în timp ce ea încerca să

vorbească. Şi, într-o zi, când se străduia să acopere zgomotul robinetului cu vocea, iar copiii au întrerupt-o din vorbit, şi-a pierdut cumpătul. Furia ei, revărsată asupra copiilor, n-ar fi fost nici pe departe atât de mare dacă n-ar fi picurat şi robinetul în timp ce încerca să vorbească. Combinaţia de picurat şi voci gălăgioase de copii îi declanşase criza de nervi. M-a izbit atunci faptul că *nu* dădea vina pe robinet şi că *se străduia* să nu dea vina pe robinet. Nu ignora defel robinetul! Îşi *înăbuşea* furia împotriva robinetului şi afurisitul de robinet picurător era pe cale s-o *ucidă*! Însă nu putea admite, din vreun motiv oarecare, importanţa acestui fapt.

De ce să-ţi înăbuşi furia împotriva unui robinet care picură? m-am întrebat.

Apoi asta s-a potrivit, în mintea mea, cu reparatul motocicletei; deasupra capului mi s-a aprins unul dintre becurile alea şi mi-am zis: Ahaaa!

Nu era vorba de repararea motocicletei şi nici de robinet. Era vorba că nu se puteau descurca cu tehnologia. Atunci au început să-şi găsească locul în imaginea de ansamblu tot felul de chestii şi mi-am dat seama că ajunsesem la rădăcina problemei. Iritarea Sylviei când un prieten declarase că programarea computerelor ar fi fost „creativă“. Toate desenele, picturile şi fotografiile lor, fără nimic tehnologic în ele. Sigur că n-o să se enerveze pe robinet, m-am gândit. Îţi înăbuşi întotdeauna furia de moment împotriva a ceva ce urăşti cu putere, necontenit. Evident că John o dă cotită ori de câte ori intră în discuţie subiectul reparaţiilor, chiar şi când e evident afectat. E tehnologia. Sigur că da, evident, firește. E aşa de simplu când îţi dai seama. Ca să scape de tehnologie, să se refugieze pe câmpii, la aer proaspăt şi soare, de aia o pornesc cu motorul la drum. Când vin eu şi le-o bag iarăşi sub nas, într-un loc în care au impresia că au reuşit în fine să scape de ea, asta-i încremeneşte pe amândoi ceva de speriat. De aia se poticneşte şi se înfundă conversaţia când vine vorba despre asta.

Se mai potrivesc şi altele în peisaj. Vorbesc uneori amândoi, chinuitor şi în cât mai puţine cuvinte posibil, despre „aia“ sau „toate alea“, ca în propoziţia „Din aia nu-i scăpare“. Şi dacă întreb „Din ce?“, răspunsul s-ar putea să fie „Din toate alea“ ori „Din chestia asta organizată“, ba chiar „Din sistem“. Sylvia a zis odată, defensiv: „Ei, păi tu ştii cum să te *descurci* cu *aia*“, chestie care, la momentul ăla, m-a măgulit aşa de tare, că m-am simţit jenat să întreb ce era „aia“ şi am rămas, astfel, oarecum nedumerit. Credeam că-i vorba de ceva mai misterios decât tehnologia. Acum însă, pricep că „aia“ este în principal, dacă nu exclusiv, tehnologia. Dar nici asta nu pare prea corect. „Aia“ e un fel de forţă care a dat naştere tehnologiei, ceva nedefinit, dar inuman, mecanic, neînsufleţit, un monstru orb, o energie mortală. Ceva hidos, de care ei fug, ştiind însă că nu există scăpare. Cam exagerez, dar, într-un fel mai puţin empatic şi mai neclar, despre asta e vorba. Mai sunt printre noi şi indivizi care o înţeleg şi-o manevrează, însă ăia sunt tehnologi şi vorbesc într-o limbă inumană atunci când descriu ce anume fac. E totul numai piese şi relaţii între chestii nemaiauzite, care nu au noimă oricât de des ai auzi despre ele. Iar chestiile astea, monştrii ăştia, continuă să devoreze pământul, să le polueze aerul şi lacurile, fără posibilitate de ripostă şi aproape fără vreo cale de scăpare.

Nu-i greu să capeţi o asemenea atitudine. Treci printr-o zonă puternic industrializată dintr-un oraş mare şi uite-o, tehnologia. În faţa ei sunt garduri înalte de sârmă ghimpată, porţi încuiate, panouri pe care scrie TRECEREA OPRITĂ, iar dincolo, prin aerul pâclos, zăreşti mormane urâte şi bizare din metal şi cărămidă al căror scop e necunoscut şi ai căror stăpâni sunt nevăzuţi. Nu ştii la ce folosesc, ce caută acolo, n-ai cui să spui asta şi ajungi să te simţi alienat, înstrăinat, ca şi cum n-ai aparţine lumii ăsteia. Cine deţine şi înţelege toate astea nu te vrea prin preajmă. Tehnologia asta te-a transformat cumva într-un străin în propria ta ţară. Forma şi înfăţişarea, obscuritatea ei îţi spun: „Cară-te“. Ştii că trebuie să

existe vreo explicaţie pentru toate, că activităţile respective servesc neîndoielnic umanitatea în mod indirect, dar nu asta se vede. Se văd panourile cu TRECEREA OPRITĂ, ACCESUL INTERZIS; nimic nu pare a fi în slujba oamenilor, ci mai degrabă omuleţii, ca nişte furnici, slujesc acele matahale stranii, de neînţeles. Şi te gândeşti: chiar dacă aş fi parte din asta, dacă n-aş fi străin, aş fi doar o furnică ce slujeşte matahalele. Starea finală e aşadar de ostilitate şi cred că asta, în cele din urmă, se oglindeşte în atitudinea altfel inexplicabilă a lui John şi a Sylviei. Orice are de-a face cu valve, manete şi tamburi ţine de o lume dezumanizată, de lumea „aia“, şi ar prefera să nu se gândească la aşa ceva. Nu vor să fie prinşi acolo.

Dacă aşa stau lucrurile, atunci nu sunt singuri. Fără îndoială că şi-au urmat, în privinţa asta, instinctele naturale şi n-au încercat să imite pe nimeni. Însă mulţi alţii îşi urmează instinctele naturale fără a încerca să imite pe nimeni, iar instinctele naturale ale multora sunt, în privinţa asta similare; când le priveşti aşadar colectiv, cum fac jurnaliştii, rămâi cu impresia unei mişcări de masă, a unei mişcări în masă anti-tehnologie, o întreagă viziune politică anti-tehnologică de stânga, apărută parcă de nicăieri, zicând: „Opriţi tehnologia. Mergeţi în altă parte cu ea. Nu staţi cu ea aici“. Mai există reţinerea unei brume de logică, ce arată că fără fabrici n-ar fi slujbe şi nici calitate a vieţii. Însă sunt forţe umane mai tari decât logica. Au fost mereu şi, în ura lor pentru tehnologie, s-au întărit atât de tare, că au ajuns să desfidă bruma de logică.

Stereotipuri şi clişee precum „beatnici“ ori „hipioţi“ au fost inventate pentru anti-tehnologişti, pentru contestatarii sistemului, şi vor mai fi născocite încă. Dar indivizii nu se pot converti în gloată prin simpla utilizare a unui termen comun. John şi Sylvia nu sunt gloată şi nici ceilalţi aflaţi de partea lor nu par a fi. Tocmai împotriva ideii de gloată se revoltă ei. Simt că tehnologia are multe de-a face cu forţele ce încearcă să-i transforme în gloată şi nu le place defel. Deocamdată e vorba mai ales de

rezistenţă pasivă, de evadări în zone rurale şi alte chestii de genul ăsta, atunci când se poate, dar nu e musai ca pasivitatea să stăruie.

Nu sunt de acord cu ei în privinţa reparării motocicletei, însă nu fiindcă m-ar deranja impresia lor despre tehnologie. Cred doar că fuga lor din calea tehnologiei şi toată ura asta se întorc împotriva lor. Buddha, Creştetul lui Dumnezeu, sălăşluieşte la fel de confortabil în circuitele unui computer digital sau în mecanismele de transmisie ale unei motociclete pe cât o face pe creasta unui munte ori în petalele unei flori. Să gândeşti altfel înseamnă să-l diminuezi pe Buddha – adică să te diminuezi pe tine însuţi. Despre asta vreau să discut în această dezbatere.

Am ieşit din smârcuri de-acum, însă aerul e încă atât de umed, că te poţi uita direct la discul galben al soarelui, de parcă pe cer ar fi ceaţă sau fum. Dar am ajuns la ţară, la verdeaţă. Casele de la ferme sunt curate, albe şi proaspete. Fără pâclă sau fum.

2

Drumul şerpuieşte tot mai departe şi mai departe… ne oprim să ne odihnim şi să mâncăm de prânz, schimbăm câteva impresii pe fugă şi ne aşternem iarăşi la drum. Osteneala incipientă a după-amiezii temperează încântarea proaspătă a primei zile şi înaintăm cu viteză egală, nici prea iute nici prea încet.

Dinspre sud-vest suflă vântul, iar motocicleta se unduieşte printre rafale, parcă de una singură, ca să-i contracareze efectul. Am, în ultimul timp, un sentiment straniu în privinţa acestei şosele, senzaţia că am fi supravegheaţi sau urmăriţi, însă nu se vede nici o maşină prin preajmă, iar în oglindă îi zăresc doar pe John şi Sylvia, rămaşi în urmă.

N-am ajuns încă în Dakota, însă câmpiile vaste ne arată că suntem aproape. Unele sunt albastre de la florile de in ce se unduiesc în valuri lungi, ca suprafaţa oceanului. De pe dealuri, privirea cuprinde şi domină totul, în afară de cer, care pare mai întins. Fermele din depărtare sunt atât de mici, că abia le putem desluşi. Pământul începe să se deschidă.

Nu există un loc unde se termină Câmpiile Centrale şi începe preria. E o schimbare treptată, dar care te ia pe nepregătite, de parcă ai ieşi cu barca din port, pe ape agitate, ai observa că s-au umflat valurile şi, când ai întoarce capul, n-ai mai zări ţărmul. Sunt mai puţini copaci pe-aici şi, dintr-odată, îmi dau seama că nu mai sunt din cei locali. Au fost aduşi şi plantaţi în jurul caselor şi pe câmpii, în şiruri, ca să stăvilească vântul. Dar, pe unde n-au fost plantaţi, nu există tufe, nici puieţi – doar iarbă, uneori flori de câmp şi buruieni, însă mai ales iarbă. Am ajuns în ţinutul ierbii. Suntem în prerie.

Am senzaţia că nici unul dintre noi nu înţelege pe deplin cum o să fie patru zile întregi prin prerie în iulie. Amintirile călătoriilor cu maşina se limitează la teren plat şi goliciune cât vezi cu ochii, monotonie extremă şi plictiseală maximă când şofezi cu orele, simţind că n-o să ajungi nicăieri şi întrebându-te cât o s-o ţină drumul aşa fără să facă vreo curbă, fără vreo schimbare în peisaj până hăt departe, dincolo de linia orizontului.

John s-a temut că Sylvia n-o să poată îndura acest disconfort şi a plănuit s-o trimită cu avionul la Billings, Montana, însă l-am convins amândoi că nu-i cazul. Eu am susţinut că disconfortul fizic e important numai dacă nu te afli în dispoziţia potrivită. Atunci te agăţi de orice lucru care nu-ţi convine şi spui că aceea e cauza. Dar dacă dispoziţia e bună, disconfortul fizic e neînsemnat. Şi, gândindu-mă la dispoziţiile şi stările Sylviei, n-o vedeam să se plângă.

În plus, să ajungă în Munţii Stâncoşi cu avionul ar fi însemnat să-i vadă într-un context anume, ca pe un peisaj drăguţ. Dar ajungând acolo după zile de drum chinuitor prin prerie, i-ar fi văzut într-o altă lumină, ca

pe un scop, ca pe tărâmul făgăduinţei. Dacă John, Chris şi cu mine soseam cu sentimentul ăsta, iar Sylvia rămânea cu impresia de „drăguţ“ şi „plăcut“, s-ar fi instalat între noi mai multă dizarmonie decât de la arşiţa şi monotonia celor două Dakote. Oricum, îmi place să stau de vorbă cu ea şi mă gândesc şi la binele propriu.

În capul meu, când mă uit la câmpiile astea, îi zic: „Vezi… vezi?“ şi cred că vede într-adevăr. Sper că mai încolo o să vadă şi o să simtă ceva în privinţa acestor prerii despre care am renunţat să mai vorbesc cu alţii; e un lucru care există aici fiindcă nu mai există nimic altceva şi care poate fi observat fiindcă alte lucruri lipsesc. Pare uneori atât de deprimată de monotonia şi plictiseala vieţii urbane, încât m-am gândit că, în iarba nesfârşită, bătută de vânt, o să vadă acel lucru care apare când monotonia şi plictiseala sunt acceptate. E aici, dar nu pot să-l numesc.

Văd acum, în zare, ceva ce nu cred că au văzut ceilalţi. Spre sud-vest, departe – asta se observă doar din vârful dealului –, cerul a căpătat o dâră întunecată. Vine furtuna. Poate că asta m-a râcâit. Mi-am alungat-o intenţionat din minte, dar am ştiut de la început că e foarte posibil să vină, pe umiditatea şi cu vântul ăsta. Păcat, e prima zi, dar – cum am mai zis – pe motor eşti *în* scenă, nu doar o priveşti, iar furtunile fac cu siguranţă parte din ea.

Dacă sunt doar câţiva nori plumburii răzleţi, poţi încerca să-i ocoleşti, însă acum nu aşa stau lucrurile. Panglica lungă şi neagră, neprecedată de nori cirus, e un front rece. Fronturile de aer rece sunt violente şi, când apar dinspre sud-vest, sunt cele mai violente. Adesea aduc tornade. Când vin, cel mai bine e să te tupilezi şi să aştepţi să treacă. Nu durează mult şi aerul răcoros de după face bine la drum.

Fronturile atmosferice calde sunt cele mai rele. Durează cu zilele. Ţin minte că eram cu Chris într-o excursie în Canada, acum câţiva ani, făcuserăm vreo două sute de kilometri când ne-a prins un front de aer

cald, de care fuseserăm avertizaţi din plin, dar fără să înţelegem. Experienţa a fost cam prostească şi tristă.

Eram pe o motoretă de mic litraj, cu mult prea multe bagaje şi cu prea puţin bun-simţ. Maşinăria putea merge cu maximum şaptezeci la oră, pe teren drept, cu un pic de vânt din faţă. Nu era tocmai o motocicletă de plecat în călătorii. Am ajuns, în prima noapte, la un lac mare din pădurile nordice şi am campat printre rafalele de ploaie care aveau să ţină noaptea întreagă. Uitasem să sap un şanţ împrejurul cortului şi, pe la două noaptea, apa ne-a invadat şi ne-a udat leoarcă sacii de dormit. Dimineaţă eram amândoi ciuciulete, deprimaţi şi nedormiţi, dar am crezut că, dacă ne continuam drumul, ploaia avea să se mai domolească în cele din urmă. Dar de unde atâta noroc? Pe la zece dimineaţa, cerul era aşa de negru, că toate maşinile aveau farurile aprinse. Şi apoi a început să toarne de-a binelea.

Purtam ponchourile care ne serviseră drept cort noaptea trecută. Acum se umflau ca nişte pânze de corabie şi ne limitau viteza la cincizeci la oră. Apa de pe drum ajunsese să aibă vreo cinci centimetri adâncime. Împrejurul nostru se prăvăleau trăsnete. Ţin minte faţa uimită a unei femei la geamul unei maşini, care se întreba ce naiba căutam cu motocicleta pe vremea aia. N-aş fi putut să-i răspund, sunt sigur.

Motorul a încetinit la patruzeci, apoi la treizeci de kilometri la oră. După care a început să dea rateuri, să tuşească şi să bolborosească, până ce, abia mişcându-ne cu vreo cinci kilometri la oră, am dat peste o benzinărie prăpădită într-un luminiş şi am poposit acolo.

La vremea aceea, ca şi John, nu mă obosisem să învăţ cine ştie ce despre repararea motocicletei. Ţin minte că-mi ţineam ponchoul deasupra capului, ca să împiedic ploaia să pătrundă în rezervor, şi că zgâlţâiam motoreta între bicioare. Benzina părea să plescăie înăuntru. M-am uitat la bujii, la platine, la carburator şi am dat la ambreiaj până am ostenit.

Am intrat în benzinărie, care era totodată o combinaţie de berărie şi restaurant, şi ne-am ospătat cu nişte friptură arsă. Apoi am ieşit şi am încercat din nou. Chris mă tot întreba câte-n lună şi-n stele şi începea să mă enerveze, fiindcă nu-şi dădea seama cât de gravă era situaţia. În cele din urmă am văzut că n-are rost şi furia mi-a dispărut. I-am explicat cât de atent am putut că se terminase. N-aveam să mai mergem nicăieri cu motorul în vacanţa asta. Chris a sugerat chestii de făcut, de pildă să verific benzina, ceea ce făcusem deja, şi să caut un mecanic. Dar nu existau mecanici. Doar buşteni de pin, desişuri şi ploaie.

M-am aşezat pe iarbă cu el, la cotul drumului, uitându-mă la copaci şi la tufişuri. Am răspuns răbdător la toate întrebările lui Chris, care deveneau din ce în ce mai puţine. Apoi Chris a înţeles în fine că expediţia noastră se terminase şi a izbucnit în plâns. Avea pe-atunci, cred, vreo opt ani.

Ne-am întors cu autostopul în oraş, am închiriat o remorcă, am pus-o la maşină, am luat motoreta, am lăsat-o în oraş şi apoi am luat excursia de la capăt, de data asta cu maşina. Dar nu mai era la fel şi nu ne-am mai distrat aşa de bine.

La două săptămâni după terminarea vacanţei, într-o seară, după serviciu, am desfăcut carburatorul ca să văd ce era în neregulă, dar tot n-am dibuit nimic. Ca să curăţ ceva unsuros, am desfăcut capacul de la rezervor să iau un pic de benzină. N-a ieşit nimic. Rezervorul era gol. Nu mi-a venit a crede. Încă nu prea îmi vine a crede.

Mi-am tras deja o sută de şuturi mentale în fund pentru prostia mea şi nu cred c-o să pot trece vreodată peste asta. Evident, ceea ce plescăise acolo era combustibilul de rezervă, pe care nu-l lăsasem să ajungă la motor. Nu-l verificasem ca lumea fiindcă presupusesem că motorul a cedat de la ploaie. Nu pricepeam, pe atunci, cât de prosteşti sunt asemenea presupuneri pripite. Acum călătorim cu o maşinărie de douăzeci şi opt de cai-putere, de a cărei întreţinere mă ocup cu multă seriozitate.

John m-a depăşit brusc, cu palma în jos, semn de oprire. Încetinim şi căutăm un loc de popas pe marginea cu pietriş a drumului. Marginea de beton e ascuţită, pietrişul e rar şi n-am nici un chef de o asemenea manevră.

Chris întreabă:

— Pentru ce ne-am oprit?

— Cred că am ratat intersecţia de mai încolo, zice John.

Mă uit în spate şi nu văd nimic.

— N-am văzut nimic semnalizat, zic.

John clatină din cap.

— Era mare cât o poartă de grajd.

— Serios?

Dă din cap, şi Sylvia odată cu el.

Se apleacă, cercetează harta mea, arată cu degetul intersecţia, apoi o ieşire spre autostradă, sub ea.

— Am trecut deja de autostradă, zice, şi-mi dau seama, stânjenit, că are dreptate.

— Înainte sau înapoi? întreb.

Se gândeşte.

— Păi, cred că n-avem de ce să ne-ntoarcem. Bun. Hai să mergem tot înainte. Ajungem noi, într-un fel sau altul.

Acum, în spatele lor, mă gândesc: De ce-aş face una ca asta? Abia dacă am observat autostrada. Şi uite c-am uitat şi să le spun de furtună. Lucrurile devin cam tensionate.

Norii de furtună s-au mai mărit, dar nu înaintează atât de rapid pe cât am crezut. Nu-i prea grozav. Când vin repede, se şi duc repede. Când vin agale, ca acum, te-ai pricopsit cu ei ceva vreme.

Îmi trag mănuşa cu dinţii, mă las în jos şi ating apărătoarea de aluminiu a motorului. Stă bine cu temperatura. Prea cald ca să-mi pot lăsa mâna, nu atât de fierbinte ca să mă frig. Totul e în regulă.

La un motor ca al meu, răcit cu aer, supraîncălzirea poate produce un „gripaj“. Vehiculul de faţă a mai avut unul… trei, de fapt. Mai verific când şi când, cum aş consulta un pacient care-a avut infarct, chiar dacă acum pare vindecat.

La un gripaj, pistoanele se dilată de prea multă căldură, devin prea mari pentru pereţii cilindrilor, îi agaţă, se prind uneori înăuntru, motorul şi roata din spate se blochează şi merg în gol. Prima dată când s-a gripat motorul ăsta am dat cu capul de ghidon, iar pasagerul din spate aproape că a căzut peste mine. Cam la cincizeci la oră, maşinăria şi-a revenit, a început să meargă, dar am tras pe dreapta să văd ce era în neregulă. Pasagerul meu nu s-a putut gândi să zică decât: „De ce-ai făcut *asta*?“.

Am ridicat din umeri, la fel de uimit ca şi el, şi-am rămas acolo holbându-mă, în vreme ce pe lângă noi vâjâiau maşinile. Motorul era atât de fierbinte, că aerul din jur tremura; simţeam şi iradierea căldurii. Când am pus pe el degetul umezit cu salivă, a sfârâit ca un fier de călcat; am pornit cătinel spre casă însoţiţi de un nou sunet, un păcănit ce însemna că pistoanele nu se mai potriveau şi că era nevoie de o revizie tehnică.

Am dus motorul la reparat, crezând că nu-i îndeajuns de important ca să mă implic personal, să trebuiască să învăţ toate detaliile complicate, ba chiar să fie nevoie să comand piese şi scule speciale, toate mâncătoare de timp, când puteam să pun pe altcineva s-o facă în mai puţină vreme – atitudinea lui John, cumva.

Service-ul ăsta era altfel decât cele pe care le ştiam eu. Mecanicii, care altădată ar fi părut cu toţii nişte străvechi veterani, arătau acum ca nişte copii. Un radio bubuia, dat la maximum, şi toţi se prosteau în jurul lui, pălăvrăgeau şi păreau că nu mă bagă în seamă. Când unul dintre ei a catadicsit să se ocupe de mine, nici n-a ascultat bine pocnetul pistoanelor şi a şi zis: „A, da, sunt tacheţii“.

Tacheţii? Ar fi trebuit să ştiu ce m-aşteaptă.

Două săptămâni mai târziu, am plătit nota de o sută patruzeci de dolari, am mers grijuliu cu motocicleta, cu viteză mică, s-o rodez, apoi, după o mie cinci sute de kilometri, i-am dat bătaie. La o sută la oră s-a gripat iar şi iar a pornit la cincizeci, ca prima dată. Când m-am întors cu ea la atelier, m-au acuzat că am forţat-o, dar după multe discuţii au fost de acord să se uite din nou la motor. L-au cârpit iarăşi şi, de data asta, au scos chiar ei motocicleta la un test pe şosea.

De data asta s-a gripat condusă de *ei*.

După a treia revizie, două luni mai târziu, au înlocuit cilindrii, au pus jicloare mai mari, au setat timpii de ardere ca s-o facă să se încingă cât mai puţin şi mi-au zis: „Să nu mergi prea repede cu ea“.

Era plină de unsoare şi nu voia să pornească. Am descoperit că bujiile erau deconectate, le-am conectat, am pornit motorul şi *chiar* am auzit un zgomot de tacheţi. Nu-i reparase nimeni. Am zis asta şi un puşti a venit cu o cheie reglabilă, prost reglată, şi s-a apucat să desfacă apărătorile de aluminiu ale tacheţilor, distrugându-le pe amândouă.

— Sper că mai avem din astea pe stoc, a zis.

Am aprobat din cap.

A adus un ciocan şi o daltă şi a început să izbească în ele ca să le desfacă. Dalta a trecut prin apărătoarea de aluminiu şi a ajuns să bocănească drept în chiulasă. La următoarea lovitură, ciocanul nici n-a mai lovit dalta, ci chiulasa direct, strivind vreo două aripioare de răcire.

— Opreşte-te, te rog, i-am zis politicos, simţindu-mă ca într-un coşmar. Dă-mi apărători noi şi plec de-aici.

Am plecat de-acolo cât de repede am putut, cu tacheţii ţăcănind şi motorul înecat în unsoare, am pornit pe şosea şi, la o viteză de peste treizeci la oră, am simţit o vibraţie de rău augur. Am oprit şi-am descoperit că două dintre cele patru şuruburi care prindeau motorul lipseau, iar un al treilea n-avea piuliţă. Tot motorul se ţinea într-un singur şurub. Lipsea şi bolţul care prindea lanţul de axul cu came, ceea ce

însemna că n-ar fi avut nici un sens, oricum, să mai ajustez tacheţii. Coşmar.

N-am vorbit niciodată cu John despre cum ar fi să-şi dea BMW-ul pe mâna unor asemenea meşteri. Dar poate ar trebui.

Am descoperit peste câteva săptămâni de ce se gripa motorul, după ce tot aşteptasem să se întâmple iar. Un pinion de la sistemul de distribuţie a uleiului se rupsese şi nu mai lăsa uleiul să ajungă la chiulasă când viteza era mare.

Întrebarea *de ce* revine, iar şi iar, şi a ajuns un motiv major pentru care vreau să desfăşor această dezbatere. De ce-au măcelărit în halul ăsta motorul? Nu erau, doar, oameni care să fugă de tehnologie, ca John şi Sylvia. Erau specialiştii în tehnologie înşişi. S-au pus să facă o treabă şi au făcut-o ca nişte cimpanzei. Fără să aibă nimic cu mine. Fără vreun motiv sesizabil. Am încercat să mă gândesc la atelierul acela, să-mi amintesc ce se întâmplase, care putea fi cauza.

Un indiciu a fost radioul. Nu prea poţi să te gândeşti stăruitor la ce faci şi în acelaşi timp să asculţi radioul. Poate că n-au văzut reparaţia ca pe ceva care necesită prea multă gândire, ci doar suceală cu cheia. Dacă suceşti cheia şi asculţi radioul e mai plăcut.

Alt indiciu a fost viteza. Aruncau grăbiţi lucruri în jurul lor şi nici nu se uitau pe unde le aruncau. Ies mai mulţi bani aşa – dacă nu stai să te gândeşti că ajunge de obicei să dureze mai mult sau să iasă prost.

Însă indiciul de căpătâi părea să fie expresiile de pe figurile lor. Erau greu de explicat. Binevoitoare, prietenoase, relaxate – şi deloc implicate. Parcă erau nişte spectatori. Îţi lăsau impresia că abia nimeriseră pe-acolo şi cineva le pusese câte o cheie în mână. Nu se identificau deloc cu meseria. Nu spuneau: „Sunt mecanic“. La ora cinci după-amiaza, sau când li se termina programul de opt ore, ştiai că o s-o tulească şi n-o să se mai gândească o secundă la munca lor. Încercau deja, *în timpul* muncii, să nu se gândească deloc la ea. Obţineau, în felul lor, acelaşi lucru ca şi John şi

Sylvia: trăiau cu tehnologia fără să aibă, de fapt, ceva de-a face cu ea. Ori, mai degrabă, aveau de-a face, însă se situau în afara ei, erau detaşaţi, pe dinafară. Se implicau, dar nu într-un fel în care să le pese.

Nu doar că mecanicii ăştia nu descoperiseră pinionul rupt, dar era evident că îl rupsese chiar un mecanic, prinzând prost apărătoarea laterală. Ţin minte că primul proprietar al motorului spusese că un mecanic îl informase că apărătoarea era greu de desfăcut. Iată de ce. Scria asta şi în cartea tehnică, dar – ca şi ceilalţi – se grăbise probabil sau nu-i păsa.

M-am gândit, la lucru fiind, că aceeaşi lipsă de grijă apărea şi în cazul manualelor pe care le redactam, pentru computere digitale. Timp de unsprezece luni pe an mă ocup cu asta, cu scrisul şi redactatul de cărţi tehnice pentru computere; ştiam că sunt pline de erori, ambiguităţi, omisiuni şi informaţii atât de alandala, că trebuia să le citeşti de şase ori ca să aibă vreun sens cât de cât. Dar m-a izbit, pentru prima dată, potrivirea acestor manuale cu atitudinea de spectator pe care o văzusem în service. Erau cărţi tehnice pentru spectatori. Lucrul ăsta le era imprimat în structură. În fiecare frază apărea, implicit, ideea „Avem aici maşinăria, izolată în timp şi spaţiu de orice altceva din univers. N-are nimic de-a face cu tine, tu n-ai nimic de-a face cu ea, trebuie doar să apeşi pe nişte butoane, să menţii tensiunea curentului electric, să verifici să nu apară erori… “ şi tot aşa. Mecanicii, cu atitudinea lor faţă de motoare, aveau de fapt aceeaşi abordare ca şi manualul sau ca şi mine când venisem la atelier cu motocicleta. Eram cu toţii spectatori. Şi mi-a trecut atunci prin minte că *nu* există manual care să se ocupe *cu adevărat* de reparatul motocicletei, de aspectul cel mai important. Să-ţi pese de ce faci e un lucru considerat ori nesemnificativ, ori presupus a se înţelege de la sine.

Cred că în excursia noastră ar trebui să observăm asta, să explorăm un pic, să vedem dacă în bizara separare dintre ce este şi ce face un om am putea găsi ceva indicii despre ce naiba nu merge bine cu secolul XX. N-aş vrea să mă grăbesc. Asta ar fi, în sine, o atitudine toxică de secol XX.

Când vrei să grăbeşti ceva, asta înseamnă că nu-ţi mai pasă de acel ceva şi vrei să te apuci de altele. Vreau să abordez problema încetişor, însă cu grijă şi atenţie, cu aceeaşi atitudine pe care ţin minte c-o aveam chiar înainte să descopăr pinionul rupt. Atitudinea aceea a găsit hiba şi nu altceva.

Bag de seamă, dintr-odată, că pământul s-a făcut plat, s-a transformat într-un plan euclidian. Nu mai vezi nici urmă de deal, de movilă. Asta înseamnă că am pătruns în Red River Valley. O să ajungem curând în Dakota.

3

Până să ieşim din Red River Valley, norii de furtună s-au întins peste tot şi aproape că ne-au ajuns din urmă.

Am discutat situaţia cu John la Breckenridge şi am decis să continuăm până ce-o să fim siliţi să ne oprim. N-ar trebui să mai dureze mult. Soarele s-a dus, vântul s-a răcit şi un zid format din diferite nuanţe de cenuşiu stă să se prăvălească asupra noastră.

Pare imens, copleşitor. Preria e uriaşă aici, dar deasupra ei vastitatea acestei mase cenuşii, de rău augur, e înfricoşătoare. De-acum suntem la mila ei. Nu putem controla când şi unde o să se abată asupra noastră. Nu putem decât să ne uităm cum se apropie tot mai mult şi mai mult.

Acolo unde cenuşiul cel mai întunecat a ajuns până la pământ, un orăşel pe care l-am văzut mai devreme, cu câteva clădiri mici şi un turn de apă, a dispărut. O să ne prindă şi pe noi din urmă cât de curând. Nu se mai vede nici un oraş în faţă, va trebui să gonim.

Ajung în dreptul lui John şi întind mâna în faţă, un gest de „Dă-i bătaie!“. Încuviinţează din cap şi o ia înainte. Îl las să avanseze un pic,

apoi măresc şi eu viteza. Motorul răspunde minunat – o sută zece… o sută treizeci… o sută patruzeci… acum chiar simţim vântul, aşa că las capul în jos ca să reduc rezistenţa la frecare… o sută cincizeci. Acul vitezometrului zvâcneşte înainte şi înapoi, dar tahometrul arată constant nouă mii… am ajuns la vreo sută cincizeci şi cinci de kilometri pe oră… şi menţinem viteza… înaintăm. Prea repede ca să mă mai pot uita dincolo de marginea drumului… întind mâna şi aprind farul, pentru siguranţă. Dar e nevoie oricum de el. S-a întunecat bine.

Înaintăm vâjâind prin ţinutul plat şi întins, nu se vede nici o maşină, abia dacă zărim câte un copac, dar şoseaua e netedă, curată şi motorul sună „ambalat“ acum, scoate un huruit plin, care zice că e-n regulă. Se face din ce în ce mai întuneric.

Un fulger şi un BA-BUM, tunetul, unul după altul. Am tresărit, iar Chris şi-a lipit capul de spatele meu. Câţiva stropi ce vestesc ploaia… la viteza asta sunt ca nişte ace. Un al doilea fulger şi BA-BUM şi totul e luminat… apoi, în strălucirea următorului fulger se vede o fermă… o moară de vânt… Doamne, a *trecut* pe-aici!… e şoseaua *lui*… un gard, pomi… şi viteza scade la o sută zece, apoi la nouăzeci, apoi la optzeci; o menţin aşa.

— De ce-am încetinit? strigă Chris.

— Prea repede!

— Ba nu!

Dau din cap că da.

Am trecut de casă şi de turnul de apă, apoi apar un şanţ mic de drenaj şi o intersecţie, cu un drum ce duce departe, către linia orizontului. Da… aşa e, îmi zic. Chiar aşa.

— Ne-au luat-o mult înainte! răcneşte Chris. Bagă viteză!

Mişc capul dintr-o parte în alta.

— De ce nu? ţipă el.

— Periculos!

— S-au dus!

— O să aştepte!

— Bagă viteză!

— Nu.

Clatin din cap. E doar o senzaţie. Înveţi să ai încredere în aşa ceva pe motor, aşa că rămânem la optzeci la oră.

Începe să plouă de-acum, dar văd în faţă luminile unui oraş… ştiam eu c-o să fie acolo.

Când ajungem, dăm peste John şi Sylvia adăpostiţi sub primul copac de pe drum, aşteptându-ne.

— Ce-aţi păţit?

— Am încetinit.

— *Asta* ştim. Dar e vreo problemă?

— Nu. Hai să ieşim din ploaia asta.

John spune că e un motel în celălalt capăt al oraşului, dar îi răspund că e unul şi mai bun dacă faci dreapta, după un şir de plopi, la vreo câteva străzi mai încolo.

Facem dreapta în dreptul plopilor, mergem puţin şi se iveşte un motel mic. Când ajungem înăuntru, la recepţie, John aruncă o privire împrejur şi zice:

— Chiar *este* un loc ca lumea. Când ai mai fost pe-aici?

— Nu mai ţin minte, zic.

— Atunci cum ai ştiut de locul ăsta?

— Intuiţie.

Se uită la Sylvia şi clatină din cap.

De câtva timp Sylvia mă priveşte în tăcere. Observă că-mi tremură mâinile când semnez în registru.

— Eşti groaznic de palid, spune. Te-a băgat în sperieţi fulgerul ăla?

— Nu.

— Parcă ai fi văzut o fantomă.

John şi Chris se zgâiesc la mine, aşa că mă întorc spre uşă. Încă plouă cu găleata, dar o luăm la fugă spre camere. Bagajul de pe motociclete e ferit de apă şi aşteptăm până trece furtuna ca să-l desfacem.

După ce s-a domolit ploaia, cerul se mai luminează un pic. Dar văd, din curtea motelului, că dincolo de plopi o a doua întunecime, cea a nopţii, e pe cale să se înfiinţeze. Ne ducem în oraş, mâncăm de cină şi la întoarcere simt deja osteneala zilei ce-a trecut. Ne odihnim, nemişcaţi aproape, în fotoliile metalice din curte, sorbind încetişor dintr-un clondir de whisky pe care l-a adus John, împreună cu ceva de ronţăit, din frigiderul motelului. Coboară pe gâtlej încet şi plăcut. Un vânt de noapte răcoros fâşâie prin frunzele plopilor de la marginea drumului.

Chris întreabă ce-o să facem mai departe. Nimic nu-l oboseşte pe puştiul ăsta. Noutatea şi bizareria împrejurimilor îl încântă; vrea să cântăm, cum l-au învăţat în tabără.

— Nu prea suntem buni la cor, zice John.

— Atunci să spunem poveşti, propune Chris, căzând pe gânduri o vreme. Ştiţi vreuna bună cu stafii? În cabană toţi copiii spuneau noaptea poveşti cu stafii.

— Zi-ne *tu* una, îl îndeamnă John.

Şi începe. Istorioarele sunt destul de amuzante. Pe unele nu le-am mai auzit de când eram de vârsta lui. Îi spun asta şi Chris vrea să audă câteva şi de-ale mele, însă nu-mi mai amintesc nici una.

După un timp întreabă:

— Dar crezi în stafii?

— Nu, zic.

— De ce nu?

— Fiindcă sunt *ne*-şti-in-*ţi*-fi-ce.

Felul în care rostesc cuvântul îl face pe John să zâmbească.

— Nu sunt alcătuite din materie, continui, şi nici energie n-au, aşa că, potrivit legilor ştiinţei, nu pot exista decât în mintea oamenilor.

Băutura, oboseala şi vântul ce face să foşnească frunzele mi se învălmăşesc în minte.

— Sigur, adaug, nici legile ştiinţei nu sunt alcătuite din materie, n-au energie şi aşadar există doar în minţile oamenilor. Mai bine să fii complet ştiinţific şi să nu crezi nici în stafii, nici în legile ştiinţei. Eşti mai în siguranţă. Nu rămâi cu mare lucru în care să crezi, dar şi asta e tot ştiinţific.

— Nu ştiu ce tot spui acolo, zice Chris.

— Mă prostesc şi eu un pic.

Chris se simte frustrat când vorbesc aşa, totuşi nu cred că-i dăunează.

— Unul dintre băieţii din tabăra YMCA[2] zicea că el crede în stafii.

— Voia să facă băşcălie.

— Ba nu, zicea că, dacă oamenii nu-s îngropaţi cum trebuie, stafiile lor ies şi încep să bântuie. Chiar crede în aşa ceva.

— Făcea băşcălie, repet.

— Cum îl cheamă? zice Sylvia.

— Tom Urs Alb.

John şi cu mine schimbăm o privire, dându-ne seama amândoi de acelaşi lucru.

— O, e indian! exclamă el.

Râd.

— Cred că o să retrag ce-am spus. Eu mă gândeam la stafii europene.

— Care-i diferenţa?

John lasă să-i scape un hohot de râs.

— Te-a prins.

Mă gândesc un pic şi spun:

— Păi, indienii au uneori un fel diferit de al nostru de-a privi lucrurile şi nu zic că e complet greşit. Ştiinţa nu face parte din tradiţia indiană.

— Tom Urs Alb zice că mama şi tatăl lui i-au spus să nu creadă în aşa ceva. Dar cică bunică-sa i-a şoptit că oricum e adevărat, aşa că el crede.

Se uită la mine rugător. Uneori chiar vrea să afle anumite lucruri. Dacă glumesc tot timpul nu înseamnă că sunt un tată foarte bun.

— Sigur, zic, schimbându-mi părerea. Şi eu cred în stafii.

Acum John şi Sylvia se uită la mine ciudat. Văd că n-am cum să scap uşor şi mă pregătesc pentru o lungă explicaţie.

— E absolut firesc, zic, să-i consideri pe europenii care credeau în stafii şi pe indienii care credeau în stafii ignoranţi. Punctul de vedere ştiinţific a înlăturat celelalte opinii şi le-a făcut să pară primitive, aşa că astăzi, dacă cineva vorbeşte despre stafii sau spirite, e considerat ignorant sau poate ţicnit. E chiar imposibil să-ţi imaginezi o lume unde stafiile pot exista în realitate.

John încuviinţează din cap, iar eu continui.

— Părerea mea e că intelectul omului modern nu-i cine ştie ce superior. IQ-ul nu diferă aşa de mult. Indienii şi medievalii ăia erau la fel de inteligenţi ca şi noi, dar contextul în care gândeau era cu totul altul. În acel *context* al gândirii, stafiile şi spiritele sunt la fel de reale pe cât sunt şi atomii, particulele, fotonii şi cuantele pentru omul modern. În sensul *ăsta* cred în stafii. Omul modern are şi el stafiile şi spiritele lui, să ştii.

— Care?

— Păi, legile fizicii şi ale logicii… numerele… principiile substituţiei algebrice. Sunt toate nişte stafii. Însă credem aşa de mult în ele, încât par reale.

— Mie aşa mi se par, zice John.

— Nu m-am prins, zice Chris.

Aşadar continui.

— De pildă, pare absolut firesc să presupui că gravitaţia şi legea gravitaţiei au existat înainte de Isaac Newton. Ar fi o ţăcăneală să crezi că până în secolul XVII n-a existat gravitaţie.

— Sigur.

— Deci când a început legea asta? A existat dintotdeauna?

John se încruntă, întrebându-se unde vreau să ajung.

— Vreau să ajung, spun, la ideea că înainte de începuturile pământului, înainte să se formeze soarele şi stelele, înainte să apară orice, legea gravitaţiei a existat.

— Sigur.

— Stătea acolo, fără masă proprie, fără energie proprie, fără să fie gândită de nimeni fiindcă nu exista nimeni încă, fără să fie în spaţiu fiindcă nu exista spaţiu, nicăieri – mai poţi spune că exista legea asta a gravitaţiei?

Acum John nu mai pare atât de sigur.

— Dacă legea gravitaţiei exista, zic eu, serios că nu mai ştiu ce trebuie să facă un lucru dacă vrea să fie *nonexistent*. Mie mi se pare că legea gravitaţiei a trecut toate testele nonexistenţei. Nu te poţi gândi la nici un atribut al nonexistenţei pe care să nu-l aibă gravitaţia. Sau măcar la unul al existenţei pe care să-l aibă. Şi totuşi ţine de „bun-simţ“ să crezi că există.

— Cred că va trebui să mă gândesc la asta, zice John.

— Ei bine, prevăd că, dacă o să te gândeşti suficient, o să te trezeşti că te învârţi în cerc şi iarăşi în cerc şi tot aşa la nesfârşit, până ce ajungi la o singură concluzie posibilă, raţională şi inteligentă. Legea gravitaţiei şi gravitaţia însăşi *nu existau* înainte de Isaac Newton. Nici o altă concluzie nu are sens.

Şi *asta înseamnă*, spun înainte să mă poată întrerupe, *asta înseamnă* că legea gravitaţiei nu există *nicăieri* decât în capetele oamenilor! E o stafie! Suntem cu toţii aşa de aroganţi şi porniţi să alungăm stafiile altora, dar la fel de ignoranţi, barbari şi superstiţioşi când vine vorba de ale noastre.

— Atunci de ce crede toată lumea în legea gravitaţiei?

— Hipnoză în masă. Într-o formă foarte ortodoxă cunoscută drept „educaţie“.

— Adică, profesorul îşi hipnotizează elevii să creadă în legea gravitaţiei?

— Normal.

— E absurd.

— Ai auzit de importanţa contactului vizual în clasă? Toţi pedagogii pun accent pe asta. Nici unul n-o explică.

John clatină din cap şi-mi mai toarnă un pahar. Îşi duce palma la gură şi, într-un simulacru de aparteu, îi zice Sylviei:

— Ştii, mare parte din timp pare un tip ca toţi ceilalţi.

Ripostez:

— E primul lucru normal pe care l-am spus de săptămâni întregi. În restul timpului imit şi eu nebunii de secolul XX, ca voi. Ca să nu atrag atenţia asupra mea. Dar o să vă *repet*, zic. Credem că vorbele lipsite de trup ale lui Isaac Newton au sălăşluit în mijlocul nimicului miliarde de ani înainte de naşterea lui şi că el a *descoperit*, ca prin minune, vorbele astea. Au fost acolo întotdeauna, chiar şi când nu se aplicau la nimic. Treptat, lumea a luat fiinţă şi au ajuns să se aplice la *ea*. De fapt, vorbele acelea au format lumea. Asta, John, e ridicol.

Problema, contradicţia care-i blochează pe oamenii de ştiinţă, e cea a *minţii*. Mintea n-are materie sau energie, dar nu există scăpare din dominaţia pe care o exercită mintea asupra acestora. Logica există în minte. Numerele există doar în minte. Nu mă supăr când cercetătorii spun că stafiile există în mintea cuiva. Mă deranjează în schimb acel *doar*. Şi ştiinţa e *doar* în mintea ta, iar lucrul ăsta, în sine, n-o face să fie rea. Nici pe stafii nu le face.

Se uită la mine tăcuţi, aşa că urmez:

— Legile naturii sunt *invenţii* umane, ca şi stafiile. Legile logicii, ale matematicii sunt şi ele invenţii umane, precum stafiile. Toată ditamai

chestia e o invenţie umană, inclusiv ideea că *nu e* o invenţie umană. Lumea nu are nici un fel de existenţă în afara imaginaţiei umane. E toată o stafie, iar în Antichitate a şi fost recunoscută drept stafie, toată lumea asta mare în care trăim. E condusă de stafii. Vedem ceea ce vedem fiindcă stafiile *ne arată*, fantoma lui Moise, a lui Cristos şi-a lui Buddha, a lui Platon, Descartes, Rousseau, Jefferson şi Lincoln şi aşa mai departe. Isaac Newton e o stafie foarte de treabă. Una dintre cele mai de ispravă. Bunul vostru simţ nu-i altceva decât vocile a mii şi mii de stafii ale trecutului. Stafii şi iar stafii. Stafii care încearcă să-şi găsească locul printre cei vii.

John pare prea cufundat în cugetare ca să vorbească. Dar Sylvia e încântată.

— De unde *scoţi* toate ideile astea? mă întreabă.

Sunt pe cale să le răspund, însă mă opresc. Am senzaţia că am sărit deja calul şi că e vremea s-o las mai moale.

După un timp John zice:

— O să fie bine să mai vedem munţii încă o dată.

— Da, o să fie, mă arăt de acord. Un ultim pahar în cinstea lor!

Terminăm de băut şi ne ducem în camerele noastre.

Văd că Chris se spală pe dinţi şi-l las să scape cu promisiunea că o să facă duş dimineaţă. Mă folosesc de ascendentul vârstei şi aleg patul de la geam. După ce stingem luminile, zice:

— Acum spune-mi o poveste cu stafii.

— Păi, tocmai ţi-am spus, afară.

— Una *pe bune*, adică.

— A fost cea mai pe bune poveste cu stafii pe care o s-o auzi vreodată.

— Ştii ce vreau să zic. De celălalt fel.

Încerc să mă gândesc la unele convenţionale.

— Ştiam aşa de multe când eram copil, Chris, dar le-am uitat, zic. Gata, e vremea să te culci. Trebuie să ne trezim devreme dimineaţă.

În afară de vântul ce trece prin plasa ferestrelor de motel, totul e calm. Gândul la vântul acela, suflând către noi peste întinderile largi ale preriei, e unul liniştitor şi simt cum mă ia piroteala.

Vântul se înteţeşte şi se domoleşte, se înteţeşte şi oftează, se domoleşte iar… pe atâţia şi atâţia kilometri.

— Ai cunoscut vreodată o fantomă? întreabă Chris.

Sunt pe jumătate adormit.

— Chris, zic, am cunoscut un flăcău care n-a făcut nimic în viaţă decât să umble după o stafie şi totul a fost pierdere de vreme până la urmă. Aşa că, hai, culcă-te.

Îmi dau seama prea târziu de greşeală.

— Şi a găsit-o?

— Da, Chris, a găsit-o.

Îmi doresc să asculte vântul şi să mă slăbească cu întrebările.

— Şi ce-a făcut atunci?

— I-a tras o bătută pe cinste.

— Şi după aceea?

— După aceea a devenit el însuşi o stafie.

M-am gândit că asta o să-l facă pe Chris să se culce, însă nici vorbă, iar acum m-am trezit eu.

— Cum îl cheamă?

— Nu-l ştii.

— Dar *cum* îl cheamă?

— Nu contează.

— Bine, dar care-i e numele?

— Numele lui, Chris, de vreme ce nu contează, e Phaidros. Nu ştii tu numele ăsta.

— L-ai văzut de pe motocicletă, în furtună?

— Ce ţi-a venit să spui *asta?*

— Sylvia zicea că arăţi de parc-ai fi văzut o fantomă.

— Asta-i doar o expresie.

— Tată?

— Ar fi bine să fie ultima întrebare, Chris, sau mă supăr.

— Încercam doar să-ţi spun că tu nu vorbeşti deloc cum vorbesc ceilalţi.

— Da, Chris, ştiu asta, zic. E o problemă. Acum culcă-te.

— Noapte bună, tată.

— Noapte bună.

Jumătate de oră mai târziu, Chris respiră adânc în somn, vântul e la fel de puternic, iar eu sunt cât se poate de treaz. De acolo, de după geam, din negură – vântul rece trecând strada şi strecurându-se printre copaci, frunzele reflectând sclipiri ale razelor de lună –, fără nici o îndoială, Phaidros a văzut toate astea. N-am habar ce caută pe aici. De ce-a apucat-o pe drumul ăsta n-o să aflu, probabil, niciodată. Dar a fost acolo, ne-a călăuzit pe drumul ăsta bizar, ne-a însoţit necontenit. Nu există scăpare.

Aş vrea să pot spune că nu ştiu de ce e aici, dar mă tem, trebuie să mărturisesc, că de fapt ştiu. Ideile, chestiile pe care le-am spus despre ştiinţă şi stafii, ba chiar ideea de după-amiază, despre grijă şi tehnologie – nu sunt de fapt ale mele. N-am mai avut o idee nouă de ani întregi. Toate sunt furate de la el. A stat şi m-a urmărit. De aceea e aici.

Această confesiune fiind făcută, sper că-mi va da voie să dorm un pic.

Bietul Chris. „Ştii vreo poveste cu stafii?“, a întrebat. I-aş fi putut spune una, dar numai gândul la ea e înfricoşător.

Chiar trebuie să dorm.

4

Fiecare dezbatere Chautauqua ar trebui să aibă pe undeva o listă cu lucruri de valoare de care nu trebuie să uiţi, pusă bine pentru nevoi şi

inspiraţii viitoare. Detalii. Şi acum, cât ceilalţi sforăie mai departe, pierzând lumina asta frumoasă a soarelui matinal… ei bine… ca să-mi mai umplu timpul…

Ce am aici e o listă cu lucruri de valoare pe care o să le iau la următoarea noastră excursie prin cele două Dakote.

Sunt treaz din zori. Chris încă doarme adânc în celălalt pat. Am început să mă învârt în aşternut, să mai prind un pic de somn, dar am auzit cântatul unui cocoş şi mi-am dat seama că suntem în vacanţă, n-are rost să dormim. Îl aud pe John, prin pereţii despărţitori ai motelului, sforăie de-ţi sparge timpanele… doar dacă nu-i Sylvia… nu, e prea zgomotos. Ca o afurisită de *drujbă* hârâie, ca o…

Aşa de tare m-am săturat să tot uit lucruri în excursii, că am înjghebat lista asta, pe care o ţin acasă, într-un dosar, ca să verific când sunt gata de plecare.

Majoritatea obiectelor sunt obişnuite şi n-au nevoie de explicaţii. Unele ar putea părea bizare pentru mersul cu motocicleta, şi au nevoie de ceva explicaţii. Altele sunt bizare de-a dreptul şi au nevoie de multe explicaţii. Lista e împărţită în patru: Haine, Obiecte personale, Echipament de bucătărie şi camping şi Chestii pentru motocicletă.

Prima parte, Hainele, e simplă:

1. Două perechi de chiloţi.
2. Indispensabili.
3. Câte o cămaşă şi o pereche de pantaloni pentru fiecare. Folosesc ţoale milităreşti din surplusul armatei. Sunt ieftine, rezistente şi nu se vede murdăria pe ele. Am avut şi ceva numit „haine de ocazie“ la început, dar John a scris în dreptul lor, cu creionul, „costum“. Eu mă gândisem la ceva de îmbrăcat în afara unei benzinării.
4. Câte un pulover şi o geacă de fiecare.
5. Mănuşi. Mănuşile de piele necăptuşite sunt cele mai bune, fiindcă previn arsurile de la soare, absorb transpiraţia şi-ţi ţin răcoare la mâini.

Când ai de făcut un drum de-o oră sau două, lucruşoarele de genul ăsta nu-s importante, dar când drumul durează zi după zi, după zi capătă o importanţă covârşitoare.

6. Ghete de motor.
7. Haină de ploaie.
8. Cască şi ochelari de soare.
9. Apărătoare transparentă pentru cască. Mă ia claustrofobia de la ea, aşa că n-o pun decât când plouă, altfel, la viteză mare, stropii te înţeapă ca nişte ace.
10. Ochelari de protecţie. Nu-mi plac parbrizele, fiindcă şi ele sunt un soi de îngrăditură. Am nişte ochelari englezeşti numai buni, cu lentile de sticlă. Vântul trece de ochelarii de soare. Cei de plastic se zgârie şi distorsionează imaginea.

Următoarea listă este cea cu Obiecte personale: Pieptene. Portofel. Briceag. Miniagendă. Stilou. Ţigări şi chibrituri. Lanternă. Săpun şi savonieră de plastic. Periuţă de dinţi şi pastă. Foarfeci. Pilule pentru dureri de cap. Soluţie anti-insecte. Deodorant (după o zi în arşiţă, pe motor, nu mai e cazul să-ţi atragă atenţia cei mai buni prieteni). Loţiune de plajă (pe motor, nu-ţi dai seama că te-ai pârlit decât când te opreşti, iar atunci e prea târziu. Unge-te din timp.) Plasturi. Hârtie igienică. Cârpă de vase (pusă într-un recipient de plastic, să nu umezească alte obiecte). Prosop.

Cărţi. Nu mai ştiu alţi motociclişti care să ia cu ei cărţi. Ocupă o groază de loc, dar am oricum trei bucăţi la mine, cu câteva foi de hârtie băgate în ele, pentru scris. Iată-le:

a. Cartea tehnică a motocicletei.
b. Un ghid general de reparaţii, cu toate informaţiile tehnice pe care nu le pot ţine minte. Se cheamă *Ghidul Chilton pentru remedierea defecţiunilor la motocicletă*, scris de Ocee Rich şi vândut de Sears, Roebuck.

c. Un exemplar din *Walden* al lui Thoreau... de care Chris n-a auzit niciodată şi care se poate citi şi de o sută de ori fără să te apuce lehamitea. Încerc mereu să aleg o carte peste nivelul lui şi s-o citesc cu voce tare, ca bază pentru întrebări şi răspunsuri, mai degrabă decât fără întreruperi. Citesc din ea o frază sau două, aştept să-şi lanseze tirul lui obişnuit de întrebări, răspund, apoi mai citesc o frază-două. Clasicii se citesc bine aşa. Probabil că aşa au şi fost scrise cărţile astea. Uneori s-a întâmplat să petrecem o după-amiază întreagă citind şi vorbind şi să descoperim apoi că am parcurs doar două sau trei pagini. E o formă de lectură care se practica acum un secol… când erau populare dezbaterile Chautauqua. Dacă n-ai încercat, nici nu-ţi imaginezi cât de plăcut e să citeşti aşa.

Îl văd pe Chris cum doarme, relaxat complet, fără încordarea lui obişnuită. Cred că deocamdată n-o să-l trezesc.

Echipamentul de camping include:

1. Doi saci de dormit.
2. Două ponchouri şi o prelată. Astea se pot transforma într-un cort şi protejează şi bagajul de ploaie când eşti pe drum.
3. Frânghie.
4. Hărţi geodezice ale zonelor prin care sperăm să ne plimbăm un pic pe jos.
5. Macetă.
6. Busolă.
7. Ploscă de metal. N-am reuşit să dau de ea la plecare. Cred că au rătăcit-o copiii pe undeva.
8. Două seturi de tacâmuri de armată, cu cuţit, furculiţă şi lingură.
9. O plită mobilă Sterno, cu butelie de dimensiuni medii. E o achiziţie experimentală. Încă n-am folosit-o. Când plouă sau ai trecut de zona pădurilor, apare o problemă cu lemnul de foc.

10. Nişte recipiente de aluminiu cu capac înşurubat. Pentru untură, sare, piper, făină, zahăr. Ni le-a vândut, cu ani în urmă, un magazin de echipament pentru drumeţii montane.
11. Burete de sârmă pentru curăţat.
12. Două rucsacuri cu cadru de aluminiu.

Chestii pentru motocicletă. O trusă de scule standard, cumpărată odată cu motocicleta, e depozitată sub şa. E completată cu următoarele:

O cheie mare, reglabilă. Un ciocan de mecanic. O daltă. Şurubelniţă. Două leviere scurte. O trusă pentru peticit cauciucurile. O pompă de bicicletă. Un spray cu disulfit de molibden pentru lanţ. (Are o putere de pătrundere fantastică, ajunge la toate segmentele lanţului, iar capacitatea superioară de lubrifiere a disulfitului de molibden e bine cunoscută. Totuşi, după ce s-a uscat, ar trebui completat cu bătrânul şi bunul ulei de motor SAE-30.) Bormaşină. Pilă. Leră de măsurare. Lampă de control.

Piesele de schimb includ:

Bujii. Regulator de presiune, cabluri de ambreiaj şi de frână. Platine, siguranţe fuzibile, becuri pentru farurile din spate şi din faţă, za de închidere a lanţului, pinioane, sârmă. Lanţ de rezervă (unul vechi, un pic uzat, dar destul de bun ca să ne ducă până la un atelier dacă cel de-acum cedează).

Atâta tot. Fără şireturi.

Probabil că vă-ntrebaţi, în clipa asta, cam în ce fel de remorcă încap cele de mai sus. Dar nu-s aşa de voluminoase cum par.

Mă tem că ceilalţi o să doarmă toată ziua dacă îi las. Afară cerul e strălucitor şi senin, ar fi păcat să se piardă aşa ceva.

Mă duc, într-un târziu, şi-l zgâlţâi pe Chris. Deschide ochii, apoi se ridică în fund, nedumerit.

— Vremea de duş, zic.

Ies din cameră. Aerul e înviorător. De fapt – Cristoase! – e *rece*. Bat în uşa soţilor Sutherland.

— Mhm, aud, în spatele uşii, vocea somnoroasă a lui John. Hmmm. Mda.

Parcă ar fi *toamnă*. Motoarele s-au udat de rouă. Azi n-o să plouă. Dar o să fie *frig*! Cred că-s vreo 5°.

Cât aştept, verific nivelul uleiului şi cauciucurile, şuruburile şi tensiunea lanţului. E un pic slăbit într-un loc, aşa că scot sculele şi-l strâng un pic. Abia aştept să pornim odată.

Chris, văd, se îmbracă cu haine groase. O pornim la drum şi e frig de-a binelea. În nici câteva minute toată căldura strânsă în hainele groase e stoarsă de vânt şi mă apucă tremuratul, cu frisoane. Revigorant.

Ar trebui să se mai încălzească odată ce se înalţă soarele. Peste vreo jumătate de oră ajungem în Ellendale, să luăm micul dejun. Azi, pe şoselele astea drepte, ar trebui să facem o mulţime de kilometri.

Dacă n-ar fi atât de al naibii de frig, drumul ar fi nespus de frumos. Soarele în urcare al dimineţii lovind cu razele în ceea ce pare un acoperământ de chiciură al câmpiilor, dar nu e decât rouă lucind, un pic pâcloasă. Umbrele dimineţii fac pământul să pară mai puţin plat decât ieri. Avem totul doar pentru noi. Încă nu s-a trezit nimeni, se pare. Ceasul meu arată 6:30. Mănuşa de deasupra lui pare că a prins promoroacă, dar presupun că sunt doar rămăşiţe de la ploaia de-aseară. Bunele şi bătrânele mele mănuşi. Sunt aşa de ţepene de la frig, că abia îmi pot mişca degetele.

Am vorbit ieri despre grijă, *îmi pasă* de mănuşile astea vechi şi ponosite. Le zâmbesc zburând prin briza ce bate din faţă, fiindcă sunt aici

de atâţia ani şi-s aşa de vechi, de obosite şi de roase, că te amuză oarecum. S-au umplut de pete de ulei, de sudoare, jeg şi musculiţe strivite, iar acum, când le pun pe masă, chiar şi când nu sunt reci, nu stau întinse. Au memorie proprie. Au costat doar trei dolari şi au fost cârpite de atâtea ori, că e imposibil să le mai repari, cu toate astea pierd o grămadă de timp şi-mi dau toată osteneala să le dreg, fiindcă nu-mi imaginez că o altă pereche le-ar putea lua locul. E cam nepractic, dar nu trebuie să fie practic totul când vine vorba de mănuşi sau de orice altceva.

Şi motorul însuşi are parte de sentimente similare. A străbătut deja vreo 40 000 de kilometri şi e destul de rulat, un moşulică, deşi sunt o mulţime de motociclete şi mai vechi care circulă încă. Dar, pe măsură ce înghiţi kilometru după kilometru – cred că orice împătimit de motoare o să fie de acord, începi să simţi pentru maşinărie anumite ataşamente, unice în fiecare caz. Un prieten are aceeaşi marcă de motocicletă, acelaşi model, ba chiar a şi adus-o la reparat în acelaşi an, dar când am luat-o la un drum de probă, după aceea, mi-a venit greu să cred că ieşise pe porţile aceleiaşi fabrici. Îţi dădeai seama că prinsese de mult o atitudine numai a ei, că rula şi suna complet diferit de a mea. Nu era mai rea, doar altfel.

Presupun că ai putea numi asta personalitate. Fiecare motor *are* una a lui, o personalitate unică ce ar putea fi definită, probabil, drept suma intuitivă a tot ce ştii şi simţi în privinţa lui. Personalitatea asta se schimbă continuu, de obicei în mai rău, dar uneori, surprinzător, în mai bine, şi această personalitate e adevăratul obiect al reparării motocicletei. Cele noi încep prin a fi străine arătoase şi, în funcţie de cum sunt tratate, degenerează rapid în morocănoase cu fiţe sau devin chiar infirme ori, invers, se transformă în prietene vechi, voioase şi bune la suflet. Asta a mea, în ciuda tratamentului asasin de care a avut parte în mâinile aşa-zişilor mecanici, pare să-şi fi revenit şi are nevoie, pe măsură ce trece timpul, de tot mai puţine reparaţii.

Iată-l! Ellendale!

Un turn de apă, pâlcuri de copaci şi, printre ele, clădiri scăldate în soarele dimineţii. Tocmai am scăpat de tremuratul care a fost, până aici, aproape neîntrerupt. Ceasul arată 7:15.

După câteva minute, parcăm lângă nişte clădiri vechi de cărămidă. Mă întorc spre John şi Sylvia, care au oprit lângă noi.

— A fost *frig*, nu glumă! zic.

Se uită la mine cu ochi goi.

— Ne-am înviorat, nu? întreb, dar nu primesc nici un răspuns.

Aştept să se dea jos, apoi văd că John încearcă să desfacă tot bagajul. Se încurcă în noduri. O lasă baltă şi pornim cu toţii spre restaurant.

Încerc iarăşi, merg cu spatele înaintea lor spre restaurant, un pic agitat după drum, scuturând din mâini şi râzând.

— Sylvia! Vorbeşte cu mine.

Nici măcar un zâmbet.

Cred că au *degerat* de-a binelea.

Comandă de mâncare fără să ridice privirile. Terminăm micul dejun şi, într-un târziu, spun:

— Şi-acum ce facem?

John vorbeşte încet, apăsat:

— Nu ne mişcăm de-aici până nu se încălzeşte.

Are un ton decis, ca de şerif. Presupun că n-avem încotro.

Aşa că John, Sylvia şi Chris rămân la căldurică în holul hotelului lipit de restaurant, iar eu ies la o plimbare.

Cred că sunt cam supăraţi pe mine pentru că i-am scos la drum aşa de devreme şi chestii din astea. Când stai mai mult timp cu nişte oameni, trebuie să apară şi mici diferenţe de temperament. Îmi amintesc acum, când stau să mă gândesc, că n-am mai pornit niciodată cu ei înainte de ora unu sau două după-amiaza, deşi zorii şi prima parte a dimineţii, pentru mine, au fost mereu perioadele cele mai bune de mers cu motocicleta.

Orăşelul e curat şi proaspăt, nu aduce defel cu cel în care ne-am trezit de dimineaţă. Sunt oameni pe stradă, se deschid prăvălii şi se spune „Bună dimineaţa“, se aud discuţii şi remarci despre cât e de frig. Două termometre, pe partea cu umbră a străzii, arată 6° şi 8°. Altul, bătut de soare, arată 18°.

După câteva cvartale, strada principală se transformă în două şleauri de pământ tare ce dau către câmpie, trec de o baracă plină cu utilaje agricole şi unelte de reparat, terminându-se apoi în plin câmp. Un bărbat, pe ogor, mă priveşte bănuitor, întrebându-se probabil ce caut pe-acolo, în vreme ce arunc o privire în baraca lui. Mă întorc pe strada mare, găsesc o bancă rece şi mă aşez, holbându-mă la motocicletă. Nimic de făcut.

Da, a fost frig, dar nu *chiar aşa* de frig. Oare cum or trece John şi Sylvia prin iernile din Minnesota? E o stridentă lipsă de consistenţă aici, aproape prea evidentă ca să zăboveşti asupra ei. Dacă nu suportă disconfortul fizic şi nu suportă nici tehnologia, au de făcut un mic compromis. Depind de tehnologie şi în acelaşi timp o condamnă. Sunt sigur că ştiu asta şi faptul că ştiu contribuie la neplăcerea generală. Nu prezintă o teză logică, raportează doar cum stau lucrurile. Dar uite că-n oraş intră acum trei fermieri, dau colţul în camioneta lor nouă-nouţă. Pun pariu că, în ce-i priveşte, e exact invers. Ei s-ar da mari cu camioneta, cu tractorul şi cu noua maşină de spălat şi-ar avea şi scule ca să le repare dacă nu merg bine, şi-ar şti să folosească sculele. Ei *preţuiesc* tehnologia. Şi au *cel mai puţin* nevoie de ea. Dacă mâine toată tehnologia s-ar opri, oamenii ăştia ar şti s-o scoată la capăt. Ar fi dur, dar ar supravieţui. John, Sylvia, Chris şi cu mine am fi morţi într-o săptămână. Condamnarea tehnologiei e ingratitudine şi alta nu.

E totuşi un drum înfundat. Dacă cineva e nerecunoscător şi-i spui că e nerecunoscător, bine, l-ai făcut într-un fel. N-ai rezolvat nimic.

Jumătate de oră mai târziu termometrul de la hotel arată 11°. Îi găsesc în sala mare de mese, goală acum, destul de agitaţi. Dar, după câte le

citesc pe feţe, par într-o dispoziţie mai bună, iar John zice, optimist:

— Mă duc să mă îmbrac cu toate ţoalele pe care le am şi-o să fie în regulă.

Se duce afară, la motociclete şi, când revine, spune:

— Nu-mi place deloc să despachetez tot calabalâcul, dar nu-mi mai trebuie încă un drum ca ultimul.

Zice că în toaleta bărbaţilor e frig de crapă pietrele şi, fiindcă în sala de mese nu mai e nimeni, se piteşte după o masă din spatele celei la care stăm; mă aşez, apucându-mă de vorbit cu Sylvia, şi când întorc capul, îl văd pe John în nişte indispensabili albăstrii. Rânjeşte cu gura până la urechi din cauză că arată aşa de aiurea. Mă uit la ochelarii lui, lăsaţi pe masă, şi apoi îi zic Sylviei:

— Auzi, acum o clipă stăteam de vorbă aici cu Clark Kent… uite-i ochelarii… şi acum, deodată… Lois, crezi c-ar putea fi…?

John strigă.

— OMUL-GĂINĂ!

Se dă pe parchetul lustruit din hol ca pe gheaţă, flutură din mâini, apoi se întoarce alunecând în acelaşi fel. Ridică un braţ deasupra capului şi apoi se ghemuieşte, ca şi cum ar vrea să se năpustească spre cer.

— Sunt gata, pornesc!

Clatină trist din cap.

— Măi, măi, îmi pare rău c-o să sparg tavanul ăla drăguţ, dar vederea mea cu raze X îmi spune că cineva e în primejdie.

Chris se hlizeşte.

— O să dăm de bucluc dacă nu pui ceva pe tine, zice Sylvia.

John râde.

— Un exhibiţionist, ha? Dezvăluitorul din Ellendale.

Se mai foieşte un pic pe-acolo, apoi începe să-şi tragă hainele peste lenjeria de corp. Zice:

— Nu, o, nu, n-ar face ei una ca asta. Omul-găină şi poliţia au o înţelegere. Ei ştiu cine-i de partea legii, justiţiei, decenţei şi onestităţii pentru toată lumea.

Când pornim iarăşi pe autostradă e încă răcoare, dar nu cum era. Trecem prin câteva orăşele şi treptat, aproape imperceptibil, soarele ne încălzeşte, iar starea mea de spirit se încălzeşte şi ea. Osteneala se destramă complet, iar vântul şi soarele mi se par plăcute acum, totul mi se pare cum trebuie. Se întâmplă, doar de la căldura soarelui, de la drum, de la preria verde şi de la şuierul vântului, toate laolaltă. Nu peste mult timp rămân doar căldura cea atât de plăcută, vântul, viteza şi soarele deasupra drumului pustiu. Ultimii fiori de răcoare ai dimineţii sunt alungaţi de aerul călduţ. Vânt, mai mult soare şi mai mult drum neted în faţă.

Vara asta e aşa de verde şi de proaspătă! Prin iarbă, pe lângă un gard vechi de sârmă, se văd părăluţe albe şi aurii, o păşune cu vaci şi, departe în zare, o mică ridicătură de pământ cu ceva auriu pe ea. Greu de zis ce-ar putea fi. Şi nici n-am nevoie să ştiu.

Acolo unde pământul se înalţă, motorul huruie mai puternic. Depăşim deluşorul, vedem înainte o nouă întindere de pământ, şoseaua coboară şi huruitul scade iar. Prerie. Liniştită şi detaşată.

Mai târziu, când oprim, Sylvia are lacrimi în ochi de la vânt. Întinde braţele şi picioarele şi zice:

— E aşa de frumos. E aşa de pustiu.

Îi arăt lui Chris cum să-şi întindă pe jos geaca şi cum să folosească pe post de pernă o cămaşă. Nu-i e somn deloc, dar îi spun să se lungească oricum, o să aibă nevoie de odihnă. Îmi desfac şi eu geaca, să se mai îmbibe cu căldură. John scoate aparatul de fotografiat.

După un timp zice:

— Asta-i chestia cel mai greu de fotografiat din lume. Îţi trebuie lentile panoramice sau ceva de genul ăsta. Observi un lucru, apoi priveşti prin vizor şi s-a pierdut, nu mai e nimic. Cum pui cadrul pe ceva, s-a dus.

Zic:

— Aşa ceva, presupun, nu vezi din maşină.

Sylvia spune:

— Odată, când aveam zece ani, ne-am oprit tot aşa pe marginea drumului şi am folosit jumătate de film ca să fac poze. Când au venit pozele de la developat, am izbucnit în plâns. Nu era nimic acolo.

— Când pornim? zice Chris.

— Ce te grăbeşti aşa? îl întreb.

— Vreau doar să pornim odată.

— În faţă nu-i nimic mai grozav decât ce vezi aici.

Lasă capul în pământ, încruntat.

— Stăm la cort în seara asta? întreabă.

Soţii Sutherland mă privesc şi ei întrebător.

— Stăm? repetă Chris.

— Vedem mai târziu, zic.

— De ce mai târziu?

— Fiindcă nu ştiu chiar acum.

— De ce nu ştii chiar acum?

— Păi, nu ştiu de ce nu ştiu.

John ridică din umeri. Din partea lui, e în regulă.

— Nu-s cele mai bune locuri pentru stat la cort, zic. N-avem unde ne băga la adăpost şi nici apă. Dar, brusc, adaug:

— Bine, fie, în seara asta stăm la cort.

Am mai avut discuţia asta.

Ne mişcăm deci pe drumul pustiu. Nu vreau să deţin preriile astea, nici să le fotografiez, nici să le schimb, nu vreau să mă opresc şi nici să merg mai departe. Nu facem decât să ne mişcăm pe drumul pustiu.

5

Întinderea plană a preriilor dispare şi începe un pământ vălurit. Gardurile sunt mai rare, verdele s-a făcut mai palid… semne că ne apropiem de Câmpiile Înalte.

Ne oprim la Hague ca să alimentăm cu benzină şi să întrebăm dacă există vreo cale de a trece râul Missouri între Bismarck şi Mobridge. Băiatul de la benzinărie nu ştie să fie. E arşiţă acum, iar John şi Sylvia se duc undeva să-şi scoată de pe ei lenjeria de corp. Motocicleta are parte de-o schimbare de ulei şi de unsoare pentru lanţ. Chris e atent la tot ce fac, dar e cam nerăbdător. Ăsta nu-i un semn bun.

— Mă dor ochii, zice.

— De la ce?

— De la vânt.

— O să căutăm nişte ochelari de protecţie.

Intrăm toţi într-un magazin, la cafea şi chifle. Totul e altfel, în afară de noi înşine, aşa că aruncăm priviri în jur mai degrabă decât să vorbim, surprinzând fragmente din conversaţiile altora, care par să se cunoască între ei şi care se holbează la *noi* fiindcă suntem nou-veniţi. Apoi, mai încolo pe stradă, găsesc un termometru de pus la desagă şi nişte ochelari de plastic pentru Chris.

Vânzătorul nu ştie nici el vreun drum mai scurt peste Missouri. Studiez harta împreună cu John. Am sperat că o să găsim vreun feribot neoficial, vreo punte, ceva, pe o întindere de o sută cincizeci de kilometri, dar evident că nu există nici urmă de aşa ceva, fiindcă pe cealaltă parte nu-i nici un obiectiv grozav de atins. Toată zona e rezervaţie indiană. Hotărâm să o luăm spre sud, către Mobridge, şi să traversăm pe-acolo.

Drumul spre sud e oribil. Beton ciobit, îngust şi plin de hopuri, cu vânt puternic din faţă, soarele în ochi şi camioane mari care merg în direcţia opusă. Colinele astea vălurite le fac să mărească viteza la vale şi să

încetinească la deal, împiedicându-ne pe noi să vedem prea departe şi făcându-ne drumul un calvar. Primul m-a băgat în sperieţi, fiindcă nu eram pregătit pentru el. Acum mă ţin bine, sunt gata. Nici un pericol. Doar o undă de şoc care te izbeşte. Aerul e tot mai fierbinte şi mai uscat.

La Herreid, John dispare să caute ceva de băut, în vreme ce Sylvia, eu şi Chris găsim un petic de umbră într-un parc şi încercăm să ne odihnim. Dar nu e odihnitor. S-a produs o schimbare şi nu ştiu exact care anume. Străzile oraşului ăstuia sunt largi, mult mai largi decât ar trebui, şi aerul are iz de praf. Parcele goale ici şi colo, între clădiri, cu bălării crescute pe ele. Barăcile cu utilaje metalice şi turnul de apă sunt ca în oraşele de dinainte, dar mai răsfirate. Totul pare mai uzat, mai mecanic şi aşezat cumva la întâmplare. Pricep, treptat, despre ce-i vorba. Nimeni nu mai e interesat să menţină spaţiul impecabil. Pământul nu mai are valoare. Ne aflăm într-un oraş din Vest.

Mâncăm de prânz hamburgeri şi fulgi cu lapte, la un A&W din Mobridge, străbatem o şosea principală intens circulată şi iată-l, la poalele dealului: râul Missouri. Atâta apă care se mişcă e o privelişte ciudată, mărginită cum e de colinele ierboase care abia dacă au parte de-un strop. Mă întorc şi mă uit la Chris, dar nu pare să fie prea interesat.

Coborâm dealul, intrăm pe pod hurducându-ne şi îl traversăm, privind printre barele de fier mişcarea ritmică a râului, gata – am ajuns pe cealaltă parte.

Urcăm o măgură tare, tare lungă şi pătrundem într-un alt tărâm.

Gardurile, de-acum, s-au dus de tot. Nu se mai văd tufe sau copaci. Atât de vaste sunt colinele, că motocicleta lui John arată ca o furnică urcând pantele înverzite. Deasupra pantelor, straturi de stâncă se iţesc sus, pe coamele abrupte.

Totul pare la locul lui firesc. Dacă terenurile ar fi fost abandonate, ar fi arătat părăginite, consumate, cu bucăţi de ciment ale unor fundaţii vechi, cu resturi de tablă vopsită şi sârme împrăştiate, cu bălării crescute pe unde

iarba a fost smulsă pentru vreo încercare de construcţie. Nu se vede aşa ceva pe-aici. Pământul nu e întreţinut prost, ci doar neatins de la bun început. Arată cum trebuie să fi arătat dintotdeauna. Teren de rezervaţie.

După stâncile alea nu există nici un mecanic prietenos şi mă întreb dacă suntem pregătiţi. În caz că se întâmplă ceva, o să dăm cu-adevărat de belea.

Verific cu palma temperatura motorului. E suficient de rece, aşa că mă liniştesc. Apăs maneta de ambreiaj şi ambalez un pic motorul, să văd ce sunet scoate. Ceva nu pare să fie cum trebuie, aşa că repet manevra. Durează un timp până să-mi dau seama că nu motorul e de vină. E un ecou dinspre piscul din faţă, care stăruie după ce tai alimentarea. Amuzant. Mai fac asta de vreo câteva ori. Chris întreabă ce nu e-n regulă şi-l pun să asculte ecoul. N-are nimic de comentat.

Motorul ăsta vechi sună cumva zdrăngănit, de parcă ar avea înăuntru un pumn de mărunţiş care zuruie. Scoate un sunet groaznic, dar ăsta e păcănitul obişnuit al valvelor. Odată ce te familiarizezi cu sunetul şi înveţi să te aştepţi la el, orice diferenţă se aude automat. Dacă nu auzi nimic ieşit din comun, e de bine.

Am încercat să-l fac pe John atent la sunetul ăsta odată, dar m-am lăsat păgubaş. Nu auzea decât zgomot, nu vedea decât o maşinărie şi pe mine cu nişte scule unsuroase în mâini, atâta tot. N-a mers.

Nu prea vedea care-i treaba şi nici nu era destul de interesat să afle. Nu-l prea interesează ce *înseamnă* lucrurile, mai degrabă ce *sunt*. E destul de important că vede lucrurile astfel. Mi-a luat mult să văd diferenţa asta şi, pentru Chautauqua, e important să clarific diferenţele.

M-a descumpănit rău refuzul lui de-a se gândi măcar la vreun subiect legat de tehnologie, dar am continuat să caut modalităţi de a-i da o idee despre întreaga poveste, însă nu ştiam de unde să încep.

M-am gândit să aştept până i se strică *lui* ceva la motor, după care să-l ajut cu reparatul şi *astfel* să-l pun în temă, dar am dat-o în bară şi cu asta,

fiindcă nu înţelegeam diferenţa dintre noi în maniera de abordare a lucrurilor.

Coarnele i se hâţânau. Nu foarte tare, a zis, doar un pic, dacă te lăsai cu putere pe ele. L-am prevenit să nu care cumva să strângă şuruburile cu cheia reglabilă. Erau şanse mari să zgârie suprafaţa cromată, lucru care ar fi dus la apariţia unor mici pete de rugină. A fost de acord să folosească cheia mea fixă.

A adus motocicleta şi mi-am scos trusa de chei, dar am băgat de seamă că, oricât ar fi strâns, n-ar fi reuşit să diminueze jocul coarnelor, fiindcă erau deja bine blocate la capăt.

— O să trebuiască să le băgăm o şaibă, am zis.

— Ce-i aia şaibă?

— O bucăţică subţire şi plată de metal. O bagi pe sub coarne, la îmbinare, şi obţii un spaţiu ca să mai poţi strânge la şurub. Asemenea piese se folosesc ca să faci tot soiul de intervenţii la maşinării.

— O, a zis, părând interesat. Bine. De unde le cumperi?

— Am una aici, am zis triumfător, cu o cutie de bere în mână.

Preţ de o clipă n-a înţeles. Apoi a făcut:

— Cum, *cutia*?

— Sigur. E cel mai bun material pentru şaibe din lume.

Mi se părea şi mie o chestie destul de isteaţă. Cu asta îl salvam de un drum prin cine ştie ce coclauri, ca să-şi ia şaibe. Economiseam timp, economiseam bani.

Dar, spre surpriza mea, lui nu i s-a părut nimic isteţ aici. Ba, din contră, s-a arătat dispreţuitor în legătură cu toată chestia. Nu peste mult, a început s-o dea la întors, să găsească tot felul de scuze şi, până să-mi dau seama care era atitudinea lui reală, a rămas stabilit să nu mai reparăm, până la urmă, coarnele.

Din câte ştiu, şi acum se hâţână. Dar cred că, în momentul ăla, s-a simţit jignit. Avusesem *tupeul* să-i propun să-şi repare noul său BMW de o

mie opt sute de dolari, mândria industriei mecanice germane a ultimilor cincizeci de ani, cu o bucată de cutie folosită de *bere*!

Ach, du lieber![3]

De-atunci am purtat extrem de puţine discuţii despre repararea motocicletei. De fapt, nici una, dacă stau să mă gândesc.

O ţii pe drumul ăsta şi, fără să ştii cum şi de ce, te trezeşti furios.

Ar trebui să spun, drept explicaţie, că aluminiul din cutiile de bere e maleabil şi stabil, cum sunt metalele. Perfect pentru scopul respectiv. Aluminiul nu se oxidează de la umezeală – sau, mai precis, are întotdeauna un strat subţire de oxid care previne oxidarea în plus. Tot perfect.

Cu alte cuvinte, orice mecanic german *adevărat*, cu jumătate de secol de rafinament tehnologic în spate, ar fi conchis că această soluţie, pentru problema în speţă, era *perfectă.*

M-am întrebat, un timp, dacă n-ar fi trebuit, poate, să mă pun pe lucru, să tai o şaibă din cutie, să-i dau deoparte vopseaua imprimată şi să mă întorc apoi zicându-i că am avut noroc, că e ultima pe care o aveam, importată din Germania. Ar fi mers. O şaibă specială, din stocul personal al baronului Alfred Krupp, care a trebuit s-o vândă cu mare strângere de inimă. În felul ăsta ar fi plesnit de entuziasm.

M-a mulţumit, un timp, fantezia asta cu şaiba-privată-a-lui-Krupp, apoi însă, după ce mi-a trecut, mi-am dat seama că era o fantezie răzbunătoare. În locul ei s-a instalat acea senzaţie despre care vorbeam mai devreme, sentimentul că am de-a face cu ceva mai profund decât pare la prima vedere. Urmăreşte suficient de mult aceste mici discrepanţe şi, uneori, îţi deschid calea unor revelaţii uriaşe. Eu am avut doar impresia că-i vorba de ceva mai mult decât aş fi vrut să accept fără să stau pe gânduri şi, în loc să iau lucrurile ca atare, m-am dedat obiceiului meu de-a încerca să extrag cauzele şi efectele, de-a vedea ce anume putea duce la o asemenea neconcordanţă între viziunea lui John despre acea şaibă

drăgălaşă şi propria mea viziune. Asta se întâmplă adesea când lucrezi în mecanică. Un impas. Stai acolo, te uiţi în gol şi cugeţi, te duci şi te-ntorci şi, după o vreme, încep să se ivească factorii nevăzuţi.

Ce s-a ivit, mai întâi vagă, apoi tot mai pronunţată, a fost explicaţia că eu văzusem şaiba într-un fel raţional, intelectual, cerebral, în care tot ce conta erau proprietăţile ştiinţifice ale metalului respectiv. John a abordat situaţia la modul imediat şi intuitiv, fiindcă asta-i convenea. Eu mă raportam la şaibă în termeni de material. El, în termeni de aparenţă imediată. Eu vedeam ce *însemna* ea. El vedea ce *era*. Aşa am ajuns să fac distincţia. Când vezi ce *este* o şaibă, e deprimant. Cui îi place să se gândească că o maşinărie frumoasă şi precisă poate fi reparată cu o bucăţică prăpădită de tablă?

Am uitat, cred, să menţionez că John e muzician, baterist, că lucrează cu formaţii din tot oraşul şi că scoate din asta un venit frumuşel. Cred că el, pur şi simplu, se gândeşte la toate cum se gândeşte la bătutul tobelor – adică, de fapt, nu *se gândeşte* cu adevărat la toată povestea. Doar o face şi gata. A răspuns la ideea reparării motocicletei cu o bucată de cutie de tablă cum i-ar răspunde cuiva care pierde ritmul când cântă cu el. Pentru el n-a fost decât un sunet în afara măsurii şi cu asta basta. N-a vrut să-şi bată capul cu aşa ceva.

La început diferenţa asta părea destul de neînsemnată, dar apoi s-a mărit… s-a mărit… s-a mărit… până am început să pricep de ce nu m-am prins. De unele lucruri nu te prinzi fiindcă sunt aşa de mărunte, că-ţi scapă din vedere. Dar pe altele nu le vezi din cauză că-s *uriaşe*. Ne uitam amândoi la acelaşi lucru, vedeam acelaşi lucru, vorbeam despre acelaşi lucru, însă el se uita, vedea, vorbea şi gândea dintr-o cu totul altă *dimensiune*.

Lui chiar *îi pasă* de tehnologie. Doar că, în dimensiunea asta a lui, e tras în piept şi respins de ea. Nu-i sună bine. Încearcă s-o facă să sune fără vreo premeditare şi o dă în bară şi o dă în bară şi o dă în bară, iar după

multe eşecuri din astea renunţă şi aruncă un blestem general peste toată scena asta a pistoanelor şi şuruburilor. Nu vrea sau nu poate să creadă că există pe lume ceva care nu se face din instinct, degajat.

Asta e dimensiunea în care trăieşte el. Dimensiunea „fără griji“. Sunt cam încuiat că vorbesc mereu despre chestiile astea mecanice. Numai despre piese, angrenaje, analize şi sinteze, despre cum să-ţi dai seama de lucruri care nu sunt cu adevărat *acolo*. Dimensiunea mea e în altă parte, are doar impresia că e aici, dar e de fapt la un milion de kilometri distanţă. Despre *asta* e vorba. El se află într-o diferenţă dimensională ce are de-a face cu multe dintre schimbările culturale ale anilor ’60, cred, şi care e pe cale de-a remodela întreaga noastră viziune naţională asupra lucrurilor. „Prăpastia generaţiilor“ e un rezultat al acestei abordări. Denumirile „beat“ şi „hip“ de acolo provin. Acum a devenit evident că dimensiunea asta nu-i doar o modă care-o să dispară la anul sau peste doi ani. O să rămână, fiindcă e un mod foarte important şi serios de a privi lucruri ce *par* incompatibile cu raţiunea, ordinea şi responsabilitatea, fără să fie de fapt aşa. Am ajuns acum la originea problemei.

Picioarele mi-au amorţit aşa de tare că mă dor. Le întind unul câte unul, îmi sucesc laba piciorului la dreapta şi la stânga cât de mult pot. Ajută, dar apoi îmi obosesc ceilalţi muşchi, de atâta ţinut picioarele întinse.

Avem de-a face aici cu un conflict al *viziunilor asupra realităţii*. Lumea pe care o vezi, aici şi acum, e *realitatea*, orice-ar spune despre asta oamenii de ştiinţă. Aşa o vede John. Însă lumea dezvăluită de descoperirile ştiinţifice e tot realitate, indiferent cum ar părea, iar cei din dimensiunea lui John vor trebui să facă mai mult decât s-o ignore pur şi simplu, dacă vor să se agaţe de viziunea lor asupra realităţii. O să descopere şi John asta, dacă i se ard bujiile.

De fapt, din cauza asta s-a supărat în ziua în care n-a reuşit să pornească motorul. Era *o intruziune în realitatea lui.* I-a fisurat felul lui degajat de-a privi lucrurile. N-a reuşit să facă faţă fiindcă a părut să-i ameninţe întregul stil de viaţă. A avut parte, într-un fel, de aceeaşi furie pe care o simt oamenii de ştiinţă când vine vorba de artă abstractă, sau cel puţin aşa *stăteau* lucrurile. Chestia respectivă nu se potriveşte nici ea cu stilul *lor* de viaţă.

Ai aici, de fapt, *două* realităţi, una a aspectului artistic imediat şi una a explicaţiei ştiinţifice subterane, iar cele două nu se potrivesc şi nu se combină, n-au prea mult de-a face una cu cealaltă. E un impas. Ai putea zice că avem o mică problemă aici.

Vedem, la o răspântie a şoselei lungi şi golaşe, o băcănie izolată. Înăuntru, în spate, găsim un loc unde ne aşezăm pe nişte lăzi şi bem bere la cutie.

M-au ajuns oboseala şi durerile de spate. Trag lada până lângă un stâlp şi mă sprijin de el.

Expresia lui Chris îmi arată că dispoziţia i s-a înrăutăţit de-a binelea. A fost o zi lungă astăzi. I-am zis Sylviei, încă din Minnesota, că ne putem aştepta la o asemenea cădere de moral cam în a doua sau a treia zi şi iată că a venit. Minnesota – când a fost asta?

O femeie beată turtă cumpără bere pentru bărbatul ei, care-o aşteaptă afară, în maşină. Nu se hotărăşte ce marcă să ia şi nevasta patronului, stând după ea, se enervează. Tot nu se poate decide, dar după aceea ne vede pe noi, se apropie împleticindu-se şi ne întreabă dacă-s ale noastre motocicletele. Dăm din cap că da. Atunci vrea să se plimbe cu una. Mă dau în spate şi-l las pe John să se descurce.

O refuză cu graţie, însă ea se tot întoarce, oferindu-i un dolar ca să fie plimbată. Mă pun pe glume, dar glumele-s nesărate şi contribuie la starea de pleoşteală. Ieşim şi ne întoarcem iar la colinele cafenii şi la arşiţă.

Când ajungem în Lemmon, ne dor deja toate oasele de oboseală. Auzim, la un bar, despre un camping aflat mai înspre sud. John vrea să punem corturile într-un parc din mijlocul oraşului, o chestie care sună bizar şi-l înfurie tare pe Chris.

Parcă de mult n-am mai fost aşa de obosit. Şi ceilalţi la fel. Reuşim să ne târâm totuşi la un supermarket, să înhăţăm ce mâncare ne vine la îndemână şi, cu oarecare greutate, să punem proviziile pe motocicletă. Soarele a coborât, am cam rămas fără lumină. Într-o oră o să fie întuneric de-a binelea. Nu ne putem urni. Tragem de timp, mă întreb, sau ce?

— Haide, Chris, să mergem, zic.

— Nu ţipa la *mine*. *Eu* sunt gata.

Ieşim din Lemmon pe un drum de ţară, extenuaţi, şi mergem aşa o bucată ce pare lungă, lungă de tot, dar nu poate fi prea lungă de vreme ce soarele se află încă deasupra orizontului. Campingul e gol. Bine. Dar a rămas mai puţin de jumătate de oră de soare şi nu mai avem pic de energie. Ăsta-i acum lucrul cel mai greu.

Mă chinui să desfac bagajul cât mai iute cu putinţă, dar osteneala m-a prostit aşa de tare, că aşez totul lângă drumul din camping, fără să văd ce loc prost e. Apoi îmi dau seama că e prea în vânt. E un vânt din Câmpiile Înalte. E semideşert pe-aici, totul e scorojit şi uscat în afară de un lac, un soi de rezervor mare, mai jos de noi. Vântul bate dinspre linia orizontului către lac şi ne izbeşte cu rafale tăioase. Deja s-a lăsat răcoare. La vreo cinşpe metri mai încoace de drum sunt nişte pini slăbănogi şi-l rog pe Chris să mute bagajele acolo.

Dar n-o face. O apucă în jos, spre rezervor. Car singur tot calabalâcul.

Între drumuri, văd că Sylvia se străduie din răsputeri să pregătească cele trebuincioase pentru gătit, dar e la fel de trudită ca mine.

Soarele apune.

John a adunat ceva lemn, dar sunt buturugi prea mari şi rafalele de vânt sunt atât de puternice, că e greu să faci focul. Ai nevoie de surcele.

Mă întorc la pinii jumuliţi şi bâjbâi după macetă, dar între pini e atât de întuneric, că n-o pot găsi. Îmi trebuie lanterna. O caut, dar e prea întuneric şi nu găsesc nici asta.

Revin, pornesc motocicleta şi mă întorc la bagaje ca să pun farul pe ele şi să găsesc în felul ăsta lanterna. Mă uit prin lucruri, cu de-amănuntul, în căutarea lanternei. Îmi ia ceva timp până să-mi dau seama că nu lanterna îmi trebuie, ci maceta, care e chiar la vedere. Până mă întorc eu, John a reuşit să aprindă focul. Despic cu maceta câteva dintre buturugile mai mari.

Chris reapare. Lanterna e la *el*!

— Când să mâncăm? se plânge.

— Pregătim ceva cât de repede se poate, îi zic. Lasă lanterna aici.

Dispare iarăşi, cu lanternă cu tot.

Vântul bate atât de tare, că focul nu ajunge destul de sus ca să gătim carnea. Ne căznim să înjghebăm o vatră din pietre mari, de pe drum, dar e prea întuneric ca să vedem ce facem. Venim cu amândouă motoarele şi cuprindem totul într-o încrucişare de lumini. Ciudate lumini. Tăciunii suflaţi de vânt strălucesc alb, apoi dispar în văzduh.

BUM! În spatele nostru se produce o explozie zgomotoasă. Apoi îl aud pe Chris cum se hlizeşte.

Sylvia s-a supărat.

— Am găsit nişte pocnitori, zice Chris.

Îmi înăbuş furia la timp şi-l anunţ cu răceală:

— E vremea să mâncăm.

— Îmi trebuie nişte chibrituri, zice.

— Stai jos şi mănâncă.

— Mai întâi dă-mi nişte chibrituri.

— Stai jos şi mănâncă.

Se aşază. Încerc să-mi mănânc friptura cu ajutorul tacâmurilor de armată, dar e prea tare, aşa că scot un cuţit de vânătoare şi-l folosesc.

Lumina de la farul motocicletei cade exact pe mine. Cuţitul, când coboară spre farfurie, intră cu totul în umbră şi nu-l mai văd defel.

Chris zice că nici el nu poate să taie bucata de carne, aşa că-i întind cuţitul meu. Când ridică braţul să-l ia, răstoarnă mâncarea pe prelată.

Nimeni nu scoate o vorbă.

Nu-s supărat că a răsturnat-o, dar mă înfurie că prelata o să rămână unsuroasă tot restul excursiei.

— Mai e vreo bucată? întreabă.

— Mănânc-o pe *aia*, zic. A căzut pe prelată, atâta tot.

— E prea murdară.

— Ei, altceva nu avem.

Ne izbeşte un val de depresie. Nu mai vreau decât să mă trag la somn. Dar Chris e furios şi mă aştept la una dintre scenele lui. Nu peste mult, începe.

— Nu-mi place gustul, zice.

— Da, e cam aţoasă, Chris.

— Nu-mi place *nimic* pe aici. Nu-mi place deloc campingul ăsta.

— A fost ideea *ta*, zice Sylvia. Tu eşti ăla care a vrut la cort.

N-ar fi trebuit să zică asta, dar n-are de unde să ştie. Înghiţi momeala şi o să-ţi arunce alta şi apoi alta şi tot aşa până ce ajungi să-l plesneşti până la urmă, ceea ce şi vrea de fapt.

— Nu-mi pasă, răspunde el.

— Păi, ar trebui, zice ea.

— Ei bine, nu-mi pasă.

Ne apropiem de punctul de explozie. Sylvia şi John se uită la mine, dar rămân impasibil. Îmi pare rău, dar nu mai pot face nimic acum. Orice discuţie ar înrăutăţi lucrurile.

— Nu mi-e foame, zice Chris.

Nu răspunde nimeni.

— Mă doare stomacul.

Explozia e evitată când Chris ne întoarce spatele şi dispare în întuneric.

Terminăm de mâncat. O ajut pe Sylvia să spele, apoi mai stăm o vreme lângă foc. Stingem farurile ca să cruţăm bateriile şi fiindcă, oricum, lumina lor e urâtă. Vântul s-a mai potolit şi de la foc vine un pic de lumină. După un timp, ochii mi se obişnuiesc. Mâncarea şi nervii mi-au tăiat din somnolenţă. Chris nu se întoarce.

— Crezi că ne *pedepseşte?* întreabă Sylvia.

— Presupun, zic, deşi nu sună chiar în regulă. Mă gândesc un pic şi adaug: E un termen din psihologia copilului – un context care nu-mi place. Hai să zicem, mai bine, că e un ticălos afurisit.

John râde un pic.

— Oricum, zic, a fost o masă bună. Îmi pare rău că l-a apucat să se poarte aşa.

— A, e-n regulă, spune John. Mie îmi pare doar rău că n-a mâncat nimic.

— Se descurcă el.

— N-are cum să se rătăcească pe-aici, nu?

— Nu, strigă el dacă se rătăceşte.

Acum, că s-a dus şi n-avem nimic de făcut, devin mai conştient de spaţiul care ne înconjoară. Nu se aude un sunet. Prerie singuratică.

Sylvia zice:

— Crezi că îl doare într-adevăr stomacul?

— Da, răspund, cumva dogmatic.

Regret că se continuă pe acest subiect, dar merită amândoi o explicaţie mai bună. Probabil simt că e ceva mai mult de-atât.

— Sunt sigur că-l doare, zic într-un târziu. L-au consultat de vreo şase ori pentru asta. Odată a fost aşa de rău, că am crezut că are apendicită… eram într-o excursie în nord. Tocmai o scosesem la capăt cu un proiect ingineresc pentru un contract de cinci milioane de dolari, care era cât pe

ce să mă termine. O cu totul altă lume. Nu tu timp, nici răbdare şi şase sute de pagini de informaţii de isprăvit într-o săptămână. Îmi venea să omor vreo trei oameni şi ne-am gândit că mai bine mergem la pădure un timp.

Nu mai ştiu prin ce parte a pădurii ne aflam. Mi se învârtea capul de la chestiile alea inginereşti şi Chris urla fără oprire. Nici să-l atingi nu puteai. Până la urmă mi-am dat seama că o să trebuiască să-l duc repede la spital, nu mai ţin minte unde, dar nu i-au găsit nimic în neregulă.

— Nimic?

— Nu. Dar s-a mai întâmplat şi altă dată.

— N-au *nici* o idee? întreabă Sylvia.

— În primăvara asta i-au pus diagnosticul de tulburări mentale incipiente.

— Ce? face John.

E prea întuneric să-i văd pe John şi pe Sylvia ori conturul dealurilor. Încerc să prind vreun sunet în depărtare, dar nu se aude nimic. Nu ştiu ce să răspund, aşa că nu spun nimic.

Când mă uit cu atenţie, desluşesc stelele de deasupra, însă lumina focului le face greu de observat. Noaptea, de jur împrejur, e numai beznă groasă. Ţigara a ars până mi-a ajuns la degete: o sting.

— N-am ştiut, se aude vocea Sylviei, din care a dispărut orice urmă de mânie. Ne-am întrebat de ce l-ai luat pe el în loc s-o iei pe nevastă-ta. Mă bucur că ne-ai spus.

John aruncă în foc nişte capete nearse de lemn.

Sylvia zice:

— Care crezi că ar fi cauza?

John îşi drege vocea, ca şi cum ar vrea să întrerupă discuţia, dar răspund:

— Nu ştiu. Cauzele şi efectele par să nu se potrivească. Cauzele şi efectele sunt rezultatul gândirii. Eu aş crede că boala psihică e dincolo de

gândire.

N-are nici o noimă pentru ei ce spun, sunt sigur. Nici pentru mine, dar sunt prea obosit ca să stau să mă gândesc şi să formulez mai clar.

— Ce cred psihiatrii? întreabă John.

— Nimic. Am pus capăt poveştii.

— I-ai pus capăt?

— Da.

— Şi e bine aşa?

— Nu ştiu. Nu mă pot gândi la nici un motiv raţional pentru care să cred că *nu* e bine. Am şi eu un blocaj mental. Mă gândesc la asta, la toate motivele îndreptăţite, fac planuri pentru consultaţii, ba chiar caut numărul de telefon, dar atunci mă apucă blocajul şi e ca şi cum mi s-ar trânti în faţă o afurisită de uşă.

— Nu prea pare în regulă.

— Nimeni nu crede că ar fi. Presupun că n-o pot ţine aşa o veşnicie.

— Dar *de ce*? întreabă Sylvia.

— Nu *ştiu* de ce… doar că… nu ştiu… nu-i sunt *neamuri bune*[4].

Surprinzătoare expresie, cred că n-am mai folosit-o. *Neamuri bune*… parc-ar vorbi un ţărănoi înapoiat… *bune*… aceeaşi rădăcină ca la *bună*tate… nu pot să-i arate cu adevărat bunătate, nu-i sunt *neamuri bune*… exact ăsta e sentimentul.

Un cuvânt străvechi, atât de străvechi, că şi-a pierdut sensurile iniţiale. Lucrurile s-au schimbat de-a lungul secolelor. Acum oricine poate fi „bun“. Şi toată lumea ar trebui să fie. Doar că, acum mult timp, te năşteai cu chestia aia şi n-aveai încotro. Acum, în jumătate din dăţi, e doar o atitudine prefăcută, cum sunt profesorii în prima zi de şcoală. Ce ştiu despre *bunătate*, de fapt, cei care nu sunt *buni*?

Mi se învârte iar şi iar prin minte… *mein Kind* – copilul meu. O avem şi-n altă limbă. *Mein Kinder… „Wer reitet so spät durch Nacht und Wind? Es ist der Vater mit seinem Kind.“*[5]

Bizară senzaţie.

— La ce te gândeşti? întreabă Sylvia.

— La un poem vechi de Goethe. Are, cred, vreo două sute de ani. A trebuit să-l învăţ cu mult timp în urmă. Nu ştiu de ce mi l-am amintit tocmai acum, însă…

Senzaţia bizară revine.

— Despre ce e? întreabă Sylvia.

Încerc să-mi amintesc.

— Un bărbat călăreşte de-a lungul ţărmului, noaptea, prin vânt. E un tată cu fiul lui, pe care-l ţine strâns în braţe. Îşi întreabă fiul de ce e atât de palid, iar fiul îi răspunde: „Tată, nu vezi năluca?“. Tatăl încearcă să-şi liniştească fiul, îi spune că vede doar ceaţa de lângă ţărm şi că aude doar foşnetul frunzelor în vânt, însă fiul continuă să susţină că îi urmăreşte o nălucă, iar tatăl goneşte tot mai iute şi mai iute prin noapte.

— Cum se termină?

— Rău… copilul moare. Năluca învinge.

Vântul aprinde iar vârfurile tăciunilor şi-o văd pe Sylvia privindu-mă speriată.

— Dar asta se întâmplă în altă ţară şi în alte vremuri, zic. Aici viaţa e sfârşitul, iar stafiile n-au sens. Cred asta. Cred şi în toate astea, spun aţintindu-mi privirea spre preria întunecată, deşi nu ştiu încă ce sens are totul… nu-s prea sigur de mai nimic în ultima vreme. Poate de aia vorbesc atât de mult.

Luminile tăciunilor se sting treptat. Ne fumăm ţigările. Chris e pe undeva prin întuneric, dar n-am de gând să mă apuc să-l caut. John tace grijuliu, Sylvia nu spune nici ea nimic şi brusc suntem separaţi cu toţii, singuri fiecare în universul nostru privat, iar între noi nu există comunicare. Stingem focul şi ne întoarcem la sacii de dormit dintre pini.

Descopăr că singurul adăpost amărât, între pinii jerpeliţi, unde am pus sacii de dormit, e de asemenea refugiul din calea vântului a milioane de

ţânţari ce-au urcat de la rezervor. Soluţia anti-insecte nu-i opreşte defel. Mă vâr în sacul de dormit şi-mi las doar o găurică pentru respirat. Aproape am adormit când apare şi Chris.

— E un morman mare de nisip acolo, zice, făcând să trosnească acele de pin.

— Da, zic. Ia şi te culcă.

— Ar trebui să-l vezi. O să vii mâine să-l vezi?

— N-o să avem timp.

— Pot să mă joc acolo mâine-dimineaţă?

— Da.

Cât se dezbracă şi se bagă în sac scoate zgomote care parcă nu mai contenesc. S-a băgat. Apoi se foieşte. Apoi se linişteşte, după care se foieşte din nou. Şi zice:

— Tată?

— Ce e?

— Cum era când erai tu copil?

— *Culcă-te*, Chris!

Există limite ale capacităţii de ascultare.

Aud, mai târziu, un zgomot de muci traşi cu putere, care-mi spune că a plâns, şi cu toate că sunt extenuat, nu dorm. Câteva vorbe de consolare ar fi putut ajuta. Încerca să fie prietenos. Dar, nu ştiu de ce, vorbele nu-mi vin pe buze. Consolările sunt mai mult pentru străini, pe la spitale, decât pentru cei de-un sânge cu tine. Mici plasturi emoţionali de genul ăsta nu sunt ce-i trebuie şi ce vrea el… Nu ştiu ce-i trebuie şi nici ce vrea.

O lună pe jumătate se iveşte la orizont îndărătul pinilor şi, după arcuirea ei leneşă şi răbdătoare pe cer, măsor oră după oră de semi-somn. Prea multă oboseală. Luna, visele stranii, bâzâitul ţânţarilor şi crâmpeiele de amintiri se contopesc şi se amestecă într-un tărâm ireal, în care luna străluceşte, dar e şi ceaţă, călăresc un cal şi Chris e cu mine, iar calul sare

peste un pârâu ce curge prin nisip către oceanul de dedesubt. Apoi totul se tulbură… şi apare din nou.

În ceaţă se iveşte o siluetă abia schiţată. Când o privesc direct, dispare, însă apoi o zăresc cu coada ochiului când întorc privirea. Sunt pe cale să spun ceva, s-o strig, s-o recunosc, dar n-o mai fac, ştiind că s-o recunosc prin orice gest sau acţiune ar însemna să-i confer realitate, iar asta nu trebuie să capete. Însă e o siluetă pe care o recunosc fără să accept asta. E Phaidros.

Spirit rău. Nebun. Dintr-o lume fără viaţă sau moarte.

Silueta se disipează şi eu îmi înăbuş panica… din răsputeri… nu mă grăbesc… o las să treacă… nici crezând în nălucă, nici necrezând… însă, încet, părul mi se ridică pe ceafă… îl cheamă pe Chris, aşa e?… Da?

6

Ceasul meu arată ora nouă. Şi e deja prea cald ca să mai pot dormi. Afară soarele s-a înălţat pe cer. Aerul, împrejur, e limpede şi uscat.

Mă scol cu ochii umflaţi şi cu dureri în articulaţii de la dormitul pe jos.

Am deja buzele uscate şi crăpate, iar faţa şi mâinile îmi sunt pline de înţepături de ţânţari. Nişte arsuri de la soarele de ieri-dimineaţă încep să mă usture.

Dincolo de şirul de pini nu se văd decât iarbă pârjolită, bulgări de pământ şi nisip care străluceşte aşa de tare, că e greu să-l priveşti. Arşiţa, tăcerea, colinele golaşe şi cerul fără nici un nor lasă impresia de spaţiu uriaş, intens.

Nici urmă de umezeală. Azi o să ne coacem de-a binelea.

Ies dintre pini, pe o limbă de nisip dintre nişte petice de iarbă, şi rămân mult timp acolo, privind, meditând…

Am decis că dezbaterea Chautauqua de astăzi va începe să exploreze lumea lui Phaidros. Iniţial, scopul ei era de-a expune câteva dintre ideile sale legate de tehnologie şi valori umane, fără a face vreo referire la el personal, dar încrengătura de gând şi amintire care mi-a trecut prin minte aseară mi-a arătat că nu aşa trebuie procedat. Să-l omit, acum, ar însemna să fug de ceva de care nu trebuie fugit.

Mi-a venit în cap, la revărsatul zorilor, ce-a zis Chris despre bunica prietenului indian şi mi-am lămurit ceva. Ea spunea că stafiile apar când cineva n-a fost îngropat cum trebuie. E drept. El n-a *fost* îngropat cum trebuie şi asta este sursa problemei.

Mă întorc în tabără într-un târziu şi văd că John s-a trezit şi mă priveşte nedumerit. Încă nu s-a dezmeticit de-a binelea şi se învârte fără ţintă, ca să-şi limpezească mintea. Nu peste mult se trezeşte şi Sylvia, cu ochiul stâng umflat ca o gogoaşă. O întreb ce s-a întâmplat. Zice că e de la înţepăturile de ţânţari. Mă apuc să strâng echipamentul şi să-l reaşez pe motocicletă. John face la fel.

După ce terminăm, aprindem focul, în vreme ce Sylvia desface cutii cu şuncă, ouă şi pâine pentru micul dejun.

Când e gata mâncarea, mă duc şi-l trezesc pe Chris. Nu vrea să se scoale. Insist. Spune că nu vrea. Apuc sacul de dormit de fund şi-l scutur brusc, ca pe o faţă de masă – se rostogoleşte afară, clipind printre acele de pin. Îi ia un pic să-şi dea seama ce s-a întâmplat, iar între timp eu strâng sacul.

Apare la masă cu o mutră ofensată, ia o gură, zice că nu-i e foame, că-l doare stomacul. Arăt către lacul aflat mai jos de noi, atât de bizar în mijlocul semideşertului, dar nu-i stârneşte nici un interes. Se vaită din nou. Nu-l bag în seamă, nici John şi Sylvia. Mă bucur că le-am spus care-i situaţia, altfel ar fi apărut neînţelegeri serioase.

Terminăm în linişte micul dejun şi sunt neobişnuit de calm. Decizia legată de Phaidros are, poate, ceva de-a face cu asta. Dar mai şi suntem la vreo treizeci de metri de rezervor şi privim, peste el, într-un soi de întindere vestică. Înălţimi golaşe, nici ţipenie de om, nici un sunet; asemenea locuri au ceva care te îmbărbătează un pic şi te face să crezi că lucrurile o să se îmbunătăţească probabil.

Când pun şi restul de echipament pe motocicletă, observ surprins că roata din spate e dezumflată bine. Probabil de la viteză, încărcătură şi de la căldura de ieri. Lanţul atârnă şi el – scot sculele să-l ajustez şi las să-mi scape un oftat adânc.

— Ce s-a întâmplat? întreabă John.

— Mi-a intrat filetul în lanţ.

Scot şurubul de prindere şi mă uit la filete.

— E vina mea că am încercat să-l strâng odată fără să slăbesc osia. Şurubul n-are nimic, îi arăt. Cred că s-a strâmbat ceva de pe interior, unde se prinde de cadru.

John se uită îndelung la roată.

— Crezi că poţi ajunge în oraş?

— A, da, sigur. Poţi să mai mergi o veşnicie. Doar că e mai greu de ajustat lanţul.

Se uită atent cum desfac osia din spate până ce abia se mai ţine în cadru şi-o bat uşurel cu ciocanul pe laterale până când tensiunea lanţului e bună, apoi strâng osia la loc, cât de tare pot, ca să nu mai alunece, şi înlocuiesc pinionul. Spre deosebire de osiile unei maşini, asta de-aici nu e deranjată să fie strânsă cât mai tare.

— De unde ai ştiut să faci aşa ceva? întreabă John.

— Trebuie să-ţi dai seama, atâta tot.

— N-aş şti de unde să încep, zice.

Îmi spun în sinea mea: „Asta-i problema, aşa-i, de unde să începi. Ca să ajungi la el, trebuie să tot dai înapoi şi mai înapoi şi, cu cât te tragi mai

în spate, cu atât îţi dai seama că trebuie să te tragi şi mai în spate, până când ceea ce părea o micuţă problemă de comunicare se transformă într-o chestiune filosofică majoră. Ăsta-i, presupun, folosul dezbaterii Chautauqua“.

Strâng iarăşi sculele, pun la loc apărătorile laterale şi mă gândesc: „Merită, totuşi, să ajungi la el“.

Suntem din nou pe drum, aerul rece îmi usucă broboanele de sudoare de la reparatul lanţului şi, un timp, mă simt bine. Dar, de îndată ce s-a uscat sudoarea, mă năpădeşte căldura. Probabil a trecut deja de 30°.

Drumul ăsta nu e prea circulat şi mergem întins. E o zi de călătorie.

Aş vrea acum să trec la îndeplinirea unei anumite obligaţii, afirmând că a existat un om, ce nu se mai află printre noi, care a avut ceva de zis şi chiar a zis, dar pe care nimeni nu l-a crezut şi nici nu l-a înţeles cu adevărat. A fost uitat. Din motive care se vor dezvălui mai încolo, aş prefera să rămână uitat, dar n-am ce altceva să fac decât să redeschid cazul lui.

Nu-i cunosc întreaga poveste. Nimeni nu o s-o cunoască vreodată, în afară de Phaidros însuşi, iar el nu mai poate vorbi. Însă, din scrierile lui, din ce-au zis alţii şi din crâmpeiele mele de amintiri, aş putea înjgheba un soi de aproximare a lucrurilor despre care vorbea. De vreme ce ideile de bază din această Chautauqua au fost luate de la el, nu va fi nici o abatere, doar o extensie care ar putea face dezbaterea mai inteligibilă decât dacă ar fi prezentată într-un mod absolut abstract. Scopul acestei extensii nu este de a-i lua lui partea şi cu siguranţă nu de a-l ridica în slăvi. Scopul este să-l îngrop – pentru totdeauna.

Prin Minnesota, când încă străbăteam mlaştinile, am vorbit un pic despre „formele“ tehnologiei, despre „forţa mortală“ care-i face pe soţii Sutherland s-o ia la goană. Aş vrea să pornesc acum într-o direcţie opusă, *către* forţa aceea, înspre centrul ei. Făcând asta, vom pătrunde în lumea lui

Phaidros, singura lume pe care a cunoscut-o vreodată, unde tot ce ţine de înţelegere se pune în termeni de forme imanente.

Lumea formelor imanente e un subiect de discuţie neobişnuit, fiindcă e de fapt o *structură* de discuţie ea însăşi. Discuţi lucrurile în termeni de aparenţă imediată sau le discuţi în termeni de formă esenţială şi, când încerci să discuţi aceste structuri discursive, ajungi să fii angrenat în ceea ce s-ar putea numi problema platformei. Nu ai altă platformă de pe care să le discuţi în afara structurilor înseşi.

Mai înainte, discutam despre lumea formelor imanente care-i e proprie, sau cel puţin despre aspectul ei numit tehnologie, dintr-o perspectivă exterioară. Acum cred că e bine să vorbesc despre lumea asta a formelor imanente din propria ei perspectivă. Vreau să vorbesc despre formele imanente ale lumii formelor imanente. Pentru a face asta, e necesară mai întâi o dihotomie, însă înainte de-a mă putea folosi cinstit de ea, trebuie să mă întorc şi să spun ce e *aceea* şi ce înseamnă, iar asta e, în sine, o poveste lungă. E parte din problemă. Însă în momentul ăsta aş vrea doar să folosesc o dihotomie şi s-o explic mai târziu. Vreau să separ înţelegerea umană în două categorii – înţelegerea clasică şi înţelegerea romantică. În termeni de adevăr absolut, această dihotomie are prea puţină însemnătate, dar e destul de legitimă atunci când cineva operează înăuntrul modelului clasic folosit pentru a descoperi sau crea o lume a formelor imanente. Termenii *clasic* şi *romantic*, în accepţia lui Phaidros, înseamnă următoarele:

O înţelegere clasică consideră lumea, în principal, drept o formă esenţială ea însăşi. O înţelegere romantică o vede în termeni de aparenţă imediată. Dacă i-ai arăta un motor, o schiţă tehnică sau un circuit electronic unui romantic, e foarte puţin probabil să i se pară ceva interesant. Nu-l atrage, fiindcă realitatea pe care o vede el e suprafaţa. Şiruri plicticoase şi complicate de nume, linii şi numere. Nimic interesant. Dar dacă i-ai arăta aceeaşi matriţă sau schemă, dacă i-ai face aceeaşi

descriere unui clasic, respectivul s-ar putea uita la ea şi ar fi fascinat, fiindcă el vede, dincolo de linii, desene şi simboluri, o uriaşă bogăţie de formă esenţială.

Modelul romantic e în principiu inspiraţional, imaginativ, creativ, intuitiv. Predomină emoţiile şi nu faptele. „Arta“ ca opus al „Ştiinţei“ e o percepţie cel mai adesea romantică. Nu ţine seama de raţiune sau de legi. Acţionează prin emoţie, intuiţie şi conştiinţă estetică. În culturile nord-europene, modelul romantic e asociat de obicei cu feminitatea, dar asociaţia nu este, desigur, una necesară.

Modelul clasic, prin contrast, acţionează prin recurs la raţiune şi reguli – care sunt ele înseşi forme imanente ale gândului şi comportamentului. În culturile europene, acest model este predominant masculin, iar domeniile ştiinţei, medicinei şi dreptului sunt neatrăgătoare pentru femei în principal pentru acest motiv. Deşi mersul cu motocicleta e romantic, reparatul motocicletei e cât se poate de clasic. Murdăria, unsoarea, stăpânirea formei imanente, toate sunt lipsite de romantism şi defel atrăgătoare pentru femei.

Deşi urâţenia de suprafaţă se găseşte adeseori în modul clasic de înţelegere, aceasta nu este intrinsecă. Există o estetică a clasicului pe care romanticii adesea n-o observă din cauza subtilităţii sale. Stilul clasic e direct, neîmpopoţonat, lipsit de emoţie, economic şi atent proporţionat. Scopul său nu este să inspire emoţional, ci să aducă ordine în haos şi să facă necunoscutul cunoscut. Nu este un stil liber şi natural din punct de vedere estetic. Are constrângeri estetice. Totul e sub control. Valoarea îi este măsurată după abilităţile cu ajutorul cărora se menţine controlul.

Pentru un romantic, acest model clasic pare adeseori îmbâcsit, stânjenitor şi urât, precum reparaţiile mecanice însele. Totul se descrie în termeni de piese, părţi, componente şi relaţii. Nimic nu e înţeles până ce nu e trecut prin computer de zece ori. Orice lucru se măsoară şi se probează. Opresiv. Greu. Cenuşiu nesfârşit. Forţa mortală.

În modelul clasic, totuşi, şi romanticul apare într-un fel anume. Frivol, iraţional, inconsecvent, nedemn de încredere, interesat îndeosebi de căutarea plăcerii. Fără profunzime. Lipsit de substanţă. Adesea un parazit care stă pe spinarea altora. O adevărată povară a societăţii. Deja aceste poziţii de luptă ar trebui să sune un pic familiar.

Aici e sursa problemei. Oamenii tind să gândească şi să simtă exclusiv conform unui model sau celuilalt, însă – făcând asta – tind să nu înţeleagă şi să subestimeze ce are de oferit celălalt model. Totuşi, nimeni nu e dispus să renunţe la versiunea sa despre adevăr şi, din câte ştiu, nici un om care trăieşte azi nu reuşeşte să reconcilieze cu adevărat aceste adevăruri sau modele. Nu există nici un punct în care aceste viziuni asupra realităţii să se unifice.

Astfel că, în ultima vreme, am fost martori la căscarea unei imense prăpastii între cultura clasică şi contracultura romantică – două lumi tot mai alienate, care se urăsc tot mai mult, în timp ce toţi se întreabă dacă aşa o să fie pentru totdeauna, un corp divizat în sine însuşi. Nimeni nu vrea cu adevărat asta – orice ar gândi adversarii din cealaltă dimensiune.

În acest context e semnificativ ce-a gândit şi a zis Phaidros. Dar la acea vreme nu-l asculta *nimeni*. La început l-au socotit excentric, apoi indezirabil, după aceea cam dus cu sorcova şi în cele din urmă nebun de-a binelea. Pare destul de puţin îndoielnic că era nebun, dar multe dintre cele scrise de el în acea perioadă arată că ceea ce-l înnebunea era ostilitatea îndreptată împotriva sa. Comportamentul neobişnuit tinde să producă înstrăinarea altora, care la rândul ei întăreşte comportamentul neobişnuit şi iarăşi înstrăinarea, într-un cerc vicios ce continuă până se declanşează o explozie de vreun fel. În cazul lui Phaidros a fost vorba de arestare şi îndepărtare permanentă din societate.

Ne aflăm, văd, înainte de intrarea la stânga pe US 12. John a oprit să facă plinul. Opresc şi eu alături.

Termometrul de lângă uşa benzinăriei arată 35°.

— O să tragem din greu şi azi, zic.

După ce ne umplem rezervoarele, o pornim pe stradă, căutând un restaurant unde să ne bem cafeaua. Chris, desigur, e înfometat. Îi spun că am aşteptat să ajungă la asta. Îi spun că poate să mănânce cu noi, ceilalţi, sau deloc. Nu ridic tonul, doar îi arăt cum stau lucrurile. Îl văd plin de ranchiună, dar îşi dă seama cum o să fie.

Surprind în treacăt privirea uşurată a Sylviei. A crezut, evident, că problema o să fie permanentă.

Când terminăm cafeaua şi ieşim, căldura e aşa de cumplită, că o luăm din loc cât de iute putem. Se simte iarăşi o răcoreală de moment, dar dispare. Soarele face iarba pârjolită şi nisipul atât de strălucitoare, că trebuie să mijesc ochii ca să străpung cu privirea licăririle orbitoare. US 12 e o autostradă veche, prost întreţinută. Cimentul spart e cârpit cu asfalt şi plin de hopuri. Semne rutiere indică rute ocolitoare în faţă. Pe amândouă părţile drumului se mai văd câte un şopron dărăpănat, câte o cabană sau tarabă la stradă, adunate de-a lungul anilor. Circulaţia e greoaie acum. Mă bucur de ocazie ca să mă gândesc la lumea raţională, clasică, analitică a lui Phaidros.

Genul lui de raţionalitate a fost folosit încă din Antichitate ca mecanism de evadare din banalitatea şi amărăciunea celor înconjurătoare. Ceea ce o face greu de observat este că, folosită odată pentru a scăpa de toate cele, evadarea a avut atâta succes, încât acum romanticii încearcă să scape de „toate cele“. Ceea ce face lumea atât de greu de observat cu claritate nu este stranietatea, ci banalitatea sa. Familiaritatea te poate orbi şi pe tine.

Acest fel al său de-a privi lucrurile produce un fel de descriere pe care o poţi numi „analitică“. E un alt nume al platformei clasice potrivit căreia lucrurile sunt discutate în termeni de formă esenţială. A fost o persoană întru totul clasică. Şi, ca să vă ofer o descriere mai amănunţită, aş vrea ca

acum să întorc asupra ei înseşi această metodă analitică – să analizez analiza însăşi. Aş începe prin a oferi un exemplu extensiv, pentru ca apoi să-l disec. Motocicleta este un subiect perfect, de vreme ce a fost inventată de minţi clasice. Aşa că fiţi atenţi:

O motocicletă poate fi împărţită, în scopul analizei raţionale clasice, în piese componente şi funcţii.

Dacă este împărţită după criteriul pieselor componente, prima separare, cea de bază, se face între sistemul de propulsie şi sistemul de rulare.

Sistemul de propulsie poate fi împărţit în motor şi sistemul de transmisie. Să luăm mai întâi motorul.

Motorul constă dintr-o cameră de ardere, un sistem de injecţie combustibil, un sistem de aprindere, un sistem de distribuţie şi un sistem de ungere.

Camera de ardere este compusă din cilindri, pistoane, biele, arbore cotit şi volant.

Componentele sistemului de injecţie, ce ţin de motor, sunt rezervorul de combustibil, filtrul, epuratorul de aer, carburatorul, valvele şi ţevile de eşapament.

Sistemul de aprindere constă dintr-un alternator, un regulator de tensiune, o baterie, o bobină de inducţie şi bujii.

Sistemul de distribuţie constă din lanţ de distribuţie, ax cu came, tacheţi şi distribuitor.

Sistemul de ungere constă din rampe de ulei şi rampe de ungere.

Sistemul de transmisie ce însoţeşte motorul constă din ambreiaj, transmisie şi lanţ. Sistemul de susţinere al transmisiei constă din şasiu, inclusiv suporturi de sprijin, şa şi apărători; ghidon; amortizoare faţă şi spate; roţi; manete şi cabluri de control; faruri şi claxon; indicatoare de viteză şi kilometraj.

În asta se împarte o motocicletă, după piesele componente. Pentru a şti la ce folosesc piesele componente, e nevoie de o împărţire potrivit funcţiilor:

O motocicletă poate avea funcţii normale şi funcţii speciale, controlate de operator.

Funcţiile normale pot fi împărţite în funcţii ale ciclului de alimentare, funcţii ale ciclului de compresie, funcţii ale ciclului de ardere şi funcţii ale ciclului de evacuare.

Şi tot aşa. Aş putea să continui cu succesiunea funcţiilor în toate cele patru cicluri şi apoi să trec la funcţiile controlate de operator, asta ar fi o descriere foarte sumară a formei imanente a unei motociclete. Ar fi extrem de scurtă şi rudimentară, cum tind să fie asemenea descrieri. Aproape oricare dintre componentele menţionate poate fi expandată la nesfârşit. Am citit un întreg volum tehnic numai despre electrozi, care sunt o parte mică, dar vitală a distribuitorului. Sunt şi alte tipuri de motoare decât acest Otto monocilindric descris aici: motoare cu doi cilindri, cu mai mulţi cilindri, motoare diesel, motoare Wankel – dar exemplul de mai sus e suficient.

Descrierea ar acoperi „ce“-ul motocicletei în termeni de piese componente şi „cum“-ul motorului în termeni de funcţii. Ar avea mare nevoie de o analiză a „unde“-lui, sub forma unei ilustraţii, şi în plus de o analiză a „de ce“-ului, sub forma unor principii de inginerie care au dus la această alăturare anume a pieselor. Dar scopul, aici, nu este de-a analiza motocicleta la modul exhaustiv. Ci de-a furniza un punct de plecare, un exemplu al unui fel de-a înţelege lucrurile ce va deveni el însuşi obiect al analizei.

La prima vedere, cu siguranţă, nu e nimic straniu în această descriere. Aduce cu un text introductiv legat de subiect ori poate cu o primă lecţie la un curs vocaţional. Neobişnuit la ea e momentul în care încetează să fie

un model de discurs şi devine un obiect al discursului. Atunci pot fi indicate câteva lucruri.

Primul lucru ce se poate observa la descrierea asta este atât de evident, încât trebuie să-l stăvileşti, altfel o să acopere orice altă observaţie. Iată-l: e o trăncăneală monotonă. Bla-bla, bla-bla, bla, carburator, viteze, compresie, bla-bla, piston, bujii, alimentare, bla-bla, şi aşa mai departe. Asta e faţa romantică a modelului clasic. Plictisitoare, stânjenitoare şi urâtă. Prea puţini romantici trec de acest punct.

Dar dacă treci peste cea mai evidentă observaţie, poţi băga de seamă şi alte lucruri ce nu ies la iveală la prima vedere.

Primul ar fi că motocicleta, descrisă astfel, e aproape imposibil de înţeles dacă nu ştii deja cum funcţionează una. Impresiile imediate, de suprafaţă, esenţiale pentru înţelegerea primară, lipsesc. Rămâne doar forma esenţială.

Al doilea e că observatorul lipseşte. Descrierea nu spune că, pentru a vedea pistonul, trebuie să scoţi capacul cilindrului. „Tu“ nu apari defel în poză. Chiar şi „operatorul“ e un soi de robot fără personalitate, a cărui execuţie a unei funcţii a motorului e complet mecanică. În descrierea asta nu există subiecţi reali. Doar obiecte, care există independent de orice observator.

Al treilea e că cuvinte precum „bun“ sau „rău“, ca şi toate sinonimele lor, lipsesc cu desăvârşire. N-au fost exprimate judecăţi de valoare, ci doar fapte.

Al patrulea e că avem de-a face cu mişcarea unui cuţit. Unul mortal; un scalpel intelectual atât de iute şi tăios, că uneori nici nu-l vezi mişcându-se. Ai parte de iluzia că toate acele piese sunt acolo pur şi simplu şi sunt numite fiindcă există. Dar pot fi numite diferit şi asamblate diferit, în funcţie de cum se mişcă cuţitul.

De pildă, mecanismul de distribuţie ce include lanţul de distribuţie, axul cu came, tacheţii şi distribuitorul există doar mulţumită unei tăieturi

nefireşti a acestui cuţit analitic. Dacă te-ai duce la un raion de piese de schimb şi ai cere un sistem de distribuţie, vânzătorii n-ar şti ce naiba vorbeşti acolo. Ei nu fac asemenea delimitări. Doi fabricanţi de piese diferiţi separă diferit lucrurile şi orice mecanic e familiarizat cu problema piesei pe care n-o poţi cumpăra, pentru că n-o poţi găsi, fiindcă fabricantul o consideră parte din altceva.

E important să vezi cuţitul aşa cum este şi să nu te laşi păcălit că motocicletele, sau orice altceva, sunt aşa cum sunt fiindcă s-a întâmplat ca scalpelul să le secţioneze aşa. E important să te concentrezi pe cuţitul însuşi. Mai încolo o să arăt cum abilitatea de a folosi creativ şi eficient cuţitul poate duce la o soluţie pentru prăpastia dintre clasic şi romantic.

Phaidros era un maestru al acestui cuţit, pe care-l folosea cu dexteritate, lăsând impresia de putere. Cu o singură tăietură analitică, hăcuia lumea după plac, apoi separa iarăşi părţile în fragmente tot mai mici şi mai mici, din ce în ce mai mărunte, până o aducea la ce voia el să fie. Până şi uzul particular al termenilor „clasic“ şi „romantic“ sunt exemple ale măiestriei sale de cuţitar.

Dar dacă n-ar fi avut decât asta, talent analitic, aş fi foarte mulţumit să-mi ţin gura în privinţa lui. Ce-l face suficient de important ca să nu-mi ţin gura e felul în care se folosea de acest talent: straniu şi totuşi plin de sens. Nimeni n-a văzut asta vreodată, cred că nici el nu şi-a dat seama, s-ar putea să fie o iluzie de-a mea, dar cuţitul pe care-l folosea nu era tocmai cel al unui asasin, ci mai degrabă cel al unui chirurg nepriceput. Poate că nu-i nici o diferenţă. Dar vedea câte un lucru bolnav, dureros şi începea să taie adânc, tot mai adânc, ca să ajungă la punctul nevralgic. Căuta ceva. Asta e important. Căuta ceva şi folosea cuţitul fiindcă era singurul său instrument. Dar a tăiat atât de mult şi a mers atât de departe, că – la sfârşit – adevărata sa victimă a devenit el însuşi.

7

Căldura e peste tot de-acum. N-o mai pot ignora. Aerul e încins ca un furnal, atât de fierbinte că ochii, sub ochelarii de protecţie, mi se par răcoroşi în comparaţie cu restul feţei. Şi mâinile îmi sunt mai reci, dar mănuşile au pete mari şi negre de transpiraţie pe dos, înconjurate de dâre albe de sare uscată.

Pe drum, în faţă, o cioară se înfruptă dintr-un hoit, apoi se ridică alene când ne apropiem. Pare să fie o şopârlă uscată, lipită de asfalt.

La orizont se zăresc nişte clădiri, licărind uşor. Mă uit pe hartă şi-mi dau seama că trebuie să fie Bowman. Gândul îmi zboară la apă cu gheaţă şi la aer condiţionat.

Pe străzile şi trotuarele din Bowman nu vedem aproape pe nimeni, deşi sunt oameni pe-aici, o arată mulţimea de maşini parcate. Toţi sunt înăuntru. Băgăm motoarele într-o parcare înclinată, cu o ieşire în formă de U ce le poziţionează spre în afară, pentru când o să fim gata de plecare. Un bătrân singur, cu pălărie cu boruri late, ne priveşte cum proptim motocicletele şi cum ne scoatem căştile şi ochelarii.

— Nu vi-i cald? întreabă, cu o figură de nepătruns.

John, scuturând din cap, zice:

— Dooamne!

Expresia omului, umbrită de pălărie, devine aproape zâmbitoare.

— *Câte* grade sunt? întreabă John.

— Erau treişnouă, zice omul, ultima oară când m-am uitat. Da’ cică o să fie patruzeci.

Ne întreabă cât drum am făcut, îi spunem şi dă din cap oarecum aprobator.

— E ceva cale, zice, apoi se interesează de motoare.

Ne cheamă berea şi aerul condiţionat, dar nu rupem rândurile. Stăm aşa, la 39°, şi vorbim cu omul. A fost fermier şi zice că prin zonă sunt mai

degrabă păşuni pentru vite şi c-a avut, cu ani în urmă, o motocicletă Henderson. Îmi place că-i dispus să vorbească despre Hendersonul lui în arşiţa de 39°. Vorbim ceva timp despre asta, deşi John, Sylvia şi Chris devin tot mai nerăbdători şi, când ne luă rămas-bun în cele din urmă, zice că se bucură că ne-a cunoscut, tot cu o figură de nepătruns, dar simţim că a spus-o din suflet. Se îndepărtează păşind cu un soi de demnitate solemnă prin aerul de 39°.

Încerc să aduc vorba despre asta în restaurant, dar nu e nimeni interesat. John şi Sylvia par total absenţi. Nu fac decât să stea şi să se lase bătuţi de valurile de aer condiţionat, fără să mişte. Apare o chelneriţă să ia comanda şi asta-i clinteşte un pic, însă nu-s gata să comande şi chelneriţa se îndepărtează.

— Nu cred că mai vreau să plec de-aici, zice Sylvia.

Imaginea bătrânului cu pălărie de-afară îmi joacă prin faţa ochilor.

— Gândeşte-te cum era pe-aici înainte de aerul condiţionat, spun.

— Mă gândesc, zice ea.

— Cu drumul aşa de încins şi cu janta mea de pe spate aşa prăpădită, n-ar trebui să mergem cu mai mult de o sută la oră, spun.

Nu primesc nici un răspuns.

Chris, pe de altă parte, pare să-şi fi revenit la normal, e mereu în alertă şi urmăreşte totul. Când vine mâncarea, îşi înfulecă porţia şi, în timp ce noi n-am dat gata decât jumătate, mai cere una. O capătă şi-l aşteptăm să termine.

După alţi kilometri de şosea, căldura e absolut cumplită. Nu ne ajung ochelarii de soare şi cei de protecţie pentru lumina asta orbitoare. Am avea nevoie de-o mască de sudură.

Câmpiile Înalte se opresc în nişte dealuri spălăcite, pline de canale săpate de aluviuni. Sunt de un arămiu albicios. Nici urmă de iarbă pe nicăieri. Se văd doar buruieni, ici şi colo, pietre şi nisip. Negrul autostrăzii e o uşurare pentru ochi, aşa că îmi aţintesc privirea în jos şi mă uit cum

suprafaţa înceţoşată vâjâie pe dedesubt. Văd că ţeava de eşapament din stânga a căpătat o culoare mai albastră ca niciodată. Scuip pe vârfurile degetelor înmănuşate, o ating şi văd că sfârâie. Nu-i bine.

E important să mă împac cu asta acum şi să nu înfrunt mental problema… control al minţii…

Ar trebui să vorbesc, în momentul ăsta, despre cuţitul lui Phaidros. O să ajute la înţelegerea câtorva dintre lucrurile despre care am vorbit.

Aplicarea acestui cuţit, divizarea lumii în părţi şi schelet structural e un lucru pe care-l face toată lumea. Ne dăm seama, în orice moment, că ne înconjoară un milion de lucruri – formele astea schimbătoare, dealurile învăpăiate, huruitul motorului, atingerea acceleraţiei, fiecare stâncă, buruiană, par din gard şi dărăpănătură de pe lângă drum –, ne dăm seama de aceste lucruri, dar nu suntem cu adevărat conştienţi de ele decât dacă au ceva neobişnuit sau dacă reflectă ceva ce suntem predispuşi să vedem. N-am putea fi conştienţi de toate aceste lucruri şi nu ni le-am putea aminti pe toate, fiindcă mintea ne-ar fi plină cu detalii nefolositoare, atât de plină, că n-am mai izbuti să gândim. Din toate aceste informaţii percepute trebuie să selectăm şi ceea ce selectăm şi numim conştiinţă nu e niciodată acelaşi lucru cu percepţia, fiindcă procesul de selecţie o alterează. Luăm un pumn de nisip din orizontul nesfârşit de percepţii ce ne înconjoară şi numim mâna asta de nisip lume.

Odată ce avem pumnul de nisip, lumea de care suntem conştienţi, începe să se manifeste un proces de discriminare. Acesta e cuţitul. Separăm nisipul în părţi. Aia şi cealaltă. Aici şi acolo. Negru şi alb. Discriminarea este partiţionarea universului conştientizat.

Mâna de nisip pare la început uniformă, dar cu cât ne uităm mai mult, cu atât găsim mai multă diversitate. Fiecare grăunte de nisip e altfel. Nu seamănă unul cu altul. Unii sunt similari într-un anume fel, alţii sunt similari în alt fel şi putem face din nisip grămăjoare separate, pe baza

similitudinilor sau lipsei lor. Nuanţe de culori în grămăjoare separate – dimensiuni în grămăjoare separate – forme ale firelor de nisip în grămăjoare separate – subdiviziuni ale formelor în grămăjoare separate – grade de opacitate în grămăjoare separate şi aşa mai departe, la nesfârşit. Ai putea crede că procesul de divizare şi clasificare se sfârşeşte undeva, dar nici vorbă. Continuă mereu şi mereu.

Înţelegerea clasică se preocupă de grămăjoare şi de baza sortării şi stabilirii relaţiilor dintre ele. Înţelegerea romantică e direcţionată spre pumnul de nisip de dinainte de începerea sortării. Ambele sunt căi valide de investigare a lumii, deşi ireconciliabile una cu cealaltă.

Ce a devenit o necesitate stringentă e o cale de a investiga lumea care să nu trateze cu brutalitate nici una din cele două maniere de înţelegere şi care să le unifice într-una singură. O asemenea înţelegere nu ar respinge nici trierea nisipului *şi nici* contemplarea nisipului nesortat. O asemenea înţelegere ar încerca în schimb să atragă atenţia asupra peisajului nesfârşit din care a fost luat nisipul. Asta a încercat să facă Phaidros, chirurgul neîndemânatic.

Pentru a înţelege ce încerca el să facă e nevoie să vezi că *o parte* a peisajului, *inseparabilă* de restul şi care *trebuie* înţeleasă, e o siluetă aflată la mijloc, ce împarte nisipul în moviliţe. Să vezi întregul peisaj fără să vezi şi acea siluetă e ca şi cum nu ai vedea peisajul deloc. Să respingi acea parte din Buddha care se ocupă de analizarea motocicletelor e ca şi cum nu ai vedea peisajul deloc.

Există o întrebare clasică perenă: ce piesă a motocicletei, ce grăunte de nisip din grămăjoară este Buddha. Sigur, să pui întrebarea asta înseamnă să cauţi în direcţia greşită, fiindcă Buddha e peste tot. Dar la fel de evident e că, dacă pui întrebarea, cauţi în direcţia *corectă*, fiindcă Buddha e peste tot. Despre Buddha care există independent de orice gând analitic s-au zis multe – unii ar spune că *prea multe* şi ar pune la îndoială orice încercare de-a mai adăuga altceva. Însă despre Buddha care există

înăuntrul gândirii analitice şi care *îi conferă gândirii analitice direcţia* nu s-a zis aproape nimic şi sunt motive istorice pentru asta. Însă istoria se tot repetă şi pare să nu fie nimic în neregulă, ba chiar e un lucru pozitiv, să adaugi la moştenirea noastră istorică ceva dezbatere pe acest domeniu.

Când gândirea analitică, adică cuţitul, este aplicată la experienţă, ceva este întotdeauna ucis pe parcurs. Acesta e un lucru înţeles îndeobşte, cel puţin în domeniul artelor. Îmi vine în minte experienţa lui Mark Twain: după ce-a ajuns să stăpânească cunoaşterea analitică necesară pentru a pilota un vapor pe Mississippi, a descoperit că râul îşi pierduse din frumuseţe. Ceva *este*, inevitabil, ucis. Dar ce se observă mai puţin în artă – ceva este totodată creat. În loc să zăbovim asupra a ceea ce este ucis, e important să vedem şi ce anume s-a creat şi să concepem procesul ca pe unul de continuitate moarte-naştere, nici bun şi nici rău, ci doar ceva care *este*.

Trecem printr-un oraş numit Marmarth, dar John nu opreşte ca să ne odihnim, aşa că mergem mai departe. Mai multă căldură dogoritoare, apoi nişte pământuri aride şi trecem graniţa în Montana. Ne anunţă un panou de pe marginea drumului.

Sylvia flutură din mâini iar eu claxonez drept răspuns, însă – privind semnul – nu simt defel că jubilez. Informaţia stârneşte în mine o încordare pe care ei nu pot să o simtă. N-au de unde şti că ne aflăm acum în statul unde a locuit el.

Toată discuţia de până acum despre înţelegerea clasică şi romantică trebuie să pară destul de ocolită ca mod de a-l descrie, dar ca să ajungi la Phaidros, calea ocolitoare e singura pe care trebuie s-o urmezi. Să-i descriu înfăţişarea sau banalităţile existenţei ar însemna să mă las purtat de-o eronată superficialitate. Iar să-l abordez direct ar însemna să invoc dezastrul.

Era nebun. Şi când priveşti drept în faţă un om nebun, nu vezi decât reflectarea certitudinii tale că e nebun, adică de fapt nu-l vezi deloc. Ca

să-l poţi vedea, ar trebui să vezi ce-a văzut şi el, iar atunci când încerci să-ţi însuşeşti viziunea unui nebun, o poţi face doar pe o cale ocolită. Altfel, propriile tale opinii o să blocheze drumul. E o singură cale de acces către el ce mi se pare potrivită şi mai avem până acolo.

M-am apucat de toată povestea cu analizele, definiţiile şi ierarhiile nu de dragul lor, ci ca să pregătesc terenul pentru înţelegerea căii pe care a apucat-o Phaidros.

I-am spus lui Chris, aseară, că Phaidros şi-a petrecut întreaga viaţă vânând o nălucă. E adevărat. Năluca pe care a urmărit-o e stafia ce sălăşluieşte în toată tehnologia, toată ştiinţa modernă, toată gândirea occidentală. E stafia raţionalităţii înseşi. I-am zis lui Chris că a găsit-o şi că i-a tras o bătăiţă pe cinste. Cred că, la figurat vorbind, e adevărat. Lucrurile pe care sper să le scot la lumină pe parcurs sunt câteva dintre cele descoperite de el. Timpurile sunt acum de aşa natură, că ceilalţi le-ar putea socoti, în fine, valoroase. Nimeni n-ar fi zărit pe atunci năluca hăituită de Phaidros, însă cred că acum tot mai multă lume o vede, sau o observă cu coada ochiului în momente mai neplăcute, o stafie ce-şi spune raţionalitate, dar care are forma incoerenţei şi a lipsei de sens, care face acţiunile cele mai normale, de zi cu zi, să pară uşor nebuneşti, din cauza irelevanţei lor pentru orice altceva. E stafia presupunerilor normale, de zi cu zi, care declară că scopul ultim al vieţii, acela de-a rămâne în viaţă, e imposibil, dar că acesta este oricum scopul ultim al vieţii, aşa că minţi strălucite se străduie să vindece boli pentru ca oamenii să trăiască mai mult, însă numai nebunii întreabă de ce. Cineva trăieşte mai mult ca să trăiască mai mult. Nu există alt scop. Asta susţine năluca.

La Baker, unde oprim, termometrele arată 42° la umbră. Când îmi scot mănuşile, metalul rezervorului e atât de fierbinte, că nu-l pot atinge. Motorul scoate ţăcăneli rău prevestitoare din cauza căldurii. Groaznic.

Cauciucul din spate s-a muiat şi el rău de tot, iar când îl ating îmi dau seama că-i aproape la fel de fierbinte ca rezervorul.

— Va trebui s-o luăm mai uşor, zic.

— Ce?

— Nu cred c-ar trebui să mergem cu mai mult de optzeci la oră.

John se uită la Sylvia şi ea la el. Au vorbit deja între ei despre încetineala mea. Arată amândoi de parcă s-au săturat până-n gât.

— Vrem numai să ajungem acolo rapid, zice John şi o pornesc amândoi spre restaurant.

Lanţul s-a încălzit şi el şi s-a uscat. Caut în taşca din dreapta un spray lubrifiant, îl găsesc, pornesc motorul şi pulverizez pe lanţul în mişcare. E încă atât de încins, că solventul se evaporă aproape instantaneu. Dau şi cu un pic de ulei, las motorul să meargă un minut şi apoi îl opresc. Chris aşteaptă răbdător, apoi mă urmează în restaurant.

— Parcă ziceai că marea cădere de moral o să apară în a doua zi, spune Sylvia când ne apropiem de separeul lor.

— În a doua sau în a treia.

— Ori a patra sau a cincea.

— Poate.

Se uită unul la celălalt cu aceeaşi expresie de mai înainte. Parcă ar zice: „Un al treilea e în plus“. Poate vor să meargă mai repede şi să mă aştepte în vreun oraş de mai încolo. Aş sugera chiar eu asta, numai că, dacă merg prea repede, n-o să mă aştepte în nici un orăşel, ci la marginea drumului.

— Nu ştiu cum rezistă oamenii de pe-aici, zice Sylvia.

— Ei, e o viaţă grea, răspund cu o uşoară iritare. Ştiu că-i grea înainte să vină aici şi sunt pregătiţi pentru asta. Adaug: Dacă unul se plânge, le îngreunează situaţia celorlalţi. Ştiu să *îndure*. Ştiu să meargă mai departe.

John şi Sylvia nu zic mare lucru. John îşi termină repede Coca-Cola şi se duce la bar să bea un păhărel. Ies şi verific echipamentul, văd că

încărcătura s-a comprimat un pic, aşa că desfac frânghia şi leg totul din nou.

Chris arată spre un termometru aflat în plin soare. Temperatura a urcat zdravăn, e tocmai la 48° acum.

Încep să asud din nou, când nici n-am ieşit bine din orăşel. Perioada uscată şi răcoroasă n-a durat nici jumătate de minut.

Suntem zdrobiţi de căldură. Chiar şi cu ochelari negri sunt silit să mijesc tare ochii. Nu vezi decât nisip arzător şi cer decolorat, atât de strălucitor, că e greu să te uiţi oriunde. Încotro întorci privirea dai peste căldură toridă. Un adevărat infern.

John, în faţă, măreşte tot mai mult viteza. Îl las s-o ia înainte şi încetinesc la optzeci. Nu treci de o sută pe arşiţa asta decât dacă o cauţi cu lumânarea. Dacă-ţi explodează vreun cauciuc, s-a zis cu tine.

Cred că li s-a părut un fel de mustrare ce le-am spus, însă nu la asta m-am gândit. Nu mă simt mai confortabil decât ei pe vipia asta, dar n-are sens să tot aducem vorba. Toată ziua, cât m-am gândit eu şi am vobit despre Phaidros, ei trebuie să se fi gândit cât de neplăcută e vremea. Asta i-a măcinat de fapt. Gândul.

Despre Phaidros, ca individ, se pot spune unele lucruri:

Era un cunoscător al logicii, clasicul sistem-al-sistemului ce descrie regulile şi protocoalele de gândire sistematică prin care poate fi structurată şi interconectată cunoaşterea analitică. Era aşa de bun la asta, încât i-a ieşit, la testul de inteligenţă Stanford-Binet, care înregistrează propriu-zis abilitatea manipulării analitice, un scor de 170, cifră ce apare doar la o persoană din cincizeci de mii.

Era sistematic, dar a spune că gândea şi se comporta ca o maşină ar însemna să nu punem într-o lumină potrivită natura gândirii sale. Nu era ca un ansamblu de pistoane, rotiţe şi angrenaje mişcându-se laolaltă, masiv şi coordonat. Mai degrabă îmi vine în minte imaginea unei raze

laser; un fascicul de lumină cu o energie atât de teribilă, de o concentraţie atât de uriaşă, că poate fi trimis către Lună şi reflexia lui recepţionată din nou pe Pământ. Phaidros nu încerca să-şi folosească strălucirea minţii pentru iluminarea generală. Căuta o anumită ţintă aflată la distanţă, a luat-o în colimator şi a lovit-o. Asta a fost tot. Iluminarea generală a acelei ţinte lovite de el pare să-mi fi revenit mie.

Pe cât de inteligent, pe atât de izolat era. Nu se ştie să fi avut prieteni apropiaţi. Călătorea singur. Întotdeauna. Chiar şi în prezenţa altora era complet singur. Uneori oamenii simţeau asta şi se simţeau respinşi, aşa că nu-l plăceau, dar neplăcerea lor nu era importantă pentru el.

Soţia şi familia lui par să fi avut cel mai mult de suferit. Soţia lui spune că cei care încercau să treacă de bariera reţinerii sale se confruntau cu opacitatea. Impresia mea e că tânjeau după un fel de afecţiune pe care el n-a oferit-o niciodată.

Nimeni nu l-a cunoscut cu adevărat. Asta, evident, a şi vrut şi aşa au stat lucrurile. Poate că singurătatea era rezultatul inteligenţei sale. Poate era cauza. Dar cele două erau mereu împreună. O inteligenţă nefiresc de solitară.

Totuşi nu-i suficient, fiindcă asta, împreună cu imaginea razei laser, ar duce la ideea că era absolut rece şi lipsit de emoţie, iar lucrurile nu au stat aşa. Goana sa după ceea ce am numit năluca raţionalităţii era a unui vânător fanatic.

Îmi vine în minte acum, intens, o scenă din munţi: soarele coborâse după piscuri de jumătate de oră şi amurgul zorit zugrăvise copacii, ba chiar şi stâncile, în nuanţe aproape întunecate de albastru, cenuşiu şi cafeniu. Phaidros stătuse acolo trei zile fără mâncare. Îşi terminase proviziile, dar cugeta profund, vedea lucruri şi şovăia să plece. Nu era departe de un loc pe unde ştia că trece şoseaua şi nu se grăbea.

Prin întunericul ce se lăsa pe potecă a văzut o mişcare, apoi ceva care aducea cu un câine s-a apropiat, un ditamai câinele ciobănesc, sau mai

degrabă un husky, făcându-l să se întrebe ce-ar căuta un câine în locul acela uitat de lume, în fapt de seară. Nu-i plăceau câinii, dar animalul de faţă se mişca într-un fel care nu-l făcea să simtă asta. Părea să-l cerceteze, să-l *judece*. Phaidros s-a uitat multă vreme în ochii animalului şi, preţ de o clipă, a simţit un soi de recunoaştere. Apoi câinele a dispărut.

Mult mai târziu şi-a dat seama că fusese un lup cenuşiu, iar amintirea incidentului i-a stăruit multă vreme în minte. Cred că i-a rămas întipărită atât de viu fiindcă a văzut acolo un fel de imagine a lui însuşi.

O fotografie poate înfăţişa o imagine fizică în care timpul este static, iar o oglindă poate arăta o imagine în care timpul este dinamic, însă cred că ce a văzut el pe munte a fost un cu totul alt fel de imagine, care nu era fizică şi nici nu exista deloc în timp. Totuşi era o imagine şi de aceea a simţit recunoaştere. Mi-e atât de clară fiindcă am văzut-o iarăşi noaptea trecută, în chipul lui Phaidros însuşi.

Precum lupul acela cenuşiu de pe munte, avea un soi de curaj animalic. Îşi vedea de drumul lui fără să fie preocupat de consecinţele care-i încremeneau pe ceilalţi şi care mă încremenesc şi pe mine acum, când mă gândesc. Nu i se întâmpla prea des să se abată la dreapta ori la stânga. Am descoperit asta. Dar curajul acesta nu provenea din vreo idee altruistă de autosacrificiu, ci doar din intensitatea urmăririi prăzii, şi nu avea nimic nobil.

Cred că vânarea asta a stafiei raţionalităţii s-a petrecut fiindcă voia să se *răzbune* pe ea, fiindcă simţea că el însuşi era croit de ea. Voia să se elibereze de propria imagine. Voia s-o distrugă fiindcă fantoma era *el* şi el tânnjea să se elibereze din chingile propriei identităţi. Într-un fel straniu, această libertate a fost dobândită.

Relatarea aceasta despre el poate să pară de pe altă lume, dar cea mai de pe altă lume parte abia urmează. E vorba despre legătura mea cu el. A tot fost amânată şi pusă în umbră până acum, totuşi trebuie cunoscută.

L-am descoperit ca urmare a unei stranii serii de evenimente petrecute acum mulţi ani. Într-o vineri, m-am dus la muncă şi am reuşit să fac o mulţime de treabă înainte de weekend, m-am bucurat de asta şi mai târziu în aceeaşi zi am mers cu maşina la o petrecere unde, după ce am stat de vorbă cu toată lumea prea îndelung şi prea tare şi am băut *mult* prea mult, m-am dus într-o cameră din spate să mă întind un pic.

Când m-am trezit, mi-am dat seama că dormisem toată noaptea, fiindcă acum era lumină, şi mi-am zis: „Doamne, nici nu mai ştiu cum le cheamă pe gazde!“, întrebându-mă la ce situaţii stânjenitoare avea să mai ducă şi asta. Camera nu aducea cu cea în care mă întinsesem eu, dar când intrasem era întuneric şi, oricum, probabil că eram beat turtă.

M-am ridicat din pat şi-am văzut că hainele îmi fuseseră schimbate. Nu mai erau cele pe care le purtasem cu o seară în urmă. Am ieşit pe uşă, dar – spre surprinderea mea – uşa nu dădea într-o altă încăpere din casă, ci pe un coridor lung.

Mergând pe coridor, aveam impresia că toată lumea se uită la mine. De trei ori m-a oprit câte un necunoscut ca să mă întrebe cum mă simt. Gândindu-mă că se refereau la starea mea de beţie, le-am răspuns că nu eram nici măcar mahmur, lucru care l-a făcut pe unul dintre ei să izbucnească în râs, dar s-a abţinut.

Într-o cameră de la capătul coridorului, am văzut o masă unde se desfăşura un soi de activitate. M-am aşezat în apropiere, sperând să rămân neobservat până mă lămuream despre ce-i vorba. Dar o femeie îmbrăcată în alb s-a apropiat şi m-a întrebat dacă ştiu cum o cheamă. I-am citit numele de pe ecusonul prins pe bluză. N-a văzut că fac asta şi a părut extrem de uimită, apoi a ieşit în graba mare.

S-a întors însoţită de un bărbat, care mă privea fix. S-a aşezat lângă mine şi m-a întrebat dacă ştiu cum îl cheamă. I-am spus şi am fost la fel de surprins ca şi ei că ştiam.

— Se întâmplă foarte devreme, a spus.

— Pare a fi un spital, am zis.

Ei au încuviinţat.

— Cum am ajuns aici? am întrebat, gândindu-mă la beţivăneala de la petrecere.

Bărbatul n-a zis nimic, iar femeia şi-a ferit privirea. Mi s-au explicat foarte puţine.

Mi-a luat mai bine de o săptămână să deduc din dovezile existente în jurul meu că tot ce se întâmplase înainte să mă trezesc era un vis şi tot ce se întâmplase după aceea era realitate. Nu exista o altă bază de distincţie în afara grămezii mereu în creştere de evenimente noi ce păreau să contrazică experienţa beţiei. Au apărut mici lucruri, precum uşa închisă dincolo de care nu ţineam minte să fi văzut vreodată ceva. Şi o foaie de hârtie de la tribunal, specificând că o anumită persoană a fost internată ca bolnavă mintal. La *mine* se refereau?

Într-un târziu, mi s-a explicat că „acum am o nouă personalitate“. Dar afirmaţia asta n-a avut deloc darul să mă lămurească. M-a nedumerit peste poate, de vreme ce nu ştiam să fi avut şi vreo „veche“ personalitate. Dacă ar fi spus „*eşti* o nouă personalitate“ mi s-ar fi părut mult mai clar. S-ar fi potrivit. Făceau greşeala de-a se gândi la personalitate ca la un soi de proprietate, un rând de haine pe care le poartă cineva. Dar ce altceva mai avem în afară de personalitate? Nişte carne şi câteva oase. O colecţie de acte oficiale, dar cu siguranţă nu o persoană. Carnea, oasele şi documentele oficiale sunt veşminte ale personalităţii şi nu invers.

Însă cine era acea *fostă* personalitate pe care o cunoscuseră ei şi a cărei continuare se presupunea că aş fi?

A fost primul indiciu al existenţei lui Phaidros, cu mulţi ani în urmă. În zilele, săptămânile şi anii care s-au scurs de atunci am aflat mult mai multe.

Era mort. Distrus printr-un ordin judecătoresc, ce permisese descărcarea unui curent electric alternativ de mare voltaj în lobii săi

cerebrali. Un curent de 800 de miliamperi, pe o durată de 0,5 până la 1,5 secunde, îi fusese aplicat de douăzeci şi opt de ori consecutiv, într-un proces cunoscut tehnic drept „electroşoc de anihilare“. O întreagă personalitate fusese lichidată fără urmă printr-un act de tehnologie ireproşabil, care de-atunci ne-a definit legătura. Nu l-am întâlnit niciodată. Şi nici n-o să fie cazul.

Însă crâmpeie stranii din memoria lui se ivesc câteodată şi pun laolaltă drumul ăsta, crestele dealurilor şi nisipul alb din jur, le aşază într-o formă bizar de armonioasă şi atunci ştiu că a mai văzut toate acestea. A fost pe-aici, altfel nu mi s-ar părea cunoscute locurile. Trebuie să fi fost. Când văd această coagulare bruscă a viziunii ori când îmi amintesc câte un fragment de gând bizar, a cărui origine n-o cunosc, sunt precum un clarvăzător, un mediu ce primeşte mesaje din altă lume. Aşa mă simt. Văd lucruri cu ochii mei, dar văd lucruri şi cu ochii lui. Cândva au fost ai lui.

OCHII ăştia! În asta constă teroarea. Mâinile înmănuşate la care mă uit acum, ce călăuzesc motocicleta pe şosea, au fost cândva ale *lui*! Iar dacă poţi înţelege cam ce senzaţie îţi trezeşte asta, înţelegi spaima adevărată – spaima ce vine din realizarea faptului că nu există pe lume un loc în care te-ai putea ascunde.

Intrăm într-un canion cu margini joase. Nu peste mult apare şi un semn de popas, pe care l-am tot aşteptat. Câteva bănci, o clădire mică şi nişte copăcei verzi, cu furtunuri amplasate la rădăcini. John, aşa să-mi ajute Dumnezeu, e deja la ieşire, în cealaltă parte, gata s-o pornească pe autostradă.

Netulburat, opresc lângă clădire. Chris sare jos şi tragem motocicleta pe podeţ. Căldura se ridică din motor de parcă ar fi luat foc, azvârlind valuri de dogoare ce fac să tremure aerul din jur. Văd, cu coada ochiului, că cealaltă motocicletă întoarce. Ajung în dreptul nostru şi încep să se uite la mine cu reproş.

Sylvia zice:

— Ştii, chiar ne-am… înfuriat!

Ridic din umeri şi o pornesc spre ţâşnitoare.

John zice:

— Ce-i chestia aia cu înduratul, de care ne vorbeai?

Mă uit la el o secundă şi-mi dau seama că e *cu adevărat* furios.

— Mă temeam să n-o luaţi prea în serios, zic şi le întorc spatele.

Beau apă şi o simt sălcie la gust, parc-ar avea săpun în ea. Dar o beau oricum.

John intră ca să-şi îmbibe cămaşa cu apă. Verific nivelul uleiului. Capacul filtrului e aşa de înfierbântat, că-mi frige degetele prin mănuşă. Motorul n-a pierdut mult ulei. Roata din spate s-a mai dezumflat un pic, dar poate să-şi facă treaba. Lanţul e suficient de întins, dar un pic uscat, aşa că-l dau iarăşi cu ulei, pentru siguranţă. Şuruburile cele mai importante sunt toate îndeajuns de strânse.

John se întoarce picurând apă şi zice:

— De data asta mergi tu în faţă, noi o să rămânem în spate.

— N-o să merg repede, îl previn.

— E în regulă, zice el, ajungem noi cândva.

Aşa că o iau înainte şi mergem uşor. Drumul prin canion nu se întinde drept printr-un peisaj aidoma cu cele prin care am trecut, cum m-am aşteptat, ci începe să facă serpentine. Surpriză.

Şoseaua şerpuieşte şi se abate de la direcţia în care ar trebui să mergem, apoi revine. Se înalţă un pic, apoi şi mai mult. Străbatem în zigzag văi înguste, urcăm iarăşi, câte puţin, din ce în ce mai sus de fiecare dată.

Apar tufişuri. După aceea arbuşti. Şoseaua suie printre ierburi şi păşuni îngrădite.

Un nor mic se iveşte deasupra capetelor noastre. Ploaie? Poate. Păşunile au nevoie de ploaie. Iar astea au flori. Ce ciudat cum s-a

schimbat totul. Pe hartă nu apare nimic care să-ţi indice aşa ceva. Şi senzaţia că-mi amintesc a dispărut. Phaidros, probabil, n-a trecut pe aici. Dar alt drum nu era. Ciudat. Urcă mereu.

Soarele se iţeşte pe după nor, care s-a mărit acum şi atinge orizontul din faţa noastră, unde se văd arbori, pini. Un vânt rece aduce miros de pini. Florile de pe câmpie se leagănă în bătaia vântului, motocicleta se apleacă un pic şi simţim, deodată, răcoare.

Mă uit la Chris şi văd că zâmbeşte. Zâmbesc şi eu.

Apoi se porneşte ploaia, izbindu-ne întâi cu un iz de pământ de la praful ce-a aşteptat prea mult şi primii stropi cad pe şosea.

Totul e atât de nou. Şi avem atâta nevoie de asta, de o ploaie proaspătă. Hainele mi se udă, ochelarii îmi sunt stropiţi, mă apucă dârdâitul, însă mă simt delicios. Norul descoperă din nou soarele şi pădurea de pini şi păşunile micuţe licăresc iar, scânteind acolo unde razele se oglindesc în picăturile împrăştiate de ploaie.

Ajungem pe creastă uscaţi, dar răcoriţi şi ne oprim, cuprinzând cu privirea o vale imensă, străbătută de un râu.

— Cred că am ajuns, zice John.

Sylvia şi Chris au pornit-o pe câmpie, printre florile de sub pinii printre care văd capătul celălalt al văii, departe în jos.

Acum sunt un explorator care-şi poartă privirea peste tărâmul făgăduinţei.

1. Labor Day şi Memorial Day sunt sărbători naţionale; prima corespunde zilei de 1 mai, cea de-a doua – tot în mai, corespunde ultimei zile de luni (n.tr.).
2. Young Men's Christian Association – asociaţie pentru tineret ce urmăreşte punerea în practică a principiilor creştine dezvoltând un trup, o minte şi un spirit sănătoase (n.r.).
3. Doamne Dumnezeule! (în germ., în orig.) (n.r.)
4. Joc de cuvinte bazat pe rezonanţa dintre *kin* („rude, neamuri"), *kind* („grup cu caracteristici comune, clasă, clan") şi *kindness* („bunătate").
5. Versuri din poemul „Der Erlkönig" („Craiul ielelor"), de Johann Wolfgang von Goethe: „Dar cine goneşte prin vânt şi prin noaptea cea aspră?/ Un tată ce-şi strânge la piept firava odraslă".

Partea a doua

8

E cam zece dimineaţa şi stau lângă motor, la umbră şi răcoare, pe trotuarul din spatele unui hotel pe care l-am descoperit în Miles City, Montana. Sylvia e cu Chris la spălătorie, spală hainele tuturor. John caută o cască cu apărătoare pentru faţă. I s-a părut că a văzut aşa ceva la un atelier de motociclete, ieri, când am intrat în oraş. Iar eu o să mă apuc să ferchezuiesc un pic motorul.

Ne simţim bine acum. Am ajuns aici ieri după-amiază şi am tras un pui bun de somn. A fost bine că ne-am oprit. Eram aşa de prostiţi de extenuare, că nici nu ne dădeam seama cât de obosiţi suntem. Când a luat camerele, John nici nu-şi mai putea aminti cum mă cheamă. Fata de la recepţie ne-a întrebat dacă sunt ale noastre „motocicletele alea mişto, de vis“ care se vedeau în faţă şi-am izbucnit amândoi în asemenea hohote de râs, că am făcut-o să se întrebe dacă zisese ceva greşit. Era doar hlizeală prostească, de la prea multă oboseală. Nu ne mai încăpeam în piele de bucurie că le lăsaserăm parcate şi puteam şi noi să mai umblăm pe picioare.

Şi băi. O cadă veche şi emailată, din fontă, ghemuită pe labe de leu în mijlocul unei pardoseli de marmură, aşteptându-ne. Apa era atât de catifelată la atingere, că nu puteam să mă mai clătesc de săpun. După aceea am ieşit şi ne-am plimbat prin oraş, ca o familie în toată regula…

Am făcut de atâtea ori reglaje pe maşinăria asta, că a devenit un ritual. Nu mai trebuie să stau mult să mă gândesc la ce fac. Doar să mă uit, în principal, după orice lucru neobişnuit. Motorul scoate un zgomot de parcă s-ar fi desprins un tachet, însă ar putea să fie ceva mult mai grav, aşa că o să-l potrivesc la loc şi-o să văd dacă se rezolvă. La tacheţi trebuie umblat

cu motorul rece, ceea ce înseamnă că locul în care-ţi parchezi motorul seara e acelaşi în care lucrezi de dimineaţă, motiv pentru care mă aflu pe o bordură, la umbră, în spatele unui hotel din Miles City, Montana. Aerul e proaspăt acum, la umbră, şi-o să mai fie aşa vreo oră, până ce urcă soarele dincolo de ramurile copacilor, numai bun pentru lucrat la motoare. E important să nu te apuci să le repari în soare sau spre sfârşitul zilei, când creierul ţi se înnămoleşte, fiindcă, chiar dacă ai mai trecut prin asta de o sută de ori, ar trebui să fii atent şi să te uiţi după chestii.

Nu oricine înţelege ce proces cu totul raţional e acesta, întreţinerea motocicletei. Unii zic că-i vreun „talent special“ ori vreo „afinitate cu tehnica“ implicată. Au dreptate, dar talentul e aproape în întregime un proces de judecată şi mare parte dintre problemele tehnice sunt cauzate de ceea ce un crainic la radio de pe vremuri numea „scurtcircuit la tărtăcuţă“, incapacitatea de a-ţi folosi cum trebuie capul. O motocicletă funcţionează în acord total cu regulile raţiunii şi un studiu al artei reparării motocicletei e de fapt un studiu în miniatură asupra artei raţionalităţii înseşi. Am zis ieri că Phaidros vâna tocmai năluca raţionalităţii şi că ea l-a împins la nebunie, dar ca să te bagi în aşa ceva, e vital să rămâi la exemplificările raţionale ancorate în concret, pentru a nu te pierde în generalizări pe care nu le mai poate înţelege nimeni altcineva. O discuţie despre raţionalitate poate deveni extrem de confuză dacă nu sunt incluse şi lucrurile cu care are raţionalitatea de-a face.

Ne aflăm acum la o barieră între clasic şi romantic, unde pe de o parte vedem o motocicletă aşa cum apare senzorial – şi acesta e un mod important de-a o vedea – în vreme ce, pe de altă parte, începem s-o vedem aşa cum o face un mecanic, în termeni de formă esenţială – şi acesta e de asemenea un mod important de-a o vedea. Sculele astea… O cheie, de pildă, are o anumită frumuseţe romantică, dar scopul îi este, întotdeauna, pur clasic. E concepută să schimbe forma esenţială a maşinăriei.

Porţelanul din prima bujie e înnegrit. Asta e urât şi din punct de vedere clasic şi dintr-unul romantic, fiindcă înseamnă că cilindrul primeşte prea mult combustibil şi insuficient aer. Moleculele de carbon din benzină nu găsesc suficient oxigen cu care să se combine şi rămân acolo, adunate pe bujie. Ieri, când intram în oraş, motorul a dat nişte rateuri, care sunt un simptom al aceluiaşi lucru.

Ca să văd dacă doar la un cilindru e problema, îl verific şi pe celălalt. Sunt amândoi la fel. Scot briceagul, iau un băţ ce zace pe marginea străzii şi-l ascut la capăt ca să scot bujiile cu el, întrebându-mă ce-ar fi putut cauza arderea defectuoasă. N-ar trebui să aibă nimic de-a face cu pistoanele şi valvele. Iar carburatoarele se defectează rar. Jicloarele sunt supradimensionate, lucru care produce amestec combustibil cu concentraţie ridicată de benzină la viteze mari, dar bujiile, cu *aceleaşi* jicloare, au fost până acum mult mai curate. Mister. Misterul te înconjoară întotdeauna. Dar dacă ai încerca să rezolvi toate misterele, n-ai mai repara în veci maşinăria. Nu există un răspuns imediat, aşa că le las acolo, întrebări suspendate în aer.

Primul tachet e unde trebuie, n-are nevoie de ajustare, aşa că trec la următorul. Încă e timp din belşug până ce urcă soarele dincolo de copacii ăia… Mă simt, întotdeauna când fac asta, de parc-aş fi la biserică. Lera e un soi de icoană şi parcă aş celebra un ritual sacru cu ea. E parte a unei truse numite „instrumente de măsură de precizie“, care are – într-un sens clasic – un înţeles profund.

La motocicletă, precizia nu e păstrată din motive romantice sau perfecţioniste. E vorba pur şi simplu de faptul că forţele enorme, căldura şi presiunea explozivă din motor pot fi controlate doar cu ajutorul preciziei oferite de aceste instrumente. Când se produce explozia, aceasta împinge biela în arborele cotit cu o presiune de multe tone pe centimetrul pătrat. Dacă biela se potriveşte perfect în arborele cotit, forţa exploziei va fi transferată fără asperităţi, iar metalul va fi în stare să suporte. Dar dacă

există o slăbire a angrenajelor, un joc fie şi de câteva miimi de centimetru, forţa va fi transmisă brusc, ca o lovitură de baros, iar tija bielei şi suprafaţa arborelui cotit se vor izbi una de alta cu un zgomot ce seamănă, la început, cu cel al unui tachet desprins. De asta fac verificarea. Dacă *este* o bielă care nu se ţine bine şi încerc să ajung în munţi fără vreo reparaţie, gălăgia de la motor o să se facă tot mai mare, apoi biela o să iasă de tot din locaş, o să se lovească de arborele care se roteşte şi-o să distrugă motorul. Uneori, tijele stricate străpung baia de ulei şi-l fac să curgă pe stradă. Iar atunci nu-ţi mai rămâne decât s-o iei frumuşel la picior.

Dar toate astea pot fi prevenite printr-o ajustare cu câteva miimi de centimetru cu ajutorul instrumentelor de precizie şi în asta constă frumuseţea lor clasică – nu ceea ce vezi, ci ceea ce înseamnă – capacitatea lor de-a controla formele imanente.

Al doilea tachet e în regulă. Mă mut pe partea dinspre stradă a maşinăriei şi trec la celălalt cilindru.

Instrumentele de precizie sunt concepute să obţină *ideea* de precizie dimensională, a cărei perfecţiune e imposibil de atins. Nu există piesă a motocicletei construită perfect şi n-o să existe niciodată, însă când ajungi pe cât de aproape te pot aduce aceste instrumente, se întâmplă chestii remarcabile şi zbori ca vântul pe şosele, însufleţit de o putere ce-ar putea fi numită „magică“, dacă n-ar fi atât de desăvârşit raţională. Înţelegerea acestei *idei* intelectuale raţionale e fundamentală aici. John priveşte motocicleta şi vede oţel în diverse forme, iar formele astea de oţel îi stârnesc emoţii negative şi-l facă să lase baltă toată chestia. Eu mă uit acum la formele astea de oţel şi văd *idei*. El crede că-mi fac de lucru cu *piese*. Dar lucrez cu *concepte*.

Am vorbit ieri despre aceste concepte, când am spus că o motocicletă poate fi împărţită după componente şi după funcţii. Când am zis asta, am creat o diagramă cu următoarea dispunere:

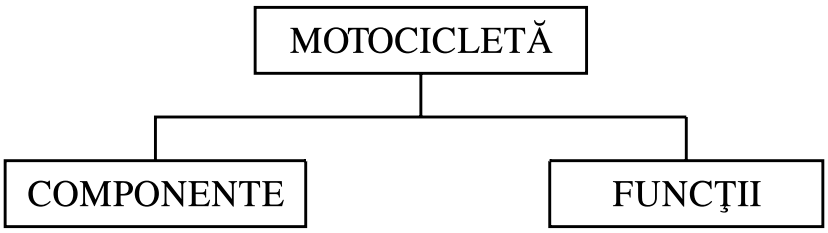

Şi când am spus că piesele constituente pot fi la rândul lor împărţite în sistemul de propulsie şi sistemul de rulare, în desenul meu au mai apărut câteva căsuţe:

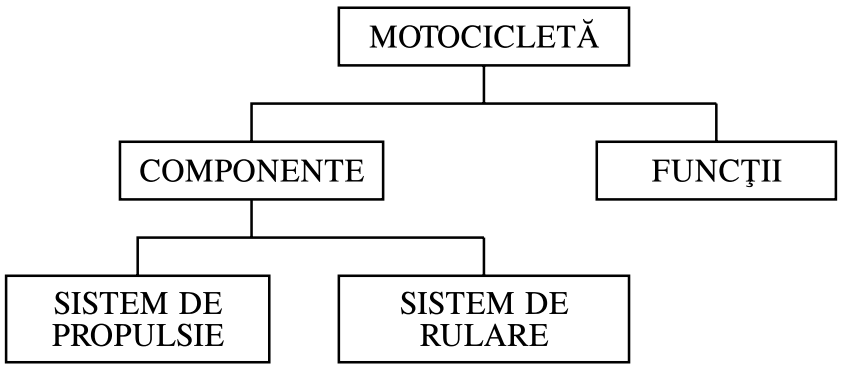

Şi vedeţi că, de fiecare dată când am făcut o nouă împărţire, au apărut mai multe căsuţe, până ce-am obţinut o piramidă uriaşă de căsuţe. Vedeţi, în final, că în vreme ce desfăceam motorul în piese din ce în ce mai mărunte, construiam totodată şi o structură.

Această structură a conceptelor se numeşte „ierarhie“ şi a fost o structură de bază pentru toată cunoaşterea occidentală. Regate, imperii, biserici, armate au fost structurate ierarhic. Afacerile moderne sunt structurate la fel. Tabelele cu materiale de referinţă sunt structurate în acelaşi chip, la fel şi agregatele mecanice, programele de computer, toată informaţia ştiinţifică şi tehnică – în unele domenii, precum biologia, într-o asemenea măsură, încât ierarhia regn-încrengătură-clasă-ordin-familie-gen-specie a devenit aproape text sacru.

Căsuţa „motocicletă“ *conţine* căsuţele „componente“ şi „funcţii“. Căsuţa „componente“ *conţine* căsuţele „sistem de propulsie“ şi „sistem de

rulare“ şi tot aşa. Mai sunt şi multe alte feluri de structuri, produse de alţi operatori, precum „cauzele“, care produc structuri lungi de înşiruiri, de forma „A produce B care produce C care produce D“ şi aşa mai departe. O descriere funcţională a motocicletei utilizează această structură. Operatorii „există“, „echivalează“ şi „implică“ produc alte structuri. Aceste structuri sunt de obicei integrate în modele şi scheme atât de complicate şi de imense, că nimeni nu poate înţelege mai mult de-o părticică din ele pe parcursul unei vieţi. Numele cuprinzător pentru aceste structuri întrepătrunse, genul pentru care ierarhia celor cuprinse şi structura cauzală sunt doar specii, este *sistemul*. Motocicleta e un sistem. Un *adevărat* sistem.

Este corect să vorbim despre anumite forme de guvernare şi despre anumite forme instituţionale ca despre „sistem“, fiindcă aceste organizaţii sunt fondate pe aceleaşi temelii ale relaţiilor conceptuale ca şi o motocicletă. Sunt susţinute de relaţii structurale până şi atunci când şi-au pierdut orice alt scop şi sens. Oamenii se duc la fabrică şi execută o sarcină complet lipsită de sens, vreme de opt ore, fără să pună întrebări, fiindcă structura cere ca lucrurile să stea aşa. Nu există vreun „răufăcător“, vreun „nemernic“ care vrea ca ei să ducă vieţi lipsite de sens; însă structura, sistemul, solicită asta şi nimeni nu e dispus să se apuce de formidabila sarcină de a schimba structura doar pentru că nu are sens.

Dar să demolezi o fabrică, să te revolţi împotriva unui guvern ori să eviţi reparaţiile la motocicletă fiindcă e un sistem înseamnă mai degrabă să ataci efectele şi nu cauzele; şi atâta vreme cât atacul este îndreptat doar asupra efectelor, nu e posibilă nici o schimbare. Adevăratul sistem, cel real, este construcţia prezentă a gândirii sistematice înseşi, raţionalitatea însăşi şi, dacă o fabrică e dărâmată, dar raţionalitatea care a generat-o rămâne în picioare, atunci raţionalitatea o să producă, pur şi simplu, o fabrică nouă. Dacă o revoluţie distruge un guvern sistemic, dar schemele

de gândire sistematică ce au dus la acel guvern rămân intacte, atunci aceleaşi modele se vor repeta în guvernul următor. Se vorbeşte atât de mult despre sistem. Şi se înţelege atât de puţin.

Asta-i şi motocicleta, nimic altceva decât un sistem conceptual transpus în oţel. Nu există nici o piesă, nici o formă care să nu fi ieşit din mintea cuiva… tachetul numărul trei e şi el la locul lui. Mai am unul. Ar face bine ca el să fie cel buclucaş… Am observat că oamenii care n-au lucrat niciodată cu piese din oţel au o problemă să vadă asta – că o motocicletă e întâi de toate un fenomen mental. Asociază metalul cu formele date – ţevi, bare, drugi, instrumente, părţi –, toate fixe şi inviolabile, şi se gândesc la el ca fiind în primul rând fizic. Dar cineva care se ocupă de prelucrare sau turnare sau forjare sau sudură vede „oţelul“ ca neavând deloc formă. Oţelul poate lua orice formă doreşti dacă eşti îndeajuns de priceput sau orice formă *în afară* de cea pe care o doreşti dacă nu eşti. Formele, ca tachetul ăsta, sunt lucrurile la care *ajungi*, pe care le dai oţelului. Oţelul nu are mai multă formă decât grămăjoara veche de murdărie de pe motorul ăsta. Toate formele astea sunt ieşite din mintea cuiva. E ceva ce trebuie observat. *Oţelul?* Ei drăcie, până şi oţelul a ieşit din mintea cuiva. Nu există oţel în natură. Oricine din Epoca Bronzului v-ar fi putut spune asta. Tot ce are natura e un *potenţial* pentru oţel. Altceva nu mai e. Dar ce-i acela „potenţial“? Şi ăla-i în mintea cuiva!… Năluci.

Despre asta vorbea de fapt Phaidros când susţinea că totul este în minte. Pare nebunesc când sari deodată şi zici asta fără să te referi la ceva anume, de pildă la un motor. Dar când faci legătura cu ceva anume, concret, zumzetul nebuniei tinde să dispară şi-ţi dai seama că s-ar fi putut să vorbească despre ceva important.

Al patrulea tachet *este* desprins, după cum speram. Îl potrivesc la locul lui. Verific aprinderea şi văd că-i în regulă şi că contactele nu s-au înnegrit, aşa că le las în pace, înşurubez la loc capacele valvelor, înlocuiesc bujiile şi ambalez motorul.

Zgomotul de tachet a dispărut, dar asta nu înseamnă mare lucru cât uleiul e încă rece. Las motorul să meargă în gol cât îmi strâng sculele, apoi mă sui în şa şi dau o fugă la un atelier de care mi-a spus aseară un motociclist, unde s-ar putea să aibă o za de strângere pentru lanţ şi un nou cauciuc pentru scăriţa motocicletei. Chris îşi mişcă probabil picioarele întruna. Cauciucul de la scăriţa lui se tot desprinde.

Merg vreo câteva cvartale fără să aud zgomot de tacheţi. Cred că am scăpat. Dar n-o să trag nici o concluzie până ce n-am mers vreo cincizeci de kilometri. Însă până atunci e acum şi acum soarele străluceşte, aerul e răcoros, capul mi-e limpede, o zi întreagă ni se întinde în faţă, aproape că am ajuns la munţi, e o zi perfectă ca să trăieşti. Aerul ăsta rarefiat e de vină. Mereu te simţi aşa când ajungi la altitudini mai ridicate.

Altitudinea! De aia e prea multă benzină în amestecul combustibil. Sigur, asta trebuie să fie explicaţia. Suntem la opt sute de metri altitudine acum. Mai bine aş trece pe jicloare standard. Durează doar câteva minute să le pui. Şi aş umbla un pic la turaţia în ralanti. O să urcăm mult mai sus de-atât.

Dau peste Atelierul de motoare al lui Bill la umbra unor copaci rămuroşi, dar nici urmă de Bill. Un trecător îmi spune că „poate s-a dus la pescuit pe undeva“, lăsându-şi atelierul cu uşa larg deschisă. Chiar *suntem* în Vest. Nimeni n-ar lăsa un asemenea atelier deschis în Chicago sau New York.

Văd, înăuntru, că Bill e un mecanic al şcolii „minte fotografică“. Uneltele sunt împrăştiate peste tot. Chei, şurubelniţe, piese vechi, motociclete vechi, piese noi, motociclete noi, broşuri despre vânzări, tubulatură, toate amestecate şi îngrămădite că nu mai vezi bancul de lucru de ele. N-aş putea lucra în asemenea condiţii, dar asta doar fiindcă nu sunt mecanic cu minte fotografică. Bill poate, probabil, să pună mâna pe orice sculă care-i trebuie fără să stea şi să se gândească pe unde e. Am văzut mecanici din ăştia. Înnebuneşti când te uiţi la ei, dar fac treaba la fel de

bine şi uneori chiar mai repede. Dar dacă le muţi şurubelniţa zece centimetri mai încolo, o să stea o zi întreagă s-o caute.

Bill îşi face apariţia, cu un zâmbet larg pe chip. Sigur, are jicloare pentru motorul meu şi ştie exact pe unde-s. Dar va trebui să aştept o clipă. Are de încheiat o afacere în spate, cu nişte piese de Harley. Merg cu el într-un şopron din spate şi văd că are de vânzare piese de schimb de la o motocicletă Harley întreagă, mai puţin şasiul, pe care cumpărătorul îl are deja. Vinde totul la grămadă pentru 125 de dolari. Nu-i rău deloc preţul.

La întoarcere comentez:

— O să ştie ceva despre motociclete până ajunge să asambleze toate *alea*.

Bill râde.

— Şi ăsta-i cel mai bun mod să înveţi.

Are jicloarele şi cauciucul pentru scăriţă, dar za pentru lanţ nu. Îl las să-mi instaleze cauciucul pe scăriţă şi jicloarele, scot motorul din ralanti şi mă întorc la hotel.

Când ajung, Sylvia, John şi Chris tocmai îşi aduc bagajele afară. Feţele lor indică aceeaşi bună dispoziţie pe care o am şi eu. O apucăm pe strada mare, intrăm într-un restaurant şi comandăm fripturi.

— E un oraş fain, zice John, chiar *fain*. Mă miră că au mai rămas din astea. Au baruri pentru văcari, cizme, catarame făcute din dolari de argint. Blugi Levi’s, pălării Stetson, toată mişcarea… şi e *real*. Nu sunt doar chestii gen Camera de comerţ… Mai jos, la un bar, în dimineaţa asta, oamenii au început să vorbească cu mine de parcă aş fi trăit aici de-o viaţă.

Comandăm un rând de beri. Văd o reclamă în formă de potcoavă. Am intrat pe teritoriul berii Olympia acum şi asta comandăm.

— Probabil au crezut că sunt de la vreo fermă, continuă John. Era un tip mai bătrân care tot spunea cum n-o să le dea o leţcaie afurisiţilor de

băieţi şi mi-a plăcut asta. Ferma urma să le revină fetelor, „fincă ai dracului băieţi cheltuie la Suzie şi ultima para“.

John chicoteşte.

— Zicea că-i pare rău că i-a crescut şi aşa mai departe. Credeam că toate astea au dispărut de vreo treizeci de ani, dar tot aici sunt, din câte văd.

Chelneriţa ne aduce fripturile şi ne înfigem în ele. Lucratul la motocicletă mi-a făcut poftă de mâncare.

— A, ceva care te-ar putea interesa, zice John. Vorbeau la bar despre Bozeman, unde mergem noi. Spuneau că guvernatorul Montanei avea o listă cu cincizeci de profesori radicali, de la colegiul din Bozeman, pe care intenţiona să-i concedieze. Dar a murit într-un accident de avion.

— Asta a fost de mult, răspund. Fripturile astea chiar sunt *bune*.

— Nu ştiam că *sunt* aşa de mulţi radicali în statul ăsta.

— E tot felul de lume prin statul ăsta, zic. Dar aia a fost doar politică de dreapta.

John îşi mai pune nişte sare, zicând:

— Un editorialist de la un ziar din Washington a aflat povestea asta şi a scris ieri despre ea, de aia vorbeau toţi. Preşedintele colegiului a confirmat-o.

— Au publicat şi lista?

— Habar n-am. Ştii pe cineva de-acolo?

— Dacă erau cincizeci de nume, zic, unul dintre ele trebuie să fi fost al meu.

Mă privesc amândoi cu oarecare surprindere. Nu ştiu, de fapt, prea multe despre asta. *El* a vorbit, evident, şi simţindu-mă cumva fals din pricina asta, le explic că „radicalul“ din Gallatin County, Montana, e cu totul altă mâncare de peşte decât un radical de aiurea.

— La colegiul ăla, le zic, o soţie de preşedinte al Statelor Unite a fost scoasă de la catedră fiindcă era „prea controversată“.

— Cine?

— Eleanor Roosevelt.

— Doamne Dumnezeule, râde John, trebuie să fi fost *demenţial*.

Vor să le spun mai multe, dar e greu. Apoi îmi amintesc ceva:

— Într-o asemenea situaţie, un radical *adevărat* are condiţii ideale. Poate să facă aproape orice şi să scape, fiindcă opozanţii s-au făcut deja de râs. O să-l facă să dea bine indiferent ce-ar spune.

Trecem, la plecare, pe lângă un parc municipal pe care l-am observat aseară şi care mi-a produs un clic în memorie. Doar amintirea că priveam de jos coroanele unor copaci. El a dormit pe o bancă din parc într-o noapte, în drum spre Bozeman. De aia n-am recunoscut ieri pădurea aceea. A trecut noaptea prin ea, mergând către universitatea din Bozeman.

9

Înaintăm acum de-a lungul Văii Yellowstone, exact prin mijlocul Montanei. Peisajul se tot schimbă – de la tufele de salvie ale Vestului la câmpurile cu porumb ale Vestului Mijlociu şi înapoi –, în funcţie de irigaţiile cu apă din râu. Urcăm câteodată coame de deal care ne scot din aria irigată, dar de cele mai multe ori ne ţinem aproape de râu. Trecem pe lângă un panou unde se zice ceva despre Lewis şi Clark. Unul dintre ei a ajuns pe aici, abătându-se un pic de la expediţia către Pasajul de nord-vest.

Sună bine. Se potriveşte cu dezbaterea Chautauqua. Suntem şi noi, într-un fel, în drum spre un soi de Pasaj de nord-vest. Trecem prin alte câmpuri, apoi prin deşert şi ziua se scurge.

Vreau să urmăresc acum mai departe aceeaşi nălucă pe care a urmărit-o şi Phaidros – raţionalitatea însăşi, acea fantomă opacă, complexă şi clasică a formei imanente.

Am vorbit, de dimineaţă, despre ierarhiile gândirii – sistemul. Vreau să discut acum despre metodele prin care îţi găseşti drumul prin aceste ierarhii – metodele logicii.

Se folosesc două tipuri de logică, inductivă şi deductivă. Inferenţele inductive pornesc de la observări ale maşinăriei şi ajung la concluzii generale. Dacă, de pildă, motocicleta trece peste un hop şi motorul dă rateu, apoi dă rateu iar la următorul hop, după care străbate o porţiune lungă şi netedă fără să dea rateu, apoi ajunge din nou la un hop şi motorul dă rateu iar, se poate trage concluzia – logic – că rateurile sunt provocate de hopuri. Asta e inducţia: trecerea de la experienţe particulare la adevăruri generale.

Inferenţele deductive fac invers. Încep cu informaţii generale şi prezic o observaţie anume. Dacă, spre exemplu, interpretând ierarhia faptelor referitoare la maşinărie, mecanicul ştie că claxonul motocicletei e alimentat exclusiv de curentul bateriei, poate deduce – logic – că, dacă bateria e consumată, claxonul n-o să meargă. Asta e deducţia.

Soluţiile la probleme prea complicate pentru a fi rezolvate de bunul-simţ sunt obţinute cu ajutorul unor şiruri lungi de inferenţe atât deductive, cât şi inductive, care oscilează între maşinăria observată şi ierarhia mentală a maşinăriei aşa cum se găseşte în manuale. Programul corect pentru această mixtură este formalizat drept metodă ştiinţifică.

N-am întâlnit, de fapt, o reparaţie la motocicletă suficient de complexă pentru a necesita o desfăşurare completă a metodei ştiinţifice. Reparaţiile nu-s aşa de dificile. Când mă gândesc la metoda ştiinţifică, îmi vine uneori în minte imaginea unei măgăoi enorme, un buldozer colosal – lent, plictisitor, mătăhălos, greoi, dar invincibil. Durează, până să ajungă la un rezultat, de două, de cinci, poate de zece ori mai mult decât tehnica

informală a mecanicului, dar ştii că, în cele din urmă, o să *reuşească*. Nu există hibă în repararea motorului care să nu fie înfrântă. Când dai peste una cu adevărat dificilă, după ce ai încercat totul, te-ai izbit cu capul de pereţi şi nimic n-a funcţionat, când ştii că de data asta Natura a decis să-ţi scoată peri albi, zici: „Bun, Natură, gata cu *drăgălăşenia*“ şi porneşti să desfăşori metoda ştiinţifică.

Ţii, pentru asta, o agendă de laborator. Totul se scrie acolo, totul e formal, ca să ştii în orice moment pe unde te afli, unde te aflai la început, înspre ce te îndrepţi şi unde vrei să ajungi. În munca ştiinţifică şi în tehnologia aparatelor electronice aşa ceva e necesar, fiindcă altfel problema devine atât de complexă că te pierzi în ea, te zăpăceşti, uiţi ce ştii şi ce nu ştii şi trebuie să renunţi. La repararea motocicletei nu e nevoie de o asemenea implicare, dar când începe confuzia, e o idee bună să o stăvileşti făcând totul formal şi exact. Uneori doar acţiunea de a pune problema pe hârtie îţi limpezeşte mintea şi te face s-o vezi în adevărata ei lumină.

Formulările logice care se trec în agendă pot fi împărţite în şase categorii: 1) formulări ale problemei, 2) ipoteze privind cauza problemei, 3) experimente menite să testeze fiecare ipoteză, 4) rezultate prevăzute ale experimentelor, 5) rezultate observate ale experimentelor şi 6) concluzii în urma rezultatelor experimentelor. Aranjarea asta nu e prea diferită de cea a jurnalelor de experiment ce pot fi găsite în multe laboratoare din facultăţi şi licee, dar aici scopul nu mai este să ne găsim treabă de dragul trebii. Scopul este călăuzirea precisă a gândurilor, care vor eşua dacă nu sunt extrem de clare.

Menirea reală a metodei ştiinţifice este de a se asigura că Natura nu te-a indus în eroare, făcâdu-te să crezi că ştii ceva ce nu ştii de fapt. Nu există pe lume mecanic, tehnician sau cercetător ştiinţific care să nu fi avut parte din plin de aşa ceva; asta îi face să se pună, instinctiv, în gardă. E motivul principal pentru care atâtea informaţii ştiinţifice şi tehnologice

sună atât de rigid şi prudent. Dacă te pripeşti ori te apuci să dai fiori romantici informaţiei ştiinţifice, mai înflorind pe ici, pe colo, Natura o să te facă imediat de râs. Oricum face asta suficient şi când nu-i dai ocazii. Trebuie să fii deosebit de precaut şi de logic atunci când ai de-a face cu Natura: o scăpare logică şi un întreg edificiu ştiinţific se prăbuşeşte. O deducţie falsă despre mecanism şi te blochezi pe termen nedefinit.

În Partea Întâi a metodei ştiinţifice formale, adică formularea problemei, abilitatea principală e de-a nu afirma cu nici un chip mai mult decât eşti absolut sigur că ştii. E mult mai bună o formulare de genul „De ce nu merge motocicleta?“, care sună stupid, dar e corectă, decât una de genul „Ce nu-i în regulă cu sistemul electric?“, atunci când nu *ştii* cu certitudine absolută că problema *este* la sistemul electric. Ar trebui să te întrebi „Ce nu-i în regulă cu motocicleta?“ şi abia *apoi* să treci la Partea a Doua: „Ipoteza Numărul Unu: Problema este la sistemul electric“. Te gândeşti la cât de multe ipoteze poţi, apoi concepi experimente ca să le testezi şi să vezi care sunt adevărate şi care false.

Această abordare precaută a întrebărilor de început te fereşte de-a o lua pe căi greşite, lucru care ar putea duce la săptămâni de muncă în plus sau chiar te-ar putea lăsa în plop de-a binelea. Din acest motiv întrebările ştiinţifice par adesea, la suprafaţă, cam neghioabe. Sunt puse pentru a se preveni greşelile prosteşti de mai târziu.

Partea a Treia, acea secvenţă a metodei ştiinţifice formale numită experimentare, e socotită de romantici drept ştiinţa însăşi, fiindcă e singura parte cu multă vizibilitate. Văd o groază de tuburi de testare, echipament bizar şi oameni care se învârt de colo-colo şi fac descoperiri. Nu văd experimentul ca pe o parte a unui proces intelectual mai vast, aşa că deseori confundă experimentele cu demonstraţiile, care arată cam la fel. Un om care realizează un spectacol ştiinţific de varieteu, cu echipamente de cincizeci de mii de dolari demne de Frankenstein, nu realizează de fapt nimic ştiinţific dacă ştie de dinainte care vor fi

rezultatele eforturilor sale. Un mecanic de motociclete, pe de altă parte, care claxonează ca să vadă dacă bateria funcţionează, întreprinde, informal, un adevărat experiment ştiinţific. Testează o ipoteză punând o întrebare naturii. Omul de ştiinţă de la televizor care bolboroseşte întristat: „Experimentul e o eroare, am eşuat în a obţine ce speram“ este de fapt trist din cauza scenariului prost. Un experiment nu este niciodată un eşec doar fiindcă nu a izbutit să obţină rezultatele preconizate. Un experiment e un eşec doar când nu izbuteşte să testeze corespunzător ipoteza în chestiune, când datele pe care le produce nu dovedesc nimic, nici una, nici alta.

În acest punct, priceperea constă în utilizarea de experimente care testează doar ipoteza în chestiune, nici mai mult, nici mai puţin. Dacă claxonul sună şi mecanicul conchide că sistemul electric funcţionează, a dat de belea. A ajuns la o concluzie ilogică. Sunetul îi spune doar că bateria şi claxonul funcţionează. Pentru a concepe un experiment cum se cuvine, trebuie să se gândească foarte riguros la cauzele directe. Ştiţi asta de când am vorbit despre ierarhie. Claxonul nu face motocicleta să meargă. Şi nici bateria, decât într-un fel foarte indirect. Locul unde sistemul electric provoacă *direct* aprinderea e la bujii şi, dacă nu testezi acolo, la ieşirea din sistemul electric, n-o să afli niciodată dacă defecţiunea e sau nu electrică.

Pentru a efectua bine testul, mecanicul scoate bujia şi-o lipeşte de motor, astfel încât polul bujiei să fie încărcat electric, apasă pedala de pornire şi urmăreşte dacă apare o scânteie albastră. Dacă nu, poate trage una din două concluzii: a) există o defecţiune electrică sau b) experimentul e prost făcut. Dacă e un mecanic încercat, se va mai strădui de câteva ori, se va uita la fire, va încerca în fel şi chip să facă bujia să scoată scântei. Dacă nu reuşeşte, poate ajunge în cele din urmă la concluzia că punctul *a* e corect, e vorba despre o defecţiune electrică, iar atunci experimentul s-a sfârşit. A demonstrat că ipoteza sa e corectă.

În categoria finală, concluziile, priceperea constă în a nu susţine mai multe decât a demonstrat experimentul. Nu a demonstrat că, dacă sistemul electric va fi reparat, motocicleta va porni. Ar putea fi şi alte lucruri în neregulă. Dar ştie că motocicleta n-o să pornească în nici un caz până ce nu-i funcţionează sistemul electric şi lansează următoarea întrebare formală: „Ce nu-i în regulă cu sistemul electric?“.

Stabileşte apoi ipoteze pentru întrebarea de mai sus şi le testează. Prin punerea întrebării corecte, alegerea testului potrivit şi tragerea concluziilor corecte, mecanicul coboară prin nivelele ierarhiei motocicletei până găseşte cauza exactă a defecţiunii motorului şi remediază hiba, pentru a nu mai produce disfuncţionalităţi.

Un observator neantrenat va vedea doar trudă şi va rămâne deseori cu ideea că munca fizică e cam tot ce face un mecanic. De fapt, efortul fizic e cea mai neînsemnată şi uşoară parte din munca mecanicului. Cea mai importantă parte a muncii sale este, de departe, observaţia atentă şi gândirea precisă. De aceea mecanicii par uneori atât de taciturni şi absenţi când fac teste. Nu le place să vorbeşti cu ei atunci, pentru că se concentrează asupra unor imagini mentale, asupra unor ierarhii, şi nu se uită la tine sau la motocicleta în expresia ei materială. Folosesc experimentul ca parte a unui program pentru a-şi extinde ierarhia cunoaşterii motocicletei stricate şi pentru a o compara cu ierarhia corectă din mintea lor. Se uită la forma esenţială.

O maşină cu remorcă, ce vine spre noi, are probleme la întoarcerea pe banda ei. Semnalizez cu farul ca să mă asigur că ne vede şoferul. Ne vede, dar nu poate trece înapoi pe banda lui. Curba e îngustă şi plină de hopuri, o să ne lovească dacă ne băgăm. Frânez, claxonez, semnalizez. Dumnezeule, a intrat în panică şi vine spre noi! Mă ţin pe marginea drumului. VINE! Intră înapoi în ultima clipă şi ne ratează la milimetru.

O cutie de carton saltă şi se rostogoleşte pe şosea în faţa noastră şi o privim mult timp înainte să ajungem în dreptul ei. A căzut din vreun camion, evident.

Abia acum ne trec fiorii. Dacă eram într-o maşină, ne-am fi tamponat frontal. Sau am fi nimerit în şanţ.

Oprim într-un orăşel care-ar putea foarte bine să fie în mijlocul statului Iowa. Porumbul creşte înalt peste tot şi un iz greu de îngrăşăminte pluteşte în aer. Ne retragem, după ce parcăm motoarele, într-o clădire veche enormă, cu tavan înalt. Comand la bere, de data asta, tot ce se poate găsi ca gustare, şi ne îndopăm de prânz cu alune, floricele, covrigei, chipsuri de cartofi, hamsii uscate, încă un fel de peşte afumat, cu multe oscioare minuscule, cârnaţi subţiri uscaţi, gogoşi lunguieţe, salam picant, chipsuri de porumb, alune sărate, cremă de şuncă şi cârnaţi, şorici prăjit şi nişte biscuiţi cu susan ce mai au un gust pe care nu-l pot identifica.

Sylvia zice:

— Tot îmi tremură picioarele.

I se păruse că cutia de carton care se tot rostogolea pe şosea e motocicleta noastră.

10

După ce părăsim valea, cerul e încă mărginit de creste pietroase, de ambele părţi ale râului, dar sunt mai aproape unele de altele decât erau dimineaţă. Valea se îngustează pe măsură ce ne apropiem de izvoarele râului.

Suntem, totodată, la un punct de pornire cu lucrurile despre care vorbesc, un punct de la care putem începe, în fine, să discutăm despre ruperea lui Phaidros de cugetarea tradiţională, în căutarea nălucii raţionalităţii înseşi.

E un pasaj pe care l-a citit şi şi l-a repetat de atâtea ori, că a supravieţuit intact. Începe astfel:

În templul ştiinţei sunt multe lăcaşuri… şi cât se poate de diferiţi cei ce sălăşluiesc în ele, ca şi motivele care i-au adus acolo.

Mulţi se apucă de ştiinţă dintr-un sentiment uşuratic, dat de o mare putere intelectuală; ştiinţa e sportul lor preferat, de la care aşteaptă experienţe intense şi satisfacerea ambiţiilor; mulţi alţii din acest templu şi-au jertfit roadele minţii unor scopuri pur utilitariste. De-ar veni îngerul lui Dumnezeu şi i-ar alunga pe cei din categoriile de mai sus din templu, acesta ar fi simţitor mai gol, dar ar mai rămâne încă oameni în el, atât din timpurile prezente, cât şi din trecut… Dacă aceste tipuri umane pe care tocmai le-am dat afară ar fi doar ele pe lume, templul n-ar fi existat în veci, aşa cum o pădure n-ar putea fi alcătuită doar din uscături… cei ce au intrat în graţiile îngerului… sunt indivizi oarecum ciudaţi, taciturni, solitari, ce aduc unii cu alţii chiar mai puţin decât cu grupul respinşilor.

Ce i-a mânat pe ei în templu… asta e greu de lămurit într-un cuvânt… dorinţa de a evada dintr-o viaţă banală, cu dureroasa vulgaritate şi posomoreala ei fără leac, din ghearele pasiunilor personale trecătoare. O asemenea natură umană, croită pentru ştiinţă, tânjeşte să scape din împrejurimile înghesuite, gălăgioase şi să atingă tăcerea crestelor de munte, unde privirea străbate liberă aerul încă pur şi recunoaşte cu plăcere contururile odihnitoare ce par a fi construite pentru eternitate.

Pasajul este dintr-un discurs ţinut în 1918 de un tânăr savant german pe nume Albert Einstein.

Phaidros şi-a terminat primul an la universitatea de ştiinţe la vârsta de cincisprezece ani. Învăţa deja biochimie şi intenţiona să se specializeze în interfaţa dintre lumile organică şi anorganică, acum cunoscută drept biologie moleculară. Nu se gândea la asta ca la o carieră menită să-l propulseze social. Era foarte tânăr şi, într-un fel, avea un ţel nobil, idealist.

Starea de spirit ce-i permite cuiva să facă o astfel de muncă e înrudită cu cea a credinciosului plin de zel religios sau cu a îndrăgostitului. Efortul de zi cu zi vine fără intenţie sau program, direct din inimă.

Dacă Phaidros ar fi îmbrăţişat ştiinţa din ambiţie ori din motive utilitare, nu i-ar fi trecut niciodată prin minte să pună întrebări despre

natura ipotezei ştiinţifice ca entitate în sine. Dar a făcut-o şi răspunsurile nu l-au satisfăcut.

Formarea ipotezelor este cea mai misterioasă dintre toate categoriile metodei ştiinţifice. De unde vin ele nu ştie nimeni. Un om stă undeva, văzându-şi de treabă, şi deodată – bang! – înţelege ceva ce nu înţelegea înainte. Până ce nu e testată, ipoteza nu reprezintă adevărul. Fiindcă nu testele îi sunt sursa. Izvorul e altundeva.

Einstein a zis:

> *Omul încearcă să-şi construiască, în chipul care-i convine mai mult, o imagine simplificată şi inteligibilă a lumii. Apoi se străduie, până la un punct, să substituie lumea experienţei cu acest cosmos al lui, încercând astfel să o înfrângă… Face din cosmosul acesta şi din construcţia sa pivotul vieţii sale emoţionale, pentru a găsi astfel pacea şi seninătatea pe care nu le poate afla în şuvoiul îngust al experienţei personale… Sarcina supremă… e de-a ajunge la acele legi universale, fundamentale, din care poate fi construit, prin pură deducţie, cosmosul. Aceste legi nu urmează calea logicii; doar intuiţia, sprijinită pe înţelegerea armonioasă a experienţei, le poate atinge…*

Intuiţie? Armonie? Bizare cuvinte pentru originile cunoaşterii ştiinţifice.

Un om de ştiinţă mai puţin capabil decât Einstein ar fi putut spune: „Dar cunoaşterea ştiinţifică vine de la *natură*. *Natura* furnizează ipotezele“. Einstein, însă, înţelegea că natura nu face asta. Natura furnizează doar date experimentale.

O minte mai puţin capabilă ar fi putut spune: „Bine, păi *omul* furnizează ipotezele“. Dar Einstein a negat şi asta. „Nimeni“, a spus el, „cu adevărat implicat în chestiune nu va nega faptul că în practică lumea fenomenelor determină în exclusivitate sistemul teoretic, în ciuda faptului că nu există o punte teoretică între fenomene şi principiile lor teoretice.“

Revelaţia lui Phaidros s-a produs când, ca rezultat al experienţei de laborator, a devenit interesat de ipoteze ca entităţi de sine stătătoare. Observase în repetate rânduri, în experimentele sale, că ceea ce ar fi putut

părea cea mai grea parte a muncii ştiinţifice, elaborarea ipotezelor, era invariabil partea cea mai uşoară. Acţiunea de a transcrie totul formal, cu precizie şi claritate, părea să le sugereze. Când testa ipoteza numărul unu prin metode experimentale, un puhoi de alte ipoteze îi veneau în minte şi, când le testa, apăreau altele şi, când le testa şi pe acestea din urmă, apăreau încă şi mai multe, până ce a devenit dureros de evident că, dacă se încăpăţâna să testeze ipoteze, eliminându-le sau confirmându-le, numărul lor nu scădea. De fapt, pe măsură ce înainta, numărul ipotezelor *creştea*.

La început asta i s-a părut amuzant. A născocit o „lege“, menită să aibă umorul legii lui Parkinson[1], ce suna aşa: „Numărul de ipoteze raţionale care pot explica orice fenomen dat este infinit“. Îi făcea plăcere să nu rămână fără ipoteze. Chiar şi când munca sa experimentală părea blocată cu totul, în orice fel imaginabil, ştia că – dacă stă un pic jos şi-şi stoarce îndeajuns creierii, va apărea cu siguranţă o ipoteză nouă. Aşa şi era, întotdeauna. Abia la câteva luni de la născocirea legii a început să se îndoiască de umorul şi de beneficiile ei.

Dacă e adevărată, acea lege nu este o eroare măruntă în raţionarea ştiinţifică. Legea e complet nihilistă. Este o catastrofală dezaprobare logică a validităţii generale a oricărei metode ştiinţifice!

Dacă scopul metodei ştiinţifice e de a selecta dintre o multitudine de ipoteze şi dacă numărul de ipoteze creşte mai rapid decât poate duce metoda experimentală, atunci e clar că niciodată nu vor putea fi testate toate ipotezele. Dacă nu toate ipotezele pot fi testate, atunci rezultatele oricărui experiment devin neconcludente, iar întreaga metodă ştiinţifică îşi ratează scopul de a institui, pe bază de dovezi, cunoaşterea.

Despre asta Einstein a zis: „Evoluţia a arătat că, la orice moment dat, dintre toate construcţiile ce se puteau concepe, una singură s-a dovedit întotdeauna absolut superioară celorlalte“ şi s-a oprit aici. Dar lui Phaidros i s-a părut un răspuns teribil de slab. Formularea „la orice moment dat“ l-a zguduit. Einstein voia de fapt să susţină că adevărul era o

funcţie a timpului? O asemenea *afirmaţie* ar fi anihilat presupoziţiile fundamentale ale ştiinţelor.

Dar iat-o acolo, întreaga istorie a ştiinţei, o poveste limpede a explicaţiilor mereu noi şi schimbătoare ale unor fapte vechi. Durata lor de permanenţă părea absolut întâmplătoare, nu vedea nici o ordine în ele. Unele adevăruri ştiinţifice păruseră să ţină secole întregi, altele rezistaseră mai puţin de un an. Adevărul ştiinţific nu era o dogmă, valabilă pentru eternitate, ci o entitate limitată temporal ce putea fi studiată ca orice altceva.

A studiat adevărurile ştiinţifice şi a ajuns să fie şi mai deranjat de cauza presupusă a condiţiei lor temporale. Părea că duratele de viaţă ale adevărurilor ştiinţifice erau invers proporţionale cu intensitatea efortului ştiinţific depus. Astfel, adevărurile ştiinţifice ale secolului XX par a avea o durată de viaţă mult mai mică decât cele din secolul de dinainte, fiindcă acum activitatea ştiinţifică e mult mai dezvoltată. Dacă, în secolul următor, activitatea ştiinţifică se va dezvolta de zece ori pe-atât, atunci speranţa de viaţă a oricărui adevăr ştiinţific este de aşteptat să scadă până la o zecime din cât e acum. Ceea ce scurtează durata de viaţă a adevărului existent este volumul de ipoteze oferite pentru a-l înlocui; cu cât ipotezele sunt mai multe, cu atât adevărul durează mai puţin. Şi ceea ce determină în ultimele decenii creşterea numărului de ipoteze pare să nu fie altceva decât însăşi metoda ştiinţifică. Cu cât te uiţi mai mult, cu atât vezi mai mult. În loc să selectezi adevărul dintr-o multitudine, *sporeşti multitudinea*. Asta, logic, înseamnă că, cu cât încerci mai mult să atingi adevărurile imuabile prin aplicarea metodei ştiinţifice, cu atât mai puţin te apropii de ele. De fapt, te *depărtezi*! Aplicarea metodei ştiinţifice e cea care produce modificarea lor!

Ce a observat Phaidros la nivel personal a fost un fenomen, o caracteristică profundă a istoriei ştiinţei, care fusese, ani şi ani, ascuns sub covor. Rezultatele prevăzute ale cercetării ştiinţifice şi rezultatele concrete

ale cercetării ştiinţifice sunt diametral opuse aici şi nimeni nu pare să dea prea multă atenţie acestui fapt. Scopul metodei ştiinţifice e să selecteze un singur adevăr dintre multe adevăruri ipotetice. Asta, mai mult decât orice, are de-a face cu ştiinţa. Dar, istoric, ştiinţa a făcut exact pe dos. Prin multiplicări necontenite ale faptelor, informaţiilor, teoriilor şi ipotezelor, ştiinţa însăşi e cea care conduce omenirea de la adevărurile simple şi absolute către cele multiple, nedeterminate, relative. Producătorul major de haos social, de confuzie a gândului şi a valorilor, pe care cunoaşterea raţională ar trebui să-l elimine, nu e nimeni altul decât ştiinţa însăşi. Şi ce a văzut Phaidros în izolarea laboratorului său, cu ani în urmă, se poate vedea astăzi în întreaga lume a tehnologiei. Antiştiinţă produsă ştiinţific… haos.

E posibil acum să privim puţin înapoi şi să vedem de ce e important să vorbim despre această persoană în legătură cu tot ce s-a zis deja privitor la diviziunea dintre realităţile clasică şi romantică şi prăpastia de netrecut dintre ele. Spre deosebire de corul romanticilor, deranjaţi de schimbările haotice la care ştiinţa şi tehnologia silesc spiritului uman, Phaidros, cu mintea sa clasică educată ştiinţific, a fost în stare să facă mai mult decât să-şi frângă mâinile deznădăjduit, să o ia la goană ori să condamne întreaga situaţie, fără să ofere vreo soluţie.

Cum am spus, a oferit în cele din urmă o serie de soluţii, dar problema era atât de vastă, de formidabilă şi de complexă, că nimeni n-a înţeles de fapt gravitatea a ceea ce avansa el şi deci nimeni n-a reuşit să înţeleagă, bine sau rău, ce zicea.

Cauza crizei sociale actuale, ar fi susţinut el, este un defect genetic ce sălăşluieşte chiar în natura judecăţii raţionale. Şi până când acest defect genetic nu este eliminat, criza va continua. Structurile noastre curente de raţionalitate nu fac lumea să progreseze, să devină mai bună. O îndepărtează din ce în ce mai mult de acea aspiraţie. Structurile cu pricina funcţionează din vremea Renaşterii. Atâta timp cât nevoia de hrană,

îmbrăcăminte şi adăpost e dominantă, vor continua să funcţioneze. Acum însă, când pentru mase imense de oameni aceste nevoi nu mai copleşesc orice altceva, întreaga structură a raţiunii, aşa cum ne-a fost dată din vremuri străvechi, nu mai este adecvată. Începe să fie văzută aşa cum este cu adevărat – vidă emoţional, lipsită de însemnătate estetică şi pustie spiritual. Aşa stau lucrurile azi şi aşa vor sta pentru mult timp de acum înainte.

Am viziunea unei crize sociale furioase, continue, a cărei profunzime n-o înţelege nimeni de fapt, darămite să mai aibă şi soluţii. Văd oameni precum John şi Sylvia trăind pierduţi şi alienaţi de întreaga structură raţională a vieţii civilizate, căutând soluţii în afara acelei structuri, fără a descoperi însă unele cu adevărat satisfăcătoare pe termen lung. Mai am şi o viziune a lui Phaidros şi a abstracţiunilor sale singuratice din laborator – preocupat de fapt de aceeaşi criză, dar pornind din alt punct, deplasându-se în direcţie opusă – şi încerc, cumva, să le pun împreună pe toate. E aşa de vast totul – de aceea, uneori, par să pierd şirul.

Nimeni dintre cei cu care a vorbit Phaidros nu s-a arătat preocupat de acest fenomen care-l descumpănise atât. Păreau să spună: „Ştim că metoda ştiinţifică e validă, aşa că ce rost are să ne punem întrebări în privinţa ei?“.

Phaidros nu a înţeles această atitudine, n-a ştiut ce să facă cu ea şi, fiindcă nu se apucase de ştiinţă din motive personale sau utilitariste, l-a blocat complet. Era de parcă ar fi contemplat peisajul montan plin de seninătate descris de Einstein şi între munţi ar fi apărut brusc o fisură, o prăpastie făcută din nimicul cel mai pur. Şi, cu greutate şi zbatere interioară, pentru a explica prăpastia, trebuia să admită că munţii, ce păruseră clădiţi acolo pentru eternitate, ar fi putut să fie altceva… poate doar proiecţii ale imaginaţiei sale. S-a blocat.

Şi astfel Phaidros, care la vârsta de cincisprezece ani îşi terminase primul an de facultate în domeniul ştiinţelor, a ajuns, la şaptesprezece, să

fie exmatriculat pentru că nu-şi trecuse examenele. Imaturitatea şi lipsa de atenţie acordată studiilor au fost cauzele oficiale invocate.

N-ar fi avut nimeni ce face, nici ca să prevină şi nici ca să dreagă lucrurile. Universitatea nu l-ar fi putut păstra fără să renunţe cu totul la standardele sale.

Amorţit, Phaidros s-a abătut tot mai tare, ajungând în unghere depărtate ale minţii, dar a revenit, în cele din urmă, pe o cale pe care o urmăm şi noi acum, către porţile universităţii înseşi. Mâine voi încerca să pornesc pe acea cale.

În Laurel, zărind în sfârşit munţii, oprim peste noapte. Briza înserării e răcoroasă. Vine dinspre piscurile înzăpezite. Deşi soarele a dispărut cam de vreo oră după munţi, cerul e încă bine luminat.

Sylvia, John, Chris şi cu mine pornim la pas pe lunga stradă principală la lăsarea asfinţitului şi simţim prezenţa munţilor chiar şi când vorbim despre altceva. Sunt fericit că mă aflu aici, şi totuşi un pic trist. Uneori e mai bine să călătoreşti decât să ajungi la destinaţie.

11

Mă trezesc întrebându-mă dacă ştiu că suntem aproape de munţi fiindcă mi-i amintesc sau fiindcă e ceva în aer. Ne aflăm într-o cameră veche şi frumoasă de hotel, cu pereţii din lemn. Soarele străluceşte prin lemnul întunecat, strecurându-se printre jaluzele, dar şi cu jaluzelele trase simt apropierea munţilor. În camera asta e aer de munte. Rece, umed şi aproape înmiresmat. Prima răsuflare adâncă mă pregăteşte pentru următoarea, apoi pentru următoarea, şi cu fiecare respiraţie mă simt ceva mai gata să sar din pat, să trag jaluzelele şi să las soarele să intre – strălucitor, răcoros, luminos, pătrunzător şi limpede.

Mă simt tot mai îndemnat să-l zgâlţâi pe Chris, să-l fac să se scoale şi să vadă toate astea, dar din bunătate, sau poate din respect, îi dau voie să mai doarmă un pic; mă duc deci, cu briciul şi săpunul, la o baie comună aflată la celălalt capăt al unui coridor lung, din acelaşi lemn închis la culoare, cu scândurile duşumelei scârţâind. La baie, apa caldă scoate aburi şi gâlgâie voioasă în ţevi, la început prea fierbinte pentru bărbierit, apoi numai bună, după ce-o combin cu apă rece.

Văd, pe fereastra de după oglindă, că în spate e o verandă şi, după ce termin, mă duc şi mă aşez acolo. E la acelaşi nivel cu vârfurile copacilor ce înconjoară hotelul, copaci ce par să reacţioneze la aerul acestei dimineţi exact ca şi mine. Ramurile şi frunzele se mişcă la cel mai mic suflu al brizei, de parcă ar fi aşteptat-o, de parcă asta ar fi aşteptat dintotdeauna.

Chris e şi el în picioare nu peste mult, iar Sylvia iese din cameră şi spune că ei au şi luat micul dejun şi că John a pornit să facă o plimbare, dar că ea o să meargă cu mine şi cu Chris şi-o să ne însoţească la micul dejun.

În dimineaţa asta totul ne place la nebunie şi vorbim numai despre lucruri plăcute până ce ajungem, pe o stradă scăldată în soare, la un restaurant. Ouăle, plăcinta caldă şi cafeaua sunt rupte din rai. Sylvia şi Chris discută ca doi prieteni buni despre şcoală, despre amicii lui şi chestiile lui personale, în timp ce eu ascult şi-mi aţintesc privirea, prin ferestrele largi ale restaurantului, spre faţada prăvăliei de peste drum. E aşa de diferit acum faţă de noaptea aceea singuratică în Dakota de Sud. Dincolo de clădirile astea sunt munţii şi păşunile alpine.

Sylvia zice că John a vorbit cu cineva din oraş despre o rută alternativă spre Bozeman, prin sudul Parcului Yellowstone.

— Sud? zic. Pe la Red Lodge adică?

— Aşa cred.

O amintire mi se iveşte în minte: zăpadă în iunie.

— Drumul ăla urcă sus, mai sus de linia pădurilor.

— E rău?

— O să fie frig.

În mijlocul zăpezii din mintea mea se ivesc motocicletele şi noi călare pe ele.

— Dar o să fie pur şi simplu nemaipomenit.

Ne întâlnim şi cu John şi rămâne stabilit. Curând, după ce trecem printr-un pasaj pe sub calea ferată, intrăm pe o şosea asfaltată ce şerpuieşte printre câmpii, înspre munţii ce se înalţă în faţă. E un drum pe care l-a folosit mereu Phaidros şi străfulgerări ale amintirilor sale se ivesc peste tot. Masivul Absaroka, înalt şi întunecat, domină zarea.

Urmăm un pârâiaş până la sursă. Are o apă care, acum mai puţin de-o oră, era probabil încă zăpadă. Pârâul şi drumul trec prin câmpii înverzite şi întinderi pietroase, care se fac treptat din ce în ce mai înalte. Totul, în lumina asta, are o uriaşă intensitate. Umbre întunecate, lumină strălucitoare. Cer albastru închis. Când suntem în bătaia soarelui, acesta e strălucitor şi fierbinte, dar când trecem pe sub copacii ce se înşiruie pe margini se face deodată frig.

Începem un concurs cu un Porsche mic şi albastru, depăşindu-l cu un claxon, lăsându-ne depăşiţi cu un claxon şi tot aşa, de câteva ori, în vreme ce străbatem câmpii înţesate cu plopi negricioşi, păşuni înverzite şi tufişuri de munte. Îmi amintesc toate astea.

Folosea traseul acesta ca să ajungă sus, pe platouri, după care o pornea cu rucsacul în spate şi mai mergea trei, patru sau cinci zile, apoi se întorcea după provizii şi iar o pornea prin desişuri, simţind că are nevoie de aceşti munţi într-un fel aproape fiziologic. Şirul abstracţiunilor sale devenea atât de lung şi de sinuos, că avea nevoie de împrejurimi tăcute şi vaste ca să-şi ţină laolaltă raţionamentele. Era de parcă ore întregi de construcţie ar fi putut fi spulberate de cea mai mică abatere, fie ea gând răzleţ sau altă ocupaţie. Nu gândea precum ceilalţi, nici măcar atunci, înainte să înnebunească. Gândirea lui era la o altitudine la care totul se

schimbă şi se modifică, la care valorile instituţionale dispar şi nu mai rămâne, pentru a continua, decât spiritul propriu. Eşecul timpuriu îl eliberase de orice obligaţie de-a gândi după orice fel de reguli instituţionale, iar gândurile îi erau deja independente într-un grad cu care puţini sunt obişnuiţi. I se părea că instituţii precum şcolile, bisericile, guvernele şi organizaţiile politice de orice fel au tendinţa să direcţioneze gândul către un obiectiv mai degrabă decât spre adevăr, în scopul de a-şi perpetua funcţiile proprii şi pentru a-i controla pe indivizii aflaţi în slujba acestor funcţii. A ajuns să-şi vadă eşecul prematur ca pe o evadare norocoasă, o eliberare accidentală dintr-o capcană făcută pentru el şi a rămas foarte circumspect faţă de adevărurile instituţionalizate pe tot restul vieţii. Dar n-a ajuns să gândească şi să vadă aşa lucrurile decât mai târziu. O iau înainte cu povestea. Asta s-a întâmplat mult mai târziu.

La început, adevărurile pe care a început să le caute Phaidros erau adevăruri laterale; nu cele frontale ale ştiinţei, spre care indică disciplina, ci genul de adevăr pe care-l vezi pieziş, cu coada ochiului. Într-o situaţie de laborator, când întreaga procedură ţi se dă peste cap, când totul merge prost sau e nesigur, ori cercetarea e compromisă de rezultate neaşteptate din care nu mai înţelegi unde-i capul şi unde-i coada, începi să priveşti *lateral*. E un cuvânt pe care mai târziu l-a folosit să descrie o sporire a cunoaşterii care nu se deplasează înainte, ca o săgeată slobozită din arc, ci se extinde pe părţi, ca şi cum săgeata, în zbor, s-ar lăţi, sau ca şi cum arcaşul, cu toate că a lovit mijlocul ţintei şi a câştigat trofeul, ar descoperi că are capul pe pernă şi că soarele bate-n fereastră. Cunoaşterea laterală e o cunoaştere ce vine dintr-o direcţie cu totul neaşteptată, dintr-o direcţie care nu-i nici măcar înţeleasă ca direcţie până ce cunoaşterea nu ţi se impune. Adevărurile laterale indică falsitatea axiomelor şi postulatelor ce se află la baza sistemului actual de obţinere a adevărului.

După toate aparenţele, aluneca absent peste suprafaţa lucrurilor. Şi, de fapt, aluneca. Să aluneci e ceea ce faci când cauţi adevărul lateral. Nu

putea urma vreo metodă sau procedură pentru a-şi descoperi subiectul, fiindcă tocmai metodele şi procedurile erau, dintru început, greşite. Aşa că a alunecat peste suprafaţa lucrurilor. Doar atât putea face.

Alunecarea asta l-a dus în armată, care l-a trimis în Coreea. Păstrez din perioada asta un crâmpei de amintire al lui, imaginea unui zid, văzut de la prova unei nave, lucind radios precum o poartă a raiului, pe fundalul unui port înecat în ceaţă. Trebuie să fi preţuit enorm crâmpeiul şi să se fi gândit adesea la el, fiindcă, deşi nu se potriveşte nicăieri, e intens, atât de intens că eu însumi am revenit, de multe ori, asupra lui. Pare să simbolizeze ceva foarte important, un punct de cotitură.

Scrisorile sale din Coreea sunt radical diferite de scrierile timpurii, indicând acelaşi punct de cotitură. Explodează, pur şi simplu, de emoţie. Scrie pagină după pagină de detalii mărunte ale lucrurilor pe care le vede: pieţe, magazine cu uşi glisante de sticlă, acoperişuri de ţiglă, drumuri, colibe acoperite cu paie, tot. Uneori plin de entuziasm sălbatic, alteori deprimat, câteodată furios, alteori chiar binedispus, e ca o creatură ce-a descoperit o ieşire din cuşca pe care nici nu ştiuse c-o are împrejur şi aleargă nebuneşte pe câmp, mâncând totul din ochi.

Mai apoi s-a împrietenit cu salahori coreeni care vorbeau ceva engleză, dar voiau să înveţe mai multă, ca să se califice drept traducători. Stătea cu ei după programul de lucru şi, în schimb, aceştia îl luau, la sfârşit de săptămână, în drumeţii lungi, peste dealuri, să le cunoască prietenii şi să le vadă casele, traducând pentru el felul de viaţă şi gândirea unei alte culturi.

Stă în mijlocul unei cărări, pe un deal frumos, bătut de vânt, ce dă spre Marea Galbenă. Orezul, pe terasa de dedesubt, e crescut bine, cafeniu. Prietenii lui privesc spre mare împreună cu el, zăresc insule departe în larg. Fac un picnic de prânz, vorbesc unii cu alţii şi cu el, subiectul fiind ideogramele şi relaţia lor cu lumea. El se minunează că totul în univers poate fi descris de cele douăzeci şi şase de caractere

grafice cu care au lucrat până atunci. Prietenii lui încuviinţează din cap, zâmbesc, mănâncă mâncarea adusă în gamele de metal şi zic, politicos, că nu.

E încurcat de încuviinţarea din cap şi de răspunsul negativ, aşa că repetă afirmaţia. Din nou încuviinţarea din cap şi răspunsul negativ. Crâmpeiul de amintire se opreşte aici, dar se gândeşte de multe ori la el, ca şi la imaginea cu zidul.

Ultimul fragment de amintire viu din partea aceea de lume e cabina unui vas militar. E în drum spre casă. Cabina e pustie şi nefolosită. E singur, stând pe un pat de campanie făcut din pânză prinsă de un cadru de metal, ca o trambulină. Sunt câte cinci pe rând şi rândurile se înşiruie unul după altul, umplând cu totul cabina în care nu e nici un soldat.

Cabina asta e cel mai aproape de probă, iar pânza se ridică şi cade pe scheletul metalic, însoţită de senzaţia aceea uşoară de ameţeală, ca într-un ascensor ce porneşte prea repede. Contemplă aceste lucruri şi în jurul său răsună un bubuit cavernos de oţel lovit; îşi dă seama că, în afară de semnele acestea, nu există altă indicaţie că întreaga cabină se înalţă masivă în aer şi apoi se prăvăleşte la loc, iar şi iar. Se întreabă dacă de asta îi vine atât de greu să se concentreze la cartea pe care o are în faţă, dar îşi dă seama că nu, volumul e, pur şi simplu, dificil. E un text de filosofie orientală şi e cea mai grea carte pe care a citit-o vreodată. Se bucură că e singur şi plictisit în baraca asta goală de pe navă, altfel n-ar fi reuşit niciodată să o parcurgă.

Cartea afirmă că există o componentă teoretică a existenţei umane, care e predominant occidentală (şi asta corespunde cu trecutul de laborator al lui Phaidros), şi o componentă estetică a existenţei umane, care e vizibilă cu mai multă pregnanţă în Orient (şi asta corespunde cu trecutul coreean al lui Phaidros), iar cele două nu par să se întâlnească vreodată. Termenii de „teoretic“ şi „estetic“ corespund cu ceea ce Phaidros va numi mai târziu modelele clasic şi romantic ale realităţii; avea

termenii aceştia în minte de mai multă vreme decât îşi închipuia. Diferenţa e că realitatea clasică e *în principal* teoretică, dar are şi ea propria estetică. Realitatea romantică este *în principal* estetică, dar are şi ceva teorie. Separarea dintre teoretic şi estetic se produce între componentele unei singure lumi. Separarea dintre clasic şi romantic e între două lumi de sine stătătoare. Cartea de filosofie, numită *Întâlnirea dintre Est şi Vest,* de F.S.C. Northrop, sugerează că trebuie acordată o atenţie sporită „continuumului estetic nediferenţiat“ din care provine teoreticul.

Phaidros n-a înţeles asta, dar după sosirea în Seattle şi lăsarea la vatră, a rămas nu mai puţin de două săptămâni într-o cameră de hotel, îndopându-se cu mere Washington enorme, cugetând şi iarăşi îndopându-se şi tot aşa. Drept rezultat al acestor crâmpeie şi al gânditului s-a întors la universitate pentru a studia filosofia. Alunecarea laterală luase sfârşit. Se afla acum în căutarea activă a ceva.

O rafală încrucişată de aer rece aduce brusc un miros intens de pin, apoi urmează alta şi alta şi, pe când ne apropiem de Red Lodge, simt că tremur.

La Red Lodge, drumul e aproape lipit de poalele muntelui. Masa întunecată şi rău prevestitoare de deasupra noastră domină până şi acoperişurile clădirilor de pe strada mare. Parcăm motoarele şi desfacem calabalâcul ca să scoatem haine groase. Trecem pe lângă magazine pentru schiori şi intrăm într-un restaurant unde, pe pereţi, vedem fotografii imense ale drumului pe care-o să pornim şi noi. Tot mai sus, pe o şosea aflată la una dintre cele mai mari altitudini din lume. Simt o oarecare nelinişte, dar îmi dau seama că e iraţională şi încerc să scap de ea vorbind despre drum cu ceilalţi. N-avem cum să cădem de-acolo. Nu e periculos pentru motocicletă. Doar amintirea unor locuri unde arunci o piatră ce se

prăvăleşte sute de metri înainte să ajungă la fund şi asocierea pietrei, cumva, cu motocicleta şi conducătorul ei.

Când terminăm cafeaua, ne punem hainele groase, facem iarăşi bagajele şi, curând, ajungem la prima dintre numeroasele serpentine ce şerpuiesc pe munte.

Asfaltul şoselei e mult mai lat şi mai sigur decât îl ţin minte. Pe motocicletă ai o grămadă de spaţiu în plus. John şi Sylvia intră în curba în ac de păr, apoi se ivesc iar în faţa noastră, dar mai sus, cu feţele numai zâmbet. Facem şi noi virajul şi le vedem din nou spinările. Apoi ei atacă altă serpentină şi ne regăsim iar, râzând. Drumul pare atât de greu când măsori cu privirea înainte şi atât de uşor când îl străbaţi.

Am vorbit despre alunecarea laterală a lui Phaidros, care a dus la înrolarea în disciplina filosofiei. Vedea filosofia ca pe cel mai de sus eşalon al întregii ierarhii a cunoaşterii. Printre filosofi, acest lucru este atât de răspândit, că a ajuns aproape o platitudine, dar pentru el era o revelaţie. Descoperea că ştiinţa pe care o crezuse altădată o întreagă lume a cunoaşterii era doar o ramură a filosofiei, care este mult mai cuprinzătoare şi mult mai generală. Întrebările pe care şi le pusese despre ipotezele infinite nu se dovediseră interesante pentru ştiinţă fiindcă nu erau întrebări ştiinţifice. Ştiinţa nu poate studia metoda ştiinţifică fără să intre într-o circularitate care distruge validitatea răspunsurilor sale. Întrebările pe care le pusese el erau de un nivel mai înalt decât cel la care ajunge ştiinţa. Astfel, Phaidros a găsit în filosofie o continuare naturală a întrebării ce-l îndreptase, dintru început, spre ştiinţă. Ce înseamnă toate astea? Care este sensul tuturor?

Oprim la o răscruce, facem câteva poze ca să arătăm că am fost aici şi o apucăm pe o cărăruie ce ne scoate pe muchia unui versant. O motocicletă aflată pe drum, chiar în dreptul nostru, dar mai jos, abia dacă

s-ar vedea de aici. Ne înfofolim şi mai bine să ţinem piept frigului şi ne continuăm urcuşul.

Pădurile de foioase s-au dus. Au mai rămas doar nişte pini pitici. Mulţi au trunchiuri strâmbe şi par să se fi oprit din creştere.

Însă curând dispar şi pinii pitici – ajungem în zona păşunilor alpine. Nu mai e nici urmă de copac, doar iarbă presărată cu mici puncte colorate, roz, albastre şi albe. Flori de câmp peste tot! Ele, împreună cu iarba, muşchii şi lichenii, alcătuiesc toată vegetaţia. Am ajuns pe platourile montane, deasupra liniei pădurilor.

Mă uit peste umăr, aruncând o ultimă privire defileului. E ca şi cum m-aş uita către fundul oceanului. Oamenii trăiesc o viaţă întreagă la altitudine mică, fără să ştie că există platourile montane.

Drumul se răsuceşte spre interior, depărtându-se de defileu şi de întinderile sale înzăpezite. Motorul tuşeşte răguşit din cauza lipsei de oxigen şi ameninţă să se oprească, dar n-o face. Ne aflăm, nu peste mult, printre nămeţi vechi, cum arată zăpada primăvara, după dezgheţ. Pârâiaşe curg în toate părţile prin noroiul acoperit de muşchi, apoi în jos, prin iarba crescută de-o săptămână şi printre florile micuţe, roz, albastre, galbene şi albe, care par să scoată căpşoarele, scăldate în soare, din umbrele negre. Peste tot e aşa! Ace subţiri de lumină colorată ţâşnesc spre mine dintr-un fundal de un verde posomorât, adânc şi întunecat. Cerul e negru şi rece acum. În afara locurilor unde bate soarele. Pe partea cu soare mi s-au înfierbântat braţul, piciorul şi geaca, însă partea întunecată, aflată în umbre pâcloase, e foarte rece.

Pantele înzăpezite devin greoaie şi pe margine încep să apară nămeţi mari, pe unde au trecut utilajele de deszăpezire. Nămeţii se fac de un metru, apoi de doi, apoi de mai bine de trei. Înaintăm printre ei ca printre nişte pereţi simetrici, e aproape un tunel de zăpadă. Apoi tunelul se deschide iarăşi spre cerul neguros şi, când ieşim din el, vedem că am ajuns pe creastă.

De cealaltă parte se întinde un alt tărâm. Dedesubt se văd lacuri montane, pini şi zăpezi. Deasupra şi dincolo de ele, cât vedem cu ochii, se întind masive muntoase acoperite de omăt. Platourile montane.

Oprim la un popas, unde câţiva turişti fac poze, admiră priveliştea şi se uită unii la alţii. John îşi scoate aparatul de fotografiat din taşcă. Eu scot trusa de scule şi-o întind pe şa, apoi iau şurubelniţa, pornesc motorul şi ajustez carburatorul până ce sunetul se transformă dintr-un păcănit supărător într-unul mai puţin supărător. Mă surprinde că, pe tot urcuşul, a dat rateuri, a tuşit, a pârâit şi-a arătat toate semnele că o să cedeze, dar n-a cedat. N-am făcut nici o setare, curios să văd ce-o să se aleagă de motor la trei mii patru sute de metri. Las amestecul combustibil bogat în benzină şi păcănitul doar ceva mai puţin supărător, fiindcă acum o să coborâm spre Parcul Yellowstone şi, dacă nu trece un pic mai multă benzină prin carburator, ceva mai târziu amestecul o să devină prea sărac în combustibil, lucru primejdios, pentru că supraîncălzeşte motorul.

Pârâitul e încă destul de pronunţat la coborârea de pe creastă, motorul se târăşte în viteza a doua, însă apoi zgomotul scade la altitudine mai joasă. Pădurile se întorc. Acum înaintăm printre stânci, lacuri şi arbori, facem viraje şi curbe frumoase pe drum.

Vreau să vorbesc acum despre alt fel de platou montan, din lumea cugetării, care sub unele aspecte, cel puţin pentru mine, pare să fie aidoma ori să-mi producă emoţii similare cu acesta de faţă – o să-l numesc platoul minţii.

Dacă se consideră că toată cunoaşterea umană, tot ce este cunoscut, este o imensă structură ierarhică, atunci platoul minţii se găseşte la nivelele cele mai de sus ale acestei structuri, în cele mai generale, cele mai abstracte meditaţii.

Puţini oameni călătoresc până aici. Nu tragi nici un folos hoinărind prin el şi totuşi, ca şi platoul acesta din lumea materială, are o anumită

frumuseţe austeră care, pentru unii, merită din plin să înfrunţi greutăţile călătoriei până acolo.

Pe platoul montan al minţii trebuie să te adaptezi la aerul rarefiat al incertitudinii şi la magnitudinea enormă a întrebărilor puse, ca şi a răspunsurilor propuse pentru aceste întrebări. Focusul se lărgeşte neîncetat şi ajunge atât de departe faţă de ce poate cuprinde mintea, încât unii ezită chiar să se apropie, pentru a nu se pierde acolo, riscând să nu mai găsească vreodată drumul.

Ce este adevărul şi cum îţi dai seama că l-ai aflat?… Cum poţi cu adevărat să *ştii* ceva? Există vreun „eu“, vreun „suflet“ care ştie sau e doar o îngrămădeală de celule ce coordonează simţurile?… Se schimbă realitatea de fapt sau este fixă şi permanentă?… Când se zice că ceva *înseamnă* ceva, ce înseamnă asta?

Multe poteci printre piscurile înalte au fost croite şi apoi uitate de la începutul timpului şi, cu toate că adevărurile de la capătul acestor poteci au pretins permanenţă şi universalitate pentru ele însele, civilizaţiile au variat în alegerea potecilor, astfel că azi avem răspunsuri felurite la aceeaşi întrebare, care pot fi toate socotite adevărate în contextul propriu. Chiar şi într-o singură civilizaţie vechile poteci sunt abandonate constant şi sunt deschise altele noi.

Uneori se susţine că nu există progres adevărat; că o civilizaţie care ucide diversitatea într-un război soldat cu genocid, care poluează pământul şi oceanele cu cantităţi de deşeuri din ce în ce mai mari, care distruge demnitatea individuală obligând oamenii la o experienţă a mecanizării forţate cu greu poate fi considerată avansată faţă de existenţa mai simplă, limitată la vânătoare, cules şi agricultură, a timpurilor preistorice. Însă argumentul, deşi poate prezenta o atracţie romantică, nu stă în picioare. Triburile primitive permiteau cu mult mai puţină libertate individuală decât societatea modernă. Vechile războaie aveau mult mai puţine justificări morale decât cele moderne. O tehnologie care produce

reziduuri poate găsi – şi găseşte – căi de-a scăpa de ele fără impact ecologic. Iar imaginea de manual a omului primitiv omite uneori neajunsurile vieţii sale primitive – durerea, boala, foametea, munca istovitoare necesară doar pentru a rămâne în viaţă. De la acea zbatere a existenţei goale până la viaţa modernă, drumul poate fi descris doar ca progres şi unicul agent al progresului este, cât se poate de clar, raţiunea însăşi.

Se poate vedea că atât procesele informale, cât şi cele formale ale ipotezei, experimentului, concluziei, secol după secol, repetate cu material nou, au edificat ierarhii ale gândirii ce au eliminat mare parte dintre duşmanii omului primitiv. Condamnarea romantică a raţionalităţii provine, într-o oarecare măsură, chiar din eficienţa extrem de ridicată a raţionalităţii în a îmbunătăţi condiţiile de viaţă primitive. E un agent atât de puternic şi atotdominator al civilizaţiei, încât a dat deoparte orice altceva şi acum îl domină pe omul însuşi. De aici provin nemulţumirile.

Phaidros a hoinărit pe aceste platouri montane ale minţii, la început fără ţintă, apucând-o pe toate potecile, pe toate cărările pe care le mai străbătuse şi altcineva înainte, observând când şi când, reflexiv, că părea să facă unele progrese, dar fără să zărească înaintea lui vreun indiciu care să-i arate încotro să meargă.

Aceste monumentale întrebări legate de realitate şi cunoaştere au fost puse de mari personalităţi ale civilizaţiei, dintre care unele, precum Socrate, Aristotel, Newton şi Einstein, sunt cunoscute cam oricui, însă altele, cele mai multe, au fost cu mult mai obscure. Nume de care nu mai auzise. A fost fascinat de gândirea lor şi de felul lor de-a gândi. S-a ţinut cu grijă pe urmele lor, până ce urmele s-au răcit şi le-a abandonat. Munca lui abia dacă îndeplinea standardele academice ale vremii, dar asta nu fiindcă n-ar fi lucrat sau n-ar fi gândit. Gândea prea intens şi, cu cât gândeşti mai intens, pe acest platou montan al minţii, cu atât mai încet avansezi. Phaidros citea mai degrabă într-un mod ştiinţific decât într-unul

literar, testând fiecare propoziţie pe măsură ce o îngloba, notându-şi îndoieli şi întrebări ce urmau a fi soluţionate mai târziu; am norocul să deţin o ladă întreagă cu caiete ce conţin însemnările astea.

Cel mai uimitor lucru în privinţa lor e că aproape tot ce-a zis, ani mai târziu, apare scris acolo. E frustrant să vezi în ce totală necunoştinţă de cauză se afla atunci în privinţa semnificaţiei lucrurilor pe care le spunea. E ca şi cum ai vedea pe cineva că ia în mână piesele unui puzzle a cărui soluţie o ştii şi îţi vine să-i spui: „Uite, asta vine *aici*“, dar nu poţi. Aşa că se preumblă orbeşte de pe o potecă pe alta, adunând piesă după piesă şi întrebându-se ce să facă cu ele, iar tu scrâşneşti din dinţi când o apucă pe poteca greşită şi te simţi uşurat când se întoarce, chiar dacă el, unul, e descurajat. „Nu-ţi face griji“, îţi vine să-i spui. „Continuă!“

Dar el e un erudit atât de abominabil, că doar prin bunăvoinţa instructorilor săi izbuteşte să treacă. Are prejudecăţi în legătură cu toţi filosofii pe care-i studiază. Intervine mereu şi îşi impune propria viziune asupra materialului pe care-l studiază. Nu-i niciodată onest. E mereu părtinitor. Vrea ca fiecare filosof să o apuce pe o cale anume şi se înfurie când nu se întâmplă aşa.

S-a păstrat un fragment de amintire, cu el într-o încăpere, la trei şi patru minute dimineaţa, cu faimoasa lucrare a lui Immanuel Kant, *Critica raţiunii pure*, studiind-o aşa cum studiază un jucător de şah deschiderile de partidă ale maeştrilor, încercând să compare raţionamentele acestora cu propria judecată şi cu propriile abilităţi, căutând contradicţii şi incongruenţe.

Phaidros e un individ bizar, în comparaţie cu americanii secolului XX din Vestul Mijlociu care-l înconjoară, dar când îl vezi studiindu-l pe Kant, este mai puţin straniu. Pentru acest filosof german din secolul XVIII nutreşte un respect ce provine nu din acordul cu sistemul său, ci din respectul pentru formidabilele fortificaţii logice cu care şi-a întărit poziţia. Kant e întotdeauna delicios de metodic, insistent, precis şi meticulos când

escaladează giganticul munte înzăpezit al gândirii, întrebându-se ce este mintea şi ce se află în afara ei. Pentru gânditorii moderni, acesta este unul dintre cele mai înalte piscuri; aş vrea să măresc acum imaginea lui Kant şi să arăt puţin cum anume gândea şi ce gândea Phaidros despre el, pentru a oferi o ilustrare mai clară a ceea ce e platoul montan al minţii şi, totodată, ca pregătire pentru înţelegerea gândurilor lui Phaidros.

Delimitarea de către Phaidros a acestei probleme a înţelegerii clasice şi romantice s-a produs mai întâi pe platoul minţii sale şi, dacă nu este bine înţeleasă relaţia acestui tărâm cu restul existenţei, sensul şi importanţa nivelelor mai joase ale celor zise de el aici riscă să fie subestimate şi prost înţelese.

Pentru a urma firul gândirii lui Kant, trebuie să înţelegi şi câteva lucruri despre filosoful scoţian David Hume. Acesta afirmase că, dacă cineva respectă legile cele mai stricte ale inducţiei şi deducţiei logice din experienţă, pentru a determina adevărata natură a lumii, atunci acel cineva trebuie să ajungă la concluzii sigure. Argumentaţia sa ar putea fi derivată din răspunsurile la următoarea întrebare: Să presupunem că un copil se naşte lipsit de toate simţurile, fără văz, auz, pipăit, miros şi gust – nimic. Nu are cum să perceapă nici un fel de senzaţii din lumea de-afară. Şi să presupunem că acest copil e hrănit intravenos şi îngrijit, ţinut în viaţă vreme de optsprezece ani în această stare de existenţă. Apoi se pune întrebarea: această persoană de optsprezece ani are vreun gând în cap? Dacă da, de unde i-a apărut? De unde s-a ales cu el?

Hume ar fi răspuns că individului de optsprezece ani nu-i umblă nici un gând prin minte şi, răspunzând astfel, s-ar fi definit drept *empirist*, cineva care crede că toată cunoaşterea e derivată exclusiv din simţuri. Metoda ştiinţifică de experimentare e un empirism atent controlat. Bunul-simţ e o formă de empirism, de vreme ce o majoritate copleşitoare ar fi de acord cu Hume, chiar dacă în alte culturi şi vremuri majoritatea ar fi avut poate altă opinie.

Prima problemă a empirismului, dacă credem în empirism, priveşte natura „substanţei“. Dacă toată cunoaşterea noastră provine din date senzoriale, ce este, mai exact, această substanţă care ar trebui să emită datele senzoriale însele? Dacă încerci să-ţi imaginezi ce este substanţa asta, dincolo de ceea ce este sesizat prin simţuri, vei descoperi că te gândeşti la nimic.

De vreme ce întreaga cunoaştere vine din impresii senzoriale şi nu există nici o impresie senzorială a substanţei înseşi, implicaţia logică ar fi că nu există cunoaştere a substanţei. Ea se află în întregime în minţile noastre. Ideea că ar fi ceva acolo care ne permite accesul la proprietăţile pe care le recepţionăm e încă una dintre acele noţiuni de bun-simţ similară cu cea pe care o au copiii, cum că pământul e plat şi liniile paralele nu se întâlnesc niciodată.

În al doilea rând, dacă cineva porneşte de la premisa că întreaga cunoaştere ne parvine prin intermediul simţurilor, trebuie să se întrebe: „Din ce date senzoriale recepţionăm cunoaşterea cauzalităţii?“. Cu alte cuvinte, care este baza ştiinţifică empirică a cauzalităţii înseşi?

Răspunsul lui Hume este: „Nici una“. *Nu* există dovezi că senzaţiile noastre ar fi determinate cauzal. Ca şi cu substanţa, e ceva ce ne imaginăm când un lucru îl urmează în mod repetat pe altul. Nu are o existenţă reală în lumea pe care o observăm. Dacă cineva acceptă premisa că toată cunoaşterea ne parvine prin simţuri, zice Hume, atunci trebuie să conchidă logic că atât „Natura“, cât şi „legile Naturii“ sunt creaţii ale propriei noastre imaginaţii.

Ideea că întreaga lume ar fi înăuntrul minţii cuiva putea fi respinsă ca absurdă dacă Hume ar fi prezentat-o drept speculaţie. Dar a făcut din ea un caz beton.

Respingerea concluziilor lui Hume era necesară, dar ajunsese la ele, din păcate, într-un asemenea chip, că era aparent imposibil să le dai deoparte fără să abandonezi însăşi raţiunea empirică şi să te retragi în vreo

predecesoare medievală a raţiunii empirice. Aşa ceva Kant n-a vrut să facă. Şi totuşi Hume, a zis Kant, îl „trezise din somnul dogmatic“ şi-l provocase să scrie ceea ce e privit acum drept unul dintre cele mai importante tratate de filosofie, *Critica raţiunii pure*, care este adesea subiectul câte unui întreg curs universitar.

Kant încearcă să salveze empirismul ştiinţific de consecinţele autodevoratoare ale propriei sale logici. O porneşte, pentru început, pe cărarea apucată şi de Hume înaintea sa. „Este neîndoielnic că toată cunoaşterea începe cu experienţa“, spune, însă se abate curând de la acest drum, negând că toate componentele cunoaşterii ar deriva din simţuri la momentul în care datele senzoriale sunt recepţionate. „Dar, cu toate că întreaga cunoaştere începe *cu* experienţa, nu rezultă de aici că ea provine *din* experienţă.“

Asta pare, la început, un soi de despicare a firului în patru, dar nu e. Drept consecinţă a acestei diferenţe, Kant traversează abisul de solipsism la care duce calea lui Hume şi o apucă pe o cărare a lui, proprie, cu totul nouă şi diferită.

Kant susţine că există aspecte ale realităţii care nu sunt furnizate imediat de simţuri. Pe acestea le numeşte *a priori*.

Un exemplu de cunoaştere *a priori* este „timpul“. Nu vezi timpul. Nu-l auzi, nu-l miroşi, nu-l poţi gusta sau atinge. Nu e prezent în datele senzoriale recepţionate. Timpul este ceea ce Kant numeşte o „intuiţie“, pe care mintea trebuie să o furnizeze atunci când recepţionează datele senzoriale.

Acelaşi lucru e valabil şi pentru spaţiu. Dacă nu *aplicăm* conceptele de spaţiu şi timp impresiilor pe care le primim, lumea e ininteligibilă, e doar un caleidoscop de culori amestecate, de modele, zgomote, mirosuri, durere şi gust, fără nici o noimă. Simţim obiectele într-un anumit fel datorită aplicării intuiţiilor *a priori* cum sunt spaţiul şi timpul, dar nu creăm aceste obiecte din simpla noastră imaginaţie, cum ar susţine adepţii

idealismului filosofic pur. Formele spaţiului şi timpului se aplică informaţiilor aşa cum sunt primite de la obiectul care le produce. Conceptele *a priori* originează în natura umană, aşa că nu sunt cauzate nici de obiectul sesizat şi nici nu produc existenţa acestuia, ci furnizează o funcţie de *filtrare* pentru acele date provenite din simţuri pe care le vom accepta. Când ochii noştri clipesc, de pildă, datele senzoriale ne spun că lumea a dispărut. Dar informaţia este ecranată şi nu ajunge niciodată la conştiinţă, fiindcă avem în minţile noastre conceptul *a priori* că lumea are continuitate. Realitatea, aşa cum o gândim, este o sinteză continuă de elemente dintr-o ierarhie fixă de concepte *a priori* şi de date mereu schimbătoare furnizate de simţuri.

Opriţi-vă acum şi aplicaţi conceptele lui Kant acestei maşinării stranii, acestei creaţii care ne-a purtat prin spaţiu şi timp. Observaţi acum relaţia noastră cu ea, aşa cum ne este revelată de Kant.

Hume spusese, esenţialmente, că tot ce ştiu despre motocicleta asta îmi parvine prin intermediul simţurilor. E musai. Altă cale nu este. Dacă zic că e făcută din metal şi alte substanţe, poate să întrebe: Ce-i ăla metal? Dacă răspund că metalul e o chestie dură, strălucitoare şi rece la atingere, care se deformează fără să se spargă la lovirea cu un alt material încă şi mai tare, Hume spune că toate astea sunt văz, sunet şi atingere. Nu e nici o substanţă. Zi-mi tu ce e metalul *în afară* de senzaţiile respective. Moment în care, evident, m-am blocat.

Dar, dacă nu există substanţă, ce putem spune despre datele furnizate de simţuri? Dacă întorc capul spre stânga şi mă uit în jos la ghidon, la roata din faţă, la suportul pentru hartă şi la rezervorul de benzină, obţin un model de date senzoriale. Dacă mişc capul spre dreapta, obţin un alt set de date, uşor modificate. Unghiurile, suprafeţele şi curburile metalului sunt diferite. Soarele cade pe ele diferit. Dacă nu există bază logică pentru substanţă, atunci nu există bază logică pentru concluzia că vorbim despre aceeaşi motocicletă care a produs cele două reprezentări vizuale.

Suntem, de-acum, într-un adevărat impas intelectual. Judecata noastră, care ar trebui să facă lucrurile mai inteligibile, pare să le facă mai puţin inteligibile şi, când raţiunea îşi încalcă astfel scopul, ceva trebuie schimbat în însăşi structura judecăţii raţionale.

Kant ne vine în ajutor. El spune că faptul de a nu putea simţi imediat o „motocicletă“, distinctă de culorile şi formele pe care le produce o motocicletă, nu este defel o dovadă că n-ar fi o motocicletă acolo. Avem în minte o motocicletă *a priori*, care are continuitate în timp şi spaţiu şi e capabilă să-şi schimbe înfăţişarea odată cu mişcările din cap ale cuiva, nefiind astfel, în existenţa ei, contrazisă de informaţiile furnizate de simţurile cuiva.

Motocicleta lui Hume, cea care nu are nici un sens, se va înfiinţa dacă pacientul nostru ipotetic de dinainte, cel lipsit cu totul de simţuri, este brusc, doar pentru o clipă, expus informaţiilor senzoriale ale unei motociclete, apoi privat din nou de toate simţurile. Acum, cred, în mintea lui va avea o motocicletă a lui Hume, care nu-i furnizează nici un fel de probă a unui concept precum cauzalitatea.

Însă, după cum spune Kant, noi nu suntem acea persoană. Avem în minte o foarte reală motocicletă *a priori*, de a cărei existenţă nu avem motive să ne îndoim, a cărei realitate poate fi confirmată oricând.

Această motocicletă *a priori* a fost edificată în mintea noastră de-a lungul multor ani, din cantităţi enorme de date, şi se schimbă perpetuu pe măsură ce apar alte date senzoriale. Unele dintre schimbările din această motocicletă *a priori* anume, pe care merg acum, sunt foarte rapide şi trecătoare, ca şi relaţia sa cu şoseaua. Schimbările acestea le monitorizez şi le corectez neîntrerupt în vreme ce virăm şi luăm curbe. De îndată ce informaţia nu mai are valoare, o uit, fiindcă mai vine un noian de date ce trebuie monitorizate. Alte schimbări în acest *a priori* sunt mai lente: dispariţia benzinei din rezervor. Dispariţia cauciucului de pe roţi. Slăbirea bolţurilor şi piuliţelor. Modificarea spaţiului dintre plăcuţele de frână şi

tamburi. Alte aspecte ale motocicletei se schimbă atât de lent, că pot părea permanente – vopseaua, osia roţii, cablurile de control –, dar şi ele se schimbă neîntrerupt. În sfârşit, dacă gândeşti în intervale foarte mari de timp, până şi şasiul se modifică încet de la contactul cu şoseaua, schimbările termice şi uzura internă comună tuturor metalelor.

Ce mai maşinărie, motocicleta asta *a priori*. Dacă stai să te gândeşti la ea destul, o să vezi că e lucrul de căpătâi. Datele furnizate de simţuri o confirmă, însă datele senzoriale nu sunt *ea*. Motocicleta despre care cred într-o manieră *a priori* că se află în afara mea e precum banii pe care sunt convins că-i am la bancă. Dacă ar fi să intru în bancă şi să cer să-mi văd banii, funcţionarii s-ar uita la mine cam ciudat. Nu au „banii mei“ în vreun sertăraş pe care să-l deschidă şi să mi-i arate. „Banii mei“ nu-s altceva decât nişte câmpuri magnetice orientate de la est la vest şi de la nord la sud, în nişte oxid de fier ce odihneşte pe o rolă de bandă într-un spaţiu de păstrare a datelor. Dar asta mă mulţumeşte, fiindcă am încredere că, dacă mi-ar trebui lucrurile la care îmi oferă acces banii, banca mi-ar oferi posibilitatea, prin sistemul ei, de a le obţine. La fel, deşi datele mele senzoriale nu au scos la iveală nimic din ce-ar putea fi numit „substanţă“, sunt mulţumit de faptul că există o capacitate, în interiorul datelor senzoriale, de a realiza lucrurile pe care ar trebui să le facă substanţa şi de faptul că aceste date provenite din simţuri vor continua să se potrivească cu motocicleta *a priori* din mintea mea. Zic, din comoditate, că am bani la bancă şi, tot din comoditate, susţin că substanţele compun motorul pe care merg. Mare parte din *Critica raţiunii pure* a lui Kant este despre felul în care e obţinută această cunoaştere *a priori* şi despre cum este utilizată ea.

Kant a numit teza aceasta, potrivit căreia gândurile noastre *a priori* sunt independente de datele senzoriale şi „filtrează“ tot ce vedem, „revoluţie copernicianã“. S-a referit prin asta la afirmaţia lui Copernic potrivit căreia Pământul se învârte în jurul Soarelui. Ca urmare a acestei revoluţii, nu s-a schimbat nimic şi totuşi s-a schimbat totul. Sau, pentru a

transpune problema în termeni kantieni, lumea obiectivă care produce datele noastre sensibile nu s-a schimbat, ci conceptul nostru *a priori* în privinţa ei a fost întors pe dos. Efectul a fost copleşitor. Acceptarea revoluţiei coperniciene îl distinge pe omul modern de predecesorii săi medievali.

Ce a făcut Copernic a fost să ia conceptul *a priori* existent despre lume, noţiunea că aceasta era plată şi fixă în spaţiu, şi să pună în loc un concept *a priori* alternativ, potrivit căruia Pământul e sferic şi se roteşte în jurul Soarelui; a arătat şi că *ambele* concepte *a priori* se potriveau cu datele senzoriale existente.

Kant simţea că făcuse acelaşi lucru în metafizică. Dacă presupui că aceste concepte *a priori* din capetele noastre sunt independente de ce vedem şi că de fapt filtrează ce vedem, asta înseamnă că iei vechiul concept aristotelic al omului de ştiinţă ca observator pasiv, ca *tabula rasa*, şi-l întorci pe dos. Kant şi milioanele sale de discipoli au susţinut că, drept rezultat al acestei inversiuni, capeţi o înţelegere mult mai bună a felului în care cunoaştem lucrurile.

Am intrat în detalii cu acest exemplu, în parte ca să vă arăt de aproape câte ceva de pe platourile montane ale gândirii, dar mai ales ca să vă pregătesc pentru ce-a făcut Phaidros mai târziu. Şi el a realizat o inversiune copernicianã şi, drept rezultat, a produs conceptul lumilor scindate după tipuri de înţelegere: clasic şi romantic. Şi mi se pare că astfel s-a obţinut din nou, drept rezultat, o înţelegere mai bună a ce este de fapt lumea.

Metafizica lui Kant l-a încântat la început pe Phaidros, dar apoi a ajuns să bată pasul pe loc cu ea, fără să ştie exact de ce. S-a gândit la asta şi a tras concluzia că poate din pricina experienţei orientale. Avusese senzaţia de evadare dintr-o închisoare a intelectului şi acum se regăsea din nou în ea. A citit estetica lui Kant cu dezamăgire, apoi cu furie. Ideile exprimate despre „frumos“ i se păreau urâte, iar urâţenia era atât de

profundă şi persistentă, că nu ştia de unde ar fi putut s-o atace sau măcar cum s-o evite. Părea întreţesută în chiar structura lumii lui Kant, atât de intim că nu exista scăpare. Nu era vorba doar de urâţenie de secol XVIII sau de urâţenia „tehnică“. Toţi filosofii pe care-i citise o arătau. Toată universitatea la care studia duhnea de aceeaşi urâţenie. Era peste tot, în sălile de curs, în manuale. Era în el însuşi şi nu ştia de ce sau cum. Raţiunea însăşi era de fapt urâtă şi nu părea să existe vreo cale de eliberare.

12

Când ajungem la Cooke City, John şi Sylvia par mai fericiţi decât i-am văzut de ani buni şi înfulecăm cu mare încântare, cu înghiţituri mari, sendvişurile fierbinţi cu carne de vită. Mă bucur să văd şi să aud această exuberanţă a lor de platou montan, dar nu comentez prea mult, ci îmi văd de mâncare.

Afară, în spatele ferestrei largi, peste drum, sunt nişte pini imenşi. Multe maşini trec pe sub ei în drum spre parc. Am coborât de mult, de-acum, din zona coniferelor. E mai cald, dar norii plumburii de pe cer sunt gata să picure în orice clipă.

Presupun că, dacă aş fi romancier şi nu orator Chautauqua, aş încerca să „dezvolt personajele“ John, Sylvia şi Chris în scene de acţiune ce ar dezvălui totodată „înţelesuri adânci“ ale Zen-ului, poate ale Artei, ori chiar ale Reparării Motocicletei. Ce mai roman mi-ar ieşi! Dar, nu ştiu exact de ce, parcă nu-mi vine. Sunt prieteni, nu personaje şi, cum a zis şi Sylvia odată, „Nu-mi place să fiu un obiect!“. Aşa că nu intru în multe chestii pe care le ştim unii despre alţii. Nu că ar fi ceva rău, dar nu e tocmai relevant pentru dezbatere. Aşa ar trebui să fie cu prietenii.

În acelaşi timp, cred că înţelegeţi din dezbatere de ce par întotdeauna atât de rezervat şi de distant faţă de ei. Când şi când îmi pun întrebări care necesită câte o explicaţie despre chestiile afurisite la care mă tot gândesc atâta, dar dacă ar fi să mă apuc de trăncănit despre ce-i cu adevărat în mintea mea, despre, să zicem, prezumţia *a priori* a continuităţii motocicletei de la o secundă la alta şi aş face-o fără beneficiile întregului cadru al dezbaterii, s-ar speria doar şi s-ar întreba ce nu-i în ordine. Eu chiar *sunt* interesat de continuitatea asta şi de felul în care vorbim şi gândim despre ea, aşa că tind să mă detaşez de chestiile obişnuite de la vremea prânzului, ceea ce lasă impresia de distanţare. E o problemă.

E o problemă a timpului nostru. Aria cunoaşterii umane e astăzi atât de extinsă, încât suntem cu toţii specialişti în ceva, iar distanţa dintre specializări a devenit atât de uriaşă, că oricine încearcă să hălăduiască liber printre ele aproape că trebuie să renunţe la o relaţie apropiată cu oamenii din jur. Concentrarea pe imediatul mesei de prânz e şi ea o specialitate.

Chris pare să-mi înţeleagă aerul absent mai bine decât ei, poate fiindcă e mai obişnuit cu el şi relaţia lui cu mine e de aşa natură, că trebuie să fie mai preocupat. Văd pe faţa lui, câteodată, o oarecare îngrijorare, sau cel puţin nelinişte, mă întreb de ce şi descopăr apoi că sunt furios. Dacă n-aş vedea expresia aceea, n-aş şti. Alteori se zbânţuie şi aleargă peste tot, mă întreb de ce şi descopăr că sunt într-o dispoziţie bună. Acum bag de seamă că-i un pic agitat şi că răspunde la o întrebare pe care John mi-a adresat-o, evident, mie. E legată de oamenii la care o să stăm mâine, familia DeWeese.

Nu ştiu sigur care a fost întrebarea, dar adaug:

— El e pictor. Predă arte frumoase la facultatea de-acolo, e impresionist abstract.

Mă întreabă cum l-am cunoscut şi trebuie să răspund că nu mai ţin minte, ceea ce e un pic evaziv. Nu ţin minte *nimic* despre el în afara unor

fragmente. El şi soţia lui au fost, vezi bine, prieteni de-ai prietenilor lui Phaidros şi aşa a ajuns să-i cunoască.

Se întreabă ce-o avea oare în comun un redactor tehnic ca mine cu un pictor abstract şi, din nou, trebuie să spun că nu ştiu. Cercetez în minte crâmpeiele de amintire, dar nu găsesc nici un răspuns.

Personalităţile lor erau, cu siguranţă, diferite. În vreme ce fotografiile din acea perioadă îl înfăţişează pe Phaidros cu o figură pe care se zugrăvesc alienarea şi agresiunea – un membru al catedrei din care făcea parte numise expresia sa, pe jumătate în glumă, „subversivă“ –, poze ale lui DeWeese din aceeaşi perioadă denotă o figură foarte calmă, aproape senină, în afara unui uşor aer întrebător.

Am în memorie un film despre un spion din Primul Război Mondial care a studiat comportamentul unui ofiţer german capturat (ce arăta exact ca el) printr-un geam-oglindă. L-a studiat luni întregi, până ce i-a putut imita orice gest şi nuanţă a vorbirii. Apoi s-a prefăcut a fi ofiţerul evadat, pentru ca astfel să se infiltreze în statul-major al armatei germane. Ţin minte încordarea şi emoţia cu care a făcut primul test, cu vechi amici de-ai ofiţerului, pentru a afla dacă îi vor descoperi impostura. Am acum aceeaşi senzaţie despre DeWeese, care va presupune, firește, că sunt persoana pe care a cunoscut-o cândva.

O boare de rouă a umezit motocicletele. Scot apărătoarea de plastic şi o ataşez la cască. În curând o să intrăm în Parcul Yellowstone.

Drumul e ceţos în faţă. Parcă s-ar fi coborât un nor în vale, care de fapt nu-i deloc o vale, ci un pas montan.

Nu ştiu cât de bine l-a cunoscut DeWeese şi ce amintiri comune se va aştepta să împărtăşim. Am mai trecut prin asta cu alţii şi, de obicei, am reuşit să evit momentele stânjenitoare. Răsplata, de fiecare dată, a fost o sporire a informaţiilor despre Phaidros care a ajutat mult la următoarele

intrări în pielea personajului şi care, de-a lungul anilor, a furnizat mare parte din datele pe care le-am prezentat aici.

Din câte-mi amintesc, Phaidros îl respecta mult pe DeWeese fiindcă nu-l înţelegea. Pentru Phaidros, eşecul de-a înţelege ceva producea un interes copleşitor, iar atitudinile lui DeWeese erau fascinante. Păreau complet alandala. Phaidros spunea ceva, vreo glumiţă care i se părea destul de amuzantă, iar DeWeese se uita la el cu nedumerire, asta dacă nu-l lua în serios. Cu alte ocazii, Phaidros spunea ceva cât se poate de serios şi extrem de grav, iar DeWeese se prăpădea de râs, de parcă ar fi prins poanta celei mai reuşite anecdote auzite vreodată.

Iată, de pildă, acest fragment de amintire despre o masă de sufragerie căreia i se desprinsese furnirul pe o margine şi Phaidros îl lipise din nou cu clei. Ţinea furnirul apăsat, ca să se usuce cleiul, cu ajutorul unui ghem de sârmă pe care-o înfăşurase în repetate rânduri împrejurul mesei.

DeWeese a văzut sârma şi a întrebat despre ce-i vorba.

— E ultima mea sculptură, îi răspunsese Phaidros. Aşa-i că e o lucrare solidă?

În loc să râdă, DeWeese îl privise peste poate de uimit, cercetase masa vreme îndelungată şi, în cele din urmă, spusese:

— De unde ai învăţat toate *astea*?

Phaidros crezuse un moment că îi continua gluma, dar pictorul era serios.

Altă dată Phaidros era supărat din cauza unor studenţi picaţi. Mergând spre casă pe jos, pe sub copaci, însoţit de DeWeese, zisese ceva despre asta, făcându-l să îl întrebe de ce lua totul atât de personal.

— Şi eu m-am întrebat, zisese Phaidros, adăugând apoi cu o voce nedumerită: Cred că fiindcă orice profesor tinde să dea note mai mari studenţilor care-i seamănă cel mai bine. Dacă scrisul tău e îngrijit, ţi se pare mai important asta la un student decât dacă scrii neglijent. Dacă foloseşti vorbe mari, o să-ţi placă studenţii care scriu vorbe mari.

— Sigur, şi care-i problema? replicase DeWeese.

— Păi, e cam aiurea, zisese Phaidros, fiindcă studenţii care-mi plac cel mai mult, cei cu care mă identific cumva, au *picat* toţi!

DeWeese izbucnise în hohote de râs auzindu-l şi îi dăduse lui Phaidros o stare de agasare. El văzuse totul ca pe un fenomen ştiinţific ce-ar fi putut oferi indicii pentru o înţelegere proaspătă, iar DeWeese nu făcuse decât să râdă.

S-a gândit, mai întâi, că DeWeese râsese de insulta neintenţionată pe care şi-o aplicase lui însuşi. Dar nu se potrivea, fiindcă DeWeese nu era defel genul răutăcios. Apoi şi-a dat seama că era un fel de râs al super-adevărului. Cei mai buni studenţi *pică* întotdeauna. *Orice* profesor bun ştie asta. Era genul de râs care distruge tensiunile provocate de situaţii imposibile; i-ar fi prins bine şi lui Phaidros, fiindcă, la vremea aceea, lua lucrurile prea în serios.

Aceste reacţii enigmatice ale lui DeWeese îi stârniseră lui Phaidros ideea că pictorul avea acces la un teritoriu imens de înţelegere ascunsă. DeWeese părea mereu că *ascunde* ceva. Ţinea ceva *ascuns* de el şi Phaidros nu-şi dădea seama ce anume.

Aici vine un crâmpei viu de amintire, ziua când a descoperit că şi DeWeese părea să-l privească, la rându-i, cu aceeaşi nedumerire.

Un întrerupător electric din studioul lui DeWeese nu funcţiona şi l-a întrebat pe Phaidros dacă ştie ce e în neregulă cu el. Avea pe faţă un zâmbet uşor stânjenit, uşor uimit, precum cel al unui colecţionar de artă care vorbeşte cu un pictor. Colecţionarul e jenat să arate cât de puţine ştie, dar zâmbeşte aşteptându-se să afle mai mult. Spre deosebire de cei doi Sutherland, care *urăsc* tehnologia, DeWeese se situează la o asemenea distanţă de ea, că n-o simte drept cine ştie ce ameninţare. DeWeese era de fapt *devotat* tehnologiei, *sprijinitor* al tehnologiilor. Nu înţelegea ce-i cu ele, dar ştia ce-i place şi se bucura întotdeauna să afle mai multe.

Avea impresia că problema se afla în contactul electric al becului, fiindcă de îndată ce apăsa întrerupătorul, lumina se stingea. Dacă problema ar fi fost cu întrerupătorul, avea el impresia, ar fi trecut un interval de timp până ce hiba să apară la bec. Phaidros nu l-a contrazis, dar s-a dus la magazinul de electrice, a cumpărat un întrerupător şi l-a instalat în câteva minute. A funcţionat imediat, evident, lăsându-l pe DeWeese uimit şi frustrat.

— De unde ai ştiut că întrerupătorul e cu problema? a întrebat.

— Fiindcă se aprindea intermitent când umblam la el.

— Şi… nu putea să fie cablul de vină?

— Nu.

Atitudinea de siguranţă arogantă a lui Phaidros l-a enervat pe DeWeese, făcându-l să protesteze.

— De unde *ştii* tu? a zis.

— E *evident*.

— Atunci eu de ce n-am văzut asta?

— Îţi trebuie un pic de obişnuinţă.

— Atunci *nu-i* aşa de evident, nu?

DeWeese te contrazicea mereu din această perspectivă stranie, care te punea în imposibilitatea de a-i răspunde. Perspectiva asta i-a dat lui Phaidros ideea că DeWeese îi ascundea ceva. Abia către sfârşitul şederii sale în Bozeman i s-a părut că îşi dă seama, în felul său analitic şi metodic, care anume era perspectiva.

Oprim la intrarea în parc şi plătim unui bărbat cu pălărie de campanie. Ne întinde, în schimb, un permis de-o zi. Văd în faţă un turist mai în vârstă care ne filmează, apoi zâmbeşte. Are, ieşind din pantalonii scurţi, picioare albe, încălţate cu şosete şi pantofi. Soţia, care îl priveşte aprobator, are picioare identice. Le fac din mână când trecem pe lângă ei şi ne răspund la fel. E un moment ce se va păstra ani întregi pe film.

Phaidros dispreţuia parcul, fără să ştie exact de ce – poate, cine ştie, fiindcă nu-l descoperise singur, dar probabil că nu. Era altceva. Atitudinea de ghizi turistici a paznicilor parcului îl înfuria. Atitudinea de grădină zoologică a turiştilor îl dezgusta şi mai mult încă. O asemenea diferenţă faţă de platourile montane dimprejur! Aducea cu un muzeu enorm, cu exponate lustruite atent pentru a oferi iluzia realităţii, dar bine înşurubate la locul lor, ca să nu fie stricate de copii. Oamenii intrau în parc şi deveneau politicoşi şi amabili şi falşi unii cu alţii, fiindcă atmosfera parcului îi făcea astfel. În tot timpul în care locuise pe o rază de o sută cincizeci de kilometri de parc îl vizitase, poate, o dată sau de două ori.

Dar ieşim din ordinea evenimentelor. Lipseşte o perioadă de vreo zece ani. N-a sărit brusc de la Immanuel Kant la Bozeman, Montana. În intervalul ăsta de zece ani a locuit mult timp în India, unde a studiat filosofia orientală la Universitatea hindusă din Benares.

N-a învăţat, din câte ştiu, cine ştie ce secrete oculte. Nu s-a întâmplat mai nimic, în afară de prelegeri. A ascultat filosofi, a vizitat persoane religioase, a absorbit şi a cugetat, apoi iar a absorbit şi a cugetat şi cam atât. Scrisorile sale nu arată decât o confuzie enormă, un amestec de contradicţii, incongruenţe, divergenţe şi excepţii de la toate regulile pe care şi le stabilise în legătură cu lucrurile pe care le observa. Venise în India ca om de ştiinţă empirist şi părăsise India tot ca om de ştiinţă empirist, nu cu mult mai înţelept decât la venire. Totuşi fusese expus la multe şi căpătase un fel de imagine potenţială ce părea să fie în legătură cu multe alte imagini potenţiale de mai târziu.

Unele dintre aceste imagini potenţiale ar trebui descrise, fiindcă vor deveni importante mai târziu. Şi-a dat seama că diferenţele doctrinare dintre hinduism, budism şi daoism nu-s nici pe departe la fel de importante ca diferenţele doctrinare dintre creştinism, islamism şi iudaism. Nu se poartă niciodată războaie sfinte pentru cauza lor, fiindcă

afirmaţiile verbalizate despre realitate nu sunt considerate niciodată a fi realitatea însăşi.

În toate religiile orientale se pune mult preţ pe doctrina sanscrită a lui *Tat tvam asi*, „Tu eşti aceea“, care afirmă că tot ceea ce crezi că eşti şi tot ceea ce crezi că percepi este indivizibil. Să înţelegi pe deplin această indivizibilitate înseamnă să devii iluminat.

Logica presupune o separare între subiect şi obiect; aşadar, logica nu este înţelepciunea finală. Iluzia separării subiectului de obiect e eliminată cel mai bine prin renunţarea la activităţi fizice, mentale şi emoţionale. Sunt multe discipline care se ocupă cu asta. Una dintre cele mai importante este sanscrita *dhyana*, pronunţată greşit în chineză „Chan“ şi tot greşit pronunţată „Zen“ în japoneză. Phaidros nu s-a apucat niciodată de meditaţie, fiindcă i se părea că n-are nici un sens. Pe tot timpul şederii în India, „sensul“ a fost întotdeauna consistenţa logică, fiindcă nu găsise nici o cale onestă pentru a-şi abandona credinţa. Asta, am impresia, e de apreciat.

Însă într-o zi, în amfiteatru, când profesorul de filosofie prezenta din nou avântat natura iluzorie a lumii, parcă pentru a cincizecea oară, Phaidros a ridicat mâna şi a întrebat tăios dacă se considera că bombele aruncate peste Hiroshima şi Nagasaki erau iluzorii. Profesorul a zâmbit şi a spus că da. Schimbul de replici s-a oprit aici.

În tradiţia gândirii indiene, răspunsul se poate să fi fost corect, dar pentru Phaidros şi pentru oricine citeşte în mod regulat ziarele şi e preocupat de lucruri precum distrugerea în masă a fiinţelor umane, acea replică era teribil de inadecvată. A părăsit sala, a părăsit India şi a renunţat.

A revenit în Vestul Mijlociu natal, şi-a luat o licenţă în jurnalism, s-a însurat, a locuit în Nevada şi Mexic, a avut slujbe felurite, a muncit ca jurnalist, redactor tehnic şi autor de reclame industriale. A avut doi copii, a cumpărat o fermă, un cal de călărie, două maşini şi a început să facă

burtă. Renunţase la căutarea nălucii raţiunii. E foarte important să înţelegi asta. O lăsase baltă.

Fiincă renunţase, viaţa lui era acum confortabilă la suprafaţă. Lucra destul de intens, te înţelegeai bine cu el şi, în afara unor licăriri ce scoteau la iveală o oarecare pustiire interioară, vizibile în nişte povestiri pe care le-a scris la acea vreme, zilele îi treceau cât se poate de firesc.

Ce anume l-a pus pe jar acolo, în munţi, nu se ştie sigur. Soţia lui pare să nu aibă habar, dar aş ghici că a fost vorba despre senzaţia aceea interioară de eşec şi despre speranţa că asta l-ar putea readuce cumva pe drumul cel bun. Devenise mult mai matur, de parcă abandonarea ţelurilor interioare l-ar fi făcut, cumva, să îmbătrânească mai repede.

Ieşim din parc la Gardiner, unde nu pare să cadă prea multă ploaie, de vreme ce pe versanţi, în lumina crepusculului, se văd doar tufe de salvie şi iarbă. Hotărâm să rămânem aici peste noapte.

Oraşul e situat la înălţime, de ambele părţi ale unui pod ce traversează un râu care curge grăbit peste bolovanii netezi şi curaţi. După pod, la motelul unde ne cazăm, au aprins deja luminile, dar chiar şi în lumina artificială ce vine de pe geamuri pot vedea că fiecare căbănuţă a fost înconjurată atent cu flori plantate, aşa că păşesc cu grijă ca să nu dau peste ele.

Observ şi lucruri despre cabană şi i le arăt lui Chris. Ferestrele au două rânduri de geamuri şi cercevele solide. Uşile se închid impecabil. Cadrele sunt îmbinate perfect. Nu e nimic artistic în asta, e doar treabă făcută bine şi, am senzaţia, făcută de o singură persoană.

Când ne întoarcem de la restaurant la motel, dăm peste un cuplu în vârstă, în grădiniţa de lângă recepţie, care se bucură de suflul răcoros al vântului de seară. Bărbatul confirmă că a construit cu mâna lui toate cabanele şi e aşa de bucuros că cineva îl apreciază, încât soţia sa, văzând asta, ne invită să luăm loc.

Stăm molcom de vorbă. Aici e cea mai veche intrare în parc. Era folosită înainte să apară automobilele. Vorbesc amândoi despre schimbări petrecute de-a lungul anilor, adăugând o nouă dimensiune celor văzute de noi, şi totul devine o imagine frumoasă – oraşul, cuplul şi anii petrecuţi aici. Sylvia îşi lasă palma pe braţul lui John. Devin conştient de vuietul râului ce curge grăbit peste bolovanii de dedesubt şi de parfumul adus de vântul nopţii. Femeia, care cunoaşte toate miresmele, zice că-i de caprifoi, apoi rămânem tăcuţi o vreme şi mă apucă o picoteală plăcută. Chris e aproape adormit când hotărâm să ne ducem la culcare.

13

John şi Sylvia mănâncă, la micul dejun, prăjiturele calde cu cafea, încă prinşi în vraja serii trecute, mie însă mi-e greu să înghit ceva.

Astăzi ar trebui să ajungem la şcoală, locul unde s-au petrecut o grămadă de lucruri, şi mă simt deja încordat.

Ţin minte că am citit cândva despre o excavare arheologică în Orientul Mijlociu şi se spunea acolo cum s-a simţit arheologul când a deschis străvechile cavouri, prima dată după mii de ani. Acum mă simt şi eu ca un arheolog.

Tufele de salvie din canion, pe drumul spre Livingston, sunt ca toate tufele de salvie pe care le vezi de-aici până-n Mexic.

Lumina soarelui în dimineaţa asta e la fel ca ieri, doar că e mai caldă şi mai blândă acum, că ne aflăm din nou la altitudine mai mică.

Nu e nimic neobişnuit. E doar senzaţia asta de arheolog că liniştea împrejurimilor ascunde ceva. Un loc bântuit.

Şi chiar nu-mi vine să mă duc acolo. Mai bine aş face stânga-mprejur şi m-aş întoarce.

Sunt doar încordat, presupun.

Se potriveşte cu unul dintre fragmentele din amintirile lui, în care de multe ori, dimineţile, tensiunea era aşa de intensă, că-şi golea stomacul complet înainte să intre la primul curs. Nu suporta să apară în faţa unei grupe de studenţi şi să vorbească. Era o încălcare totală a întregului său stil de viaţă singuratic, izolat şi simţea un trac intens, doar că nu lăsa impresia de trac, ci mai degrabă senzaţia unei teribile *intensităţi* în tot ce făcea. Studenţii îi spuseseră nevestei lui că era ca un fel de electricitate în aer. Din clipa în care intra în sală, toţi ochii se întorceau către el şi-l urmăreau cum păşeşte în faţă. Toate conversaţiile se preschimbau în şoapte şi rămâneau astfel chiar dacă adesea mai erau câteva minute până la începerea cursului. În ora aceea ochii nu se mai dezlipeau de la el.

A devenit foarte discutat, o figură controversată. Majoritatea studenţilor fugeau de cursurile lui ca de Moartea Neagră. Auziseră prea multe poveşti.

Şcoala putea fi numită, eufemistic, o „facultate de predat“. La un asemenea colegiu universitar tot predai, predai şi iar predai, neavând timp pentru cercetare, neavând timp pentru meditaţie, neavând timp să participi la chestiuni exterioare. Doar predat şi iar predat, până ce ţi se toceşte mintea, creativitatea ţi se topeşte şi devii un automat ce rosteşte necontenit aceleaşi lucruri plicticoase, la nesfârşit, pentru şiruri interminabile de studenţi care nu pot pricepe de ce eşti aşa de bătut în cap, îşi pierd respectul şi-şi exprimă lipsa lui în comunitate. Motivul pentru care predai la nesfârşit e că acesta e un mod foarte iscusit de-a ţine un colegiu cu cheltuieli puţine şi în acelaşi timp de-a oferi aparenţa unei educaţii adevărate.

Cu toate astea, el numea şcoala într-un fel care nu avea prea mult sens, ba chiar suna oarecum ridicol în lumina adevăratei ei naturi. Însă numele acesta avea pentru el multă însemnătate, aşa că se încăpăţâna să-l folosească şi simţise, înainte de plecare, că reuşise să-l impună, cam cu de-a sila, în câteva minţi. Îi spunea „Biserica Raţiunii“ şi mare parte din

nedumerirea pe care o simţea lumea în privinţa lui s-ar fi risipit dacă ar fi priceput ce înţelegea el prin asta.

Statul Montana, la vremea aceea, trecea printr-o inflamare politică de extremă dreapta, precum cea petrecută în Dallas, Texas, un pic înainte de asasinarea preşedintelui Kennedy. Unui profesor cunoscut la nivel naţional de la Universitatea Montana din Missoula i s-a interzis să vorbească în campus, pe motiv că ar fi „stârnit probleme“. Profesorilor li s-a spus că toate declaraţiile publice trebuiau verificate de biroul de relaţii publice al facultăţii înainte de-a fi făcute.

Standardele academice erau demolate. Legislativul interzisese, până atunci, refuzarea înscrierii oricărui student în vârstă de peste douăzeci şi unu de ani, fie că avea sau nu diplomă de absolvire a liceului. Acum se dăduse o lege prin care colegiul era amendat cu opt mii de dolari pentru fiecare student care nu-şi termina studiile, propriu-zis un ordin de a promova toţi studenţii.

Guvernatorul nou ales încerca să-l dea afară pe preşedintele colegiului, din motive atât personale, cât şi politice. Preşedintele era nu doar un duşman personal, ci şi un membru al Partidului Democrat, iar guvernatorul nu era un republican oarecare. Directorul său de campanie era totodată şi coordonator statal pentru John Birch Society[2]. Era acelaşi guvernator care făcuse lista cu cei cincizeci de subversivi de care auziserăm cu câteva zile înainte.

Acum, ca parte a vendetei sale, tăiase din fondurile pentru colegiu. Preşedintele lăsase o mare parte a acestei micşorări de buget să afecteze Catedra de engleză, de care ţinea şi Phaidros, ai cărei membri fuseseră destul de gălăgioşi în privinţa unor chestiuni legate de libertatea academică.

Phaidros n-a mai rezistat, a început să corespondeze cu Asociaţia de Acreditare a Regiunii de Nord-Vest pentru a vedea dacă instituţia putea face ceva în privinţa acestor încălcări ale regulamentelor de acreditare

academică. Pe lângă schimbul privat de scrisori, a cerut public o anchetă a întregii situaţii din cadrul şcolii.

A fost apoi întrebat de nişte studenţi, deloc binevoitori, dacă eforturile sale de-a opri acreditarea însemnau că încerca să-i împiedice să aibă parte de educaţie.

Phaidros a zis nu.

Atunci un student, ce părea să fie un partizan al guvernatorului, a zis înfuriat că legislativul se va opune ca universitatea să-şi piardă acreditarea.

Phaidros a întrebat cum.

Studentul a răspuns că o să aducă patrule de poliţie ca să împiedice asta.

Phaidros a cugetat la asta un timp, apoi şi-a dat seama de enormitatea neînţelegerii, din partea studentului, a ceea ce însemna de fapt o acreditare.

În seara aceea, pentru prelegerea de a doua zi, a scris un text de apărare a acţiunilor sale. Asta a fost prelegerea cu Biserica Raţiunii şi, spre deosebire de schiţele sale obişnuite de curs, a fost foarte lungă şi elaborată cu mare atenţie.

Începea cu o referire la un articol de ziar despre o biserică de la ţară, la intrarea căreia atârna o reclamă luminoasă la bere. Clădirea fusese vândută şi era folosită ca bar. Putem presupune că din sală, în momentul acela, s-au auzit nişte râsete. Colegiul era bine cunoscut pentru beţii şi imaginea se potrivea vag. Biserica fusese catolică, iar preotul delegat să răspundă criticilor păruse destul de iritat de toată povestea. Lui îi sărise în ochi ignoranţa incredibilă a oamenilor când venea vorba despre ce este de fapt o biserică. Credeau oare că scândurile, cărămizile şi sticla formau o biserică? Ori forma acoperişului? Aici, deghizat în pietate, era un exemplu chiar al materialismului căruia i se opunea Biserica. Clădirea în cauză nu mai era pământ sacru, fusese desanctificată. Şi cu asta se terminase.

Reclama luminoasă la bere se afla pe un bar, nu pe o biserică, iar cei care nu-şi dădeau seama de diferenţă dezvăluiau pur şi simplu ceva despre ei înşişi.

Phaidros a zis că aceeaşi confuzie exista în privinţa universităţii şi că de aceea pierderea acreditării era atât de greu de înţeles. Adevărata Universitate nu este un obiect material. Nu e un rând de clădiri ce poate fi apărat de poliţie. A explicat că, atunci când un colegiu îşi pierdea acreditarea, nu venea nimeni să închidă şcoala. Nu existau sancţiuni penale, amenzi sau condamnări. Cursurile nu se opreau. Totul continua la fel ca înainte. Studenţii aveau parte de aceeaşi educaţie de dinainte de pierderea acreditării. Tot ce s-ar fi întâmplat, le-a zis Phaidros, ar fi fost o recunoaştere oficială a unei stări de fapt care exista deja. Ar fi fost un lucru similar cu o excomunicare. Iar Universitatea *reală*, căreia nici o adunare legislativă nu-i poate dicta şi care nu poate fi nicicând identificată după prezenţa cărămizilor, scândurilor ori sticlei, ar fi declarat că acest loc nu mai este „pământ sacru“. Adevărata Universitate s-ar fi evaporat de acolo şi n-ar mai fi rămas decât cărămizile, cărţile şi manifestările materiale.

Trebuie să fi fost un concept bizar pentru studenţi şi-mi imaginez că a aşteptat mult să-şi facă loc în minţile lor şi ei să întrebe poate: „Ce anume consideraţi că este Universitatea reală?“.

Notiţele sale conţin, drept răspuns, următoarele:

Adevărata Universitate, a zis, nu are o localizare anume. Nu deţine proprietăţi, nu plăteşte salarii şi nu primeşte beneficii materiale. Adevărata Universitate e o stare a minţii. Este acea moştenire uriaşă de gândire raţională ce ni s-a transmis de-a lungul secolelor şi care nu există într-un loc special. E o stare a minţii regenerată, veac după veac, de un grup de persoane ce deţin, tradiţional, titlul de profesor, dar nici măcar titlul nu face parte din Universitate. Adevărata Universitate nu-i altceva decât continuitatea raţiunii înseşi.

Pe lângă această stare a minţii, „raţiunea“, mai există o entitate legală care este, din păcate, numită la fel, dar care e cu totul altceva. O corporaţie nonprofit, un braţ al statului cu un scop precis. Deţine proprietăţi, e capabilă să plătească salarii, să primească bani şi să reacţioneze, în tot acest proces, la presiunile legislativului.

Dar această a doua universitate, corporaţia legală, nu poate preda, nu generează cunoaştere nouă şi nici nu evaluează idei. Nu-i defel adevărata Universitate. E doar o clădire de biserică, amplasamentul, locul unde condiţiile de existenţă ale adevăratei biserici au fost întrunite.

Confuzia continuă să stăruie printre cei care nu izbutesc să vadă diferenţa, a zis, şi au impresia că, dacă controlează clădirea bisericii, deţin implicit şi controlul asupra bisericii. Îi văd pe profesori ca pe nişte slujbaşi ai celei de-a doua universităţi, care ar trebui să-şi suspende judecata ori de câte ori li se spune şi să accepte ordine fără să crâcnească, cum fac angajaţii celorlalte corporaţii.

Văd ce-a de-a doua universitate, dar nu reuşesc s-o vadă pe prima.

Ţin minte că, prima dată când am citit asta, am remarcat iscusinţa analitică a discursului. A evitat să separe Universitatea pe discipline de studiu sau catedre şi să folosească rezultatele analizei. A evitat şi tradiţionala separare între studenţi, corpul profesoral şi administraţie. Când separi lucrurile într-unul din felurile acestea, te alegi cu o groază de chestii obtuze care nu-ţi spun mare lucru faţă de anuarul oficial al şcolii. Dar Phaidros a făcut scindarea între „biserică“ şi „loc“ şi, odată făcută scindarea, aceeaşi instituţie obtuză şi imponderabilă din anuar capătă un nivel de claritate indisponibil înainte. Pe baza respectivei separări a furnizat explicaţii pentru un set de aspecte aparent de neînţeles, dar normale în viaţa universitară.

După aceste explicaţii a revenit la analogia cu biserica de rit catolic. Cetăţenii care construiesc o asemenea biserică şi plătesc pentru ea socotesc, probabil, că o fac pentru comunitate. O predică bună le poate

oferi enoriaşilor o stare mentală pozitivă pentru următoarea săptămână. Şcolile de duminică îi ajută pe copii să se dezvolte moral. Preotul care ţine predica şi conduce şcoala de duminică înţelege aceste scopuri şi, îndeobşte, le şi urmează, dar mai ştie şi că ţelul *său* de bază nu este de a servi comunitatea. Ţelul de bază este, mereu, de a-l servi pe Dumnezeu. De obicei nu apar conflicte, dar uneori se mai iveşte câte unul, când sponsorii se opun predicilor preotului şi ameninţă că vor reduce din fonduri. Se mai întâmplă.

Un adevărat slujitor al Bisericii, în asemenea situaţii, trebuie să se poarte ca şi cum nici n-ar fi auzit ameninţările. Scopul său principal nu este să-i slujească pe membrii comunităţii, ci întotdeauna pe Dumnezeu.

Scopul de bază al Bisericii Raţiunii, a zis Phaidros, este întotdeauna vechiul ţel socratic al adevărului, în formele sale mereu schimbătoare, aşa cum este dezvăluit prin procesul raţionalităţii. Orice altceva îi este subordonat. De obicei acest ţel nu e în conflict cu scopul local de îmbunătăţire a stării cetăţenilor, dar uneori mai apar şi conflicte, cum a fost cazul cu Socrate însuşi. Conflictul se iscă atunci când sponsorii şi legislatorii, care au contribuit cu mult timp şi bani la edificiul respectiv, adoptă puncte de vedere opuse celor din prelegerile profesorilor şi din declaraţiile publice. Atunci pot să facă presiuni asupra administraţiei ameninţând că taie fondurile dacă profesorii nu spun ce vor ei să audă. Şi asta se mai întâmplă.

Un adevărat om al Bisericii, în asemenea situaţii, trebuie să se poarte ca şi cum nici n-ar fi auzit ameninţările. Ţelul său primar nu este să slujească comunitatea mai înainte de orice. Ţelul său e să slujească, prin mijloacele raţiunii, adevărul.

Asta voia să spună prin Biserica Raţiunii. Fără îndoială că era extrem de ataşat de respectivul concept. A fost privit ca un soi de încurcă-lume, dar n-a fost cenzurat nici pe departe, din cauza lui, proporţional cu zarva pe care a stârnit-o. Ce l-a salvat de furia celor din jur a fost, în parte, o

lipsă de dorinţă în a-i sprijini pe duşmanii colegiului, dar şi o înţelegere morocănoasă că tot scandalul stârnit de el era în ultimă instanţă motivat de un mandat de care nu se simţeau nici ei eliberaţi: mandatul de a enunţa adevărul raţional.

Notiţele sale explică aproape întru totul de ce s-a comportat cum a făcut-o, dar lasă ceva la o parte – intensitatea lui fanatică. Poţi să crezi în adevăr, în procesul raţional al descoperirii sale şi în rezistenţa faţă de legislaţia statală, dar de ce să te consumi aşa din cauza asta, zi după zi?

Explicaţia psihologică ce mi s-a dat mi se pare inadecvată. Tracul nu poate alimenta, lună de lună, un asemenea efort. Şi nici cealaltă explicaţie nu pare în regulă, cum că ar fi încercat să-şi spele eşecul anterior. Nu există nicăieri vreo dovadă că ar fi socotit expulzarea din universitate un eşec, doar o enigmă. Explicaţia la care am ajuns eu vine din discrepanţa între lipsa lui de credinţă în raţiunea ştiinţifică în cadrul laboratorului şi credinţa fanatică exprimată în prelegerea despre Biserica Raţiunii. Într-o zi mă gândeam la discrepanţa asta şi mi-am dat seama brusc că nu era deloc o discrepanţă. Lipsa lui de credinţă în raţiune era *motivul* pentru care i se dedica atât de fanatic.

Nu te dedici niciodată unui lucru în care ai încredere deplină. Nimeni nu răcneşte dement că soarele o să răsară mâine. *Ştim* că o să răsară. Când oamenii se dedică la modul fanatic credinţelor politice sau religioase sau oricăror altfel de dogme sau idealuri, e mereu pentru că aceste dogme sau idealuri sunt puse la îndoială.

Militantismul iezuiţilor, cu care atitudinea lui aducea întru câtva, e un exemplu nimerit. Istoric vorbind, zelul lor se trage nu din puterea Bisericii Catolice, ci din slăbirea acesteia la confruntarea cu Reforma. *Lipsa* de credinţă a lui Phaidros în raţiune îl făcea un profesor atât de îndârjit. Asta are mai mult sens. Şi pune lumină în multe dintre lucrurile care au urmat.

Probabil că de aceea a simţit o asemenea apropiere faţă de atâţia studenţi picaţi din ultimul rând de bănci. Privirile lor dispreţuitoare

reflectau aceleaşi sentimente pe care le avea şi el în privinţa întregului proces raţional, intelectual. Singura diferenţă era că dispreţul lor venea din neînţelegerea acestui proces. El îl dispreţuia pentru că-l înţelegea. În cazul lor, fiindcă nu-l înţelegeau, nu aveau altă soluţie decât să-şi rateze studiile şi să-şi petreacă restul vieţilor amintindu-şi cu amărăciune experienţa. El, pe de altă parte, simţea o stringentă obligaţie de-a face ceva în privinţa asta. De aceea şi-a pregătit cu atâta grijă conferinţa despre Biserica Raţiunii. Le spunea că trebuie să creadă în raţiune fiindcă altceva nu mai exista. Dar el însuşi nu avea o astfel de credinţă.

Trebuie să ţineţi minte că era în anii ’50, nu în ’70. Beatnicii şi primii hipioţi ai vremii făceau tărăboi în legătură cu „sistemul“ şi intelectualismul rigid care-l sprijinea, dar nimeni nu-şi închipuia că întregul edificiu urma să fie serios pus la îndoială. Şi iată-l pe Phaidros apărând fanatic o instituţie, Biserica Raţiunii, de care nimeni, cu siguranţă nimeni din Bozeman, Montana, nu avea motive să se îndoiască. Un Loyola pre-Reformă. Un militant care asigura pe toată lumea că soarele avea să răsară şi mâine când asta nu îngrijora pe nimeni. Au ajuns, în schimb, să-şi pună întrebări în privinţa *lui*.

Acum însă, cu cel mai tumultuos deceniu al secolului între el şi noi, deceniu în care raţiunea a fost atacată şi asaltată mai presus de cele mai sălbatice aşteptări ale anilor ’50, consider că, în această dezbatere bazată pe descoperirile sale, putem înţelege ceva mai bine despre ce vorbea… o soluţie pentru tot… doar să fi fost adevărat… cât din asta s-a pierdut nu se poate şti.

Poate de aceea mă simt ca un arheolog. Şi mă cuprinde o asemenea încordare. Am doar crâmpeiele astea de memorie şi unele lucruri pe care mi le spun oamenii, aşa că nu mă pot opri să mă întreb, pe măsură ce ne apropiem, dacă nu cumva unele cavouri ar trebui să rămână închise.

Chris, aşezat în spatele meu, îmi vine deodată în minte şi mă întreb cât ştie, cât de mult îşi aminteşte.

Ajungem la o intersecţie unde drumul dinspre parc se alătură magistralei rutiere est-vest, ne oprim şi intrăm pe ea. Străbatem un defileu şi intrăm chiar în oraşul Bozeman. Drumul urcă acum, îndreptându-se spre vest, şi deodată parcă abia aştept să văd ce-i în faţă.

14

Ieşim din defileu pe un platou mic, înverzit. Când te uiţi spre sud, zăreşti munţi înţesaţi cu pini ce poartă încă cuşme din ultima zăpadă a iernii. În celelalte direcţii crestele munţilor sunt mai scunde şi în depărtare se văd şi mai multe, la fel de abrupte şi de clare. Peisajul ăsta de carte poştală îmi stârneşte în amintire ceva nedesluşit, vag. Autostrada interstatală pe care suntem nu exista, probabil, pe-atunci.

Zicala „E mai bine să călătoreşti decât să ajungi“ îmi vine din nou în minte, stăruitoare. Am călătorit şi iată că am ajuns. Mă apucă o perioadă de depresie când ating un ţel temporar şi trebuie să mă reorientez spre un altul. Într-o zi sau două, John şi Sylvia trebuie să se întoarcă, iar eu şi Chris trebuie să decidem ce-o să facem în continuare. Totul trebuie reorganizat.

Strada principală a oraşului îmi pare oarecum familiară, dar am senzaţia că sunt turist acum şi că firmele magazinelor sunt pentru mine, turistul, nu pentru oamenii care locuiesc aici. Oraşul nu-i tocmai mic. Oamenii se deplasează prea repede, prea independent unii de alţii. E unul din acele oraşe cu populaţie între cincisprezece şi treizeci de mii de locuitori, nu tocmai o metropolă – nu seamănă, mai exact, a nimic.

Luăm prânzul într-un restaurant numai sticlă şi crom, care nu-mi este cunoscut deloc. Pare să fi fost construit după ce n-a mai locuit el aici şi trădează aceeaşi lipsă de identitate care se poate vedea şi pe strada mare.

Caut numărul lui Robert DeWeese într-o carte de telefon, dar nu-l găsesc. Apelez operatoarea, dar n-a auzit de abonatul respectiv şi nu-mi poate da adresa. Nu-mi vine să cred! Oare existau doar în imaginaţia mea? Răspunsul ei îmi provoacă, preţ de o clipă, o stare de panică, dar îmi amintesc că soţii DeWeese mi-au răspuns la scrisoarea în care îi anunţam că sosim şi mă liniştesc. Persoanele imaginare nu folosesc poşta. John îmi sugerează să-l caut la Catedra de artă sau să sun nişte prieteni. Câtva timp fumez şi-mi beau cafeaua, iar când sunt din nou destins, fac asta şi aflu cum să ajung acolo. Nu tehnologia e înspăimântătoare. Ceea ce le face ea relaţiilor dintre oameni, precum operatori şi apelanţi, e înspăimântător.

Din oraş şi până la munţii de dincolo de depresiune trebuie să fie mai puţin de cincisprezece kilometri şi străbatem distanţa pe drumuri de pământ, printre câmpuri de lucernă înaltă, de un verde mustos, gata să fie cosită, atât de deasă că pare greu să-ţi croieşti drum prin ea. Câmpurile se întind în faţă şi puţin în sus, către poalele munţilor, unde verdele mult mai închis al pinilor se înalţă brusc pe versanţi. Aici ar trebui să fie casa soţilor DeWeese. Unde se întâlneşte verdele crud cu cel întunecat. Vântul e numai mireasmă de lucernă proaspăt cosită şi miros de vite. Trecem, la un moment dat, printr-un front de aer rece, unde mirosul se schimbă cu cel de pin, apoi revenim la aerul cald. Raze de soare, pajişti şi munţi impunători, tot mai aproape.

Chiar când ajungem la pini, pietrişul de pe drum se adânceşte. Încetinim la viteza întâi şi cincisprezece kilometri la oră şi-mi ţin picioarele ridicate de pe scăriţe ca să pot îndrepta motocicleta dacă se afundă în pietriş. Facem un viraj şi intrăm brusc între pini, într-un canion foarte abrupt din munte, şi acolo, chiar lângă drum, e o casă mare, cenuşie, cu o enormă sculptură abstractă din fier prinsă într-o parte şi, sub ea, aşezat într-un fotoliu sprijinit de peretele casei, înconjurat de alţii, e chiar DeWeese, însăşi imaginea lui vie, cu o cutie de bere în mână,

fluturând braţul în semn de bun venit. Parc-ar fi desprins din vechile fotografii.

Sunt aşa de preocupat să ţin maşinăria în echilibru, că nu-mi pot lua mâinile pe de ghidon, aşa că îi răspund dând dintr-un picior. Imaginea vie a lui DeWeese zâmbeşte larg în timp ce oprim.

— Ai găsit locul, zice.

Zâmbet destins. Ochi bucuroşi.

— A trecut multă vreme, zic.

Mă simt şi eu bucuros, deşi mi se pare încă straniu să văd deodată imaginea mişcându-se şi vorbind.

Coborâm de pe motoare, ne luăm calabalâcul şi văd că veranda deschisă pe care se află el şi musafirii e neterminată şi nebătută de intemperii. De unde se află, mai sus cu vreun metru de drum, pe partea noastră, DeWeese poate privi în jos, dar forma de V a canionului e atât de abruptă că, în partea cealaltă, pământul coboară cu cinci metri sub nivelul verandei. Pârâul însuşi apare la vreo cincisprezece metri mai jos, departe de casă, printre copaci şi iarbă înaltă, unde un cal, ascuns parţial de arbori, paşte fără să se uite la noi. Trebuie să ridicăm mult capetele ca să vedem cerul. Ne înconjoară codrii verzi închis pe care i-am văzut apropiindu-ne.

— E aşa de *frumos*! face Sylvia.

Imaginea vie a lui DeWeese îi zâmbeşte de sus.

— Mulţumesc, spune, mă bucur că-ţi place.

Tonul îi e lipsit de griji, complet relaxat. Îmi dau seama că, deşi asta este imaginea autentică a lui DeWeese însuşi, e totodată şi o persoană nouă-nouţă, care s-a reînnoit continuu; va trebui să-l cunosc din nou.

Păşim pe terasa-punte. Are spaţii între scânduri, ca un grilaj. Printre ele zăresc pământul de dedesubt. Cu un ton şi un zâmbet ce par să spună „Ei, nu mă prea pricep la asta“, DeWeese face prezentările tuturor, dar numele îmi intră pe-o ureche şi îmi ies pe cealaltă. Niciodată nu reţin numele. Musafirii săi sunt un profesor de artă de la şcoală, cu ochelari cu

ramă de os, şi soţia acestuia, care zâmbeşte plină de sine. Trebuie să fie noi.

Vorbim un timp. DeWeese le explică în mare cine sunt şi apoi, din locul unde veranda dispare după colţul casei, se iveşte deodată Gennie DeWeese, aducând o tavă cu cutii de bere. E şi ea pictoriţă. Mai e, îmi dau seama deodată, şi o persoană care pricepe iute cum stau lucrurile; deja împărtăşim un zâmbet pe seama economiei artistice făcute cu apucarea unei cutii de bere în loc de mâna ei. Spune:

— Tocmai au apărut nişte vecini cu ceva păstrăvi pentru cină, prinşi din pârâu. Mă bucur tare mult.

Încerc să mă gândesc la ceva potrivit de spus, dar mă mulţumesc să înclin din cap.

Luăm loc, eu în bătaia soarelui, de unde e dificil să disting detalii ale celeilalte părţi a verandei, aflată în umbră.

DeWeese mă priveşte, părând pe punctul să spună ceva despre felul cum arăt, adică foarte diferit, sunt sigur, faţă de ce îşi aminteşte el, dar ceva îl face să se răzgândească, aşa că se întoarce în schimb spre John şi îl întreabă despre călătorie.

John îi răspunde că a fost minunată, că el şi Sylvia aveau nevoie de asta de ani întregi.

Sylvia întăreşte.

— Numai să fim afară, în spaţiul ăsta deschis, asta am vrut.

— În Montana e o groază de spaţiu, spune DeWeese un pic sarcastic.

Intră, cu John şi cu profesorul de artă, într-o discuţie de genul „să ne cunoaştem mai bine“ despre diferenţele dintre Montana şi Minnesota.

Calul paşte liniştit dedesubt şi, ceva mai încolo, apa din pârâu scânteiază. Discuţia s-a mutat la pământul lui DeWeese de-aici, din canion, la de câtă vreme locuieşte aici şi la ce înseamnă educaţia artistică la facultate. John are pentru conversaţii din astea normale un talent neîntrecut, aşa că mă mulţumesc să ascult.

După o vreme se încălzeşte aşa de tare, că-mi scot puloverul şi-mi deschei nasturii de la cămaşă. Şi, ca să nu mai stau cu ochii mijiţi, îmi aduc ochelarii de soare şi mi-i pun. E mai bine, dar părţile mai umbroase devin atât de opace, că abia dacă văd feţele şi asta îmi dă o senzaţie de detaşare vizuală de orice altceva în afară de soare şi de versanţii însoriţi ai canionului. Mă gândesc să desfac bagajul, însă hotărăsc să nu aduc vorba despre asta. Ei ştiu că o să rămânem peste noapte, dar – intuitiv – lasă lucrurile să se producă în ordine firească. Mai întâi ne relaxăm, apoi desfacem bagajele. Care-i graba? Berea şi soarele încep să-mi coacă creştetul ca pe-o bezea. Foarte drăguţ.

Mai târziu, nu ştiu peste cât timp exact, îl aud pe John zicând ceva despre „starul de cinema de colo“ şi-mi dau seama că vorbeşte despre mine şi ochelarii mei. Mă uit la ei, în umbră, peste lentile, şi desluşesc că DeWeese, John şi profesorul de artă îmi zâmbesc. Probabil că vor să mă includă în discuţie, e ceva despre problemele din călătorie.

— Vor să ştie ce se întâmplă dacă avem vreo defecţiune, zice John.

Le relatez întreaga istorie de când Chris şi cu mine am fost prinşi de ploaie şi motorul s-a oprit, o poveste bună, dar cumva fără obiect, îmi dau seama în timp ce-o spun, drept răspuns la întrebare. Finalul, despre cum am rămas fără benzină, aduce aşteptatele icnete de uimire.

— Şi doar i-am spus să verifice, zice Chris.

DeWeese şi Gennie spun ceva despre cât e de mare Chris. El se simte subiectul atenţiei şi se aprinde niţel în obraji. Îl întreabă despre mama şi fratele lui şi răspundem amândoi la întrebări cât de bine putem.

În cele din urmă arşiţa devine prea de tot pentru mine şi-mi mut scaunul la umbră. Senzaţia de bezea coaptă se risipeşte în fiorii bruşti de răcoare şi după câteva minute trebuie să-mi închei cămaşa până sus. Gennie bagă de seamă şi zice:

— Imediat ce dispare soarele după creasta aia de sus se face frig de-a binelea.

Distanţa dintre soare şi creastă e mică. Aş spune că, deşi suntem abia la mijlocul după-amiezii, ne mai rămâne mai puţin de jumătate de oră de soare. John întreabă cum sunt munţii iarna şi vorbesc toţi trei despre asta şi despre mersul prin nămeţi cu rachete în picioare. Aş putea să stau aşa o veşnicie.

Sylvia, Gennie şi soţia profesorului vorbesc despre casă şi, nu peste mult, Gennie le invită înăuntru.

Gândurile îmi zboară la ce-au zis despre cât de repede creşte Chris şi îndată mă trec fiorii. Am auzit doar indirect de perioada în care Chris a stat aici, totuşi pentru ei pare că abia a lipsit un pic. Trăim în structuri ale timpului total diferite.

Conversaţia se mută la nouăţile din artă, muzică şi teatru şi sunt surprins cât de bine se descurcă John în conversaţie. Nu mă prea interesează ce-i nou prin zonele astea, iar el ştie asta probabil şi de aceea nu vorbeşte despre aşa ceva cu mine. E doar reversul situaţiei cu reparatul motocicletei. Mă întreb dacă-i par la fel de picat din stele acum pe cât îmi pare el mie când vorbesc despre tije şi pistoane.

Însă, de fapt, nu ne are în comun cu DeWeese decât pe mine şi pe Chris, aşa începe să se simtă o stinghereală ciudată, de când cu faza cu starul de cinema. Sarcasmul binevoitor al lui John împotriva vechiului său tovarăş de băut şi de mers cu motocicleta îl răceşte oarecum pe DeWeese, făcându-l să capete tonuri de respect şovăielnic când mi se adresează. Asta pare să-i sporească sarcasmul lui John, făcându-l cumva să se aprindă şi mai mult. Amândoi simt asta şi mă lasă deoparte, trecând la alte subiecte, apoi se întorc la mine şi stinghereala revine, aşa că virează iar spre un subiect agreabil.

— Oricum, personajul ăsta de-aici ne-a zis că o să ne dezumflăm după ce ajungem şi încă nu ne revenim după toată „dezumflarea“ asta.

Râd. N-aş fi vrut să-l întărât cu aşa ceva. DeWeese zâmbeşte şi el. Apoi însă, John se întoarce spre mine şi zice:

— Dumnezeule, cred că ai fost nebun *de-a binelea*, adică *ţicnit* rău, ca să vrei să pleci de-aici. Nu-mi pasă cum e la colegiu.

Văd că DeWeese îl priveşte şocat. Apoi furios. Se uită la mine şi dau din mână, nu-i nici o problemă. A apărut un fel de impas, dar nu ştiu cum să-l depăşesc.

— E un loc frumos, răspund cu voce slabă.

DeWeese zice defensiv:

— Dacă ai sta un timp aici, ai vedea şi alte aspecte.

Profesorul de artă încuviinţează din cap.

Impasul produce acum tăcere. E ceva imposibil de reconciliat. John n-a zis ceva răutăcios. E mai bun la suflet decât oricine. Ce ştie el, ştiu şi eu, dar nu şi DeWeese, e că persoana la care se referă amândoi nu se mai află astăzi printre noi. A rămas doar cineva din clasa de mijloc, între două vârste. Preocupat în principal de Chris, dar dincolo de asta de nimic special.

Însă ce ştim eu şi DeWeese, iar soţii Sutherland nu, e că a *fost* cineva, o persoană care a locuit cândva aici, mânată de focul creator al unor idei pe care nu le mai auzise nimeni până atunci. Apoi însă s-a petrecut ceva greşit şi inexplicabil, iar DeWeese nu ştie cum sau de ce, şi nici eu. Motivul acestui impas, tensiunea, este că DeWeese crede că persoana aceea se află aici acum. Şi nu pot să-i spun altceva.

O clipă doar, pe culmea masivului, soarele se filtrează printre copaci şi un inel de lumină coboară până la noi. Haloul se întinde, cuprinde totul într-o explozie bruscă şi, cât ai clipi, mă prinde şi pe mine.

— A văzut prea multe, zic gândindu-mă încă la impas, dar DeWeese pare buimăcit, John nu înregistrează ce-am spus şi îmi dau seama prea târziu de *non sequitur*[3]. O pasăre, în depărtare, scoate un ţipăt sfâşietor.

Soarele a dispărut deodată în spatele muntelui şi întregul canion s-a cufundat într-o penumbră plumburie.

Îmi spun că a fost ceva cu totul nepotrivit. Nu faci asemenea afirmaţii. Ieşi din spital înţelegând că aşa ceva nu se face.

Gennie apare însoţită de Sylvia şi propune să desfacem bagajele. Suntem de acord şi ne conduce spre camerele noastre. Văd că a mea are pe pat o plapumă groasă, care să apere de frigul nopţii. Frumoasă încăpere.

Făcând trei drumuri până la motocicletă şi înapoi am transferat totul. Mă duc apoi la Chris în cameră ca să văd de ce are nevoie, dar e voios, o face pe adultul şi nu-i trebuie ajutor.

Îl privesc.

— Cum îţi place aici?

Zice:

— E bine, dar nu-i deloc cum ai spus tu aseară c-o să fie.

— Când?

— Chiar înainte să ne ducem la culcare. În căbănuţă.

Nu ştiu la ce se referă.

— Ai zis că aici e un loc singuratic, adaugă.

— De ce să spun *asta*?

— De unde să ştiu *eu*?

Întrebarea mea îl frustrează, aşa c-o las baltă. Trebuie să fi visat.

Când coborâm în camera de zi, simt aroma păstrăvului ce se prăjeşte la bucătărie. Într-un capăt al încăperii, DeWeese stă aplecat peste foc, cu un chibrit în mână, aprinzând nişte ziare puse sub vreascuri. Ne uităm un timp la el.

— Folosim soba asta cât e vara de lungă, zice.

— Mă mir că-i aşa de frig, îi răspund.

Chris zice şi el că-i e frig. Îl trimit să-şi iau un pulover şi să-mi aducă şi mie unul.

— E vântul de seară, spune DeWeese. Bate de pe creastă, unde-i ger de-a binelea.

Flacăra se aprinde deodată, apoi se stinge, apoi pâlpâie iar. E de la vânt, îmi spun, şi mă uit pe fereastra imensă din care e făcut un perete al camerei de zi. Dincolo de canion, în lumina asfinţitului, zăresc freamătul copacilor.

— Dar aşa-i, zice DeWeese. Ştii doar cât de frig e acolo sus. Aveai obiceiul să stai tot timpul acolo.

— Asta îmi trezeşte amintiri, spun.

Îmi vine în minte un singur crâmpei cu vânt de noapte în jurul focului, cu flăcări mai mici decât cele pe care le avem în faţă acum, adăpostit într-o vatră de pietre de vântul înălţimilor, fiindcă nu sunt copaci. Lângă foc se află ustensile de gătit şi rucsacuri, care să-l apere de vânt, şi o ploscă de metal plină cu apă adunată din zăpada ce se topeşte. Apa a trebuit adunată din timp, fiindcă pe creste zăpada încetează să se mai topească după apusul soarelui.

— Te-ai schimbat mult, zice DeWeese privindu-mă cercetător.

Expresia lui pare să întrebe dacă subiectul e sau nu interzis şi îşi dă seama, uitându-se la mine, că este.

— Dar cred că ne-am schimbat toţi, adaugă.

— Nu mai sunt deloc aceeaşi persoană, replic şi asta pare să-l facă să se simtă ceva mai uşurat, deşi – dacă ar fi conştient de adevărul literal al afirmaţiei mele – ar *fi mai puţin* uşurat. S-au întâmplat o mulţime de chestii, zic, s-au ivit lucruri pe care e important să le descâlcesc puţin, măcar în mintea mea, şi într-un fel de aceea am şi venit aici.

Se uită la mine, aşteptând să mai zic ceva, însă lângă foc îşi fac apariţia profesorul de arte şi soţia lui, aşa că o lăsăm baltă.

— Vântul şuieră de parcă o să fie furtună la noapte, zice profesorul.

— Nu prea cred, îi răspunde DeWeese.

Chris se întoarce cu puloverele şi întreabă dacă e vreo stafie în canion.

DeWeese îl priveşte amuzat.

— Nu, dar sunt lupi.

Chris se gândeşte, apoi întreabă:

— Şi ce *fac*?

— Le fac probleme fermierilor, zice DeWeese încruntându-se. Omoară viţei şi miei.

— Se iau şi după oameni?

— N-am auzit de aşa ceva, zice DeWeese, apoi – văzând că asta-l dezamăgeşte pe Chris – adaugă: Dar *ar putea*.

Păstrăvul prăjit e însoţit de pahare de Chablis din zona golfului. Ne răsfirăm pe scaune şi pe sofale, prin toată încăperea. Un perete întreg are ferestre ce dau spre canion, însă acum e întuneric şi sticla reflectă lumina focului. Căldura focului se îmbină cu căldura interioară datorată vinului şi peştelui, aşa că nu spunem prea multe, scoatem doar murmure de apreciere.

Sylvia îi atrage atenţia lui John, cu voce scăzută, asupra vaselor mari de ceramică şi vazelor ce se zăresc prin cameră.

— Le-am observat, zice John. Fantastice.

— Au fost făcute de Peter Voulkas, spune Sylvia.

— *Serios?*

— A fost studentul domnului DeWeese.

— Of, pentru numele lui Dumnezeu! Era cât pe ce să răstorn una cu piciorul.

DeWeese râde.

Mai târziu, John bolboroseşte ceva ca pentru el, ridică privirea şi anunţă:

— Gata… asta ne pune pur şi simplu capac… acum putem să mai stăm încă vreo opt ani acasă, pe Colfax Avenue 2649.

Sylvia zice pe un ton de înmormântare:

— Hai să nu vorbim despre asta.

John se uită la mine preţ de o clipă.

— Cred că oricine are prieteni care pot oferi o seară ca asta nu poate fi *complet* rău, zice şi înclină grav din cap. O să retrag toate chestiile pe care le-am gândit despre tine.

— *Toate?* întreb.

— *Unele*, cel puţin.

DeWeese şi profesorul zâmbesc şi o parte din impas trece.

După cină, îşi fac apariţia Jack şi Wylla Barsness. Alte imagini vii. Jack apare, în înregistrările memoriei, ca o persoană de treabă, care scrie şi predă engleză la facultate. Sosirea lor e urmată de cea a unui sculptor din nordul Montanei, care îşi câştigă traiul ca cioban la oi. Din felul în care îl prezintă DeWeese deduc că nu l-am mai întâlnit niciodată.

DeWeese spune că încearcă să-l convingă pe sculptor să intre în rândul profesorilor, iar eu zic: „O să încerc să-l conving să n-o facă“ şi mă aşez lângă el, dar conversaţia trenează, fiindcă sculptorul e extrem de serios şi de suspicios, asta – evident – din cauză că nu sunt artist. Se poartă de parcă aş fi un detectiv care încearcă să scoată ceva de la el şi doar când descoperă că mă ocup mult cu sudura devin în regulă. Reparatul motocicletei deschide uşi dintre cele mai stranii. Spune că şi el sudează, din aceleaşi motive ca şi mine. După ce te prinzi cum se face, sudura îţi dă un sentiment copleşitor de putere şi de control asupra metalului. Poţi să faci orice. Scoate nişte poze cu lucrări de-ale lui, păsări şi animale frumoase, cu texturi metalice unduioase, nemaiîntâlnite.

Îmi schimb locul şi stau de vorbă cu Jack şi Wylla. Jack pleacă să conducă o Catedră de engleză în Boise, Idaho. Părerea lui despre catedra de-aici pare precaută, însă negativă. Aşa şi trebuie să fie, altfel n-ar pleca. Parcă-mi amintesc că era mai degrabă un scriitor de ficţiune care preda engleză, nu un savant de extracţie academică. În cadrul catedrei exista o separare netă pe acest principiu, care în parte a produs sau cel puţin a accelerat producerea ideilor neortodoxe ale lui Phaidros, idei cum nu mai auzise nimeni, iar Jack l-a sprijinit pe Phaidros fiindcă, deşi nu înţelegea

despre ce vorbeşte exact, îşi dădea seama că e vorba despre ceva cu care un scriitor de ficţiune putea să lucreze mai bine decât cu analiza lingvistică. Separarea asta e veche. Cum e cea între artă şi istoria artei. Cineva o face, altcineva vorbeşte despre cum e făcută şi discuţia despre cum se face arta nu pare să echivaleze niciodată cu facerea ei propriu-zisă.

DeWeese aduce nişte instrucţiuni de asamblare a unui rotisor, pe care vrea să le evaluez în calitate de redactor tehnic profesionist. Şi-a petrecut o după-amiază întreagă căznindu-se să asambleze chestia aia şi vrea ca asupra instrucţiunilor să se reverse foc şi pucioasă.

Dar le citesc şi mi se par nişte instrucţiuni banale, nu izbutesc să văd ce-i în neregulă cu ele. Nu vreau să spun asta, evident, aşa că mă străduiesc din răsputeri să găsesc nod în papură. Nu prea poţi spune dacă un set de instrucţiuni e în regulă până ce nu le verifici pe aparatul sau procedura descrisă, dar văd o paginare ce împiedică cititul fără a frunzări broşura înainte şi înapoi, între text şi ilustraţie – o manieră defectuoasă de redactare. Mă iau de chichiţa asta cât de dur pot şi DeWeese mă încurajează. Chris apucă instrucţiunile să vadă la ce mă refer.

Dar în timp ce îi dau bătaie şi descriu agonia proastei interpretări pe care o poate produce proasta referenţialitate, am senzaţia că nu de asta i-a fost atât de greu lui DeWeese să înţeleagă instrucţiunile. Doar lipsa de netezime şi de continuitate a frazei l-a blocat. Nu e în stare să priceapă lucruri dacă acestea apar în stilul urât, grotesc şi cu fraze seci, specific literaturii inginereşti şi tehnice. Ştiinţa lucrează cu părţi, piese şi bucăţi de lucruri a căror continuitate este presupusă, iar DeWeese lucrează doar cu continuitatea lucrurilor, prezumând părţile, piesele şi bucăţile. Vrea de fapt să afurisesc lipsa de continuitate artistică, o chestie de care unui inginer nu i-ar păsa câtuşi de puţin. Asta are de-a face, de fapt, cu separarea clasic-romantic, cum au toate lucrurile legate de tehnologie.

Chris însă, între timp, ia broşura cu instrucţiuni şi o împătureşte într-un fel la care nu m-am gândit, făcând ilustraţiile să stea alături de text.

Verific şi eu o dată, apoi încă o dată şi din nou, simţindu-mă ca un personaj de desene animate care tocmai a păşit peste buza prăpastiei şi nu cade încă fiindcă nu şi-a dat seama că e la ananghie. Dau din cap, se lasă liniştea şi realizez că sunt la ananghie, apoi urmează râsete prelungi, cât îl bat pe Chris cu palma peste creştetul capului, în vreme ce mă prăvălesc până pe fundul canionului. Când se potolesc râsetele, zic: „Hm… oricum… “, dar hohotele izbucnesc din nou.

— Ce voiam să spun, reuşesc în cele din urmă să strecor, e că am acasă un set de instrucţiuni ce deschid noi tărâmuri pentru îmbunătăţirea lucrărilor tehnice. Încep aşa: „Asamblarea unei biciclete japoneze necesită o pace adâncă a minţii“.

Din nou râsete, însă Sylvia, Gennie şi sculptorul aruncă priviri pline de apreciere.

— E o instrucţiune *bună*, zice sculptorul.

Gennie aprobă şi ea.

— Păi, de aceea am şi pus-o deoparte, zic. La început mi-a venit să râd amintindu-mi de bicicletele pe care le-am asamblat şi, evident, de gluma neintenţionată pe seama industriei japoneze. Dar în afirmaţia aceea e multă înţelepciune.

John mă măsoară din priviri. Îl măsor şi eu. Râdem amândoi. Zice:

— Dom’ profesor o să înceapă prelegerea.

— Pacea minţii nu-i aşa de superficială de fapt, încep eu prelegerea. În ea stă totul. Reparaţiile bune o aduc, reparaţiile proaste o alungă. Ceea ce numim fiabilitatea unei maşini e doar o obiectificare a acestei păci a minţii. Testul final este întotdeauna propria seninătate. Dacă nu o ai când începi şi nu ţi-o păstrezi cât lucrezi, sunt şanse mari să-ţi transferi problemele personale asupra maşinăriei înseşi.

Se uită toţi la mine, cugetând la asta.

— E un concept neconvenţional, zic, dar raţiunea convenţională îl susţine. Obiectul material al observaţiei, bicicleta sau rotisorul, nu poate fi

bun sau rău. Moleculele sunt molecule. Nu au de respectat coduri etice în afara celor pe care li le imprimă oamenii. Testul unei maşini constă în satisfacţia pe care ţi-o oferă. Alt test nu există. Dacă maşinăria produce linişte, e bună. Dacă te tulbură, e rea, până ce ori maşinăria ori mintea ta se schimbă. Testul maşinii e întotdeauna propria ta minte. Nu există alt test.

— Dar dacă maşinăria nu merge bine şi eu mă simt liniştit cu asta? întreabă DeWeese.

Râsete.

— Asta e autocontradictoriu. Dacă *chiar* nu-ţi pasă, n-o să *ştii* că e în neregulă. N-o să-ţi treacă niciodată prin cap gândul ăsta. Faptul de a declara că ceva nu merge e o formă de a-ţi păsa, zic şi adaug: E mai obişnuit să te simţi neliniştit când ceva merge bine, şi cred că aşa stau lucrurile şi aici. Acum, dacă-ţi faci griji, nu e în regulă. Asta înseamnă că verificarea n-a fost făcută cu destulă atenţie. În orice situaţie industrială, un agregat care nu e verificat e „pe dinafară“ şi nu poate fi folosit, deşi ar putea funcţiona perfect. Grija ta în ce priveşte rotisorul e acelaşi lucru. Nu ai îndeplinit cerinţa de căpătâi de-a obţine pacea minţii, fiindcă ai avut impresia că instrucţiunile sunt prea complicate şi s-ar putea să nu le înţelegi corect.

DeWeese întreabă:

— Bun, şi cum le-ai schimba ca să capăt pacea asta a minţii?

— Ar necesita mult mai mult studiu decât le-am aplicat eu acum. Povestea merge foarte în profunzime. Instrucţiunile pentru rotisor de aici încep şi se sfârşesc cu maşinăria. Dar genul de abordare la care mă gândesc nu e atât de abrupt. Ce-i cu adevărat enervant la asemenea instrucţiuni e faptul că implică existenţa unui singur fel de-a asambla rotisorul – felul *lor*. Şi presupunerea asta spulberă orice creativitate. Sunt de fapt sute de modalităţi de-a asambla rotisorul şi, când te pun să urmezi doar o cale, fără să ţi se arate problema în întregime, instrucţiunile devin

greu de urmat în aşa fel încât să nu greşeşti. Pierzi contactul cu munca. În plus, e foarte puţin probabil să-ţi fi spus, măcar, cea mai bună cale.

— Dar sunt oameni de la *fabrică*, zice John.

— Şi *eu* sunt de la fabrică, zic, şi *ştiu* cum se pun laolaltă instrucţiunile astea. Te duci la linia de asamblare cu un reportofon şi maistrul te trimite să vorbeşti cu tipul de care are cel mai puţin nevoie, cel mai mare nătărău pe care-l are în echipă, şi ce-ţi spune ăla… sunt instrucţiunile. Tipul de-alături ar fi putut să-ţi zică ceva complet diferit şi probabil mai bine, dar e prea ocupat.

Par cu toţii surprinşi.

— Ar fi trebuit să ştiu asta, zice DeWeese.

— E vorba despre format, spun. Nici un scriitor nu poate să-l redea sută la sută clar. Tehnologia presupune că există un singur fel corect de-a face lucrurile, însă niciodată nu-i aşa. Şi când presupui că există doar o cale corectă, *evident* că instrucţiunile încep şi se termină exclusiv cu rotisorul. Dar, dacă ar trebui să alegi între o infinitate de feluri de a-l asambla, ar trebui să te gândeşti la relaţia maşinăriei cu tine şi la relaţia maşinăriei şi a ta cu restul lumii, fiindcă selecţia dintre atâtea variante, *arta* acestei munci depinde la fel de mult de mintea şi spiritul tău cât de materia agregatului. De aceea ai nevoie de pacea minţii.

Ideea, de fapt, nu-i chiar aşa de ciudată, continui. Uitaţi-vă la un muncitor neexperimentat sau prost şi comparaţi-i expresia cu cea a unui meşteşugar a cărui muncă ştiţi că e excelentă şi veţi vedea diferenţa. Meşteşugarul nu respectă nici un cuvinţel din instrucţiuni. Ia decizii pe parcurs. Tocmai de aceea va fi atent şi absorbit de ce face, chiar dacă nu-şi impune să fie astfel. Mişcările sale şi ale maşinăriei sunt în armonie. Nu urmează un set de reguli scrise, fiindcă natura materialului aflat în mâinile sale îi determină gândurile şi mişcările, lucru ce schimbă simultan natura materialului. Materialul şi gândurile se schimbă împreună, într-o serie

progresivă de modificări, până ce mintea îşi găseşte pacea şi materialul se află în cea mai bună stare.

— Parcă ar fi artă, zice profesorul.

— Păi *este*. Divorţul ăsta al artei de tehnologie e absolut nenatural. Numai că durează de atâta vreme, că trebuie să fii arheolog ca să afli pe unde s-au separat. Asamblarea rotisorului este de fapt o ramură a sculpturii de mult pierdută, ce s-a îndepărtat de origini din cauza unor suceli intelectuale, de-a lungul secolelor, ce-au făcut ca simpla asociere a celor două să pară ridicolă.

Nu sunt siguri dacă glumesc sau nu.

— Adică, întreabă DeWeese, vrei să spui că, atunci când am încercat să asamblez rotisorul, îl sculptam de fapt?

— Sigur.

Reflectează la asta, zâmbind tot mai larg.

— Aş vrea să fi ştiut, zice. Izbucnesc alte râsete.

Chris spune că nu pricepe ce tot zic acolo.

— Nici o problemă, Chris, îl liniştеşte Jack Barsness, nici noi n-avem habar.

Din nou râsete.

— Eu, unul, cred c-o să mă limitez la sculptura obişnuită, zice sculptorul.

— Şi eu la pictură, zice DeWeese.

— Iar eu o să mă ţin de bătutul tobelor, face John.

— Dar tu la ce-o să rămâi? mă întreabă Chris.

— Io rămân cu pistoalele, fătul meu, îi zic. Asta-i Pravila Vestului.

Râd cu toţii de se prăpădesc şi lunga mea prelegere pare iertată. Când ai o dezbatere în cap, e tare greu să n-o abaţi asupra oamenilor nevinovaţi.

Conversaţia se sparge în grupuleţe şi-mi petrec restul timpului discutând cu Jack şi Wylla despre ce s-a mai întâmplat la Catedra de engleză.

Apoi petrecerea se termină. După ce soţii Sutherland şi Chris se duc la culcare, DeWeese îşi aminteşte totuşi de prelegerea mea. Zice grav:

— A fost interesant ce-ai spus despre instrucţiunile de asamblare a rotisorului.

Gennie, la fel de serioasă, adaugă:

— Pari să te fi gândit la chestia asta multă vreme.

— M-am gândit ani în şir la concepte care stau la baza ei, spun.

Dincolo de scaunul din faţa mea scânteile urcă pe coş, atrase de vântul de-afară, mai puternic acum.

Adaug, aproape ca pentru mine:

— Te uiţi unde te afli şi încotro mergi şi n-are niciodată sens, însă după aceea te uiţi înapoi, unde ai fost, şi pare să se contureze un tipar. Iar dacă proiectezi tiparul înaintea ta, uneori îţi iese ceva. Toată discuţia asta despre artă şi tehnologie face parte dintr-un tipar ce s-a conturat din propria mea viaţă. Reprezintă o transcendenţă din ceva ce am impresia că mulţi alţii încearcă să transcendă.

— Ce anume?

— Păi, nu-i vorba doar de artă şi tehnologie. E un soi de neaderenţă între raţiune şi sentiment. Problema cu tehnologia este că nu-i conectată într-adevăr cu chestiunile spiritului şi ale inimii. Aşa ajunge să facă, accidental şi orbeşte, lucruri neplăcute pentru care este urâtă. Până acum oamenii n-au dat mare atenţie la asta, fiindcă au fost preocupaţi mai degrabă de mâncare, haine şi adăpost pentru toată lumea, iar tehnologia le-a furnizat.

Dar acum, că au fost asigurate, urâţenia e tot mai adesea observată şi tot mai mulţi oameni se întreabă dacă trebuie să suferim pe vecie, spiritual şi estetic, pentru satisfacerea nevoilor materiale. În ultima vreme a ajuns aproape o criză naţională – mişcări antipoluare, comunităţi şi stiluri de viaţă antitehnologie, din astea.

DeWeese şi Gennie au înţeles şi ei de mult toate astea şi n-au nimic de comentat, aşa că adaug:

— Ceea ce se degajă din tiparul propriei mele vieţi este credinţa că această criză e cauzată de inadecvare, de incapacitatea diverselor forme de gândire de-a ţine pasul cu situaţia. Nu poate fi rezolvată prin mijloace raţionale, fiindcă raţionalitatea însăşi este sursa problemei. Singurii care o pot rezolva o fac la nivel personal, abandonând cu totul raţionalitatea „îngustă“ şi conducându-se exclusiv după sentimente. Precum John şi Sylvia. Şi milioane ca ei. Pare şi asta o direcţie greşită. Deci, ce încerc să spun e că soluţia problemei nu este să-ţi abandonezi raţionalitatea, ci să extinzi natura raţionalităţii pentru a ajunge capabilă să formuleze o soluţie.

— Parcă nu înţeleg ce vrei să spui, zice Gennie.

— Păi, e o operaţiune care merge în buclă. E analogă cu blocajul lui sir Isaac Newton când a vrut să rezolve problema ratelor instantanee de schimbare. La vremea lui era iraţional să te gândeşti că ceva s-ar putea schimba într-o durată de timp egală cu zero. Şi totuşi e aproape necesar, matematic, să lucrezi cu alte cantităţi zero, precum puncte în spaţiu şi timp ce nu păreau nimănui iraţionale, deşi în realitate nu-i nici o diferenţă. Aşadar, ce a făcut Newton a fost să declare: „Vom *presupune* că există un asemenea lucru precum schimbarea instantanee şi vom vedea dacă există căi de-a o determina în diverse aplicaţii“. Rezultatul presupunerii este o ramură a matematicii numită analiză matematică, pe care o foloseşte orice inginer de astăzi. Newton a *inventat* o nouă formă de raţiune. A extins raţiunea pentru a cuprinde schimbări infinitezimale şi cred că acum avem nevoie de-o expansiune similară pentru a se ocupa de urâţenia tehnologică. Problema este că expansiunea asta trebuie făcută de la rădăcini, nu de la ramuri, şi de aceea este atât de greu de văzut.

Trăim în vremuri anapoda şi cred că senzaţia asta de anapoda e produsă de inadecvarea vechilor forme de gândire la experienţe noi. Am

tot auzit spunându-se că adevărata experienţă de învăţare provine de pe urma blocajelor, unde în loc să extinzi ramurile a ceea ce ştii deja trebuie să te opreşti şi să te situezi lateral pentru o vreme, până ce dai peste ceva ce poate prelungi rădăcinile a ceea ce ştii deja. Toată lumea e familiarizată cu asta. Cred că acelaşi lucru se petrece cu civilizaţii întregi când e nevoie de întinderea rădăcinilor.

Uitaţi-vă numai la ultimii trei mii de ani şi, retrospectiv, veţi crede că observaţi tipare şi legături cauzale care au făcut lucrurile cum sunt acum. Dar dacă vă întoarceţi la sursele originare, la literatura unei epoci anume, veţi descoperi că acele cauze n-au sărit niciodată în ochi la acea vreme în care se presupune că operau. În perioadele de expansiune a rădăcinilor, lucrurile au părut mereu la fel de confuze, anapoda şi fără sens ca şi acum. Întreaga Renaştere se presupune că ar fi rezultat din zguduirea produsă de descoperirea unei lumi noi de către Columb. Oamenii au fost zgâlţâiţi. Acea întoarcere cu susul în jos e înregistrată peste tot. Nu exista nimic în viziunile despre un Pământ plat din Noul şi Vechiul Testament care să fi prevăzut aşa ceva. Şi totuşi nu putea fi negată. Singurul mod în care au putut asimila descoperirea a fost acela de-a abandona întreaga perspectivă medievală şi de-a pătrunde într-o nouă expansiune a raţiunii.

Columb a ajuns un asemenea stereotip de manual şcolar, că ne e imposibil să ni-l mai imaginăm ca pe o fiinţă care a trăit. Dar dacă încerci să ignori ceea ce ştii în prezent despre consecinţele călătoriilor sale şi să te proiectezi în acea situaţie, atunci s-ar putea ca actuala noastră explorare a Lunii să fie precum ceaiul de la ora cinci în comparaţie cu ce-a trebuit să îndure el. Explorarea Lunii nu implică o expansiune reală a rădăcinilor gândirii. Nu avem de ce să ne îndoim că formele de gândire existente sunt adecvate pentru a ne descurca. E doar o extensie de ramură a ceea ce a făcut Columb. O explorare cu adevărat nouă, una care să ni se pară azi cum i se părea lumea lui Columb, ar trebui să se desfăşoare într-o direcţie cu totul nouă.

— Ca de pildă?

— Ca de pildă tărâmul de dincolo de raţiune. Mi se pare că raţiunea zilelor noastre e analogă cu Pământul plat al medievalilor. Dacă te depărtezi prea mult de ea, se presupune că te vei prăbuşi, în nebunie. Şi oamenii se tem tare mult de asta. Cred că teama de nebunie e comparabilă cu groaza de altădată de-a cădea de pe marginea lumii. Sau cu frica de eretici. Analogia e foarte clară aici.

Dar se întâmplă că, an după an, vechiul nostru Pământ plat, cel al raţiunii convenţionale, devine tot mai puţin adecvat pentru a o scoate la capăt cu experienţele pe care le avem şi acest lucru creează tot mai des întâlnitul sentiment că lucrurile s-au dat peste cap. Drept urmare, tot mai multe persoane pătrund în zone iraţionale ale gândirii – ocultism, misticism, transe produse de droguri şi altele asemenea –, fiindcă simt inadecvarea raţiunii clasice, incapacitatea acesteia de-a se descurca cu ceea ce ei ştiu că sunt experienţe reale.

— Nu cred că înţeleg ce vrei să spui cu raţiunea *clasică*.

— Raţiunea analitică, dialectică. Raţiunea care e considerată uneori, la universitate, ca fiind corpusul complet al înţelegerii. Nu a *trebuit* să o înţelegi vreodată cu adevărat. A fost mereu falimentară când a venit vorba de arta abstractă. Arta non-reprezentativă e una din acele experienţe de bază despre care vorbeam. Unii o condamnă încă pentru că nu are „sens“. Dar nu arta e greşită aici, ci „sensul“, raţiunea clasică ce nu o poate cuprinde. Oamenii caută necontenit extinderi ale ramurilor raţiunii care să acopere noile evenimente din în artă, dar răspunsurile nu sunt *în* ramuri, ci la rădăcini.

O rafală de vânt se năpusteşte furioasă din vârful muntelui.

— Grecii antici, zic, inventatorii judecăţii raţionale clasice, ştiau că nu e cazul s-o folosească exclusiv pentru prezicerea viitorului. Ascultau vântul şi preziceau viitorul după suflarea lui. Acum pare o nebunie. Dar de ce să pară nebuni inventatorii raţiunii?

DeWeese îşi îngustează ochii.

— Cum puteau prezice viitorul după vânt?

— Nu ştiu, poate în acelaşi fel în care un pictor poate spune cum o să arate viitoarea lucrare uitându-se la pânza goală de pe şevalet. Întregul nostru sistem de cunoaştere s-a clădit pe rezultatele lor. Încă trebuie să înţelegem metodele ce au produs rezultatele respective.

Reflectez un timp, apoi zic:

— Ultima dată când am fost pe-aici am vorbit mult despre Biserica Raţiunii?

— Da, ai vorbit o groază despre asta.

— Dar am zis ceva şi despre un individ pe nume Phaidros?

— Nu.

— Cine era? întreabă Gennie.

— Un grec antic… retor… un „profesor de compunere“ al vremii. Unul dintre cei care au fost de faţă la inventarea raţiunii.

— Nu cred că ai zis ceva despre asta, nu.

— Cred că urma să zic mai încolo. Retorii Greciei antice au fost primii profesori din istoria lumii occidentale. Platon i-a beştelit în toată opera lui fiindcă avea ceva de împărţit cu ei şi, de vreme ce tot ce ştim despre retori provine aproape în întregime de la Platon, sunt unici pentru că au fost condamnaţi, pe parcursul istoriei, fără să se spună vreodată şi partea lor de poveste. Biserica Raţiunii, de care am vorbit, a fost ridicată pe mormintele lor. Când sapi adânc la temelie, dai peste fantome.

Mă uit la ceas. E trecut de două.

— E-o poveste lungă, zic.

— Ar trebui s-o scrii, spune Gennie.

Dau aprobator din cap.

— Mă gândesc la o serie de prelegeri-eseu – un soi de Chautauqua. Am tot încercat să le structurez în minte pe drum încoace… şi probabil de

aceea sunt aşa de montat pe chestiile astea. Totul e teribil de vast şi de dificil. Ca şi cum ai încerca să treci munţii ăştia pe jos.

Problema e că eseurile trebuie întotdeauna să sune ca vocea lui Dumnezeu vorbind pentru eternitate, şi nu-i deloc aşa. Oamenii ar trebui să vadă că nu-i altceva decât o persoană care vorbeşte dintr-un anumit moment în spaţiu şi timp şi într-un anumit context. N-a fost niciodată altceva, însă nu poţi clarifica asta într-un eseu.

— Dar ar trebui s-o faci oricum, zice Gennie. Fără să te strădui să-ţi iasă perfect.

— Aşa cred, îi răspund.

DeWeese întreabă:

— Are vreo legătură cu ce făceai privind „Calitatea“?

— E rezultatul direct, zic.

Îmi amintesc ceva şi mă uit la DeWeese.

— Nu m-ai sfătuit, parcă, s-o las baltă?

— Am zis că nimeni n-a reuşit să facă ce încercai tu.

— Crezi că e posibil?

— Nu ştiu. Cine ştie? zice cu o expresie de-a dreptul îngrijorată. Lumea e mai atentă în zilele astea. Mai ales copiii. Chiar ascultă… nu doar ascultă *de tine*… te ascultă *pe tine*. În asta stă toată diferenţa.

Vântul ce coboară dintre zăpezile de pe creastă şuieră prelung împrejurul casei. Devine zgomotos şi puternic, sperând parcă să ia casa pe sus, să ne ducă pe toţi departe, în neant, lăsând canionul cum era cândva, însă casa rezistă şi vântul piere iarăşi, înfrânt. Revine cu o izbitură uşoară din cealaltă parte, apoi suflă cu tărie dinspre partea noastră.

— Eu ascult încă vântul, zic, adăugând apoi: Cred că, după ce-o să plece soţii Sutherland, o să mă caţăr cu Chris sus, de unde se porneşte vântul. Cred că e vremea să arunce o privire mai atentă pe-acolo.

— Poţi să începi chiar de-aici, spune DeWeese, şi să te întorci în susul canionului. Nu-i nici un drum pe o rază de mai bine de-o sută de

kilometri.

— Atunci de-aici pornim.

Mă bucur să văd din nou, ajuns în cameră, plapuma cea groasă. S-a făcut frig bine de-acum şi-o să am nevoie de ea. Mă dezbrac iute şi mă bag sub plapumă, unde-i cald, foarte cald, şi mă gândesc îndelung la zăpezi veşnice, vânturi şi la Cristofor Columb.

15

Vreo două zile John, Sylvia, Chris şi cu mine trândăvim, stăm de vorbă, facem o excursie până la un vechi orăşel minier, apoi e vremea ca John şi Sylvia să se întoarcă acasă. Intrăm în Bozeman, dinspre canion de data asta, împreună pentru ultima oară.

Sylvia, în faţă, a întors a treia oară capul spre noi, ca să vadă, fireşte, dacă suntem în regulă. În ultimele două zile a fost foarte tăcută. Ieri mi-a aruncat o privire neliniştită, aproape înspăimântată. Îşi face prea multe griji pentru mine şi Chris.

La un bar, în Bozeman, bem un ultim rând de beri, în timp ce discut despre traseele de întoarcere cu John. Rostim apoi banalităţi amabile – cât de bine a fost şi că o să ne vedem iarăşi curând – şi e deodată foarte trist că trebuie să vorbim aşa… ca nişte cunoştinţe oarecare.

Când ieşim iarăşi în stradă, Sylvia se întoarce spre mine şi Chris, şovăie puţin, apoi zice:

— Vă descurcaţi voi, n-am nici o grijă.

— Sigur că da, îi răspund.

Din nou aceeaşi privire înspăimântată.

John a pornit motocicleta şi o aşteaptă.

— Te cred, zic.

Îmi întoarce spatele şi se suie în şa, în vreme ce John aşteaptă o ocazie să intre în trafic.

— Ne vedem, zic.

Sylvia ne priveşte iarăşi, de data asta cu o figură inexpresivă. John găseşte o breşă şi intră pe bandă. Apoi Sylvia ne face din mână, ca în filme. Chris şi cu mine îi răspundem la fel. Motocicleta lor dispare în mulţimea de maşini din afara statului, al căror şir îl privesc îndelung.

Mă uit la Chris şi el se uită la mine. Nu spune nimic.

Ne petrecem dimineaţa stând mai întâi pe o bancă din parc marcată cu DOAR PENTRU VÂRSTNICI, ne luăm de mâncare şi, la o benzinărie, schimbăm cauciucul şi înlocuim zaua de prindere a lanţului. Zaua trebuie ajustată ca să se potrivească, aşa că aşteptăm şi ne mai plimbăm un pic, îndepărtându-ne de strada principală. Ajungem la o biserică şi ne aşezăm pe iarba din faţa ei. Chris se lungeşte pe spate în iarbă şi-şi acoperă ochii cu geaca.

— Ai obosit? îl întreb.

— Nu.

În spaţiul dintre noi şi crestele munţilor se unduiesc valuri de aer cald. Un gândac cu aripi străvezii se ascunde de căldură pe după un fir de iarbă de la piciorul lui Chris. Îl urmăresc cum îşi strânge aripile, simţindu-mă tot mai moleşit. Mă întind să aţipesc, dar nu reuşesc. Mă apucă, în schimb, o stare de agitaţie. Mă ridic.

— Hai să ne plimbăm un pic, spun.

— Încotro?

— Spre şcoală.

— Bine.

Păşim pe sub copacii umbroşi, pe trotuare bine întreţinute, pe lângă case bine întreţinute. Bulevardul mă surprinde des cu recunoaşteri. Amintiri în toată legea. A umblat adesea pe străzile astea. Prelegeri. Îşi

pregătea cursurile precum peripateticii, folosind străzile pe post de academie.

L-au adus aici să predea retorica scrisului, al doilea dintre cei trei „R“. Trebuia să ţină nişte cursuri tehnice de redactare pentru avansaţi şi câteva ore de engleză la anul întâi.

— Ţii minte strada asta? îl întreb pe Chris.

Aruncă o privire în jur şi zice:

— Pe-aici treceam cu maşina să te căutăm, spune arătând undeva peste stradă. Ţin minte casa aia cu acoperiş ciudat… Cine te vedea primul căpăta un bănuţ. Apoi ne opream, urcai în spate şi nici măcar nu vorbeai cu noi.

— Cugetam adânc pe-atunci.

— Aşa zicea şi mama.

El cugeta adânc. Povara strivitoare a predatului era şi aşa neplăcută, însă cu mult mai neplăcut pentru el era faptul că înţelegea, în felul său analitic precis, că obiectul pe care îl preda era, fără îndoială, cea mai imprecisă, neanalitică şi amorfă arie din întreaga sa Biserică a Raţiunii. De asta medita atât de intens. Pentru o minte metodică, antrenată în laborator, retorica e ceva lipsit complet de speranţă. E ca o imensă Mare a Sargaselor făcută din logică ce bălteşte.

La cele mai multe cursuri de retorică pentru începători ar trebui să citeşti un mic eseu sau povestire, să discuţi cum a făcut scriitorul anumite mici lucruri ca să obţină anumite mici efecte, apoi să-ţi pui studenţii să scrie un eseu sau o povestire care să imite cele citite, pentru a vedea dacă se descurcă să facă aceleaşi mici lucruri. A încercat asta în repetate rânduri, dar n-a prins defel. Studenţii rareori realizau ceva, ca rezultat al acestei imitaţii calculate, ce aducea pe departe cu modelele pe care li le dădea. Cel mai adesea maniera lor de-a scrie se înrăutăţea. Parcă fiece regulă pe care încerca, onest, să o descopere şi să o înveţe cu ei era atât de

plină de excepţii, contradicţii, limitări şi confuzii, încât îşi dorea să nu fi formulat regula aceea deloc.

Mereu se găsea câte un student care să întrebe cum se aplica regula într-o anumită circumstanţă specială. Phaidros trebuia atunci să aleagă între o explicaţie falsă, inventată pe loc, şi calea lipsită de egoism a onestităţii. Dar ceea ce gândea de fapt era că regula fusese *adăugată* scrisului după ce scriitura fusese încheiată. Era *post hoc*, posterioară faptului, în loc să-l preceadă. Şi a ajuns să fie convins că toţi scriitorii pe care ar fi trebuit să-i imite studenţii scriau fără reguli, aşternând pe foaie ce li se părea că sună bine, revenind apoi să vadă dacă încă suna cum trebuie şi mai schimbând pe unde nu mergea. Erau unii ce păreau să fi scris din calcul, premeditat, fiindcă aşa arăta rezultatul. Dar felul ăsta de-a vedea lucrurile i se părea eronat. Avea un pic de zeamă, cum spunea cândva Gertrude Stein, doar că zeama nu curgea. Dar cum să predai ceva ce nu este premeditat? Părea o cerinţă aparent imposibilă. A început să ia textele şi să le comenteze într-un fel nepremeditat, sperând că studenţii se vor alege cu ceva din asta. N-a fost satisfăcător.

Iată clădirea, chiar în faţă. Mă crispez, cu aceeaşi senzaţie în stomac, în timp ce ne apropiem.

— Ţii minte clădirea aia?

— Acolo predai tu… dar de ce mergem acolo?

— Nu ştiu… voiam s-o văd, atâta tot.

Nu se prea vede lume prin preajmă. Păi, de unde? Acum se desfăşoară sesiunea de vară. Frontoane imense, stranii, deasupra zidăriei vechi, de un cafeniu întunecat. O clădire, de fapt, frumoasă. Singura care pare să-şi aibă locul aici. Trepte de piatră urcă până la uşi. Trepte roase de milioane de paşi.

— De ce intrăm?

— Şş. Taci din gură un pic.

Deschid uşa grea, masivă, din faţă şi intru. Înăuntru sunt alte trepte, unele uzate, de lemn. Scârţâie sub tălpi şi miros a o sută de ani de spălat şi ceruit. Mă opresc la jumătatea scării şi ciulesc urechile. Nu se aude nici un sunet.

— Ce căutăm *aici?* şopteşte Chris.

Clatin doar din cap. Aud, afară, motorul unei maşini.

— Nu-mi place aici, şopteşte Chris. Te iau *fiori*.

— Atunci du-te afară, zic.

— Hai şi tu.

— Mai încolo.

— Nu, acum.

Se uită la mine şi-şi dă seama că vreau să mai stau. Pare atât de înfricoşat, că sunt cât pe ce să mă răzgândesc, dar brusc expresia i se schimbă, se răsuceşte, aleargă pe scări în jos şi iese pe uşă înainte să-l pot urma.

Uşa masivă se închide după el. Am rămas singur. Încerc să prind vreun sunet… Ce fel de sunet?… Sunetul scos de *el*?… Ascult îndelung…

Duşumelele scârţâie rău prevestitor în vreme ce înaintez pe culoar şi scârţâitul e însoţit de gândul neliniştitor că chiar este *el*. În locul ăsta el e realitatea, iar eu – stafia. Îi zăresc preţ de o clipă mâna pe clanţa de la uşa unei săli, apoi o văd cum apasă încet clanţa şi împinge uşa, deschizând-o.

Încăperea e în aşteptare, exact cum îmi aminteam, de parcă el ar fi acum aici. El *este* acum aici. E conştient de tot ce văd. Totul sare în ochi şi vibrează de amintire.

Tablele lungi, negre-verzui din capetele sălii sunt ciobite şi au nevoie de reparaţii, cum aveau şi atunci. Creta, niciodată altceva decât nişte capete pe marginea tablei, e tot aici. Dincolo de table sunt ferestrele şi dincolo de acestea sunt munţii pe care i-a privit el, meditativ, în zilele în care studenţii aveau de scris. Se aşeza lângă calorifer, cu o bucăţică de cretă în mână, şi se uita lung spre munţi, întrerupt când şi când de câte un

student care-l întreba: „Trebuie să facem şi…?“. Se întorcea atunci şi răspundea, simţind o comuniune cum nu mai simţise nicicând. Aici era un loc în care era *receptat*… ca el însuşi. Nu cum ar fi putut sau ar fi trebuit să fie, ci ca el însuşi. Un loc receptiv… care asculta. Iar Phaidros i se oferea întru totul. Nu era o singură încăpere, ci o mie de încăperi, schimbându-se zi de zi, odată cu furtunile, zăpezile şi formele norilor pe deasupra munţilor, altfel la fiecare curs şi chiar altfel cu fiecare student. Cursurile de două ore nu erau niciodată la fel şi pentru el era un perpetuu mister ce avea să aducă următorul…

Mi-am pierdut simţul timpului, dar aud scârţâitul unor paşi pe hol. Se face tot mai puternic, apoi se opreşte la intrarea în sală. Clanţa se mişcă. Uşa se deschide. O femeie se uită înăuntru.

Are o forţă agresivă, de parcă intenţiona să surprindă pe cineva aici. Pare să aibă sub treizeci de ani şi nu-i foarte drăguţă.

— Mi s-a părut că văd pe cineva, zice. Mi s-a părut…

Pare buimăcită.

Intră în sală şi păşeşte spre mine. Acum agresivitatea pare să se fi spulberat, transformându-se încet, în uimire. Nu-i vine să-şi creadă ochilor.

— O, Doamne, zice, *tu* eşti?

N-o recunosc. Deloc.

Îmi spune pe nume şi încuviinţez din cap, sunt eu.

— Te-ai întors.

Clatin din cap.

— Doar vreo câteva minute.

Se holbează mai departe până ce devine stânjenitor. Îşi vine în sfârşit în fire şi întreabă:

— Pot să iau loc?

Felul timid în care întreabă sugerează că i-a fost, probabil, studentă.

Se aşază în primul rând de pupitre. Mâna, fără verighetă, îi tremură. Chiar *sunt* o fantomă.

E rândul ei să se simtă stânjenită.

— Cât o să stai? Nu, voiam să întreb…

Îi iau vorba din gură:

— Stau la Bob DeWeese vreo câteva zile, după aceea o să pornesc spre Vest. Aveam ceva timp de omorât prin oraş şi m-am gândit să văd cum mai arată universitatea.

— O, zice, mă bucur că ai făcut-o… s-a schimbat… toţi ne-am schimbat… aşa de mult de când ai plecat…

Încă o pauză stânjenitoare.

— Am auzit că ai stat în spital…

— Da, zic.

Din nou tăcere jenată. Ştie, probabil, de ce, dacă nu insistă. Mai ezită un pic, caută ceva de zis. Devine greu de îndurat.

— Unde predai acum? întreabă într-un târziu.

— Nu mai predau, am renunţat.

Nu-i vine a crede.

— Ai *renunţat*?

Se încruntă şi mă priveşte iar, de parcă ar vrea să verifice dacă vorbeşte cu persoana potrivită.

— Nu poţi face asta.

— Ba pot.

Clatină incredulă din cap.

— Nu *tu*!

— Ba da.

— *De ce?*

— S-a terminat cu astea pentru mine. Acum fac altceva.

Mă tot întreb cine-o fi, iar expresia ei pare la fel de nedumerită.

— Dar aşa ceva e..

Şovăie. Încearcă iar.

— E o absolută…

Dar nu duce nici acum până la capăt propoziţia.

Cuvântul ce urmează e „nebunie“. Dar s-a abţinut în ambele rânduri. Îşi dă seama, îşi muşcă buza şi pare răvăşită de gafa ei. Aş spune ceva dacă aş putea, dar nu ştiu de unde să-ncep.

Sunt pe cale să-i zic că nu o cunosc, dar se ridică şi spune: „Trebuie să plec“. Cred că-şi dă seama că nu ştiu cine e.

Se îndreaptă spre uşă, aruncă un „La revedere“ rapid şi superficial şi, după ce-o închide, paşii i se iuţesc, mai-mai că aleargă pe hol.

Aud închizându-se şi uşa din faţă a clădirii, iar sala se cufundă în aceeaşi linişte de mai înainte, dacă nu pui la socoteală vibraţia psihică lăsată în urmă de ea. Încăperea e acum complet schimbată. Conţine doar rămăşiţele prezenţei ei, iar ceea ce am venit să văd aici s-a evaporat.

Bine, îmi spun ridicându-mă iarăşi în picioare, mă bucur că am vizitat sala, dar nu cred că voi vrea s-o mai văd vreodată. Mai bine repar motociclete – am deja una care aşteaptă.

În drum spre ieşire mai deschid, compulsiv, o uşă. Acolo, pe perete, văd ceva ce-mi stârneşte fiori reci pe şira spinării.

E o pictură. N-o ţin minte, dar îmi amintesc acum că *el* a cumpărat-o şi a pus-o acolo. Şi ştiu, dintr-odată, că nu-i o pictură, ci o reproducere pe hârtie pe care a comandat-o de la New York, făcându-l pe DeWeese să se încrunte, fiindcă era o reproducere şi reproducerile *au de-a face* cu arta, dar nu sunt arta însăşi – o distincţie pe care, la vremea aceea, n-o accepta. Reproducerea însă, „Biserica Minoriţilor“ de Feininger, îl atrăgea într-un fel ce n-avea de-a face cu arta în sine, ci mai degrabă cu subiectul tabloului, un soi de catedrală gotică, creată din linii şi planuri semi-abstracte, din culori şi umbre ce păreau să reflecte viziunea pe care o purta în minte în privinţa Bisericii Raţiunii – de aceea atârnase lucrarea acolo.

Îmi amintesc totul acum. Aici a fost biroul lui. Am *găsit. Asta* e încăperea pe care am căutat-o.

Păşesc înăuntru şi, descătuşată la vederea tabloului, mă cuprinde o avalanşă de amintiri. Lumina ce cade pe reproducere vine de la o ferestruică amărâtă în zidul adiacent, prin care privea, peste vale, spre Masivul Madison, uitându-se cum coboară furtunile. A privit pe fereastra asta de-aici, către valea care mi se întinde acum mie înainte… a pornit toată povestea, toată nebunia, chiar de *aici*! Din exact punctul ăsta!

Şi uşa aceea duce spre biroul lui Sarah. Sarah! Acum îmi vine în minte. S-a ivit cu o stropitoare mică în mână, mişcându-se iute între cele două uşi, trecând dinspre coridor spre biroul ei şi zicând: „Sper că-i înveţi ceva de Calitate pe studenţii tăi“. Asta cu o voce emfatică, tărăgănată, de doamnă în anul de dinainte de pensionare pe cale să-şi ude plantele. În momentul acela a început totul. Acolo a apărut centrul cristalizării.

Cristalizare. Îmi revine, puternic, un fragment de amintire. Laboratorul. Chimie organică. Lucra cu o soluţie suprasaturată la extrem când s-a întâmplat ceva similar.

O soluţie suprasaturată e una în care punctul de saturaţie, la care nu se va mai dizolva material în plus, e depăşit. Asta se poate produce fiindcă punctul de saturaţie creşte dacă este mărită temperatura soluţiei. Când dizolvi un material la temperatură ridicată şi apoi răceşti soluţia, uneori materialul nu se cristalizează fiindcă moleculele nu ştiu cum. Au nevoie de ceva care să le declanşeze, un punct de cristalizare, un grăunte de praf ori chiar o zgârietură sau o bătaie bruscă pe recipient.

A dat să se ducă spre robinet, să răcească soluţia, dar n-a mai ajuns acolo. În faţa ochilor săi, pe când păşea, a văzut o steluţă de material cristalin cum apare în soluţie, cum creşte brusc, iradiant, până ce-a umplut întregul vas. A *văzut* cum creşte. Ceea ce înainte era doar lichid îi apărea acum ca o masă atât de solidă, încât putea întoarce vasul cu susul în jos fără să curgă nimic din el.

Acea frază, „Sper că-i înveţi ceva de Calitate pe studenţii tăi“, i-a fost spusă şi, în nici câteva luni, crescând atât de repede că aproape o *vedeai* cum creşte, a apărut o masă de gânduri enormă, întortocheată şi extrem de bine structurată, formată ca prin minune.

Nu ştiu ce i-a răspuns lui Sarah când a zis asta. Probabil nimic. În fiecare zi se tot plimba pe lângă scaunul lui, de multe ori, ca să iasă şi să intre în birou. Uneori se oprea, rostind un cuvânt sau două de scuză pentru întrerupere, alteori venea cu ceva noutăţi, iar el era obişnuit cu asta, era o parte din viaţa de la birou. Ştiu că a mai venit o dată să întrebe: „*Chiar* predai ceva de Calitate trimestrul ăsta?“, iar el a încuviinţat din cap, a ridicat o clipă privirea şi a zis: „Cu siguranţă!“, în vreme ce ea trecea tropotind grăbită. Lucra atunci la un material pentru curs şi asta îl deprima complet.

Îl deprima că textul era unul dintre cele mai raţionale disponibile pe subiectul retoricii, totuşi nu părea chiar în regulă. Mai avea şi acces la scriitori, unii membri ai catedrei sale. Îi întrebase, ascultase, vorbise cu ei şi fusese de acord cu răspunsurile lor la modul raţional, totuşi ceva nu era satisfăcător.

Textul pornea de la premisa că, dacă retorica e să fie predată la nivel universitar, ar trebui predată ca o ramură a raţiunii, nu ca o artă mistică. De aceea, pentru înţelegerea retoricii, punea accent pe stăpânirea fundamentelor raţionale ale comunicării. Se prezentau noţiuni de logică elementară, se prezentau bazele teoriei stimul-răspuns şi de la ele se forma o progresie ce ducea la înţelegerea felului în care ar fi trebuit întocmit un eseu.

În primul an de predare, Phaidros a fost destul de mulţumit de metodologia asta. Simţea că ceva nu-i tocmai în regulă, dar eroarea nu stătea în aplicarea raţiunii la retorică. Eroarea era în vechea nălucă a viselor sale – raţionalitatea însăşi. Recunoştea în ea aceeaşi neîmplinire care-l tulburase ani de-a rândul şi pentru care nu avea soluţie. Simţea, pur

şi simplu, că nici un scriitor n-a învăţat să scrie vreodată după metoda asta rigidă, obiectivă, pe puncte. Şi totuşi asta era tot ce avea raţionalitatea de oferit – altceva nu se putea face fără a deveni iraţional. Şi dacă era ceva clar în mandatul său din cadrul Bisericii Raţiunii, atunci era să fie raţional, astfel că trebuise să lase lucrurile aşa.

Câteva zile mai târziu, la o nouă trecere a lui Sarah, femeia s-a oprit şi a zis: „Mă *bucur* că predai ceva de *Calitate* în trimestrul ăsta. Nu prea o mai *face* nimeni în zilele noastre“.

„Ei bine, o fac *eu*“, a răspuns Phaidros, „şi chiar pun accent pe asta.“

„Bine!“, a zis ea şi a trecut tropăind mai departe.

S-a aplecat din nou asupra cursurilor, dar nu după mult timp cugetarea i-a fost întreruptă de amintirea remarcii stranii a lui Sarah. Ce tot zicea acolo? *Calitate? Evident* că preda Calitate. Cine n-o făcea? Şi-a văzut mai departe de notiţe.

Un alt lucru care-l deprima era retorica prescriptivă, care se presupunea că se cam învechise, dar tot mai stăruia. Era vechea chestie cu „te-am-prins-cu-adjectivul-pe-dinafară“. Scriere *corectă*, punctuaţie *corectă*, sintaxă *corectă.* Sute de reguli alunecoase pentru oameni alunecoşi. Nimeni nu putea să ţină minte toate chestiile alea şi să se concentreze asupra a ce avea de scris. Erau toate un soi de maniere elegante, ce nu derivau din vreun sentiment de bunătate, decenţă sau umanitate, ci dintr-o dorinţă egotistă a unora de-a trece drept domni şi doamne. Domnii şi doamnele ştiau să se poarte în societate, vorbeau şi scriau corect gramatical. Asta îi indica drept membri ai claselor superioare.

Totuşi, în Montana, n-aveau deloc efectul ăsta. Mai degrabă te făceau să pari un individ plin de ţâfnă de pe Coasta de Est. La catedră se cerea un minim de retorică prescriptivă, dar – ca şi alţi profesori – evita cu grijă să susţină retorica prescriptivă altfel decât prin prisma lui „se cere la facultate“.

Nu peste mult timp gândul acela s-a ivit iarăşi. *Calitate?* Era ceva iritant, chiar enervant cu întrebarea aceea? A stat să cugete, s-a tot gândit, s-a mai uitat pe geam şi iar s-a gândit. *Calitate?*

După alte patru ore era tot acolo, cu picioarele sprijinite pe lemnăria ferestrei, uitându-se fix la cerul ce se întunecase. A sunat telefonul – era soţia lui, voia să ştie ce s-a întâmplat. I-a spus că o să ajungă repede acasă, dar a uitat de asta şi de orice altceva. Abia pe la trei dimineaţa şi-a mărturisit, cu îngrijorare, că habar n-avea ce-i Calitatea asta, şi-a luat servieta şi a pornit spre casă.

Cei mai mulţi oameni ar fi uitat, în momentul ăla, de Calitate, sau ar fi lăsat-o în suspensie, fiindcă nu ducea nicăieri şi mai erau şi alte lucruri de făcut. Dar el se simţea atât de neajutorat din pricina incapacităţii de a preda ceea ce credea, că nu dădea de fapt doi bani pe ce-ar mai fi avut de făcut; a doua zi, când se trezise, dăduse ochi în ochi cu Calitatea. Dormise doar trei ore şi era atât de ostenit că, o ştia, n-ar fi putut să ţină cursurile în ziua aceea, plus că nici nu-şi completase materialele, aşa că a scris pe tablă: „Compuneţi un eseu de 350 de cuvinte în care să răspundeţi la întrebarea «Ce este *calitatea* în gândire şi vorbire»?“. S-a aşezat apoi lângă calorifer şi, în vreme ce studenţii scriau, a continuat să se gândească la calitate.

La sfârşitul cursului nimeni nu părea să fi terminat, aşa că le-a dat voie studenţilor să-şi ia lucrările acasă. Nu se mai vedea două zile cu grupa asta, ceea ce îi oferea timp să se mai gândească la întrebare. În acel interval s-a mai întâlnit cu unii studenţi pe culoare, i-a salutat din cap şi a primit, drept răspuns, priviri furioase şi înfricoşate. A ghicit că aveau aceleaşi probleme ca şi el.

Calitatea… ştii ce este, totuşi nu ştii ce este. Însă asta e contradictoriu. Dar unele lucruri *sunt* mai bune decât altele, adică au mai multă calitate. Numai că, îndată ce încerci să spui ce-i calitatea, să o separi de lucrurile care o deţin, totul face *puff*! Nu mai ai despre ce să vorbeşti. Dar dacă nu

poţi spune ce este Calitatea, cum ştii ce e, cum ştii că există măcar? Dacă nu ştie nimeni ce este, atunci e, practic, ca şi cum n-ar exista defel. Însă ea, practic, *chiar* există. Pe ce altceva s-ar baza notele la şcoală? Altfel de ce-ar plăti oamenii averi pe unele obiecte, în timp ce pe altele le aruncă la gunoi? Se vede treaba că unele lucruri sunt mai bune decât altele… dar ce înseamnă „mai bune“? Aşa că mergi în cerc fără oprire, învârţi rotiţe mentale şi nu găseşti nicăieri nimic de care să te agăţi. Ce dracu’ e şi Calitatea asta? Ce *e*?

1. După numele lui Cyril Northcote Parkinson, care a enunţat-o în 1957. Potrivit legii, cu cât un subiect de dezbatere este mai neînsemnat, cu atât o organizaţie are tendinţa de a-i acorda o atenţie mai mare (n.tr.).
2. Organizație radicală de dreapta (n.tr.).
3. Argument a cărui concluzie nu decurge din premise, comentariu irelevant la un subiect menţionat anterior (în lat., în orig.) (n.r.).

Partea a treia

16

Am dormit bine, şi eu, şi Chris, am strâns cu grijă bagajele de dimineaţă şi acum am ieşit, de vreo oră, la o plimbare pe panta muntelui. Pădurea – aici, pe fundul canionului – e mai mult de pin, dar are şi plopi tremurători şi tufişuri cu frunze late. Pereţi abrupţi se înalţă de ambele părţi. Când şi când, poteca se deschide în câte o poieniţă însorită, verde, care mărgineşte torentul din canion, dar îndată pătrunde iarăşi în umbra adâncă a pinilor. Pământul de pe potecă e acoperit cu un covor moale şi elastic de ace de pin. E foarte linişte pe-aici.

Munţi ca aceştia, călători prin munţi şi evenimente care li se întâmplă acolo există nu doar în literatura Zen, ci şi în istorisirile tuturor religiilor mari. Asocierea muntelui material cu cel spiritual, aflat între suflet şi ţelul său, e una uşor şi firesc de făcut. Precum cei din valea din spatele nostru, majoritatea oamenilor stau întreaga viaţă în faţa munţilor spirituali şi nu-i urcă niciodată, mulţumindu-se să-i asculte pe cei care au fost acolo şi să evite astfel greutăţile drumului. Unii urcă însoţiţi de ghizi experimentaţi, care ştiu traseele cel mai puţin primejdioase pe unde se poate ajunge la destinaţie. Mai sunt şi alţii care, lipsiţi de experienţă şi neîncrezători, încearcă să-şi găsească propriile trasee. Doar puţini izbutesc, însă uneori, cu voinţă, noroc şi graţie, o scot la capăt. Odată ajunşi, îşi dau seama, mai mult decât ceilalţi, că nu există un singur traseu sau o mână de trasee fixe. Sunt tot atâtea trasee câţi indivizi.

Aş vrea să vorbesc acum despre explorarea termenului de *Calitate* de către Phaidros, una pe care a văzut-o drept un traseu pe muntele spiritului. Din câte mă pot dumiri, au fost două faze.

În prima fază nu a încercat să găsească o definiţie rigidă, sistematică, a celor gândite. A fost o fază fericită, plină de împlinire şi creativă. A durat

cea mai mare parte a timpului cât a predat la şcoala aflată în valea din spatele nostru.

Faza a doua a apărut ca rezultat al criticismului intelectual normal faţă de lipsa de definiţie a lucrurilor despre care vorbea. Aici a emis afirmaţii sistematice, rigide, despre ce este Calitatea şi a înjghebat o imensă structură ierarhică a gândului pentru a le susţine. A trebuit, literalmente, să răstoarne cerul şi pământul pentru a ajunge la înţelegerea aceasta sistematică şi, când a isprăvit, i s-a părut că descoperise o explicaţie pentru existenţa şi conştiinţa noastră mai bună decât oricare de până atunci.

Dacă apăruse cu adevărat un nou traseu peste munte, cu siguranţă că era nevoie de el. De mai bine de trei secole traseele vechi, obişnuite în emisfera sa, fuseseră tocite şi aproape netezite de eroziunea naturală şi de schimbările aduse muntelui de adevărul ştiinţific. Primii căţărători găsiseră cărări aflate pe teren solid, accesibile tuturor, însă astăzi traseele vestice sunt închise toate din cauza inflexibilităţii dogmatice la schimbare. Sunt mulţi care devin ostili dacă te îndoieşti de adevărul literal al cuvintelor lui Isus sau Moise, dar e un fapt că, dacă astăzi ar apărea Isus sau Moise, fără să se prezinte, cu acelaşi mesaj transmis acum multă vreme, li s-ar pune la îndoială echilibrul mental. Nu fiindcă ce a spus Moise ori Isus ar fi neadevărat sau pentru că societatea modernă ar fi în greşeală, ci fiindcă traseul pe care au ales să transmită altora revelaţia şi-a pierdut în zilele noastre relevanţa, e incomprehensibil. „Cerurile de deasupra“ îşi cam pierd înţelesul când o conştiinţă din era spaţială întreabă: „Dar unde e «deasupra»?“. Însă faptul că vechile căi tind, datorită rigidităţii limbajului, să-şi piardă sensul obişnuit şi să devină aproape blocate nu înseamnă că muntele nu se mai află acolo. Tot acolo e şi acolo va fi atâta vreme cât există conştiinţă.

A doua fază metafizică a lui Phaidros a fost un dezastru total. Înainte ca electrozii să-i fie lipiţi de tâmple, a ajuns să piardă tot ce era tangibil:

bani, proprietate, copii; i s-au luat până şi drepturile cetăţeneşti prin decizia curţii. Nu mai rămăsese decât cu visul nebunesc şi solitar al Calităţii, harta traseului de urcat muntele, pentru care sacrificase totul. Apoi, după ataşarea electrozilor, a pierdut-o.

N-o să ştiu niciodată tot ce-a fost în capul lui pe-atunci, nici altcineva n-o să ştie. N-au mai rămas decât fragmente: rămăşiţe, notiţe împrăştiate care pot fi alăturate, dar care lasă zone uriaşe fără vreo explicaţie.

Când am dat, la început, peste resturile astea, m-am simţit ca un ţăran de pe lângă suburbiile, să zicem Atenei, care uneori, fără multă surpriză, mai descoperă în pământ, la vremea aratului, pietre ce au pe ele semne ciudate. Ştiam că erau părţi ale unei concepţii mai cuprinzătoare ce existase în trecut, dar era mult peste capacitatea mea de înţelegere. Am evitat, mai întâi, fragmentele, nu le-am dat atenţie fiindcă ştiam că pietrele astea produseseră nişte scandaluri şi încercam să evit aşa ceva. Dar vedeam chiar şi atunci că erau bucăţi ale unei structuri imense a gândului, care – într-un fel nelămurit – îmi stârneau curiozitatea.

Mai târziu, când mi-a sporit încrederea că sunt imun la nenorocirea lui, am început să mă interesez de acest moloz mental într-un fel mai pozitiv şi să pun pe hârtie crâmpeiele în manieră amorfă, adică fără să mă opresc asupra formei, în ordinea în care mi le aminteam. Multe dintre aceste afirmaţii amorfe mi-au fost furnizate de prieteni. S-au adunat deja cu miile şi, cu toate că doar o mică parte încap în această dezbatere, dezbaterea se bazează, cu siguranţă, pe ele.

Probabil că nici nu se apropie de ce-a gândit el. Când încerc să recreez un întreg model de gândire deducându-l din fragmente, n-am cum să fiu ferit de erori şi de inconsistenţe descurajante, pentru care trebuie să cer o oarecare indulgenţă. În multe situaţii fragmentele sunt ambigue; se pot trage mai multe concluzii pe seama lor. Dacă e ceva greşit, sunt şanse mari ca eroarea să nu se afle în ce-a gândit el, ci în reconstrucţia mea. Mai târziu se poate găsi o reconstrucţie ceva mai bună.

Un fâlfâit de aripi şi potârnichea dispare printre copaci.

— Ai văzut-o? zice Chris.

— Da.

— Ce era?

— O potârniche.

— De unde ştii?

— Se leagănă înainte şi-napoi când zboară, zic fără să fiu sigur, dar sună corect. Şi se ţin aproape de pământ.

— Aha, zice Chris şi ne continuăm drumeţia.

Razele soarelui creează, printre crengile pinilor, un efect de catedrală.

Aş vrea să încep, azi, cu prima fază a călătoriei sale pe tărâmul Calităţii, cea non-metafizică: o să fie plăcut. E înviorător să-ţi începi păcut călătoriile, chiar şi când ştii că n-o să se termine la fel. Folosind notiţele sale pentru cursuri ca material de referinţă, vreau să reconstruiesc felul în care Calitatea a devenit un concept funcţional pentru el în predarea retoricii. A doua fază, cea metafizică, a fost întortocheată şi speculativă, însă faza primă, în care s-a mulţumit să predea retorică, pare să fi fost solidă şi pragmatică, meritând probabil să fie judecată după meritele proprii, independent de faza a doua.

Pornise un proces de inovare major. Începea să aibă probleme cu studenţii, care nu aveau nimic de spus. La început crezuse că muţenia se datora lenei, dar a devenit clar că nu era asta cauza. Pur şi simplu nu le trecea nimic prin cap.

Printre ei era şi o studentă, cu ochelari cu lentile groase, care voia să scrie un eseu de cinci sute de cuvinte despre Statele Unite. Phaidros era obişnuit cu sentimentele „adânci“ care provin din asemenea lucrări şi, fără a fi dispreţuitor, i-a sugerat să se restrângă doar la oraşul Bozeman.

La termenul de predare al lucrării încă n-o terminase şi era destul de supărată. Încercase din răsputeri, dar nu-i venise în minte nimic de spus şi gata.

Deja vorbise despre ea cu profesori care-o ştiau şi aceştia îi confirmaseră impresia. Era foarte serioasă, disciplinată şi muncitoare, dar extrem de opacă. N-avea în ea nici pic de creativitate. Ochii, pe sub lentilele groase, erau cei ai unei maniace a rutinei. Nu încerca să-l tragă pe sfoară, ci pur şi simplu nu se putuse gândi la nimic şi acum era supărată că nu fusese în stare să facă cum i se ceruse.

L-a blocat. Acum *el* nu se putea gândi la nimic de spus. A urmat o tăcere, apoi o replică neobişnuită: „Restrânge subiectul la *strada mare* din Bozeman“. A fost un moment de iluminare.

Studenta a aprobat îndatoritoare şi a ieşit. Dar chiar înainte de următorul curs s-a întors, cu *adevărat* la ananghie, cu ochii în lacrimi – se vedea că tulburarea o ţinea de ceva timp. Tot nu se putea gândi la ce-ar fi de spus, şi nu pricepea de ce, dacă nu se putuse gândi la ceva de spus despre *întregul* Bozeman, ar fi trebuit să fie în stare să se gândească la ceva de spus referitor la o singură stradă.

Phaidros s-a înfuriat. „Nu te *uiţi*!“, a zis. I-a revenit în minte propria exmatriculare de la universitate, pentru că avusese *prea multe* de spus. Pentru fiecare fapt există o *infinitate* de ipoteze. Cu cât te *uiţi* mai mult, cu atât vezi mai multe. Ea nu se uita cu adevărat şi totuşi părea să nu priceapă asta.

I-a spus mânios: „Restrânge-te la *faţada* unei clădiri de pe strada mare din Bozeman. Opera. Începe cu prima cărămidă din stânga sus“. Ochii studentei, pe sub lentilele groase, s-au făcut mari.

La următorul curs a intrat în sală cu o privire buimacă şi i-a întins eseul de cinci sute de cuvinte despre faţada clădirii Operei de pe strada principală din Bozeman, Montana. „M-am aşezat la dugheana cu hamburgeri de peste drum“, a zis studenta, „şi am început să scriu despre

prima cărămidă, apoi despre a doua, şi deja la a treia nu mă mai puteam opri. Au crezut că sunt nebună, au făcut glume pe seama mea, dar am scris totul aici. Şi nu înţeleg cum.“

Nici el nu înţelegea, dar s-a gândit la asta străbătând oraşul în lungi plimbări şi a conchis că ce-o oprise pe studentă fusese, până la urmă, acelaşi blocaj care-l paralizase pe el în prima zi ca profesor. Studenta se blocase fiindcă încercase să repete, scriind, lucruri pe care le auzise deja, la fel cum şi el, debutând ca profesor, încercase să repete lucruri pe care hotărâse deja să le spună. Nu se putuse gândi la nimic de scris despre Bozeman fiindcă nu-şi adusese aminte nimic demn de repetat. Straniu, dar nu-şi dădea seama că putea să se uite şi să vadă chiar ea, la prima mână, fără să caute mai întâi ce se spusese înainte. Restrângerea subiectului la o singură cărămidă distrusese blocajul fiindcă, neavând încotro, *trebuise* să facă ceva original, bazat pe observaţie directă.

A experimentat mai departe. La o grupă i-a pus pe toţi studenţii să scrie despre buricul degetului mare. La începutul orei i-au aruncat cu toţii priviri intrigate, dar toată lumea a scris şi n-a mai avut parte de plângeri de genul „Nu-i nimic de zis“.

La alt curs a înlocuit degetul cu o monedă şi a obţinut, după o oră, câte o lucrare de la fiecare student. La fel şi cu alte grupe. Cineva l-a întrebat: „Trebuie să scriem despre ambele feţe?“. Odată obişnuiţi cu ideea de-a vedea totul ei înşişi, îşi dădeau seama totodată că nu exista limită nici în privinţa cantităţii celor spuse. Exerciţiul era şi o sarcină menită să le sporească încrederea, fiindcă ce scriau, deşi aparent trivial, venea totuşi din gândirea lor proprie şi nu din mimarea gândirii altcuiva. Grupele unde a folosit metoda monedei s-au dovedit a fi mai puţin încăpăţânate şi mai interesate.

A conchis, ca rezultat al experimentelor, că imitaţia era răul adevărat ce trebuia distrus înainte de-a începe orice predare a retoricii. Copiii mici

n-o aveau. Părea să se instaleze mai târziu, posibil ca rezultat al şcolii înseşi.

Părea să sune bine şi, cu cât se gândea la asta mai mult, cu atât mai bine suna. Şcolile te învaţă să imiţi. Dacă nu imiţi ce vrea profesorul, capeţi note proaste. Aici, la facultate, lucrurile se mai complicau, evident; trebuia să-ţi imiţi profesorul în aşa fel încât să fie convins că nu imiţi, ci interiorizezi esenţa celor predate şi continui pe drumul tău. Asta îţi aducea note de zece. Originalitatea, pe de altă parte, putea să-ţi aducă orice notă, de la patru la zece. Întregul sistem de notare părea să fie împotriva ei.

A discutat cu un profesor de psihologie cu care era vecin, un profesor extrem de imaginativ, care i-a spus: „Bun. Elimină întregul sistem de grade şi note, atunci o să obţii educaţie adevărată“.

Phaidros s-a gândit la asta şi, câteva săptămâni mai târziu, când o studentă foarte bună n-a avut nici o idee pentru un referat, încă îi stăruia în minte, aşa că i-a oferit ei ideea, pentru lucrare. Subiectul nu i-a plăcut la început fetei, dar a fost de acord să-l trateze.

În nici o săptămână a ajuns să vorbească cu toată lumea despre lucrare, iar în două a pus cap la cap un material superb. Colegii, în faţa cărora l-a citit, nu aveau totuşi avantajul a două săptămâni petrecute cu gândul la subiect şi au fost cam ostili la ideea eliminării notelor şi gradelor. Dar asta nu a împiedicat-o defel. Tonul ei a căpătat nuanţe de fervoare religioasă, ca în vremuri de mult trecute. I-a implorat pe ceilalţi studenţi să *asculte*, să înţeleagă că aşa era cu adevărat *bine.* „Nu spun asta pentru *el*“, a zis aruncând o privire spre Phaidros, „o spun pentru *voi.*“

Tonul ei rugător şi fervoarea religioasă l-au impresionat profund, împreună cu faptul că examenul de admitere o plasase între primii din grupă. În trimestrul următor, la predarea „retoricii persuasive“, a folosit subiectul notelor ca „demonstrator“, prin fragmente de scriere persuasivă pe care le compunea singur, zi de zi, în faţa şi cu ajutorul studenţilor.

A folosit demonstratorul pentru a evita să vorbească în termeni precum principii ale compoziţiei, în privinţa cărora avea dubii serioase. Simţea că, prin expunerea grupei de studenţi la frazele proprii, pe măsură ce le aşternea pe hârtie, cu tot cu incoerenţe, blocaje şi ştersături, oferea o imagine mai cinstită a ceea ce era scrisul decât dacă ar fi petrecut timpul căutând prostioare prin textele scrise de studenţi sau prezentând, întru admiraţie şi emulaţie, operele finale ale maeştrilor. De data asta a dezvoltat argumentul că întregul sistem de notare şi evaluare academică ar trebui eliminat şi, pentru a face din asta ceva care să implice cu adevărat studenţii în ceea ce auzeau, a renunţat să pună note pe parcursul trimestrului.

Zăpada se poate vedea acum în susul crestelor. Dar ar dura multe zile să mergi pe jos până acolo. Stâncile din josul pantei sunt prea abrupte pentru suit pieptiş, mai ales cu bagajul nostru voluminos, iar Chris e prea mic pentru chestii cu frânghii şi pitoane. Trebuie să trecem de creasta împădurită pe care suntem acum, să pătrundem în alt canion, să-l traversăm până la un capăt şi să revenim într-un unghi mai înălţat de-a lungul crestei. Trei zile de mers întins până la linia zăpezii. Patru zile, mai relaxat. Dacă nu ne întoarcem într-a noua zi, DeWeese o să înceapă să ne caute.

Ne oprim să ne odihnim, ne aşezăm pe jos, agăţându-ne de câte un copac ca să nu alunecăm pe spate din cauza rucsacurilor grele. După un timp întind mâna peste umăr, scot maceta de deasupra rucsacului meu şi i-o întind lui Chris.

— Vezi plopii ăia doi de acolo? Ăia drepţi, de pe margine? zic şi îi arăt cu degetul. Taie-i cam la treizeci de centimetri de pământ.

— De ce?

— O să ne trebuiască mai târziu să ne facem toiege de drumeţie şi beţe pentru cort.

Chris ia maceta, dă să se ridice, dar se aşază la loc.

— Taie-i tu, zice.

Iau deci maceta şi mă duc să tai trunchiurile. Se taie frumos, dintr-o lovitură, în afara ultimei fâşii de coajă, pe care o rup cu vârful încârligat al macetei. Ai nevoie – sus, între grohotişuri – de beţe ca să-ţi menţii echilibrul, iar pinii de deasupra nu-s buni pentru aşa ceva şi ăştia par să fie ultimii plopi din zonă. Mă cam deranjează, totuşi, felul în care s-a ferit Chris de muncă. Nu-i un semn bun în munţi.

Facem un popas scurt şi apoi continuăm. O să ne ia ceva să ne obişnuim cu povara echipamentului. A apărut o reacţie negativă la greutate. Pe măsură ce urcăm, povara o să se facă tot mai uşoară…

Argumentaţia lui Phaidros pentru abolirea sistemului de note şi grade a produs perplexitate sau reacţii negative, la început, doar câtorva studenţi, de vreme ce, la prima vedere, părea să ducă la distrugerea întregului sistem universitar. O studentă a formulat nedumerirea astfel, zicând cu deplină candoare: „Sigur că nu putem elimina notele şi gradele academice! Că doar pentru asta suntem aici, până la urmă“.

Ce spunea ea era adevărul gol-goluţ. Ideea că majoritatea studenţilor urmează o facultate pentru a obţine o educaţie, independent de note şi grade, e o mică ipocrizie pe care nimeni nu se grăbeşte s-o dea în vileag. Mai sunt şi studenţi care vor educaţie, însă rutina şi natura mecanică a instituţiei îi convertesc iute la o atitudine mai puţin idealistă.

Exemplul dat era un argument ce susţinea că eliminarea notelor ar distruge ipocrizia respectivă. În loc să se ocupe cu generalităţi, se ocupa cu cariera unui student imaginar, mai mult sau mai puţin tipic, adaptat întru totul să lucreze pentru note şi nu pentru cunoaşterea pe care ar fi trebuit să o reprezinte notele.

Un asemenea student, era ipoteza exemplificată, ar merge la primul curs, ar obţine prima temă şi s-ar apuca s-o facă, din obişnuinţă. S-ar

putea să se ducă şi la al doilea, şi la al treilea curs. Dar în cele din urmă noutatea cursului s-ar eroda şi, fiindcă viaţa academică nu e singura parte a vieţii sale, presiunea altor obligaţii sau dorinţe ar crea circumstanţe în care n-ar reuşi să-şi mai realizeze obligaţiile didactice.

De vreme ce n-ar mai exista note sau sistem de evaluare, nu ar fi penalizat pentru asta. Următoarele cursuri, care presupun că a învăţat deja materia parcursă, s-ar putea să fie totuşi ceva mai greu de priceput, iar această dificultate, la rându-i, i-ar putea slăbi interesul până într-atât, încât şi următoarea temă, care tot grea i se va părea, va trebui abandonată. Şi din nou fără penalizări.

Cu timpul, înţelegerea tot mai slabă a materiei cursurilor va face să-i fie tot mai greu să se concentreze la cursuri. Până la urmă îşi va da seama că nu prea învaţă cine ştie ce; presat de obligaţiile externe, nu va mai învăţa, se va simţi vinovat din pricina asta şi nu va mai frecventa şcoala. Din nou, fără nici o penalizare.

Dar ce s-ar întâmpla? Studentul, fără să-i poarte nimeni ranchiună, va ajunge să se pice singur la examene. Bun! Asta ar trebui să se întâmple. Nu era aici pentru educaţie şi, de fapt, nu prea avea treabă cu locul ăsta. Se salvează astfel bani şi efort, fără vreun stigmat al eşecului şi distrugerii care să-l bântuie o viaţă întreagă. Nu se produc rupturi iremediabile.

Problema studentului din exemplu era mentalitatea de sclav, care-i fusese inculcată de ani de pedepse şi recompense, o mentalitate de cal de povară de genul „Dacă nu mă baţi cu biciul, nu muncesc“. Nu-l bătuse nimeni cu biciul, deci nu muncise. Iar căruţa civilizaţiei, la care se presupune că ar fi trebuit să tragă, urma să se urnească ceva mai încet fără el.

Asta e o tragedie, totuşi, doar dacă presupui că această căruţă a civilizaţiei, „sistemul“, e trasă de cai de povară. Acesta e un punct de vedere obişnuit, cu accent pe vocaţie, pe „loc“, dar nu e şi atitudinea Bisericii.

Atitudinea Bisericii e că civilizaţia ori „sistemul“ ori „societatea“ ori cum vrei să-i mai spui e cel mai bine slujită de oameni liberi, nu de animale de povară. Scopul abolirii notelor şi evaluărilor academice nu este de a pedepsi animalele de povară, ci de a produce un mediu în care un asemenea animal să se transforme într-un om liber.

Ipoteticul student, rămas tot cal de povară, o să mai stăruie prin zonă o vreme. O să capete un alt soi de educaţie, la fel de valoroasă ca şi cea pe care a abandonat-o, în ceea ce se numeşte „şcoala vieţii“. În loc să risipească bani şi timp în calitate de animal de povară cu statut ridicat, o să fie nevoit acum să-şi ia o slujbă mai modestă, poate de mecanic. De fapt, statutul său *real* ar creşte. Ar contribui şi el cu ceva. Poate că asta o să facă tot restul vieţii. Poate că şi-a găsit locul. Dar nu te baza pe asta.

Cu timpul – şase luni ori poate cinci ani – ar putea, uşurel, să se instaleze o schimbare. Ar ajunge tot mai puţin satisfăcut de munca prostească, repetitivă, de zi cu zi. Inteligenţa sa creativă, blocată de prea multă teorie şi de prea multe note, se va trezi acum ca reacţie la plictiseala din atelier. Mii de ore de probleme mecanice frustrante l-au şi făcut, între timp, mai interesat de concepţia maşinăriilor. I-ar plăcea să inventeze el însuşi maşinării. Ar încerca să modifice nişte motoare, ar avea succes, ar căuta să aibă şi mai mult succes, dar s-ar simţi blocat de lipsa informaţiilor teoretice. Ar descoperi că, unde înainte se simţea stupid din cauza lipsei de interes pentru informaţia teoretică, a găsit acum o suită de informaţii teoretice care l-ar face să respecte mult, să zicem, ingineria mecanică..

Aşa că s-ar întoarce la şcoala noastră fără note şi diplome, dar cu o diferenţă. N-ar mai fi o persoană motivată de note, ci una motivată de cunoaştere. N-ar mai avea nevoie să fie împins de la spate ca să înveţe. Impulsul ar fi interior. Ar deveni un om liber. Nu i-ar trebui prea multă disciplină care să-l direcţioneze. De fapt, dacă profesorii săi nu şi-ar face bine treaba, ar exista şanse mari să-i direcţioneze el *pe ei* punând întrebări

nepoliticoase. Ar fi acolo ca să înveţe ceva, ar plăti ca să înveţe ceva, aşa că ar face bine, cu toţii, să-l înveţe.

Motivaţia de acest gen, odată ce prinde, e o forţă feroce, iar în instituţia fără note şi grade academice unde s-ar găsi studentul nostru nu i-ar mai ajunge informaţiile banale despre inginerie. În sfera lui de interes ar intra fizica şi matematica, fiindcă ar vedea că are nevoie de ele. Se va preocupa şi de metalurgie şi de electricitate. Şi, în procesul de maturare intelectuală datorat studiilor abstracte, ar fi foarte probabil să facă legătura şi cu alte zone teoretice care nu sunt direct legate de maşinării, dar au devenit o parte a unui ţel mai nou şi mai cuprinzător. Acest ţel mai cuprinzător n-ar fi imitaţia de educaţie furnizată în zilele noastre de universitate, edulcorată şi ascunsă după note şi diplome, care lasă impresia că s-ar întâmpla ceva când, de fapt, nu se întâmplă nimic. Ar fi adevărata chestie.

Acesta era exemplul dat de Phaidros, argumentaţia sa nepopulară, şi a lucrat la ea cât a fost trimestrul de lung, construind-o şi modificând-o, disputând-o, apărând-o. Lucrările din timpul trimestrului urmau să se întoarcă la studenţi însoţite de observaţii, dar fără note, deşi notele erau trecute într-un caiet.

Cum am spus, la început toată lumea a fost cam buimăcită. Majoritatea şi-au închipuit probabil că se pricopsiseră cu un idealist care credea că eliminarea notelor i-ar fi făcut mai fericiţi, determinându-i astfel să muncească mai mult, când de fapt era evident că, fără note, toată lumea avea pur şi simplu să se lase pe tânjală. Mulţi dintre studenţii cu note de zece în trimestrele precedente au fost la început furioşi şi dispreţuitori, însă – datorită autodisciplinei – şi-au făcut oricum treaba. Studenţii de opt şi de nouă au sărit peste unele teme sau le-au făcut de mântuială. Mulţi dintre studenţii de şapte şi şase nici n-au mai dat pe la cursuri. În momentul ăsta a fost întrebat de un alt profesor ce are de gând să facă în privinţa acestei lipse de reacţie.

„O să aştept mai mult ca ei“, i-a răspuns.

Lipsa lui de asprime i-a uimit mai întâi pe studenţi, apoi i-a făcut bănuitori. Unii au început să pună întrebări sarcastice. Întrebările au primit răspunsuri blânde, iar cursurile şi prelegerile au urmat acelaşi cadru, doar că fără note.

Apoi s-a întâmplat ceva, un fenomen la care sperase. În timpul celei de-a treia sau a patra săptămâni unii dintre studenţii fruntaşi au început să se agite, să prezinte lucrări extrem de bine concepute şi să rămână după curs să pună întrebări prin care încercau să desluşească dacă se descurcă bine sau nu. Studenţii de opt şi de nouă au băgat de seamă fenomenul, au început să se străduie şi ei să-şi crească nivelul lucrărilor. Studenţii mai de la coadă au început să apară la cursuri doar ca să vadă ce se mai întâmplă.

Pe la mijlocul trimestrului a avut loc un fenomen la care Phaidros sperase şi mai mult încă. Studenţii de zece au scăpat de agitaţie şi au început să participe la toate activităţile cu o camaraderie neobişnuită într-o grupă care primea note. Atunci studenţii de opt şi nouă au intrat în panică şi au apărut cu lucrări ce păreau rodul unei munci chinuitoare. Studenţii codaşi au predat lucrări satisfăcătoare.

În ultimele săptămâni ale trimestrului, o perioadă când, de obicei, toată lumea ştie cam ce calificativ o să primească şi nu face decât să zacă pe jumătate adormită, Phaidros avea parte de o prezenţă la curs care i-a făcut pe alţi profesori să ia aminte. Studenţii de mijloc se alăturaseră studenţilor buni în discuţii prietenoase, libere, care făceau orele de curs să semene cu o serată de succes. Doar studenţii codaşi stăteau în bănci încremeniţi, cuprinşi de panică interioară.

Fenomenul relaxării şi prieteniei a fost mai târziu explicat de doi dintre studenţi, care i-au spus aşa: „Ne-am întâlnit mai mulţi şi în afara cursurilor, ca să căutăm o cale să batem sistemul ăsta. Am decis cu toţii că cea mai bună cale era să presupui că o să pici oricum şi să continui să te

strădui cum poţi. Atunci începi să te relaxezi. Altfel poţi să-ţi ieşi din minţi!“.

Studenţii au adăugat că, odată ce te obişnuieşti cu metoda asta, nu-i aşa de rea, dar au subliniat că obişnuirea n-a fost lucru uşor.

La sfârşitul trimestrului, studenţilor li s-a cerut să scrie un eseu în care să evalueze metoda lui Phaidros. Nici unul nu ştia, în momentul scrierii sale, care avea să-i fie nota finală. Cincizeci şi patru la sută s-au declarat împotrivă. Treizeci şi şapte la sută au fost pentru. Nouă la sută au rămas neutri.

Conform sistemului „votul şi omul“, reieşea că lipsa notelor era foarte nepopulară. Majoritatea studenţilor voiau, se vedea clar, să primească note ca înainte. Dar când Phaidros a analizat ponderea răspunsurilor, comparându-le cu notele studenţilor trecute în caietul lui – care note nu se diferenţiau prea mult de cele ale unor grupe de dinainte şi de cele primite la examenul de admitere –, a descoperit o altă poveste. Studenţii buni se arătau în favoarea sistemului, în proporţie de două treimi. Cei de mijloc erau împărţiţi jumătate-jumătate. Iar studenţii codaşi se opuneau *în unanimitate*!

Acest rezultat surprinzător confirma o bănuială pe care o avusese de mult: că studenţii cei mai capabili şi dedicaţi erau *cel mai puţin* dornici să primească note, posibil pentru că materia de la curs îi interesa mai mult, în vreme ce studenţii mai puţin capabili sau mai leneşi *îşi doreau* notele, posibil pentru că notele îi informau dacă se descurcă sau nu.

Cum spunea DeWeese, dacă o apuci de-aici drept spre sud, poţi merge şi o sută douăzeci de kilometri doar prin păduri şi zăpezi, fără să dai măcar o dată peste un drum, deşi spre est şi vest sunt drumuri. Am aranjat în aşa fel ca, dacă lucrurile merg prost, pe la sfârşitul celei de-a doua zile să fim pe lângă o şosea pe care să ne putem întoarce iute înapoi. Chris nu ştie asta şi i-ar leza spiritul aventuros de YMCA dacă i-aş spune, dar după

suficiente expediţii pe platourile montane, dorinţa de aventură se mai diminuează şi se iţesc beneficiile mai substanţiale ale reducerii riscurilor. Terenul ăsta poate fi periculos. Faci un pas greşit, unul la un milion, îţi suceşti glezna şi-ţi dai seama imediat cât de departe de civilizaţie te afli de fapt.

Canionul pare să fie frecventat rareori la înălţimea asta. După încă o oră de mers vedem că poteca a cam dispărut.

Phaidros credea că abţinerea de la notare era bună, din câte spuneau însemnările lui, dar nu-i dădea valoare ştiinţifică. Într-un adevărat experiment, păstrezi constante toate cauzele la care te poţi gândi în afară de una, apoi observi cum variază efectele datorită acelei cauze. În sala de clasă nu poţi face niciodată asta. Cunoştinţele studenţilor, atitudinea studenţilor, atitudinea profesorului se modifică mereu din tot felul de cauze, incontrolabile şi adesea necunoscute. Observatorul, într-un asemenea caz, este el însuşi una dintre cauze şi nu-şi poate evalua efectele fără a le altera. Nu a încercat, deci, să tragă vreo concluzie fermă, ci a continuat să facă ce-i plăcea.

Deplasarea de aici până la căutarea Calităţii s-a făcut din cauza unui aspect sinistru al notelor, pe care suspendarea acestora l-a scos la iveală. Notele acoperă eşecul profesorilor. Un dascăl prost poate să treacă printr-un trimestru întreg fără să lase în minţile grupei de studenţi nimic memorabil, poate să manipuleze rezultatele unui test irelevant şi să lase impresia că unii au învăţat şi alţii nu. Dar dacă notele sunt eliminate, studenţii sunt siliţi să se întrebe zi de zi ce *anume* se învaţă? Întrebările „Care e materia predată?“ „În ce scop?“, „Cum ating prelegerile şi temele pentru eseu scopul acesta?“ devin apăsătoare. Eliminarea notelor a scos la iveală un vacuum imens şi înfricoşător.

Totuşi, ce încerca Phaidros să facă? Întrebarea devenea tot mai imperativă pe măsură ce continua. Răspunsul care la început ar fi fost

corect nu mai avea acum cine ştie ce sens. Voia ca studenţii lui să devină creativi, decizând ei înşişi ce era mai bine să scrie în loc să-l întrebe întruna pe el. Adevăratul scop al renunţării la note era acela de a-i forţa să privească înăuntrul lor, în singurul loc de unde ar fi putut căpăta un răspuns adevărat.

Acum însă i se părea un nonsens. Dacă ştiau deja ce e bine şi ce e rău, n-ar fi avut nici un motiv să urmeze cursul. Prezenţa lor aici, ca studenţi, presupunea că *nu* ştiau ce e bine şi ce e rău. Asta era treaba lui de instructor – să le spună ce era bine şi ce era rău. Toată chestia cu creativitatea şi expresivitatea individuală din sala de curs era de fapt fundamental opusă ideii de universitate.

Pentru mulţi dintre studenţi, această suspendare a notării a creat o situaţie kafkiană, în care îşi dădeau seama că vor fi pedepsiţi dacă greşesc cu ceva, însă nu le spunea nimeni ce-ar fi trebuit să facă. S-au uitat înăuntrul lor şi n-au văzut nimic, s-au uitat la Phaidros şi n-au văzut nimic şi-au rămas acolo neajutoraţi, neştiind ce-i de făcut. Pustiirea era mortală. O fată a făcut o cădere nervoasă. Nu se poate să renunţi la note, să stai acolo şi să creezi un vacuum fără ţel. Trebuie să furnizezi un ţel grupei, pe care, atingându-l, să umple golul. Dar el nu făcea asta.

Nu putea. Nu se putea gândi la nici un fel în care le-ar fi putut spune către ce să se îndrepte, în strădaniile lor, pentru a nu recădea iarăşi în capcana învăţământului autoritar şi didactic. Însă cum să pui pe tablă misteriosul ţel interior al oricărei persoane creative?

În trimestrul următor a lăsat baltă ideea şi a revenit la notarea tradiţională, descurajat, confuz, simţind că avea dreptate, dar că până la urmă, cumva, totul ieşise alandala. Când în sala de curs se manifestau spontaneitatea, individualitatea şi lucrurile bune cu adevărat originale, asta se întâmpla în ciuda instrucţiei universitare, nu datorită ei. Era gata să-şi dea demisia. Să predea conformismul cuminte studenţilor nu era ce voia el să facă.

Auzise că, la Colegiul Reed din Oregon, notele nu erau comunicate decât după absolvire, aşa că a mers până acolo în vacanţa de vară, dar i s-a spus că profesorii aveau opinii divergente în privinţa valorii suspendării notelor şi că nimeni nu plesnea de bucurie în privinţa sistemului. A căpătat, pentru restul verii, o lentoare şi o dispoziţie depresivă. A plecat de multe ori în munţi cu soţia. L-a întrebat de ce era atât de tăcut mereu, dar nu i-a putut spune. Se oprise doar. Aştepta. Îi lipsea acel cristalizator de gând ce avea să solidifice brusc totul.

17

Situaţia se prezintă prost pentru Chris. O vreme a fost cu mult înaintea mea; acum s-a aşezat sub un copac şi se odihneşte. Nu se uită la mine şi după asta ştiu că e de rău.

Mă aşez lângă el şi expresia îi e distantă. Are faţa îmbujorată şi-mi dau seama că e extenuat. Stăm jos şi ascultăm vâjâitul vântului printre pini.

Ştiu că într-un târziu o să se ridice şi-o să pornească mai departe, dar *el* nu ştie asta şi se teme să înfrunte posibilitatea născută din teamă: că poate n-o să fie în stare până la urmă să urce muntele. Îmi amintesc ceva scris de Phaidros despre munţii ăştia şi-i spun asta lui Chris.

— Cu ani în urmă, îi zic, mama ta şi cu mine eram în zona de altitudine a pădurilor, nu prea departe de-aici, şi puseserăm cortul lângă un lac mărginit de-o mlaştină.

Nu ridică privirea, dar ascultă.

— Se crăpa de ziuă când am auzit zgomot de pietre căzute şi ne-am gândit că o fi vreun animal, doar că animalele nu se foiesc de obicei în felul ăsta. Am auzit apoi un plescăit în mlaştină şi am făcut amândoi ochii mari. Am ieşit încetişor din sacul de dormit, am scos revolverul din buzunarul gecii şi m-am tupilat după un copac.

Atenţia lui Chris e distrasă acum de la problemele proprii.

— Am auzit apoi un alt plescăit, am zis, şi-am crezut că or fi unii care au ieşit la călărie, dar ce să caute la ora aceea? Încă un *pleosc*! Şi un *bufnet* straşnic! Ăsta nu-i cal! Şi iar BUF-BUF! Şi acolo, în lumina slabă şi cenuşie a zorilor, venind drept spre mine prin smârcuri, am văzut cel mai mare elan din viaţa mea. Cu coarne cât un stat de om. Cel mai periculos animal de munte, în afară de ursul grizzly. Ba unii spun chiar că e mai rău.

Ochii lui Chris s-au luminat iarăşi.

— BUF-BUF! Am tras cocoşul revolverului, gândindu-mă că un 38 Special nu-i cine ştie ce pentru un elan. BUF-BUF! Nu m-a VĂZUT! BUF-BUF! Nu mă puteam feri din calea lui. Chiar pe traseul elanului era maică-ta, în sacul de dormit. BUF-BUF! Ce GIGANT! BUF-BUF! E la *zece metri*! BUF-BUF! Mă ridic şi ţintesc. BUF… BUF! Se opreşte, LA NICI TREI METRI, şi mă vede. Am potrivit cătarea revolverului între ochii lui… Stăm nemişcaţi.

Bag mâna în rucsac şi scot nişte brânză.

— Şi ce s-a mai întâmplat? întreabă Chris.

— Aşteaptă un pic, să tai nişte brânză.

Scot cuţitul de vânătoare şi ţin ambalajul brânzei astfel încât să nu ating cu degetele conţinutul. Tai o felioară şi i-o întind.

O ia.

— Şi ce s-a mai întâmplat?

Aştept până ia prima înghiţitură.

— Elanul acela mascul s-a uitat la mine, cred, vreo cinci secunde. Apoi a întors capul spre maică-ta. Apoi s-a uitat din nou la mine şi la revolverul care, practic, îi venea exact în vârful rotunjit al botului. A zâmbit şi s-a depărtat încetişor.

— Ah, face Chris, părând dezamăgit.

— De obicei, dacă-s provocaţi în felul ăsta, te atacă, zic, dar s-o fi gândit că era o dimineaţă frumoasă şi că noi eram primii veniţi, aşa că de ce să facă scandal? De aceea a şi zâmbit.

— Dar pot să *zâmbească*?

— Nu, dar aşa a părut.

Pun brânza deoparte şi adaug:

— În aceeaşi zi, mai târziu, săream din piatră în piatră coborând o pantă. Eram pe cale să aterizez pe un bolovan mare şi cafeniu, când deodată bolovanul a ţâşnit în sus şi a fugit în pădure. Era acelaşi elan… Cred că se cam săturase de noi pe ziua aia.

Îl ajut pe Chris să se pună pe picioare.

— Ai mers cam repejor, zic. Muntele se face abrupt de-acum, trebuie să mergem încet. Dacă te grăbeşti, te vlăguieşti şi, când te vlăguieşti, ameţeşti, spiritul îţi slăbeşte şi te gândeşti că gata, nu mai poţi. Mergi mai uşurel o vreme.

— Stau în spatele tău, zice.

— OK.

Ne îndepărtăm de pârâul pe care l-am urmat şi urcăm versantul canionului pe panta cea mai domoală pe care o pot găsi.

Munţii ar trebui urcaţi cu cât mai puţin efort posibil şi fără ambiţie. Realitatea naturii proprii ar trebui să stabilească viteza. Dacă te apucă energia, măreşte pasul. Dacă oboseşti, încetineşte. Muntele se urcă păstrând echilibrul între energie şi extenuare. Apoi, când nu te mai gândeşti, fiecare pas nu mai este o apropiere de final, ci un eveniment în sine. Frunza *asta* are margini în zigzag. Piatra *asta* pare desprinsă. Din locul *ăsta* zăpada e mai puţin vizibilă, deşi e mai aproape. Sunt lucruri pe care ar trebui să le observi oricum. E superficial să trăieşti doar în virtutea unui scop viitor. Poalele munţilor susţin viaţa, nu vârfurile. Aici cresc lucrurile vii.

Dar, evident, nu poţi avea poale fără vârfuri. Vârful *defineşte* poalele. Mergem deci… avem cale lungă… fără grabă… un picior după celălalt… cu o ţâră de Chautauqua pentru distracţie… Reflecţia mentală e mult mai interesantă decât televizorul – păcat că nu schimbă mai multă lume programul pe ea. Poate că li se pare neimportant ce aud acolo, dar niciodată nu-i aşa.

Există un fragment mare legat de primul curs al lui Phaidros după ce a dat tema „Ce este calitatea în gândire şi vorbire?“. Atmosfera era explozivă. Toată lumea părea frustrată şi înfuriată până peste poate de întrebare.

— De unde să ştim *noi* ce e calitatea? au zis studenţii. Ar trebui să ne spuneţi *dumneavoastră*!

Le-a zis atunci că nici el nu şi-a dat seama încă şi voia cu adevărat să ştie. Le dăduse tema pentru eseu în speranţa că cineva avea să nimerească un răspuns bun.

Asta nu a făcut decât să-i stârnească. Un vuiet indignat a zguduit încăperea. Până să se potolească zarva, a apărut un alt profesor, băgând capul pe uşă să vadă ce se întâmplă.

— Nu-i nimic, a zis Phaidros. Am dat întâmplător peste o întrebare reală şi e greu să ne revenim din şoc.

Câţiva studenţi, auzindu-l, l-au privit curioşi, iar zgomotul s-a domolit.

S-a folosit atunci de ocazie pentru a reveni, pe scurt, la tematica „Alterare şi putreziciune în Biserica Raţiunii“. Un simptom al alterării, a zis, era că studenţii se sufocau de indignare la ideea că cineva îi putea *folosi* la căutarea adevărului. Trebuia să *falsifici* căutarea, s-o *imiţi*. Era o adevărată corvoadă să îl *cauţi* cu adevărat.

Adevărul e, le-a zis, că el chiar voia să afle ce gândesc ei, nu ca să le pună o notă, ci pentru că voia să ştie pe bune.

Erau buimăciţi.

— Am stat o noapte întreagă, a zis unul.

— Îmi venea să plâng, nu mai puteam de nervi, a spus o fată.

— Trebuia să ne preveniţi, a spus un al treilea student.

— Cum să vă previn, a zis Phaidros, când habar nu aveam cum o să reacţionaţi?

Câţiva dintre buimaci l-au privit atunci cu o urmă de înţelegere. Nu se juca cu ei. Chiar voia să ştie.

Ce individ bizar.

Atunci cineva a zis:

— Dar *dumneavoastră* ce credeţi?

— Nu *ştiu*, a răspuns.

— Dar ce *credeţi*?

A făcut o pauză lungă.

— Cred că există un lucru precum Calitatea, dar că – de îndată ce încerci să-l defineşti – ceva o ia razna. Nu se poate.

Murmure de aprobare.

A continuat:

— De ce stau lucrurile aşa nu ştiu. Mă gândeam că poate o să găsesc nişte idei prin lucrările voastre. Pur şi simplu nu ştiu.

Studenţii au rămas muţi de data asta.

La alte grupe din aceeaşi zi s-a produs întru câtva aceeaşi tulburare, dar un număr de studenţi, la fiecare grupă, au oferit răspunsuri prietenoase, care îi indicau că se vorbise despre cursul lui în pauza de prânz.

Peste câteva zile a venit cu o definiţie proprie şi a scris-o pe tablă, să fie copiată pentru posteritate. Definiţia era: „Calitatea e o caracteristică a gândului şi a expresiei sale, care este recunoscută de un proces ce nu implică gândire. Fiindcă definiţiile sunt produse ale gândirii rigide, formale, calitatea nu poate fi definită“.

Faptul că „definiţia“ sa era de fapt un refuz de a defini nu a atras comentarii. Studenţii nu aveau o pregătire formală care să le spună că afirmaţia sa, din punct de vedere logic, era iraţională. Dacă nu poţi defini ceva, nu ai o cale raţională, formală, de a şti că acel ceva există. Şi nici nu poţi spune altcuiva *ce anume* este. Nu există, de fapt, nici o diferenţă la nivel formal între inabilitatea de a defini şi prostie. Când spun „Calitatea nu poate fi definită“, spun de fapt, în limbaj formal, „Sunt prost în ceea ce priveşte Calitatea“.

Din fericire studenţii nu ştiau asta. Dacă ar fi adus asemenea obiecţii, n-ar fi reuşit, la vremea aceea, să le răspundă.

Dar apoi, sub definiţia de pe tablă, a scris: „Deşi Calitatea nu poate fi definită, *ştiţi ce este Calitatea*!“, stârnind iarăşi furtuna.

— Ba nu ştim!

— Ba da, ştiţi.

— Nu, *nu* ştim!

— Ba *da*, cum să nu ştiţi! a spus.

Avea şi un material cu care să le demonstreze.

Alesese două mostre de compuneri de-ale studenţilor. Prima era o bălmăjeală de lucruri fără legătură, cu câteva idei interesante, dar care nu duceau la nimic. Cea de-a doua era o lucrare magnifică, a unui student care nu ştia nici el de ce îi ieşise atât de bine. Phaidros le-a citit pe amândouă, apoi a cerut să ridice mâna cei care credeau că prima e mai bună. S-au ridicat două mâini. A întrebat câţi o apreciau pe cea de-a doua. S-au ridicat douăzeci şi opt de mâini.

— Orice v-a făcut pe voi, majoritatea copleşitoare, să ridicaţi mâna pentru a doua lucrare este ceea ce înţeleg prin Calitate. Deci *ştiţi* ce anume este.

A urmat o lungă tăcere meditativă, pe care a lăsat-o să stăruie.

Era, intelectual vorbind, revoltător. Nu mai preda, ci îndoctrina. Înălţase un edificiu imaginar, îl definise drept dincolo de orice definiţie, le

spusese studenţilor gălăgioşi că ştiau ce este şi le demonstrase asta printr-o tehnică la fel de confuză logic ca şi termenul însuşi. Scăpase cu faţa curată fiindcă contraargumentarea logică presupune mai mult talent decât avea oricare dintre studenţi. I-a invitat să contraargumenteze şi în următoarele zile, dar n-a făcut-o nici unul. A continuat să improvizeze.

Pentru a întări ideea, cunoscută deja, că ştiau ce e Calitatea, a născocit un exerciţiu: citea patru lucrări la curs şi punea studenţii să le evalueze ierarhic, pe un petic de hârtie, în funcţie de Calitate. Făcea şi el la fel. Aduna hârtiile, trecea pe tablă rezultatele şi obţinea media generală a opiniilor. Apoi scotea la iveală propriul clasament, care era aproape întotdeauna apropiat, dacă nu identic cu media grupei. Diferenţele apăreau de obicei dacă existau două lucrări de calitate apropiată.

La început grupele de studenţi au fost încântate de acest exerciţiu, dar cu timpul s-au plictisit. Era evident ce voia să spună cu Calitatea. Era evident că şi ei ştiau asta, aşa că nu mai aveau răbdare să asculte. Întrebarea lor era acum: „Bun, ştim ce este Calitatea. Dar cum o obţinem?“.

Acum, în sfârşit, textele standard de retorică îşi aflau rostul. Principiile expuse acolo nu mai erau reguli împotriva cărora să te revolţi, nici soluţii finale în ele însele, ci doar tehnici, şmecherii pentru a produce ce conta cu adevărat şi se situa independent de tehnici – Calitatea. Ce începuse ca o abatere eretică de la retorica tradiţională se dovedise o introducere frumoasă în materie.

A pus în evidenţă aspecte ale Calităţii precum unitatea, vioiciunea, autoritatea, economia, senzitivitatea, claritatea, accentul, cursivitatea, suspansul, strălucirea, precizia, proporţia, profunzimea şi aşa mai departe; le-a păstrat pe toate definite la fel de vag ca şi Calitatea însăşi, dar le-a probat existenţa prin aceeaşi tehnică de citire în faţa clasei. Le-a arătat cum aspectul numit „unitate“, închegarea unei povestiri, poate fi îmbunătăţit printr-o tehnică numită schematizare. Autoritatea unui

argument putea fi sporită printr-o tehnică numită notă de subsol, care oferă greutate referenţială textului. Schematizarea şi notele de subsol sunt chestii standard, predate în toate clasele de compoziţie literară pentru începători, dar acum – ca procedeu de îmbunătăţire a Calităţii – aveau un scop. Iar dacă un student apărea cu o grămadă de referinţe prosteşti sau cu o structură narativă stângace care arătau că-şi făcuse mecanic tema, i se putea spune că, deşi lucrarea respecta literalmente cerinţele, nu îndeplinea ţelul Calităţii, fiind de aceea fără valoare.

Acum, ca răspuns la eterna întrebare a studentului, „Cum *fac* asta?“, care-l frustrase într-atât încât era pe punctul de a-şi da demisia, putea replica: „Nu contează câtuşi de puţin *cum* o faci! Fă-o să fie bine făcută“. Şovăielnic, studentul îşi putea întreba colegii: „Dar cum ştim dacă ceva e bun?“, însă – aproape înainte ca întrebarea să i se desprindă de pe buze – îşi dădea seama că deja primise răspunsul. De obicei, vreun coleg îi spunea: „O *vezi* şi gata“. Dacă zicea: „Nu, n-o văd“, i se replica: „Ba da. Ne-a demonstrat asta“. În cele din urmă, studentul era prins în capcana propriilor judecăţi privitoare la calitate. Şi asta, nu altceva, îl învăţa să scrie.

Până acum, Phaidros fusese presat de sistemul academic să spună ce voia el, chiar dacă ştia că asta forţează studenţii să se conformeze unor forme artificiale care le distrugeau creativitatea. Studenţii care respectau regulile erau apoi puşi la zid pentru incapacitatea de a fi creativi ori de a realiza ceva care să le reflecte standardele personale în privinţa a ceea ce e bun.

Acum depăşea faza. Inversând o regulă fundamentală, conform căreia toate lucrurile ce se predau trebuie mai întâi definite, găsise o cale să evite asta. Nu indica nici un principiu, nici o regulă a scrisului bun, nici o teorie – totuşi indica ceva, ceva foarte real, un lucru a cărui realitate nu putea fi negată. Vacuumul creat de absenţa notării se umplea acum, deodată, cu ţelul pozitiv al Calităţii, şi toate părţile se îmbinau perfect. Studenţii,

perplecşi, treceau pe la biroul lui zicând: „Altădată *uram* engleza. Acum petrec cu ea mai mult timp decât cu orice altceva“. Şi nu doar câţiva, ci mulţi. Întregul concept al Calităţii era frumos. Funcţiona. Era acel ţel misterios, individual, interior al fiecărei persoane creative pus în fine pe o tablă.

Mă întorc să văd cum se descurcă Chris. I se citeşte oboseala pe faţă. Întreb:

— Cum te simţi?

— Bine, zice, însă pe un ton sfidător.

— Ne putem opri oriunde să facem tabără.

Îmi aruncă o căutătură fioroasă şi nu mai zic nimic. Nu peste mult văd că mă ocoleşte pe pantă. Cu efort, unul chinuitor probabil, trece înainte. Continuăm să mergem.

Phaidros a ajuns atât de departe cu conceptul său de Calitate fiindcă a refuzat, deliberat, să ia în considerare altceva decât experienţa de la cursuri. Declaraţia lui Cromwell, „Nimeni nu călătoreşte mai departe decât cel ce nu ştie încotro se îndreaptă“, i se aplica în acest punct. Nu ştia încotro se îndrepta. Ştia doar că funcţiona.

Dar, după un timp, a început să se întrebe *de ce* funcţiona, mai ales că ştia deja că era ceva iraţional. De ce ar funcţiona o metodă iraţională când metodele raţionale erau atât de defectuoase? Avea o intuiţie, ce se dezvolta rapid, că lucrul peste care dăduse nu era de şagă. Rădăcinile sale erau adânci. Cât de adânci, asta nu mai ştia.

Aici a început cristalizarea despre care vorbeam. La vremea aceea unii se întrebau: „De ce-l încântă aşa de tare «calitatea» asta?“. Dar nu vedeau decât cuvântul şi contextul său retoric. Nu vedeau goana sa disperată din trecut după concepte abstracte, legate de existenţa însăşi, pe care le abandonase declarându-se înfrânt.

Dacă oricine altcineva ar fi întrebat „Ce este Calitatea?“, ar fi *fost* doar o întrebare ca oricare alta. Dar când a pus *el* întrebarea, aceasta s-a răspândit în afara lui precum undele, în toate părţile deodată, nu într-o structură ierarhică ci într-una concentrică. În mijloc, generând valurile, se afla Calitatea. Pe măsură ce aceste cercuri concentrice ale gândului se extindeau, sunt sigur că se aştepta ca fiecare să atingă ţărmul câte unui model existent de gândire, pentru a avea un fel de relaţie unitară cu aceste structuri ale gândirii. Dar ţărmul n-a fost atins până la final, presupunând că s-ar fi ivit în depărtare. Nu exista, pentru el, decât o undă de cristalizare ce se extindea continuu. Voi încerca acum să urmăresc aceste unde de cristalizare, ce constituie a doua fază a explorării calităţii, cât de bine sunt în stare.

Sus, înainte, mişcările lui Chris trădează oboseală şi nervozitate. Se împiedică, se lasă agăţat de crengi în loc să le dea deoparte.

Îmi pare rău să văd aşa ceva. O oarecare vină ar putea aparţine taberei YMCA, unde a fost două săptămâni, chiar înainte să pornim la drum. Din câte mi-a spus, făceau din experienţele în aer liber o mare chestie pentru flatat ego-urile. O dovadă a bărbăţiei, lucruri din astea. Începuse de jos, într-o grupă unde i se arătase cât de dezonorant era să se bălăcească în… păcatul originar. I se dăduse apoi voie să-şi dovedească vrednicia cu o serie lungă de realizări – înot, împletit de funii… a mai pomenit vreo zece, dar le-am uitat.

Scopurile astea egoiste îi făceau pe copiii din tabără mult mai entuziaşti, sunt sigur, dar în ultimă instanţă o asemenea motivaţie e distructivă. Orice efort destinat gloriei personale e menit să se sfârşească dezastruos. Şi preţul îl plăteam acum. Când încerci să escaladezi un munte ca să demonstrezi ce mare eşti, nu izbuteşti aproape niciodată. Iar dacă izbuteşti totuşi, e o victorie golită de sens. Ca să-ţi aperi victoria, e nevoie să te arăţi vrednic iar şi iar, în alte feluri, şi tot aşa, condus la nesfârşit de

nevoia de-a da consistenţă unei imagini false, bântuit de teama că imaginea nu-i adevărată şi că cineva o să afle. Nu asta e calea.

Phaidros a scris o scrisoare, din India, despre pelerinajul la sfântul munte Kailash, de unde izvorăşte Gangele şi unde îşi are zeul Shiva sălaşul, în creierii munţilor Himalaya, în tovărăşia unui lider spiritual şi a adepţilor săi.

El n-a ajuns pe munte. După a treia zi, epuizat, a renunţat, lăsând-i pe ceilalţi pelerini să continue fără el. Avea tăria fizică, a spus în scrisoare, dar tăria fizică nu era de-ajuns. Avea şi motivaţia intelectuală, dar nici ea n-a fost suficientă. Nu considera că se dovedise arogant, ci crezuse că pelerinajul avea să-i servească pentru a-şi lărgi experienţa *personală*, pentru a se înţelege pe *sine*. Încerca să folosească muntele în scopuri proprii, la fel şi pelerinajul. Se privea pe el însuşi ca pe-o entitate fixă, nefăcând parte din pelerinaj sau din munte. Presupunea că ceilalţi pelerini, cei care au ajuns la munte, simţeau atât de acut sfinţenia masivului sacru, încât fiecare pas era un act de devoţiune, o plecăciune făcută sfinţeniei sale. Sfinţenia muntelui, insinuată în spiritele lor, le dădea puterea de-a îndura cu mult mai multe decât era în stare să suporte el, cu toată rezistenţa lui fizică.

Pentru un ochi neantrenat, căţăratul egoist şi cel altruist pot să pară identice. Ambele soiuri de alpinişti pun un picior înaintea celuilalt. Ambele soiuri respiră la fel. Ambele se opresc când obosesc. Ambele pornesc iar după ce s-au odihnit. Dar ce diferenţă! Căţărătorul egoist e ca un instrument dezacordat. Pune jos piciorul fie prea târziu, fie prea devreme. Are şanse mari să rateze vreun peisaj încântător, cu soarele strecurându-se printre copaci. Continuă să meargă atunci când paşii greoi îi trădează oboseala. Se odihneşte în momente neobişnuite. Se uită întruna în susul potecii ca să vadă ce-l aşteaptă în faţă, deşi ştie deja ce-l aşteaptă, fiindcă s-a mai uitat cu o clipă înainte. Merge prea repede sau prea agale pentru condiţiile de pe teren, iar când vorbeşte, vorbeşte mereu despre alte

locuri, despre altceva. E aici, dar nu-i aici. Respinge ce-i aici, e nemulţumit, vrea să fie mai sus pe cărare, dar când ajunge acolo e la fel de nefericit, fiindcă *acolo* se transformă în „aici“. Ceea ce caută, ceea ce vrea el se găseşte de jur împrejurul lui, dar nu-şi doreşte asta fiindcă *este* de jur împrejurul lui. Fiecare pas al său e un efort totodată fizic şi psihic, fiindcă îşi închipuie că ţelul său este exterior şi îndepărtat.

Asta pare să fie acum problema lui Chris.

18

O întreagă ramură a filosofiei, cunoscută drept estetică, se preocupă de definirea Calităţii. Întrebarea sa de căpătâi, „Ce anume este *frumosul*?“, vine tocmai din Antichitate. Însă, pe când era student la filosofie, Phaidros respinsese violent această ramură a cunoaşterii. Aproape că se străduise să pice la cursul de estetică pe care-l urmase, singurul, şi scrisese o serie de referate ce-l atacau necruţător pe profesor şi materialele studiate. Urâse şi dispreţuise totul.

Nici un estetician anume nu-i stârnise reacţia respectivă, ci toţi laolaltă. Nu-l indigna vreun anume punct de vedere, ci ideea că de fapt Calitatea ar trebui să se subordoneze *oricărui* punct de vedere. Procesul intelectual forţa Calitatea să-i devină slujnică, o prostitua. Cred că asta era sursa furiei sale.

A scris într-o lucrare: „Esteticienii ăştia au impresia că subiectul disciplinei lor e un soi de bomboană mentolată de care au dreptul să-şi lipească buzoaiele groase; ceva ce poate fi devorat; ceva ce poate fi tranşat şi luat în linguri şi furculiţe cu remarci potrivite, delicate. Mă fac să vomit. Lucrul pe care-şi plimbă buzele e hoitul putred a ceva pe care l-au ucis cu multă vreme în urmă“.

Acum, odată cu prima etapă a procesului de cristalizare, vedea că, atunci când Calitatea e menţinută fără vreo definiţie, întregul domeniu numit estetică e spulberat… rămas fără nici un obiect… kaput. Refuzând definirea Calităţii, o scosese cu totul din procesul analitic. Dacă nu poţi defini Calitatea, n-ai cum să o subordonezi vreunei reguli intelectuale. Esteticienii nu mai au nimic de spus. Întreaga lor zonă de discurs, definirea Calităţii, a dispărut.

Gândul acesta l-a încântat până peste poate. Era ca şi cum ar fi descoperit un tratament miraculos pentru cancer. Gata cu minunatele şcoli critice experte în a determina raţional dacă un creator sau altul au izbutit sau nu. Cu toţii, până la ultimul dintre aceşti ştie-tot, erau astfel reduşi la tăcere. Nu mai era vorba doar de o idee interesantă. Era un vis.

Nu cred că ceilalţi şi-au dat seama, la început, ce avea de gând. Vedeau un intelectual ce transmitea un mesaj care avea toate caracteristicile analizei raţionale făcute în cadrul predării unui obiect de studiu. Nu-şi dădeau seama că ţintea spre ceva cu totul opus lucrurilor cu care erau obişnuiţi. Nu încuraja analiza raţională, ci o bloca. Întorcea metoda raţionalităţii împotriva ei înseşi, apărând un concept iraţional, o entitate indefinită numită Calitate.

A scris: „(1) Orice profesor de stilistică literară ştie ce e Calitatea. (Dacă nu ştie, ar trebui să ţină bine ascuns acest fapt, fiindcă ar fi o incontestabilă dovadă a incompetenţei sale.) (2) Orice profesor care consideră posibilă şi necesară definirea calităţii scrisului poate şi trebuie să treacă la definirea ei. (3) Cei care simt că există cu adevărat o calitate a scrisului şi că, deşi ea nu poate fi definită, ar trebui cu siguranţă predată, pot beneficia de următoarea metodă, prin care se predă calitatea pură, în scris, fără a o defini“.

A continuat apoi prin a descrie câteva metode de comparaţie pe care le pusese la punct în sala de curs.

Cred că chiar spera să apară cineva care să-l înfrunte, care să încerce o definiţie a Calităţii. Dar n-a apărut nimeni.

Cu toate acestea, mica aserţiune din paranteză – despre incapacitatea de a defini Calitatea ca probă a incompetenţei – i-a făcut pe cei de la Catedra de engleză să ridice din sprânceană. Era, până la urmă, profesor începător şi nu părea tocmai potrivit din partea lui să emită deja standarde pentru performanţele seniorilor.

Dreptul de liberă exprimare era preţuit şi profesorii cu vechime păreau să se bucure de independenţa gândirii sale şi să-l sprijine, cum se sprijină credincioşii din aceeaşi parohie. Dar, contrar credinţei multora care se opun libertăţii academice, această atitudine de parohie nu fusese niciodată aceea că un profesor ar trebui să poată pălăvrăgi despre tot ce-i trece prin cap fără să fie tras defel la răspundere. Atitudinea de biserică parohială e, pur şi simplu, aceea că răspunderea o ai înaintea Zeului Raţiunii şi nu a idolilor puterii politice. Faptul că el insulta oameni era irelevant pentru adevărul sau falsitatea a ce spunea şi nu putea, etic, să fie condamnat pentru asta. Dar erau gata să-l doboare cât ai clipi, etic şi cu avânt, la cel mai mic semn că ar fi luat-o razna. Putea să facă ce poftea atâta timp cât justifica totul în termeni raţionali.

Dar cum naiba să justifici, în termeni raţionali, un refuz de a defini ceva? Definiţiile sunt *fundamentul* raţiunii. Fără ele nu poţi judeca. Putea evita atacul o vreme, cu fandări dialectice şi insulte legate de competenţă şi incompetenţă, dar – mai devreme sau mai târziu – trebuia să vină cu ceva mai substanţial decât asta. Încercarea de a scoate la iveală ceva mai substanţial a dus la o extindere a cristalizării, care a depăşit limitele tradiţionale ale retoricii pentru a intra în domeniul filosofiei.

Chris se răsuceşte şi-mi aruncă o privire înspăimântată. Nu mai durează mult. Încă de când am plecat au existat semne că asta o să urmeze. Când DeWeese i-a zis unui vecin că am experienţă montană,

Chris a avut o explozie de admiraţie. I se citea clar în privire. Cât de curând o să-l lase puterile şi-o să facem popas pentru noapte.

Hop! Uite-l, gata, a căzut. Şi nu se ridică. A fost o cădere a naibii de blândă, deloc accidentală. Mă priveşte acum cu ochi răniţi şi furioşi, căutând în expresia mea o condamnare. Nu-i dau nici un semn. Mă aşez lângă el şi văd că e aproape înfrânt.

— Păi, zic, ne putem opri aici sau putem să mai mergem sau ne putem întoarce. Tu ce-ai vrea?

— Nu mă interesează, zice, nu vreau să…

— Nu vrei să ce?

— *Nu-mi pasă!* zice înfuriat.

— Atunci, dacă tot nu-ţi pasă, o să mai mergem, replic eu, prinzându-l în capcană.

— Nu-mi place excursia asta, spune. Nu-i deloc distractivă. Credeam c-o să fie distractivă.

Furia lui mă surprinde totuşi puţin.

— Poate că-i aşa, replic, dar e urât să spui asta.

Văd o strălucire de teamă în privirea lui când se ridică.

Pornim mai departe.

Cerul de peste celălalt perete al canionului e înnorat acum, iar şuieratul vântului printre pinii dimprejur a devenit rece şi rău prevestitor.

Măcar răcoarea uşurează urcuşul…

Vorbeam despre primul val de cristalizare ce a rezultat din refuzul lui Phaidros de a defini Calitatea. Răspunsese la întrebarea „Dacă n-o poţi defini, atunci ce te face să crezi că există?“.

Răspunsul său era unul vechi, tributar unei şcoli filosofice ce-şi spunea *realism*. „Un lucru există“, zicea, „dacă o lume, în absenţa lui, nu poate funcţiona normal. Dacă putem arăta că o lume lipsită de Calitate funcţionează anormal, am arătat atunci că există Calitate, fie ea definită

sau nu.“ A purces apoi să scadă Calitatea dintr-o descriere a lumii aşa cum o ştim.

Primele victime ale unei asemenea absenţe, a spus, ar fi artele frumoase. Dacă nu faci distincţia între ce-i bun şi ce nu-i bun în arte, acestea dispar. Nu are sens să-ţi atârni un tablou pe perete, când peretele gol arată la fel de bine. Nu are sens să asculţi simfonii, când un disc zgâriat sau bâzâitul pick-upului sună la fel de bine.

Poezia ar dispărea, de vreme ce e rareori coerentă şi n-are nici o valoare practică. Şi, interesant lucru, ar dispărea şi comedia. Nimeni n-ar pricepe glumele, de vreme ce diferenţa dintre umor şi lipsa lui este pură Calitate.

A făcut apoi să dispară sportul. Fotbal, baseball, orice fel de jocuri sportive. Scorurile n-ar mai fi o măsurătoare a ceva cu sens, ci simple statistici goale, precum numărul de pietricele dintr-o movilă de pietriş. Cine s-ar duce să le vadă? Cine ar mai juca?

A eliminat apoi Calitatea din piaţa de produse şi a enunţat schimbările. De vreme ce calitatea gustului ar fi fără sens, supermarketurile ar ţine doar cereale de bază precum orez, mălai, soia şi făină; poate şi nişte carne la grămadă, lapte pentru sugarii care plâng şi suplimente cu minerale şi vitamine pentru a corecta deficienţele. Băuturile alcoolice, ceaiul, cafeaua şi tutunul ar dispărea. La fel şi filmele, dansurile, piesele de teatru şi petrecerile. Am folosi cu toţii transportul public. Şi am purta cu toţii bocanci de armată.

Un procent uriaş dintre noi n-ar avea slujbă, dar ar fi probabil un fapt temporar, până la relocarea în munca esenţială non-Calitate. Ştiinţa şi tehnologia aplicate vor fi drastic schimbate, dar ştiinţa pură, matematica, filosofia şi în special logica ar rămâne neschimbate.

Phaidros găsea acest ultim lucru extrem de interesant. Scopurile pur intelectuale erau cele mai puţin afectate de eliminarea Calităţii. Dacă se

renunţa la Calitate, doar raţionalitatea ar fi rămas neschimbată. Era ciudat. Dar de ce să fie aşa?

Nu ştia, însă ştia că, eliminând Calitatea dintr-o imagine a lumii aşa cum o ştim, scosese la iveală o covârşitoare importanţă a termenului, cum nu-şi imaginase că ar fi. Lumea *poate* funcţiona fără ea, dar viaţa ar fi atât de plicticoasă, că abia dacă ar merita trăită. De fapt, n-ar merita. Termenul *merit* e unul al Calităţii. Viaţa ar însemna doar un trai fără valori şi fără nici un ţel.

A evaluat cât de departe îl dusese linia asta de argumentaţie şi a decis că îşi dovedise cu siguranţă punctul de vedere. De vreme ce lumea, evident, nu funcţionează normal dacă se renunţă la Calitate, atunci Calitatea există, fie că este sau nu definită.

După ce-a invocat viziunea unei lumi lipsite de Calitate, l-au atras îndată asemănările acesteia cu o serie de situaţii sociale despre care citise. Îi veneau în minte vechea Spartă, Rusia comunistă şi sateliţii săi. China comunistă, *Minunata lume nouă* a lui Aldous Huxley şi *1984* a lui George Orwell. Şi-a amintit şi de persoane cunoscute care ar fi fost de partea acestei lumi a non-Calităţii. Aceleaşi care încercaseră să-l convingă să se lase de fumat. Voiau motivaţii raţionale pentru fumatul lui şi, fiindcă n-avea, se purtau condescendent, de parcă s-ar fi făcut cumva de ruşine. Trebuiau să aibă motive, planuri şi soluţii pentru orice. Erau oameni de genul lui. Genul pe care acum îl ataca. A stat mult să se gândească la un cuvânt care să-i caracterizeze întru totul, pentru a desluşi mai bine această lume a non-Calităţii.

Era, în principiu, ceva legat de intelect, însă nu doar inteligenţa se dovedea fundamentală. Era un soi de atitudine primară legată de felul în care se prezenta lumea, o viziune conformă cu anumite reguli – ale raţiunii – şi cu ideea că omul putea fi făcut mai bun doar prin descoperirea acestor reguli raţionale şi prin aplicarea lor în scopul satisfacerii dorinţelor sale. Credinţa aceasta ţinea totul laolaltă. A contemplat un timp această

viziune a unei lumi fără Calitate, i-a imaginat mai multe detalii, a mai cugetat şi a ajuns în final să închidă cercul, revenind de unde plecase.

Îmbâcseală.

Aşa arată. Asta rezumă totul. Îmbâcseală. Când elimini calitatea rămâi cu îmbâcseala. Absenţa Calităţii este esenţa îmbâcselii.

Îmi vin în minte nişte prieteni artişti, cu care a făcut odată o excursie de-a latul Statelor Unite. Erau negri şi se plângeau mereu de această non-Calitate pe care o descria el acum. Îmbâcseală. Ăsta era cuvântul pe care-l foloseau. Cu mult înainte ca media să preia formula şi s-o folosească la nivel naţional, numeau chestiile intelectuale „îmbâcseală“ şi nu voiau să aibă de-a face cu aşa ceva. Se confruntase adesea cu ei în conversaţii şi atitudini, fiindcă era un exemplar de manual în ceea ce privea îmbâcseala despre care vorbeau. Cu cât încerca să contureze mai precis la ce anume se refereau, cu atât mai vagi deveneau. Acum, cu Calitatea, părea să spună acelaşi lucru ca şi ei şi să formuleze la fel de vag, chiar dacă vorbea despre ceva la fel de tare, limpede şi concret ca orice entitate definită raţional cu care avusese de-a face.

Calitate. Despre asta vorbiseră şi ei. „Omule, n-ai vrea şi tu să *intri în atmosferă*“, şi-a amintit că spunea unul dintre prietenii artişti, „şi s-o laşi mai moale cu toate întrebările alea faine de cine-ştie-câştigă? Dacă trebuie să întrebi mereu ce e *aia* şi ailaltă, n-o să mai ai timp să *ştii.*“ Suflet. Calitate. Acelaşi lucru?

Unda de cristalizare se extindea tot mai mult. Vedea două lumi simultan. Dinspre partea intelectuală, cea îmbâcsită, vedea acum Calitatea ca pe un termen potrivit pentru dihotomie. Ceva ce caută orice analist. Iei cuţitul intelectual, îi propteşti vârful direct pe termenul Calitate şi apeşi, dar nu tare, ci cu blândeţe, şi întreaga lume se despică, se împarte în două – destupat şi îmbâcsit, clasic şi romantic, tehnologic şi umanist – şi tăietura e clară. Fără mizerie. Fără asperităţi. Fără chestiuţe care ar putea fi de-o parte sau de alta. Nu doar o tăietură abilă, ci o tăietură foarte

norocoasă. Uneori cei mai buni analişti, folosind cele mai clare limite de separare, nu se aleg cu altceva decât cu un morman de gunoi. Dar aveam, pe de altă parte, Calitatea; o fisură minusculă, aproape de neobservat; o dâră de ilogic în concepţia noastră despre univers; dacă o împungeai, se desfăcea întregul univers, atât de uşor că părea aproape de necrezut. Îşi dorea să fie în viaţă Kant. Kant ar fi apreciat asta, tăietura asta de maestru. Ar fi văzut. Păstrează Calitatea nedefinită. Aici era secretul.

Phaidros a scris, începând să priceapă cumva că era implicat într-un caz bizar de sinucidere intelectuală: „Îmbâcseala poate fi definită, succint şi totuşi temeinic, drept o inabilitate de a vedea calitatea înainte să fi fost definită intelectual, adică înainte să fie mărunţită în cuvinte… Am demonstrat că, deşi nedefinită, Calitatea există. Existenţa sa poate fi probată empiric în sala de curs şi poate fi demonstrată logic arătându-se că lumea, aşa cum o ştim, n-ar putea exista fără ea. Ce mai rămâne de văzut, lucrul care trebuie analizat, nu este calitatea, ci straniile bizarerii ale gândului numite generic «îmbâcseală», care ne împiedică uneori să o sesizăm“.

Astfel a schimbat frontul. Subiectul de analiză, pacientul de pe masă, nu mai era Calitatea, ci analiza însăşi. Calitatea era sănătoasă şi în formă. Analiza, însă, părea să aibă o afecţiune care o împiedica să vadă evidenţa.

Mă uit înapoi şi-l văd pe Chris mult în urmă.

— Haide! strig.

Nu răspunde.

— Hai *odată*! strig iarăşi.

Apoi îl văd că pică pe-o parte şi se aşază în iarbă. Las jos rucsacul şi cobor până la el. Panta e atât de abruptă, că trebuie să-mi înfig picioarele în cărare. Când ajung lângă el, văd că plânge.

— M-am lovit la gleznă, zice fără să mă privească.

Atunci când un cățărător egoist are o imagine de apărat, o apără, firește, prin minciună. Dar e ceva dezgustător și mi-e rușine de mine însumi că am lăsat să se întâmple asta. Acum și voința mea de-a continua e erodată de lacrimile lui, iar sentimentul lui interior de înfrângere mi se transmite. Mă așez, trăiesc un timp cu asta, apoi – ca să n-o mai lungesc – pun mâna pe rucsacul lui și-i zic:

— O să duc rucsacurile pe porțiuni. Îl duc pe ăsta până la al meu, iar acolo o să te oprești și o să aștepți, ca să nu-l rătăcim. După aia o să mai urc cu al meu și o să mă întorc după al tău. În felul ăsta ai destul timp să te odihnești. O să dureze mai mult, dar ajungem noi cândva.

Numai că am făcut-o prea devreme. În vocea mea se simt încă dezgust și ciudă, iar el le sesizează și se rușinează. Se înfurie, însă nu zice nimic, de teamă că o să aibă iarăși de cărat rucsacul, doar se încruntă și mă ignoră cât timp urc cu bagajul. Scap de ciuda pe care o simt pentru că trebuie să fac asta dându-mi seama că, în felul ăsta, n-am mai mult de muncit decât înainte. Este, ce-i drept, mai mult de muncit ca să ajung în vârf, dar acesta e doar scopul nominal. Dacă îmi reamintesc scopul real, anume să ne simțim bine, minut după minut, rezultatul e același, ba chiar mai bun. Suim încetișor și ciuda dispare.

Urcăm alene încă vreo oră, eu cărând rucsacurile cu schimbul, până ce descopăr izvorul șopotitor al unui pârâiaș. Îl trimit jos cu o oală pe Chris, să o umple cu apă. Când se întoarce, zice:

— De ce ne-am oprit aici? Să mergem mai departe.

— N-o să mai vedem pâraie, probabil, multă vreme de-acum înainte și sunt obosit, Chris.

— De ce ești așa obosit?

Încearcă să mă enerveze? Reușește.

— Sunt obosit, Chris, fiindcă duc bagajele. Dacă te grăbești așa, ia-ți rucsacul și dă-i bătaie. Te ajung eu din urmă.

Se uită iarăși temător la mine, apoi se așază în fund.

— Nu-mi place aşa, zice aproape plângând. Nu *suport* chestia asta! Îmi pare rău c-am venit. Ce căutăm aici?

Plânge iarăşi, în hohote.

Răspund:

— Mă faci şi pe mine să-mi pară foarte rău. Mai bine ai mânca ceva de prânz.

— Nu vreau nimic. Mă doare stomacul.

— Cum vrei.

Se îndepărtează un pic, smulge un fir de iarbă şi-l bagă în gură. Apoi îşi îngroapă faţa în palme. Scot ceva de mâncare pentru mine şi mă odihnesc puţin.

Când deschid iarăşi ochii, îl văd tot plângând. N-avem unde ne duce. N-avem ce face decât să ne descurcăm în situaţia dată. Dar chiar nu ştiu care-i situaţia dată.

— Chris, zic într-un târziu.

Nu răspunde.

— Chris, repet.

Tot nici un răspuns. În cele din urmă zice ostil:

— Ce vrei?

— Voiam să spun, Chris, că nu trebuie să-mi demonstrezi nimic. Înţelegi asta?

Faţa i se schimonoseşte de spaimă. Smuceşte violent din cap.

— Nu înţelegi ce vreau să zic cu asta, aşa-i?

Îşi fereşte privirea şi nu răspunde. Vântul geme printre pini.

Pur şi simplu nu ştiu, nu ştiu ce-i asta. Nu doar egotismul de YMCA l-a făcut să se supere *aşa* de tare. Reacţionează prost la lucruri mărunte, zici că-i sfârşitul lumii. Când încearcă să facă ceva şi nu-i iese, ori explodează de nervi, ori izbucneşte în lacrimi.

Mă aşez iarăşi în iarbă şi mă mai odihnesc un pic. Poate suntem amândoi înfrânţi de lipsa asta de răspunsuri. Nu vreau să mai urc, fiindcă

nici mai sus nu par să fie răspunsuri. Şi nici în urmă. Doar alunecare laterală. Asta e între mine şi el. Alunecare laterală, aşteptând ceva.

După un timp îl aud cum dă iama prin rucsac. Mă întorc pe cealaltă parte şi-i văd privirea ţintuindu-mă.

— Unde-i brânza? zice, tot pe un ton beligerant.

Dar n-am de gând să cedez.

— Caut-o singur, zic, nu sunt servitorul tău.

Scotoceşte şi găseşte brânză şi pesmeţi. Îi dau cuţitul meu, să întindă brânza cu el.

— Chris, cred că o să pun toate chestiile grele în rucsac la mine şi pe cele uşoare la tine. În felul ăsta n-o să trebuiască să mă tot sucesc înainte şi-napoi cu amândouă rucsacurile.

E de acord şi dispoziţia i se îmbunătăţeşte. Pare să se fi lămurit ceva pentru el.

Cred că am cam douăzeci de kile în rucsac şi, după ce urc o vreme, se stabileşte un echilibru, un ritm de o respiraţie pe pas.

Panta se face mai abruptă şi ritmul se schimbă la două respiraţii pe pas. Ajung la o râpă şi trec la patru respiraţii pe pas. Paşii sunt uriaşi, aproape verticali, mă agăţ de rădăcini şi ramuri. Mă simt prost că nu m-am gândit la o cale de acces ocolitoare. Toiegele de plop sunt bune acum şi Chris arată un oarecare interes în privinţa mânuirii lor. Rucsacurile ne sporesc greutatea şi beţele ne ajută să nu cădem. Faci un pas, înfigi băţul, te RIDICI în el, respiri de trei ori, mai faci un pas, înfigi băţul, te RIDICI în el…

Nu ştiu dacă mai am chef azi de vreo dezbatere. Cam în perioada asta a după-amiezii mi se înceţoşează mintea… poate o privire de ansamblu şi gata pe azi…

Acum ceva timp, la începutul călătoriei noastre stranii, am vorbit despre cum John şi Sylvia păreau să fugă de o misterioasă forţă mortală ce

li se părea a fi întrupată în tehnologie şi despre cum mai erau atâţia alţii ca ei. Am discutat un timp despre cum şi unele persoane care au de-a face cu tehnologia par să o evite la rândul lor. Un motiv ce a generat această situaţie problematică este că ei o văd dintr-o „dimensiune degajată“, ce are de-a face cu suprafaţa vizibilă a lucrurilor, în vreme ce pe mine mă preocupă formele imanente. Am numit stilul lui John romantic şi pe-al meu clasic. În argoul anilor ’60, el ar fi „destupat“ – iar eu – „îmbâcsit“. Am început apoi să pătrundem în lumea îmbâcselii, să vedem ce o pune în mişcare. Am discutat despre date, clasificări, ierarhii, cauză-şi-efect şi analiză, iar pe lângă asta am mai vorbit despre o mână de nisip, lumea de care suntem conştienţi, luată din imensa întindere de conştiinţă ce ne înconjoară. Am zis că un proces de discriminare este pus să lucreze asupra acestei mâini de nisip, separând-o în părţi. Înţelegerea clasică, îmbâcsită se preocupă de movilele de nisip, de natura firelor de nisip şi de bazele selectării şi stabilirii de legături între ele.

Refuzul lui Phaidros de a defini Calitatea, în termenii acestei analogii, era o încercare de a rupe lanţurile modului clasic de prefirare a nisipului înţelegerii şi de a găsi o cale de comunicare reciprocă între lumile clasică şi romantică. Ei bine, Calitatea, termenul de delimitare între destupat şi îmbâcsit, părea să fie ce-i trebuia. Ambele lumi foloseau termenul. Ambele ştiau la ce se referă. Doar că stilul romantic îl lăsa în pace şi-l aprecia pentru ce este, în vreme ce stilul clasic încerca să transforme noţiunea în cărămizi intelectuale menite altor scopuri. Acum, cu definiţia blocată, mintea clasică era silită să vadă Calitatea precum cea romantică, nedistorsionată de structuri mentale.

Fac mare caz de toate astea, de diferenţele dintre clasic şi romantic, dar Phaidros nu făcea. Nu-l interesa să facă aceste două lumi să fuzioneze. Căuta altceva – îşi căuta năluca. Urmărind această năluc㠎, ajunsese la înţelesurile mai adânci ale Calităţii, care îl duseseră tot mai departe, provocându-i sfârşitul. Diferenţa între mine şi el este că eu, unul, n-am de

gând să ajung la sfârşitul acela. El a trecut prin acest teritoriu şi l-a desţelenit. Intenţionez să mă pun pe cultivat şi să văd dacă creşte ceva.

Cred că unui termen care poate despărţi lumea în destupaţi şi îmbâcsiţi, clasic şi romantic, tehnologic şi umanist îi corespunde o entitate ce poate unifica o lume deja separată în asemenea feluri. O adevărată înţelegere a Calităţii nu serveşte doar Sistemului, nici nu-l înfrânge şi nici nu evadează din el. O adevărată înţelegere a Calităţii *capturează* Sistemul, îl îmblânzeşte şi-l pune la lucru în folosul cuiva, lăsându-l totodată pe acel cineva pe deplin liber să-şi îndeplinească destinul.

Acum, că am urcat pe un versant al canionului, vedem în spate, în jos şi de cealaltă parte a văii. E la fel de abrupt şi acolo – un covor întunecat de pini urcă până la buza râpei. Ne putem măsura avansul prin comparaţie cu poziţia peretelui celuilalt.

Asta a fost, cred, toată discuţia despre Calitate pe azi. Ce bine! Nu mă deranjează Calitatea, doar că discuţiile clasice despre ea *nu sunt* Calitate. Calitatea e doar punctul focal în jurul căruia se rearanjează o sumedenie de mobilier intelectual.

Facem un popas şi ne uităm în vale. Chris pare să se fi îmbărbătat un pic, dar mă tem să nu fie tot chestia cu ego-ul.

— Uite ce sus am ajuns, zice.

— Mai avem încă mult de mers.

Mai târziu, Chris ţipă ca să-şi audă ecoul şi azvârle cu pietre, să vadă unde cad. Începe să şi-o cam ia în cap, aşa că iuţesc ritmul, pasul şi respiraţia, la o dată şi jumătate pe cât erau. Asta îl mai trezeşte cumva şi continuăm să urcăm.

Cam pe la trei după-amiază îmi simt picioarele ca de gumă – e vremea să ne oprim. Nu sunt într-o formă foarte bună. Dacă continui după ce ţi se

moaie picioarele, începi să-ţi forţezi muşchii şi următoarea zi e agonie curată.

Ajungem pe un platou, un bumb de piatră ce prelungeşte într-o parte masivul montan. Îi spun lui Chris că am terminat pe azi. Pare mulţumit şi voios; poate că, până la urmă, a progresat întru câtva.

Sunt gata să trag un pui de somn, dar în canion s-au format nori ce par gata de ploaie. Au astupat tot canionul, nu-i mai vedem fundul, abia dacă zărim muchia versantului din cealaltă parte.

Desfac rucsacurile, scot ponchourile şi le îmbin ca să fac cortul din ele. Iau o funie şi o leg între doi copaci, apoi atârn pe ea cele două pulpane ale cortului. Tai cu maceta nişte ţepuşe din tufişuri, le bat în pământ, apoi sap un şănţuleţ în jurul cortului, cu partea neascuţită a macetei, în caz că vine apa. Abia am dus totul înăuntru că primii picuri de ploaie încep să cadă.

Chris e bucuros de ploaie. Stăm întinşi pe sacii de dormit şi ne uităm cum cade, îi ascultăm răpăitul pe cort. Pădurea se vede parcă prin pâclă. Ne apucă pe amândoi contemplaţia şi urmărim cum se zbat frunzele tufelor când le izbeşte ploaia, tresărim puţin când trăsneşte, dar ne simţim fericiţi că suntem uscaţi când în jurul nostru totul e ud.

Caut, după un timp, exemplarul din Thoreau, dau peste el în rucsac şi mă chiorăsc un pic, în lumina cenuşie, ca să-i citesc lui Chris. Am explicat, parcă, cum am procedat în trecut cu alte cărţi, cărţi complicate, pe care în mod normal nu le-ar înţelege. Fac aşa: citesc o frază, el vine cu o lungă serie de întrebări despre ce-am citit şi apoi, când e mulţumit, trec la următoarea frază.

Facem asta o vreme cu Thoreau, dar după jumătate de oră observ, spre uimirea şi dezamăgirea mea, că Thoreau nu prea prinde. Chris nu poate sta locului, eu la fel. Structura limbajului nu se potriveşte cu pădurea de munte unde ne aflăm. Asta, cel puţin, e senzaţia mea. Cartea pare insipidă şi ruptă de realitate şi nu m-aş fi aşteptat la aşa ceva din partea lui

Thoreau, dar asta e. Discută despre altă situaţie, despre alt timp, abia descoperind relele tehnologiei şi nici vorbă să găsească soluţia. Nu ne vorbeşte nouă. Pun cartea deoparte, fără tragere de inimă, şi rămânem amândoi tăcuţi şi meditativi. Suntem doar eu, Chris, pădurea şi ploaia. Nici o carte nu ne mai poate călăuzi.

Nişte cratiţe pe care le-am aşezat afară încep să se umple cu apă de ploaie şi, mai târziu, când avem destulă, o turnăm într-o oală, adăugăm câteva cuburi de concentrat de pui şi încălzim totul la mica plită Sterno. Ca orice mâncare sau băutură după un căţărat pe cinste, are gust bun.

Chris zice:

— Îmi place mai mult la cort cu tine decât cu familia Sutherland.

— Împrejurările sunt diferite.

Când am terminat cu supa, scot o conservă de fasole cu carne de porc şi-o golesc în oală. Durează mult să se încălzească, dar n-avem nici o grabă.

— Miroase bine, zice Chris.

Ploaia s-a oprit, doar câte un strop răzleţ mai cade pe cort.

— Mâine cred c-o să fie senin, zic.

Ne trecem unul celuilalt oala cu fasole şi carne, mâncând din două părţi.

— Tată, la ce te gândeşti tot timpul? Mereu te gândeşti.

— Ăăă… la tot felul de lucruri.

— Care?

— Păi, la ploaie, la ce probleme am putea avea pe-aici şi la chestii în general.

— Ce chestii?

— A, la cum o să fie pentru tine când o să creşti.

E interesat.

— Cum o să fie?

Dar are o licărire scurtă de egoism în ochi şi, ca atare, îi dau un răspuns mascat.

— Nu ştiu, zic, doar mă gândesc la asta.

— Crezi că ajungem în vârful canionului până mâine?

— O, da, nu suntem departe de vârf.

— De dimineaţă?

— Aşa cred.

Apoi adoarme şi de pe creste coboară un vânt rece, umed, făcând pinii să ofteze. Coroanele copacilor se mişcă alene în vânt. Se pleacă şi se îndreaptă, apoi din nou se pleacă oftând şi iar se îndreaptă, agitate de forţe ce nu fac parte din natura lor. Vântul face să fluture o margine a cortului. Ies şi bat un pripon, apoi păşesc prin iarba umedă şi buretoasă de pe ridicătura de piatră. Intru înapoi în cort şi aştept să vină somnul.

19

Un covoraş din ace de pin luminate de soare, ce mi s-a lipit de faţă, îmi arată încetişor unde mă aflu şi mă ajută să mă scutur de vis.

În vis mă aflam într-o cameră zugrăvită în alb şi mă uitam la o uşă de sticlă. De cealaltă parte erau Chris, fratele şi mama lui. Chris îmi făcea din mână, fratele lui zâmbea, dar mama lor avea lacrimi în ochi. Apoi am văzut că zâmbetul lui Chris era rigid şi artificial şi că de fapt era îngrozit.

Am înaintat spre uşă şi zâmbetul a părut mai real. Mi-a făcut semn să deschid uşa. Eram pe cale, dar n-am făcut-o. Frica i-a revenit, iar eu i-am întors spatele şi m-am îndepărtat.

E un vis pe care l-am mai avut destul de des. Înţelesul lui e evident şi se potriveşte cu câteva din gândurile de azi-noapte. Încearcă să stabilească o legătură cu mine şi se teme că n-o să poată. Lucrurile se clarifică aici sus.

Dincolo de pânza bătută de vânt a cortului, acele de pin de pe jos trimit vapori către soare. Aerul e umed şi răcoros. Cât mai doarme Chris, ies cu grijă din cort, mă ridic în picioare şi mă întind.

Picioarele şi spatele mi-au înţepenit, dar nu dor. Fac câteva minute de încălzire ca să le mai înmoi, apoi dau o fugă până la pini şi înapoi. E mai bine.

Izul de pin e greu şi umed. Mă aplec de şale şi mă uit la ceaţa de dimineaţă din canionul de dedesubt.

Mă întorc după aceea la cort, unde un zgomot îmi dă de înţeles că Chris s-a trezit, şi când mă uit înăuntru, văd că priveşte în gol, în tăcere. Se dezmeticeşte greu după somn şi-o să treacă vreo cinci minute până ce mintea i se limpezeşte suficient ca să vorbească. Acum mijeşte ochii în lumină.

— Bună dimineaţa, zic.

Nici un răspuns. Câteva picături cad de pe pini.

— Ai dormit bine?

— Nu.

— Păcat.

— Cum de te-ai trezit aşa de devreme? întreabă.

— Nu-i devreme.

— Cât e ceasul?

— Nouă, zic.

— Pun pariu că nu ne-am culcat înainte de trei.

Trei? Dacă a stat treaz, o să aibă de suferit astăzi.

— Ei bine, *eu* am dormit.

Se uită ciudat la mine.

— M-ai ţinut treaz *pe mine*.

— *Eu?*

— Ai vorbit.

— În somn, poate.

— Nu, despre *munte*.

Ceva nu miroase-a bine.

— Nu ştiu nimic despre nici un munte, Chris.

— Păi, ai vorbit toată noaptea despre el. Ai zis că de sus o să vedem totul. Ai zis că o să ne întâlnim acolo.

Cred că a visat.

— Cum să ne întâlnim acolo când sunt deja aici cu tine?

— Nu ştiu. Aşa ai zis *tu.*

Pare supărat.

— Parcă erai beat sau aşa ceva.

Încă nu s-a trezit de tot. Mai bine îl las liniştit să se scoale. Dar mi-e sete şi-mi amintesc că n-am luat plosca, crezând că o să găsim destulă apă de băut. Nătărău ce sunt. Nu mai pupăm mic dejun până ce nu urcăm pe creastă şi nu coborâm pe partea cealaltă, să găsim un izvor.

— Am face bine să strângem şi s-o luăm din loc, zic, dacă vrem să găsim nişte apă pentru micul dejun.

Deja s-a încălzit, probabil o să fie caniculă după-amiază.

Desfacem rapid cortul şi văd, cu bucurie, că totul a rămas uscat. În jumătate de oră am făcut bagajul. Acum, în afară de iarba culcată la pământ, zona arată ca şi cum n-ar fi trecut nimeni pe-aici.

Încă mai avem mult de suit, dar descoperim pe parcurs că-i mai uşor decât ieri. Ajungem la partea rotunjită a crestei şi panta nu mai e aşa de abruptă. Pare că pe-aici pinii n-au fost tăiaţi niciodată. Pădurea blochează orice rază directă de lumină şi pe sub copaci nu creşte nimic. Doar un covor elastic de ace, deschis, spaţios şi uşor de străbătut.

E vremea să continuăm dezbaterea şi să vorbim de al doilea val de cristalizare, cea metafizică.

Aceasta a fost declanşată ca răspuns la frământările sălbatice ale lui Phaidros în privinţa Calităţii, atunci când Catedra de engleză de la

Bozeman, informată despre îmbâcseala membrilor ei, i-a adresat o întrebare rezonabilă: „Această «calitate» nedefinită există în lucrurile pe care le observăm sau e ceva subiectiv, care există doar în mintea observatorului?“. Era o întrebare simplă, îndeajuns de normală şi nu aştepta nimeni un răspuns dat în grabă.

Ha. Nici nu era cazul. Era o întrebare nimicitoare, doborâtoare, un pumn în plină figură – genul după care nu-ţi mai revii.

Fiindcă, dacă socoteşti Calitatea ca existând în obiect, trebuie să explici de ce instrumentele ştiinţifice nu sunt capabile s-o detecteze. Trebuie să propui instrumente noi, care să o pună în evidenţă, sau să te împaci cu explicaţia că instrumentele n-o detectează fiindcă întregul concept de Calitate, ca s-o spunem politicos, e ditamai grămada de nonsens.

Pe de altă parte, dacă socoteşti Calitatea ceva subiectiv, ce există doar în observator, atunci Calitatea asta de care faci atâta caz e doar un nume fiţos pentru ce-ţi place ţie.

Lui Phaidros i se prezentase, de către Catedra de engleză a Colegiului de stat Montana, o străveche construcţie logică cunoscută drept dilemă. *Dilema*, cuvânt grecesc pentru „două premise“, fusese asemănată cu partea din faţă a unui taur furios care atacă.

Dacă accepta premisa obiectivităţii Calităţii, era străpuns de un corn al dilemei. Dacă accepta cealaltă premisă, a subiectivităţii, era străpuns de celălalt corn. Calitatea e ori obiectivă ori subiectivă, aşadar cornul l-ar fi străpuns indiferent cum răspundea.

A observat că unii membri ai corpului profesoral îi aruncau zâmbete binevoitoare.

Phaidros, totuşi, din cauza instrucţiei sale într-ale logicii, era conştient că fiecare dilemă permite nu două, ci trei respingeri clasice, şi mai ştia vreo câteva nu aşa de clasice, aşa că le întorcea zâmbetele. Putea să ia cornul stâng şi să respingă ideea că obiectivitatea implica detectabilitate

ştiinţifică. Sau putea să ia cornul drept şi să respingă ideea că subiectivitatea implică „orice îţi place“. Mai putea să se poziţioneze între coarne şi să nege că subiectivitatea şi obiectivitatea sunt singurele variante. Poţi fi sigur că le-a testat pe toate trei.

Pe lângă aceste trei respingeri logice, clasice, mai există şi unele ilogice, „retorice“. Phaidros, fiind specialist în retorică, le avea şi pe acestea la dispoziţie.

Poţi azvârli praf în ochii taurului. O făcuse deja afirmând că a nu şti ce anume este Calitatea înseamnă incompetenţă. E o veche regulă a logicii care spune că, pentru adevărul celor afirmate, competenţa vorbitorului nu este relevantă, astfel că discuţia despre incompetenţă era praf în ochi şi-atâta tot. Şi cel mai mare neghiob de pe lume poate spune că soarele străluceşte, însă asta nu face soarele să se întunece. Socrate, vechiul inamic al argumentării retorice, l-ar fi priponit pe Phaidros cu asta, spunând: „Da, accept premisa ta că sunt incompetent în privinţa Calităţii. Acum fii bun şi arată-i unui bătrân incompetent ce anume e Calitatea. Altfel cum aş putea să mă îndrept?“. L-ar fi lăsat pe Phaidros să se înfoaie vreo câteva minute, după care l-ar fi dezumflat cu întrebări care demonstrau că nici el nu ştie ce-i Calitatea, fiind astfel, după propriile standarde, incompetent.

Poţi încerca să adormi taurul cu un cântec de leagăn. Phaidros le-ar fi putut spune celor ce-l chestionau că răspunsul la dilemă era dincolo de umilele sale capacităţi, dar faptul că nu găsea un răspuns nu era o dovadă că răspunsul e de negăsit. N-ar fi vrut ei, mai experimentaţi, să-l ajute să găsească răspunsul? Dar era mult prea târziu pentru cântece de adormit copiii. Ei ar fi putut replica simplu: „Nu, suntem prea îmbâcsiţi. Şi până nu vii cu un răspuns, ţine-te de programă, ca să nu trebuiască să-ţi picăm studenţii nedumeriţi în următorul trimestru“.

O a treia alternativă retorică la dilemă, cea mai bună în opinia mea, era *refuzul de a intra în arenă.* Phaidros ar fi putut să spună: „Încercarea

de clasificare a Calităţii ca subiectivă sau obiectivă este o încercare de-a o defini. Am spus deja că este *de nedefinit*“ şi să lase lucrurile aşa. Cred că DeWeese chiar l-a sfătuit, atunci, să facă asta.

De ce a ales să ignore povaţa şi să răspundă dilemei logic şi dialectic, în loc să evadeze cu uşurinţă în misticism, asta nu ştiu. Dar pot să ghicesc. Mi se pare că, în primul rând, simţea că întreaga Biserică a Raţiunii se afla, ireversibil, *în* arena logicii, că atunci când cineva se situa în afara logicii, se punea în afara oricărei judecăţi academice. Misticismul filosofic, ideea că adevărul nu se poate defini şi că poate fi atins doar pe căi neraţionale, ne-a însoţit încă din zorii istoriei. Este baza practicii Zen. Dar nu e un subiect academic. Academia, Biserica Raţiunii, se preocupă exclusiv de acele lucruri care *pot* fi definite şi, dacă cineva vrea să fie mistic, locul lui e la mânăstire, nu la universitate. Universităţile sunt locuri unde lucrurile trebuie rostite articulat.

Cred că al doilea motiv pentru decizia sa de-a intra în arenă era unul egoist. Se ştia a fi un logician şi dialectician destul de ager, se mândrea cu asta şi privea dilema prezentă ca pe o provocare pentru măiestria lui. Se poate ca dâra asta de egotism să fi stat la originea problemelor sale.

Văd, la vreo două sute de metri în faţă, o căprioară, mai sus de noi, printre pini. Încerc să i-o arăt lui Chris, dar până ce se uită el a şi dispărut.

Primul corn al dilemei lui Phaidros era: „Dacă există Calitate în obiect, de ce instrumentele ştiinţifice n-o pot detecta?“.

Cornul era periculos. Şi-a dat seama, încă de la început, că putea fi letal. Dacă avea să se considere un supersavant, în stare să vadă în obiecte Calitatea pe care n-o putea detecta nici un alt savant, nu făcea decât să-şi dovedească neghiobia sau nebunia sau ambele. În lumea de azi, ideile incompatibile cu cunoaşterea ştiinţifică nu prea au sorţi de izbândă.

Şi-a amintit afirmaţia lui Locke, aceea că nici un obiect, ştiinţific sau altcumva, nu poate fi cunoscut decât prin prisma calităţilor sale. Acest adevăr de nezdruncinat părea să sugereze că motivul pentru care oamenii de ştiinţă nu puteau detecta Calitatea *în* obiecte era acela că *tot* ce puteau detecta era Calitate. „Obiectul“ e un construct intelectual *dedus* din calităţi. Răspunsul, dacă era valid, zdrobea unul dintre coarnele dilemei şi, un timp, l-a încântat nespus.

Dar s-a dovedit a fi fals. Calitatea pe care el şi studenţii o văzuseră în sala de curs era complet diferită de calităţile culoare, căldură sau duritate observate în laborator. Acele proprietăţi fizice erau măsurabile cu instrumente. Calitatea sa – „excelenţă“, „valoare“, „merit“ – nu era o proprietate fizică şi nu se putea măsura. Fusese indus în eroare de ambiguitatea termenului *calitate*. S-a întrebat de ce ar trebui să existe o asemenea ambiguitate, şi-a făcut o notă mentală să cerceteze rădăcinile istorice ale cuvântului *calitate*, apoi a dat-o deoparte. Cornul dilemei rămânea la fel de ascuţit.

Şi-a îndreptat atenţia spre celălalt corn, care promitea mai multe şanse de respingere. „Deci Calitatea e orice-ţi place ţie?“, şi-a spus, simţindu-se furios. Marii artişti din istorie – Rafael, Beethoven, Michelangelo – nu făcuseră aşadar decât să exprime ce le plăcea oamenilor. Nu aveau alt ţel decât să stârnească simţurile. Oare aşa era? Asta l-a înfuriat crunt şi cel mai enervant era că nu găsea, imediat, un mod de a contrazice logic afirmaţia. A analizat-o aşadar cu atenţie, în acelaşi fel reflexiv în care studia mereu lucrurile înainte să le atace.

Şi a văzut. A scos cuţitul şi a tăiat cuvântul care-l făcuse să se înfurie. Cuvântul era „doar“. De ce ar fi Calitatea *doar* ce îţi place? De ce ar fi „ce îţi place“ un „doar“? Şi ce însemna „doar“ în cazul de faţă? Când era separat astfel, se vedea clar că „doar“, în acest caz, nu însemna absolut nimic. Era un termen pur peiorativ fără vreo contribuţie logică în propoziţie. Acum, după eliminare, propoziţia devenea „Calitatea este ceea

ce îţi place“, iar sensul era cu totul schimbat. Devenise un truism inofensiv.

S-a întrebat ce-l înfuriase dintru început la formularea asta. Păruse aşa de naturală. De ce-i luase atât ca să vadă că spunea, de fapt: „Ceea ce îţi place e rău sau cel puţin irelevant“? Ce se afla dincolo de presupunerea arogantă că ceea ce-ţi făcea plăcere era rău sau măcar neimportant în comparaţie cu alte lucruri? Părea însăşi chintesenţa îmbâcselii cu care se lupta. Copiii, de mici, erau instruiţi să nu facă „doar ce le place“, ci să facă… să facă ce? Evident! Ce le place *altora*. Cui anume? Părinţilor, profesorilor, supraveghetorilor, poliţiştilor, judecătorilor, demnitarilor, regilor, dictatorilor. Autorităţii. Când eşti dresat să dispreţuieşti „doar ce îţi place“, devii un servitor cu mult mai obedient al altora – un sclav *bun*. Când înveţi să nu faci „doar ce-ţi place“, atunci Sistemul te iubeşte.

Dar să presupunem că ai face *doar* ce-ţi place. Asta înseamnă că o să te apuci să-ţi injectezi heroină în venă, să jefuieşti bănci şi să violezi femei în etate? Persoana care te povăţuieşte să nu faci „doar ce-ţi place“ emite nişte presupuneri remarcabile despre ce anume e de plăcut. Nu pare să ţină seama de posibilitatea că oamenii nu jefuiesc bănci, poate, fiindcă s-au gândit la consecinţe şi au decis că nu le-ar plăcea. Nu vede că şi băncile, dintru început, există pentru că sunt „doar ce le place“ oamenilor, adică furnizori de împrumuturi. Phaidros a început să se întrebe cum de aceste condamnări ale lui „doar ce-ţi place“ au ajuns, de la început, să fie acceptate ca obiecţii naturale.

Curând a văzut că era mai complicat decât crezuse. Când oamenii ziceau: „Nu face doar ce-ţi place“, nu voiau să spună numai: „Supune-te autorităţii“, ci şi altceva.

Acest „altceva“ se deschidea către o zonă imensă de credinţă ştiinţifică, clasică, ce afirma că „ce îţi place“ e neimportant deoarece e compus din emoţii iraţionale ale sinelui. A studiat acest argument mult timp, apoi l-a despicat în două grupuri mai mici pe care le-a numit

materialism ştiinţific şi formalism clasic. A susţinut că cele două se găsesc adesea împreună în aceeaşi persoană, dar că logic sunt separate.

Materialismul ştiinţific, mai obişnuit printre entuziaştii amatori de ştiinţă decât printre oamenii de ştiinţă înşişi, afirmă că ceea ce este compus din materie şi energie, putându-se măsura cu instrumentele ştiinţei, este real. Orice altceva este ireal sau cel puţin neimportant. „Ce-ţi place“ e imposibil de măsurat, aşadar ireal. „Ce-ţi place“ poate fi un fapt sau poate fi o halucinaţie. Plăcutul nu face distincţie între cele două. Scopul de căpătâi al metodei ştiinţifice este de a face distincţii valide între ce este fals şi adevărat în natură, de a elimina subiectivul, irealul, elementele imaginare din munca cuiva şi de a obţine o imagine obiectivă, veritabilă a realităţii. Când a afirmat subiectivitatea Calităţii, pentru ei a fost ca şi cum ar fi declarat că aceasta e imaginară şi poate fi ignorată în orice evaluare serioasă a realităţii.

De cealaltă parte este formalismul clasic, ce insistă că ceea ce nu se poate înţelege intelectual nu se poate înţelege defel. În acest caz Calitatea apare ca neimportantă, deoarece este o înţelegere emoţională, neînsoţită de elementele intelectuale ale raţiunii.

Dintre aceste două surse principale ale acelui „doar“, Phaidros simţea că prima, materialismul ştiinţific, era cel mai uşor de făcut bucăţi-bucăţele. Avea de-a face aici, ştia din educaţia primită de tânăr, cu ştiinţa naivă. S-a apucat de asta mai întâi, folosind *reducerea la absurd*. Forma asta de argumentaţie se bazează pe adevărul că, dacă concluziile inevitabile trase dintr-un set de premise sunt absurde, atunci, logic, cel puţin una dintre premisele care le produc este absurdă. Să examinăm, a spus, ce derivă din premisa că tot ceea ce nu e compus din masă-energie este ireal sau neimportant.

A pornit de la numărul zero. Un număr hindus la origine, zero a pătruns în Occident prin intermediul arabilor, în Evul Mediu, fiind necunoscut grecilor şi romanilor antici. Dar cum *aşa*? s-a întrebat.

Ascunsese natura cifra zero atât de subtil, că atâţia greci şi romani – milioane – n-o putuseră găsi? Te-ai gândi că zero e chiar aici, la vedere, să-l vadă toată lumea. A arătat absurditatea de-a încerca să derivi zero din orice formă de masă-energie, întrebând apoi, retoric, dacă asta însemna că numărul zero era „neştiinţific“. Dacă da, însemna asta că computerele digitale, ce funcţionează exclusiv pe bază de zero şi unu, ar trebui să rămână doar la cifrele de unu pentru munca ştiinţifică? Uşor de găsit absurditatea aici.

A continuat apoi cu alte concepte ştiinţifice, unul câte unul, arătând că nu puteau exista independent de considerente subiective. A sfârşit cu legea gravitaţiei, ca în exemplul pe care l-am dat lui John, Sylviei şi lui Chris în prima noapte a excursiei noastre. Dacă subiectivitatea e socotită neimportantă şi eliminată, a zis el, atunci întregul corp al ştiinţei ar trebui eliminat totodată.

Totuşi, această respingere a materialismului ştiinţific părea să-l situeze în tabăra idealismului filosofic – Berkeley, Hume, Kant, Fichte, Schelling, Hegel, Bradley, Bosanquet – toţi o companie ilustră, logici până la ultima virgulă, dar atât de greu de justificat în limbajul „bunului-simţ“, că-i păreau, în apărarea Calităţii, mai mult o povară decât un ajutor. Argumentul că lumea era doar în minte putea părea corect logic, dar cu siguranţă că nu era corect din punct de vedere retoric. Era prea alambicat şi dificil de prezentat la un curs de compoziţie pentru începători. Prea „din cale-afară“.

În punctul ăsta, întregul corn subiectiv al dilemei arăta aproape la fel de arid ca şi cel obiectiv. Iar argumentele formalismului clasic, când a început să le examineze, înrăutăţeau şi mai mult situaţia. Erau argumente extrem de puternice, care susţineau că n-ar trebui să răspunzi la impulsurile emoţionale imediate fără să iei în considerare imaginea raţională de ansamblu.

Puştilor li se spune: „Nu-ţi cheltui toată alocaţia pe gumă de mestecat (răspuns emoţional imediat), fiindcă o să ai nevoie de bani pentru altceva mai târziu (imaginea de ansamblu)“. Adulţilor li se spune: „poate că fabrica asta de hârtie duhneşte groaznic, chiar dacă luăm cele mai bune măsuri de control (emoţii imediate), dar fără ea economia întregului oraş s-ar prăbuşi (imagine de ansamblu)“. În termenii vechii noastre dihotomii, s-ar spune: „Nu-ţi baza deciziile pe chestiile superficiale, cu atractivitate romantică, fără să iei în considerare formele imanente clasice“. Era un lucru cu care se arăta cumva de acord.

Ceea ce formaliştii clasici voiau să spună, prin obiecţia „Calitatea e ce-ţi place ţie“, era că această calitate subiectivă, nedefinită, pe care o preda el avea doar o atractivitate romantică, de suprafaţă. Concursurile de popularitate din sala de curs puteau determina dacă o compoziţie anume plăcea pe loc, în regulă, dar însemna asta *Calitate*? Era Calitatea ceva ce „vezi pur şi simplu“ ori ceva mai subtil de-atât, un lucru pe care nu-l sesizezi îndată, ci doar după o lungă perioadă de timp?

Cu cât examina mai mult acest argument, cu atât mai periculos părea. I-ar fi putut da de pământ cu întreaga teză.

Era atât de ameninţător fiindcă părea să răspundă la o întrebare pusă des la curs, căreia trebuise mereu să-i răspundă cumva cazuistic. Întrebarea era: Dacă oricine ştie ce este calitatea, de ce există o asemenea lipsă de consens în privinţa sa?

Răspunsul dat de el susţinea că, deşi *Calitatea* pură era aceeaşi pentru toţi, *obiectele* despre care se spunea că ar poseda-o în mod inerent variau de la un om la altul. Câtă vreme lăsa Calitatea nedefinită, nu-l puteai contrazice, însă el ştia şi ştia că şi studenţii îşi dau seama de falsitatea rezolvării sale. Nu răspundea cu adevărat la întrebare.

Dar exista acum o explicaţie alternativă: oamenii erau în dezacord, în privinţa Calităţii, fiindcă unii îşi foloseau emoţiile imediate în vreme ce alţii îşi aplicau întreaga cunoaştere. Ştia că, în orice concurs de

popularitate printre profesorii de engleză, acest ultim argument, care le sporea autoritatea, ar fi obţinut un sprijin copleşitor.

Dar argumentul era absolut devastator. În locul unei Calităţi unice şi uniforme, acum păreau să fie *două*: una romantică, ţinând de impresie, pe care o aveau studenţii; cealaltă, clasică, având de-a face cu înţelegerea generală, pe care o deţineau profesorii. Una destupată şi una îmbâcsită. Îmbâcseala nu era absenţa Calităţii, ci Calitatea de tip clasic. Destuparea nu însemna doar prezenţa Calităţii, ci era, pur şi simplu, Calitate romantică. Prăpastia dintre destupare şi îmbâcseală, descoperită de el, era tot acolo, însă Calitatea nu mai părea acum să ţină de o singură parte, cum presupusese. Mai degrabă, Calitatea însăşi se împărţea în două, de ambele părţi ale liniei despărţitoare. Calitatea lui simplă, clară, frumoasă şi nedefinită începea să se complice.

Nu-i plăcea direcţia asta. Termenul ce-ar fi trebuit să unifice felurile de abordare clasic şi romantic se despărţise el însuşi în două şi nu mai putea unifica nimic. Fusese prins într-un abator analitic. Cuţitul subiectivităţii-şi-obiectivităţii tăiase în două Calitatea şi-i ucisese funcţionalitatea conceptuală. Dacă era s-o salveze, nu putea lăsa cuţitul s-o ajungă.

Şi, într-adevăr, Calitatea despre care vorbea el *nu era* Calitate clasică *sau* Calitate romantică. Era ceva dincolo de amândouă. Şi nici subiectivă sau obiectivă nu era, ci dincolo de *ambele* categorii. De fapt, toată dilema subiectivitate contra obiectivitate, minte contra materie, în legătură cu Calitatea, era lipsită de onestitate. Relaţia spirit-materie fusese, vreme de secole, un blocaj intelectual. Nu făceau decât să atârne de Calitate acel blocaj şi s-o tragă în jos. Cum să spună *el* dacă ţinea Calitatea de minte sau de materie, când nu era clar dintru început, logic vorbind, ce era minte şi ce era materie?

Şi, astfel, a respins cornul stâng. Calitatea nu este obiectivă, a zis, şi nu rezidă în lumea materială.

Apoi a respins şi cornul drept. Calitatea nu este subiectivă şi nu rezidă exclusiv în minte.

Şi, la final, Phaidros, urmând o cale ce nu mai fusese urmată, din câte ştia, vreodată în istoria gândirii occidentale, s-a năpustit exact între coarnele dilemei subiectivitate-obiectivitate, zicând: Calitatea nu e o parte a minţii şi nici o parte a materiei. E o *a treia* entitate, independentă de cele două.

A fost auzit pe culoare şi pe scările din holul universităţii, cântând în surdină „Sfântă, sfântă, sfântă… binecuvântată Trinitate“.

Am aici un crâmpei foarte, foarte vag de amintire, posibil greşit, posibil ceva ce ţine doar de imaginaţia mea: a lăsat întreaga structură mentală aşa, săptămâni întregi, fără să investigheze mai departe.

Chris strigă:

— Când o să ajungem în vârf?

— Probabil mai avem ceva.

— O să vedem multe de sus?

— Aşa cred. Uită-te după albastrul cerului printre copaci. Câtă vreme nu vedem cerul, ştim că încă mai avem de mers. Lumina o să se strecoare printre copaci când o să fim aproape.

Ploaia de noaptea trecută a muiat stratul de ace suficient cât să-l facă o cale numai bună de străbătut. Uneori, când pământul e foarte uscat, o pantă ca asta poate deveni alunecoasă şi trebuie să-ţi înfigi bine picioarele în margini dacă nu vrei să te duci la vale.

Îi spun lui Chris:

— Nu-i fain că nu-s tufişuri?

— De ce nu sunt?

— Cred că în zona asta nu s-au tăiat copaci niciodată. Când o pădure e lăsată aşa timp de secole, copacii sufocă toate tufişurile.

— E ca într-un parc, zice Chris, poţi să vezi tot ce-i în jur.

Pare mult mai binedispus ca ieri. Cred că de-acum înainte o să fie un călător destoinic. Tăcerea din pădure ajută pe oricine.

Lumea, acum, potrivit lui Phaidros, era compusă din trei elemente: minte, materie şi Calitate. La început nu l-a deranjat că nu stabilise nici o relaţie între ele. Dacă lumea se luptase cu relaţia minte-materie vreme de secole şi nu-i dăduse de capăt, de ce-ar fi venit el, în câteva săptămâni doar, cu ceva concludent despre Calitate. Aşa că a lăsat-o mai moale. A pus-o într-un soi de sertar mental, unde punea toate întrebările la care nu avea un răspuns imediat. Ştia că nu peste mult va fi nevoie de o legătură în trinitatea subiect-obiect-Calitate, dar nu se grăbea în privinţa asta. Era atât de mulţumit că se pusese la adăpost de coarnele dilemei, încât s-a relaxat şi bucurat cât de mult a putut.

Totuşi, în cele din urmă a pornit la o examinare mai atentă. Deşi nu există o obiecţie logică la o trinitate metafizică, o realitate cu trei capete, asemenea trinităţi nu sunt comune sau populare. Metafizicianul caută, îndeobşte, ori un monism, precum Dumnezeu, care să explice natura lumii ca manifestare a unui singur lucru, ori un dualism, precum cel minte-materie, care explică totul drept manifestare a două lucruri, ori un pluralism, care explică lumea printr-o manifestare a unui număr nedefinit de lucruri. Trei, însă, e un număr care nu pică bine. Vrei să ştii imediat: De ce trei? Care-i relaţia dintre cele trei elemente? Pe măsură ce nevoia de relaxare se diminua, Phaidros devenea şi el curios în privinţa acestei relaţii.

A băgat de seamă că, deşi în mod normal Calitatea se asociază cu obiecte, senzaţii legate de Calitate pot apărea şi fără existenţa vreunui obiect. Asta, mai întâi, îl condusese la ideea că, cine ştie, Calitatea e complet subiectivă. Dar prin Calitate nu voise să spună plăcere subiectivă. Calitatea *diminuează* subiectivitatea. Calitatea te smulge din tine însuţi, te face conştient de lumea ce te înconjoară. Calitatea este *opusă* subiectivităţii.

Nu ştiu cât a stat să se gândească până să ajungă aici, dar a văzut că, în cele din urmă, Calitatea nu putea fi relaţionată independent nici cu subiectul şi nici cu obiectul, ci putea fi găsită *doar în relaţia dintre cele două*. E punctul în care se întâlnesc subiectul şi obiectul.

Era pe-aproape.

Calitatea nu e un *lucru*. E un *eveniment*.

Şi mai aproape.

Este evenimentul ce se produce atunci când subiectul devine conştient de obiect.

Şi pentru că fără obiecte nu poate fi subiect – fiindcă obiectele creează conştiinţa de sine a subiectului – Calitatea este un eveniment în cadrul căruia este făcută posibilă conştientizarea atât a subiectului, cât şi a obiectului.

Aproape de tot.

Acum ştia ce urmează.

Calitatea, rezultă de aici, nu este doar *rezultatul* unei coliziuni dintre subiect şi obiect. Existenţa însăşi a subiectului şi obiectului este *dedusă* din evenimentul Calităţii. Evenimentul Calităţii este *cauza* subiectelor şi obiectelor, care sunt presupuse, eronat, a fi cauza Calităţii!

Scăpase acum de dilema cea ticăloasă. Dilema avusese de-a face cu presupoziţia răuvoitoare, nejustificată logic, potrivit căreia Calitatea era *efectul* subiectelor şi obiectelor. Dar *nu* era! Şi-a scos cuţitul.

„Soarele calităţii“, a scris, „nu se învârte în jurul subiectelor şi obiectelor existenţei noastre. Nu le iluminează doar într-o manieră pasivă. Calitatea nu le este în nici un fel subordonată. Ea le-a *creat*. Ele îi sunt subordonate.“

Şi în acel moment, scriind asta, a ştiut că atinsese un pisc al gândului pe care se căznise de mult, fără să ştie, să-l urce.

— Cer albastru! răcneşte Chris.

Iată-l, mult deasupra noastră, o panglică îngustă de albastru printre trunchiurile copacilor.

Ne mişcăm mai iute şi panglica de albastru se lăţeşte tot mai mult şi mai mult. Vedem că, pe vârf, copacii se răresc până ce dispar cu totul. Cam la vreo patruzeci şi cinci de metri de vârf, zic „Dă-i bătaie!“ şi o iau la fugă într-acolo, aruncând în această sforţare ultimele rezerve de energie.

Dau tot ce pot din mine, dar Chris câştigă avans. Apoi mă depăşeşte, chicotind. Nu stabilim noi cine ştie ce record, cu bagaje grele în spate şi altitudine ridicată, dar ne năpustim din toate puterile.

Chris ajunge primul, când eu încă n-am ieşit dintre copaci. Ridică braţele şi strigă: „Am câştigat!“.

Egoist.

Respir greu când ajung, nu pot vorbi. Ne lepădăm rucsacurile şi ne întindem pe jos, cu spatele lipit de nişte pietroaie. La suprafaţă pământul s-a uscat de la soare, dar dedesubt a rămas noroiul de la ploaia de peste noapte. Mai jos de noi, la kilometri depărtare, dincolo de versanţii împăduriţi, e Valea Gallatin. La un colţ al văii este Bozeman. O lăcustă sare de pe piatră şi ţâşneşte spre copaci, depărtându-se în graba mare.

— Am reuşit, zice Chris.

E foarte bucuros, dar eu sunt prea sleit de puteri ca să-i răspund. Îmi scot ghetele şi şosetele din picioare, leoarcă de sudoare, şi le pun să se usuce pe-o piatră. Le privesc meditativ, în vreme ce din încălţăminte se ridică aburi spre soare.

20

Am adormit, se pare. Soarele arde. Ceasul arată că mai sunt câteva minute până la amiază. Mă uit peste bolovanul lipit de care am dormit şi-l văd pe Chris dormind liniştit de cealaltă parte. Mult mai sus, pădurea se

opreşte şi stâncile cenuşii se pierd sub petice de zăpadă. Putem merge pe coamă până acolo, dar ar fi periculos în apropiere de vârf. Mă uit un timp la vârful muntelui. Ce spunea Chris că i-aş fi zis azi-noapte? „Ne vedem în vârful muntelui“… nu… „Ne *întâlnim* în vârful muntelui“.

Cum să-l întâlnesc în vârful muntelui când suntem deja împreună? Ceva, în privinţa asta, e foarte bizar. Zice că i-am mai spus şi altceva, în noaptea de dinainte – că e un loc singuratic. Asta contrazice ce cred de fapt. Nu cred deloc că-i singuratic pe-aici.

Un sunet de pietre prăvălite îmi atrage atenţia. Nu mişcă nimic. Totul e încremenit.

E în regulă. Pietricele cad tot timpul.

Uneori nu-s chiar aşa de mici. Cu alunecări din astea neînsemnate încep şi avalanşele. Dacă eşti mai sus ori nu te afli în calea lor, sunt interesant de urmărit. Dar dacă-s mai sus de tine… n-ai ce face. Trebuie să te uiţi cum vin.

Oamenii spun lucruri ciudate în somn, dar de ce să-i fi spus că o să ne *întâlnim*? Şi de ce-o fi crezut că sunt treaz? Ceva e tare în neregulă aici, am o senzaţie neplăcută de-a binelea, dar nu ştiu ce este de fapt. Mai întâi ai senzaţia, apoi îţi dai seama care-i problema.

Îl aud pe Chris mişcându-se, mă întorc şi-l văd că se uită în jur.

— Unde suntem? întreabă.

— Sus, pe marginea canionului.

— Aha, zice şi zâmbeşte.

Aştern o masă cu brânză elveţiană, ardei şi pesmeţi. Tai cu grijă brânza şi ardeii în felii simetrice. Liniştea de-aici îţi dă posibilitatea să faci totul cum trebuie.

— Hai să ne facem o cabană aici, zice.

— Ohhh, mârâi, şi să urcăm până la ea în fiecare zi.

— Sigur, mă tachinează Chris, doar n-a fost aşa de greu.

Ziua de ieri e departe în amintirea lui. Îi întind nişte brânză şi pesmeţi.

— La ce te tot gândeşti atâta? întreabă.

— La mii de lucruri.

— Care?

— Cele mai multe n-ar avea sens pentru tine.

— De exemplu?

— De exemplu, de ce ţi-am spus că o să ne întâlnim în vârful muntelui.

— A, zice şi coboară privirea.

— Ziceai că parcă eram beat.

— Nu, nu beat, spune tot cu ochii în pământ.

Felul în care îmi evită privirea mă face să mă întreb iar dacă spune adevărul.

— Atunci cum?

Nu răspunde.

— Cum, Chris?

— Diferit doar.

— Cum?

— Păi, *nu ştiu*!

Mă priveşte cu o pâlpâire de frică.

— Cum erai cu mult timp în urmă, zice uitându-se iar în jos.

— Când?

— Când locuiam aici.

Nu schiţez nimic, ca să nu vadă nici o schimbare de expresie; apoi mă ridic cu grijă şi întorc şosetele de pe piatră. Când revin, privirea lui mă măsoară mai departe cu insistenţă. Zic ca din întâmplare:

— Nu mi-am dat seama că eram diferit.

Nu răspunde.

Îmi trag şosetele şi-mi vâr picioarele în ghete.

— Mi-e sete, zice Chris.

— N-o să avem mult de coborât ca să găsim apă, zic ridicându-mă în picioare.

Privesc un timp zăpada, apoi zic:

— Eşti gata să pornim?

Dă din cap că da şi apucăm rucsacurile.

Mergem pe creastă, spre deschiderea unei ravene, şi auzim deodată alte pocnete de pietre căzute, mult mai zgomotoase decât prima dată. Ridic privirea să văd ce-i. Tot nimic.

— Ce-a fost asta? întreabă Chris.

— Alunecări de bolovani.

Stăm nemişcaţi o clipă, ascultând.

— E cineva acolo sus? întreabă Chris.

— Nu, cred că e doar zăpada care se topeşte şi mişcă pietrele. Când e foarte cald, ca acum, în prima parte a verii, se aude tot timpul cum alunecă pietrişul. Uneori chiar pietre mari. Chestia asta face parte din erodarea muntelui.

— Nu ştiam că munţii se pot eradica.

— Nu eradica, *eroda*. Se rotunjesc, se fac mai puţin abrupţi. Munţii ăştia încă nu sunt erodaţi.

Peste tot în jur, mai puţin deasupra, pantele muntelui sunt acoperite cu verdele negricios al pădurii. De la depărtare, pădurea lasă impresia unui veşmânt de catifea.

Zic:

— Te uiţi acum la munţii ăştia şi par aşa de permanenţi şi de paşnici, însă se schimbă tot timpul, iar schimbările nu sunt întotdeauna paşnice. Sub noi, dedesubtul nostru, există forţe care pot face muntele fărâme.

— Şi se întâmplă vreodată?

— Ce?

— Să facă muntele fărâme?

— Da, zic, apoi îmi amintesc: Nu departe de-aici au murit nouăsprezece oameni, prinşi sub milioane de tone de rocă. Toată lumea s-a minunat că au fost doar nouăsprezece.

— Ce s-a întâmplat?

— Erau turişti din Est, care făcuseră tabără peste noapte. Pe parcursul nopţii forţele subterane s-au dezlănţuit şi, când salvamontiştii au venit şi-au văzut ce se întâmplase, a doua zi dimineaţă, au clătinat doar din cap. Nici măcar n-au încercat să sape. N-ar fi putut decât să sfredelească prin zeci de metri de rocă şi asta doar ca să recupereze nişte trupuri ce-ar fi trebuit îngropate iar. Aşa că le-au lăsat acolo. Tot acolo sunt şi acum.

— De unde au ştiut că erau nouăsprezece?

— Vecinii şi rudele lor i-au dat dispăruţi.

Chris se uită lung la vârful de munte de dinaintea noastră.

— N-au primit nici o avertizare?

— Nu ştiu.

— Poate i-o fi avertizat cineva.

— Poate.

Mergem până în locul unde în muchia înălţată pe care ne aflăm se cască un şanţ, începutul unei ravene. Văd că putem urma panta ravenei în jos ca să căutăm apă. Dau s-o apuc în jos.

Deasupra se mai prăvălesc nişte pietre. Mă sperii dintr-odată.

— Chris.

— Ce-i?

— Ştii ce mă gândesc?

— Nu, ce?

— Mă gândesc că ar fi isteţ din partea noastră să lăsăm vârful ăla de munte pentru altă vară.

Tace. Apoi întreabă:

— De ce?

— Îmi face o impresie proastă.

Nu zice, mult timp, nimic. Apoi, într-un târziu:

— Cum adică?

— A, mă gândeam să nu ne prindă vreo furtună sau vreo alunecare de teren ceva şi să dăm de belea.

Iarăşi tăcere. Ridic privirea şi văd, în ochii lui, dezamăgire reală. Cred că ştie că nu spun tot ce am în minte.

— Ce-ar fi să te gândeşti la asta, zic, şi după ce facem rost de apă şi mâncăm de prânz, o să decidem.

Coborâm mai departe.

— Bun aşa? zic.

— OK, zice într-un târziu, pe tonul cuiva care nu promite nimic.

Coborârea e uşoară acum, dar nu peste mult o să fie mai abruptă. Deocamdată e la loc deschis şi însorit, însă o să dăm iarăşi peste copaci.

Nu ştiu ce să cred despre discuţia aceea bizară de peste noapte, în afară că de bine nu poate să fie. Pentru nimeni. Se pare că tot stresul cu motocicleta, campingul, dezbaterea şi locurile astea au un efect aiurea asupra mea, care apare noaptea. Vreau s-o şterg de-aici cât mai repede cu putinţă.

Cred că nici asta nu-i sună lui Chris ca vremurile de altădată. Acum mă sperii una-două şi nu mi-e ruşine s-o recunosc. *El* nu se speria de nimic. Niciodată. Asta-i diferenţa dintre noi. De aceea eu sunt viu şi el nu. Dacă o fi prin preajmă vreo entitate psihică, vreo nălucă, vreun dublu ce ne-aşteaptă Dumnezeu ştie în ce chip… ei, n-are decât să aştepte mult şi bine. Mult şi bine.

Suişurile astea devin, la un moment dat, al naibii de ciudate. Vreau să cobor, să cobor mult, vreau să cobor până jos de tot.

La ocean. Sună bine. Unde valurile se unduiesc alene, e mereu vuiet şi nu poţi să mai cazi nicăieri. Eşti deja acolo.

Intrăm iarăşi în pădure, vârful muntelui e ascuns de ramuri şi mă bucur.

Cred că am mers pe calea lui Phaidros, în dezbaterea asta, cât s-a putut merge. Vreau să o părăsesc acum. I-am recunoscut toate meritele pentru ce a gândit, spus şi scris şi vreau să dezvolt acum eu însumi câteva dintre ideile pe care a neglijat să le urmărească. Titlul acestei dezbateri este „Zen şi arta reparării motocicletei“, nu „Zen şi arta urcării munţilor“. Pe crestele munţilor nu sunt motociclete şi, după părerea mea, se găseşte prea puţin Zen. Zen este „spiritul văii“, nu creasta muntelui. Singurul Zen pe care-l găseşti sus pe munţi e cel pe care-l aduci acolo. Să plecăm de-aici.

— E plăcut să cobori, nu? zic.

Nici un răspuns.

Cred că o să ne certăm niţel, mă tem.

Urci până în vârful muntelui şi cu ce te alegi? Ţi se dă o ditamai tabla de piatră cu porunci pe ea.

Asta i s-a întâmplat şi lui.

Se credea un afurisit de Mesia.

Dar *eu* nu, băieţaş. Programu-i mult prea lung şi plata mult prea proastă. Să plecăm. Să plecăm…

Ajung, nu peste mult, să cobor într-un soi de galop idiot… *tâgâdâm, tâgâdâm*… până-l aud pe Chris strigând: „MAI ÎNCET!“ şi-l văd în urmă, la vreo două sute de metri, printre copaci.

Încetinesc deci, însă după un timp îmi dau seama că tărăgănează intenţionat. Este, desigur, dezamăgit.

Presupun că, în cadrul dezbaterii, ar trebui să rezum direcţia pe care a pornit-o Phaidros, fără evaluare, şi să-mi văd apoi de ale mele. Credeţi-mă, când lumea este văzută nu ca o dualitate a minţii şi materiei, ci ca o trinitate formată din calitate, minte şi materie, atunci arta reparării motocicletei şi alte arte capătă sensuri negândite. Spectrul tehnologiei, de

care fug soţii Sutherland, devine nu ceva rău, ci o chestie pozitivă, amuzantă. Şi sarcina de a demonstra asta ar fi una lungă şi distractivă.

Dar, mai întâi, ca să-i urez drum bun celuilalt spectru, ar trebui să spun următoarele:

Ar fi apucat-o probabil şi el în direcţia pe care sunt eu pe cale s-o apuc, dacă al doilea val de cristalizare, cel metafizic, şi-ar fi stabilit epicentrul acolo unde l-aş fi stabilit eu, în lumea de zi cu zi. Cred că metafizica este bună dacă îmbunătăţeşte viaţa de zi cu zi, altfel putem s-o lăsăm baltă. Dar, din păcate, nu şi-a stabilit bazele acolo. A continuat cu un al treilea val de cristalizare, unul mistic, din care nu şi-a mai revenit niciodată.

Speculase despre relaţia Calităţii cu mintea şi materia, identificase Calitatea drept părintele minţii şi materiei, drept evenimentul care dă naştere minţii şi materiei. Această inversiune copernicianã a relaţiei dintre Calitate şi lumea obiectivă ar putea să sune misterios dacă nu-i explicată atent, însă nu intenţiona s-o transforme în ceva misterios. Voia să spună, pur şi simplu, că la începutul timpului, înainte ca un obiect să fie distins, trebuie să existe un soi de conştientizare intelectuală, pe care a numit-o conştientizarea Calităţii. Nu poţi fi conştient că ai văzut un copac decât *după* ce ai văzut copacul şi între strălfulgerarea viziunii şi strălfulgerarea conştientizării trebuie să existe un interval de timp. Gândim, uneori, că intervalul acela e neimportant. Dar nu există nici o justificare pentru a crede asta – *absolut* nici una.

Trecutul există doar în amintirile noastre, viitorul doar în planurile noastre. Prezentul este realitatea noastră. Copacul de care eşti conştient intelectual, datorită acelui mic interval de timp, e întotdeauna în trecut şi, ca atare, ireal. Orice obiect de care eşti conştient intelectual e *întotdeauna* în trecut şi, ca atare, *ireal*. Realitatea este întotdeauna momentul de viziune de *dinaintea* procesului intelectual. O altă realitate nu există. Această realitate preintelectuală este ceea ce avusese Phaidros impresia că

identifică drept Calitate. De vreme ce toate lucrurile identificabile intelectual trebuie să purceadă *din* această realitate preintelectuală, Calitatea este *părintele*, *sursa* tuturor subiecţilor şi obiectelor.

Simţea că intelectualii, de obicei, au cel mai mult de furcă atunci când vine vorba să vadă Calitatea, tocmai fiindcă, una-două şi fără drept de apel, pun orice în formă intelectuală. Cele mai puţine probleme cu Calitatea le au copiii mici, persoanele needucate şi persoanele „private“ de cultură. Categoriile de mai sus au cele mai scăzute predispoziţii către intelectualitatea provenită din surse culturale şi un nivel prea scăzut de pregătire formală pentru a se îmbiba cu aceasta. De aceea, a conchis el, este îmbâcseala o boală ce afectează doar intelectualii. Simţea că el fusese imunizat accidental, sau cel puţin separat într-o măsură de obiceiul respectiv, datorită eşecului de la şcoală. Nu mai simţise apoi nevoia compulsivă de identificare cu intelectualitatea şi putuse examina, cu înţelegere, doctrinele anti-intelectuale.

Îmbâcsiţii, a zis, din cauza prejudecăţilor intelectuale, consideră, îndeobşte, Calitatea, realitatea preintelectuală, ca pe ceva neimportant, o tranziţie oarecare între realitatea obiectivă şi percepţia subiectivă a acesteia. Fiindcă au idei preconcepute, considerând-o neimportantă, nu caută să descopere dacă este, în vreun fel, diferită de concepţia lor intelectuală despre ea.

Dar *este* diferită, a zis el. Odată ce începi să auzi sunetul Calităţii, să vezi acel zid coreean, acea realitate nonintelectuală în cea mai pură formă, vrei să uiţi toate înşiruirile acelea de vorbe, care – începi să înţelegi în sfârşit – se referă întotdeauna la altceva.

Acum, înarmat cu această trinitate metafizică conectată prin timp, izbutise să facă acea separare dintre Calitatea clasică şi cea romantică, ce ameninţase să-l distrugă, să înceteze cu totul. Nu mai puteau, acum, să dea Calitatea deoparte. Putea să stea acolo şi, după voia lui, să-i dea *pe ei* deoparte. Calitatea romantică era întotdeauna corelată cu impresiile

instantanee. Calitatea „îmbâcsită“ implica multă chibzuială şi se extindea pe o perioadă mai mare de timp. Calitatea romantică era prezentul, acel aici şi acum al lucrurilor. Calitatea clasică era mereu preocupată de ceva mai mult decât prezentul. Relaţia dintre prezent, trecut şi viitor era mereu importantă. Dacă îţi reprezentai trecutul şi viitorul ca fiind incluse în prezent, păi era o chestie destupată, că doar pentru prezent trăiai. Şi dacă motocicleta funcţionează, de ce să-ţi faci griji în privinţa ei? Dar dacă socoteai că prezentul nu-i decât o clipită între trecut şi viitor, doar un moment trecător, atunci să neglijezi trecutul şi viitorul pentru prezent însemna cu adevărat Calitate proastă. Poate că merge acum motorul, dar când ai verificat ultima oară uleiul? Mult zgomot pentru nimic, în viziune romantică, însă bun-simţ în toată legea din perspectivă clasică.

Aveam acum două tipuri diferite de Calitate, dar nu mai împărţeau în două Calitatea însăşi. Erau doar două aspecte temporale diferite ale Calităţii, cel lung şi cel scurt. Lui i se ceruse o ierarhizare metafizică ce arăta astfel:

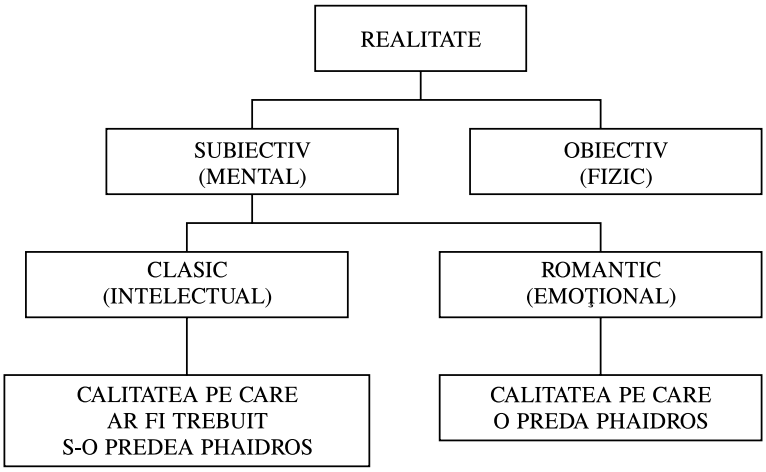

El le oferea, în schimb, o ierarhizare metafizică ce arăta aşa:

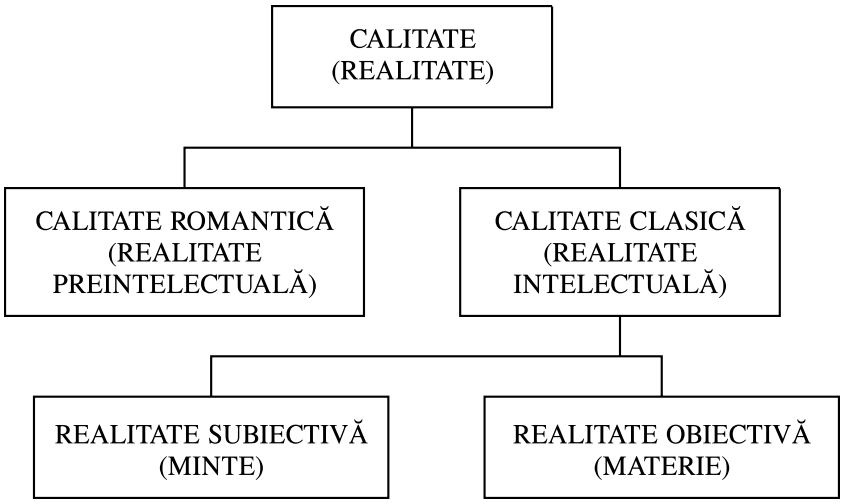

Calitatea pe care o preda el nu era doar o parte a realităţii, era realitatea integrală.

A pornit, apoi, în termeni trinitari, să răspundă la întrebarea „De ce vede fiecare atât de diferit Calitatea?“. Era o întrebare la care răspunsese, până atunci, superficial. Acum însă afirma: „Calitatea nu are contur, formă, nu se poate descrie. Formele şi contururile înseamnă intelectualizare. Calitatea e independentă de asemenea forme şi contururi. Numele, formele şi contururile pe care le dăm Calităţii depind doar parţial de Calitate. Tot parţial depind şi de imaginile *a priori* pe care le-am acumulat în memorie. Căutăm continuu, în evenimentul Calităţii, analogii ale experienţelor anterioare. Dacă n-am face asta, n-am fi capabili să acţionăm. Ne construim limbajul în funcţie de aceste analogii. Ne construim întreaga cultură în funcţie de aceste analogii“.

Motivul pentru care oamenii văd diferit Calitatea, a spus Phaidros, este acela că vin cu seturi diferite de analogii. A furnizat exemple lingvistice, arătând că literele hinduse *da*, *da* şi *dha* sună identic pentru noi fiindcă nu avem analogii care să ne facă sensibili la diferenţe. La fel, mulţi vorbitori de hindi nu fac distincţia între *da* şi *the*, nefiind sensibilizaţi astfel. Nu este neobişnuit, a zis, ca sătenii din India să vadă fantome. Dar le vine foarte greu să vadă legea gravitaţiei.

Asta, a spus, explică de ce o clasă întreagă de studenţi de anul întâi la compoziţie literară ajunge la nivele similare de Calitate în lucrări. Au un fond relativ comun şi cunoştinţe similare. Dar dacă ai aduce un grup de studenţi străini ori, să zicem, ai veni cu nişte poeme medievale ce depăşesc experienţa celor din sală, atunci abilitatea studenţilor de-a ierarhiza Calitatea n-ar fi corelat, probabil, la fel de bine.

Într-un fel, a continuat Phaidros, alegerea studentului legată de Calitate este cea care-l defineşte pe *el.* Oamenii nu sunt de acord în privinţa Calităţii nu fiindcă aceasta ar fi diferită de la caz la caz, ci fiindcă oamenii diferă în privinţa experienţei. A speculat că, dacă două persoane ar avea analogii *a priori* identice, atunci ar vedea de fiecare dată Calitatea identic. Nu se putea testa asta, aşa că trebuia să rămână doar o speculaţie.

Ca răspuns la întrebarea lor, le-a scris colegilor de la şcoală:

„Orice explicaţie filosofică a Calităţii va fi în acelaşi timp adevărată şi falsă, tocmai fiindcă este o explicaţie filosofică. Procesul de explicitare filosofică este unul analitic, unul care desface ceva în subiecte şi predicate. Ce înţeleg eu (şi toată lumea) prin cuvântul *calitate* nu se poate dezmembra în subiecte şi predicate. Nu pentru că această Calitate ar fi teribil de misterioasă, ci fiindcă este simplă, imediată şi directă.

Cea mai la îndemână analogie intelectuală a Calităţii pure pe care o pot înţelege persoanele din mediul nostru este: «Calitatea reprezintă răspunsul unui organism la mediul său» (a răspuns astfel deoarece colegii care-l chestionau păreau să vadă lucrurile mai degrabă în termenii stimul-răspuns ai teoriei comportamentaliste). O amibă, pusă într-o farfurie cu apă, cu un strop de acid sulfuric picurat alături de ea, va încerca să se îndepărteze de acid (cred). Dacă ar vorbi, amiba, fără să aibă habar despre acidul sulfuric, ar putea spune «Mediul ăsta e de proastă calitate». Dacă ar avea un sistem nervos, ar acţiona într-un fel mai complex pentru a compensa proasta calitate a mediului. Ar căuta analogii, adică imagini şi

simboluri din experienţa trecută, pentru a defini natura neplăcută a noului mediu, ajungând astfel să-l «înţeleagă».

Aflându-ne într-un stadiu de ridicată complexitate organică, noi, organismele avansate, răspundem mediului nostru inventând o sumedenie de analogii uimitoare. Inventăm pământuri şi ceruri, copaci, pietre şi oceane, zei, muzică, arte, limbaj, filosofie, inginerie, civilizaţie şi ştiinţă. Numim aceste analogii realitate. Şi *sunt* realitate. Ne hipnotizăm copiii, în numele adevărului, făcându-i să creadă că toate acestea *sunt* realitate. Trimitem la ospiciu pe oricine nu acceptă analogiile acestea. Dar ceea ce ne face să inventăm analogiile este Calitatea. Aceasta este stimulul continuu la care ne supune mediul pentru a crea lumea în care trăim. Integral. Până la ultima fărâmiţă.

Să luăm, acum, ceea ce ne-a făcut să creăm lumea şi să includem elementul acesta în interiorul lumii create este, clar, imposibil. De aceea Calitatea nu poate fi definită. Dacă o definim, ajungem să definim ceva mai prejos de Calitatea însăşi".

Îmi amintesc fragmentul acesta mai bine decât pe oricare altul, poate din cauză că este cel mai important dintre toate. S-a simţit înfricoşat pe moment scriindu-l şi a fost cât pe ce să şteargă cuvintele „Integral. Până la ultima fărâmiţă". Era o nebunie şi cred că şi-a dat seama. Dar nu vedea vreun motiv logic pentru a elimina acele cuvinte şi era prea târziu acum ca să mai dea înapoi. A ignorat avertismentul şi a lăsat cuvintele la locul lor.

A pus creionul jos şi… a simţit că ceva îşi slăbeşte, înăuntru, încordarea. Ca şi cum o coardă lăuntrică, prea întinsă, ar fi cedat. Apoi a fost prea târziu.

A început să observe că se abătuse de la poziţia iniţială. Nu mai vorbea despre o trinitate metafizică, ci despre un monism absolut. Calitatea era sursa şi substanţa ultimă.

Un potop de asociaţii filosofice noi i-a invadat mintea. Hegel vorbise aşa, cu a sa Minte Absolută. Mintea Absolută era independentă şi ea, atât

de obiectivitate, cât şi de subiectivitate.

Totuşi, Hegel susţinuse că Mintea Absolută era sursa a toate, dar exclusese apoi experienţa romantică din acest „toate“. Absolutul lui Hegel era cu totul clasic, cu totul raţional şi cu totul ordonat.

Calitatea nu era aşa.

Phaidros şi-a amintit că Hegel fusese considerat o punte între filosofia occidentală şi cea orientală. Vedanta hindusă, Calea daoistă, chiar şi starea de Buddha fuseseră descrise drept monisme absolute, similare cu filosofia lui Hegel. Totuşi, la vremea aceea, Phaidros se îndoia că Unicităţile mistice şi monismele metafizice puteau fi interschimbabile, de vreme ce Unicităţile mistice nu au reguli, dar monismele metafizice au. Calitatea sa era o entitate metafizică, nu una mistică. Sau nu? Care era diferenţa?

Şi-a răspuns singur că diferenţa stătea în definire. Entităţile metafizice sunt definite. Unicităţile mistice nu. Asta făcea Calitatea să fie mistică. Nu! Era de amândouă felurile: deşi o gândise în termeni pur filosofici, ca metafizică, refuzase în tot acest timp definirea sa. Asta o făcea să fie şi mistică. Indefinibilul o elibera de regulile metafizicii.

Atunci, dintr-un impuls, Phaidros s-a dus la raftul cu cărţi şi a scos un volum mic, albastru, cu coperţi de carton. Copiase de mână cartea asta şi-o legase singur, după ce nu găsise nicăieri vreun exemplar de vânzare. Era *Dao De Jing* a lui Lao-Zi, veche de 2 400 de ani. A început să parcurgă versetele pe care le mai citise de multe ori, dar de data asta a încercat să vadă dacă o anumită substituire ar funcţiona. A început să citească şi totodată să interpreteze.

A citit:

Calitatea care poate fi numită nu este Calitatea Eternă.

Asta spusese şi el.

Numele date Calităţii nu pot fi nume Eterne.
Fără nume, este obârşia Cerului şi Pământului.
Având nume, este mama tuturor lucrurilor…

Exact.

Amândouă aspectele Calităţii (cel clasic şi cel romantic) *sunt identice prin natură,*
Dar devin diferite (subiecţi şi obiecte) *atunci când sunt percepute.*
Calitatea romantică şi cea clasică pot fi numite „mistice“.
Asemănarea lor merge până în profunzimea profunzimilor,
Unde se află poarta prin care totul ia fiinţă.
Calitatea este în toate, folosinţa-i e nesfârşită.
Este adâncă, pare să fie izvorul tuturor lucrurilor.
Totuşi pare să rămână veşnic limpede precum cristalul.
Nu ştiu cum a fost creată,
E o imagine a ceea ce exista chiar înainte de Creator.
…Pare să dăinuie necontenit, necontenit. Foloseşte-o şi te va servi cu uşurinţă…
Dacă o priveşti, nu poate fi văzută.
Dacă stai s-o asculţi, nu poate fi auzită.
Dacă vrei s-o simţi, nu poate fi atinsă…
Aceste trei însuşiri ne scapă, se contopesc şi devin una.
Creşterea ei nu împrăştie lumină
Scăderea ei nu ne aruncă-n întuneric
Necontenită, eternă
Nu poate fi definită.
Şi se întoarce din nou în nefiinţare
De aceea este numită forma fără formă
imagine a nefiinţării.

De aceea se spune că e înşelătoare
Întâlnind Calitatea, nu-i poţi vedea începutul,
Urmând-o, nu-i poţi vedea sfârşitul.
Cel ce rămâne credincios Calităţii din vechime
Poate cunoaşte începuturile primordiale
Firul neîntrerupt al calităţii.

Phaidros a citit verset cu verset, urmărind cum se potriveşte totul. Exact. *Asta* voise să spună. *Asta* spusese în tot acest timp, doar că se exprimase defectuos, mecanic. Nu era nimic vag sau inexact în cartea asta. Era cât de precisă şi definită se putea. Era ce zisese şi el, doar că într-o altă limbă, cu rădăcini şi origini diferite. El vedea din altă vale ce se întâmpla în *această* vale, dar nu ca pe o poveste spusă de străini, ci ca pe o parte a văii de unde era. Vedea totul.

Spărsese codul.

A citit mai departe. Rând după rând. Pagină după pagină. Nici o discrepanţă. Ce numise el Calitate apărea aici drept Dao, marea forţă generatoare a tuturor religiilor, orientale şi occidentale, trecute şi prezente, cunoaşterea întreagă, totul.

Atunci ochiul minţii i s-a deschis, a surprins propria lui imagine. Şi-a dat seama unde era, ce vedea şi… nu ştiu cum s-a întâmplat de fapt… dar alunecarea pe care o simţise mai demult Phaidros, separarea interioară a minţii sale, a căpătat brusc tot mai mare viteză, cum fac stâncile ce cad din vârful muntelui. Până s-o poată opri, masa de conştientizare acumulată deodată a început să crească necontenit, devenind o avalanşă de gândire şi înţelegere scăpate de sub control; masa strivitoare a dislocat de o sută de ori volumul său şi apoi iarăşi de o sută de ori pe-atât, mai mult şi mai mult, cuprinzând totul, până ce n-a mai rămas nici un punct de sprijin.

Nu mai era nimic.

Pământul fugise de sub el.

21

— Nu eşti foarte curajos, aşa-i? zice Chris.

— Nu, răspund şi trag cu dinţii de pieliţa unei felii de salam. Dar ai rămâne cu gura căscată de cât de deştept sunt.

Am coborât destul de mult pe versant de-acum, iar pinii şi feluritele tufişuri cresc mai înalte decât la aceeaşi altitudine în cealaltă parte a canionului. Evident, aici plouă mai mult. Dau pe gât cu nesaţ multă apă dintr-o oală pe care a umplut-o Chris din pârâu, apoi îl privesc. Văd că s-a resemnat cu ideea că o să coborâm şi n-are rost să-i ţin predici sau să mă cert cu el. Ne încheiem prânzul cu ce-a mai rămas dintr-o pungă de bomboane, mai turnăm o oală de apă pe gât după aceea şi ne întindem să ne odihnim un pic. Apa de izvor de la munte are cel mai bun gust din lume.

După un timp Chris zice:

— Pot să duc ceva mai greu acum.

— Eşti sigur?

— Sigur că-s sigur, îmi răspunde, cam repezit.

Transfer cu recunoştinţă vreo câteva chestii mai grele în rucsacul lui şi le punem iarăşi în spinare, opintindu-ne în curelele de umăr şi ridicându-ne apoi în picioare. Simt diferenţa de greutate. Poate să fie şi atent când are chef.

Panta, de aici, pare greu de coborât. Se vede c-a fost despădurită şi în loc au crescut desişuri mai înalte decât noi, care îngreunează drumul. O să trebuiască se le ocolim.

Aş vrea acum, în dezbatere, să mă îndepărtez de abstracţiunile intelectuale extrem de generale şi să ofer câteva informaţii solide,

practice, de zi cu zi, doar că nu ştiu sigur cum să fac.

Un lucru despre deschizătorii de drumuri pe care nu-l auzi menţionat este că aceştia sunt invariabil, prin natura lor, nişte încurcă-lume. Merg tot timpul înainte, văzându-şi doar ţelul nobil şi îndepărtat, şi nu bagă în seamă reziduurile, resturile pe care le lasă în urmă. Cineva trebuie să cureţe după ei şi munca asta nu-i foarte strălucită sau interesantă. Trebuie să te deprimi treptat înainte să te-apuci. Apoi, după ce-ai ajuns într-o stare de pleoşteală totală, nu mai e atât de greu.

Să descoperi o relaţie metafizică între Calitate şi Buddha în vârful unui munte de experienţă personală e foarte spectaculos. Şi foarte puţin important. Dacă despre asta ar fi toate dezbaterile, aş merita să fiu poftit afară. Importantă e relevanţa unei asemenea descoperiri pentru toate văile de pe lume, pentru toate slujbele oribil de plicticoase şi pentru toţi anii plini de monotonie care ne aşteaptă acolo.

Sylvia ştia despre ce vorbeşte în prima zi, când a văzut mulţimea aceea de şoferi pe autostradă. Cum i-a zis? „Cortegiu funerar“. Sarcina este acum de-a ne întoarce la cortegiul acela, dar cu o înţelegere lărgită.

Mai întâi ar trebui să spun că nu ştiu dacă afirmaţia lui Phaidros, cum că Dao şi Calitatea ar fi acelaşi lucru, e adevărată. Nu am nici o cale de a-i testa adevărul, de vreme ce n-a făcut decât să compare o entitate mistică cu alta. Credea cu certitudine că sunt aidoma, dar se poate să nu fi înţeles pe deplin ce era Calitatea. Sau, mai probabil, nu înţelegea ce era Dao. Nu era vreun bătrân înţelept sau ceva. Şi în cartea aceea sunt multe poveţe pentru înţelepţi pe care ar fi făcut bine să le trateze cu atenţie.

Mai cred, apoi, că toată această căţărare metafizică nu ne-a ajutat cu nimic pe noi să înţelegem mai bine ce este Calitatea sau ce este Dao. Absolut deloc.

Sună ca o respingere categorică a celor zise şi gândite de el, dar nu-i aşa. Ar fi fost şi el de acord cu ce spun, aşa socotesc, de vreme ce orice descriere a Calităţii e un fel de definiţie şi, ca atare, sortită eşecului. Cred

că se poate să fi spus şi că afirmaţii precum cele făcute de el sunt chiar mai *rele* decât lipsa oricăror afirmaţii, de vreme ce pot fi foarte uşor confundate cu adevărul, *întârziind* astfel înţelegerea Calităţii.

Nu, nu a făcut nimic pentru calitate sau pentru Dao. Beneficiară a fost raţiunea. A arătat o cale prin care raţiunea putea fi *extinsă* pentru a include elemente ce fuseseră de neasimilat înainte şi, ca atare, considerate iraţionale. Cred că prezenţa copleşitoare a acestor elemente iraţionale ce se cer asimilate creează proasta calitate a prezentului, spiritul haotic, lipsit de conexiune al secolului XX. Vreau să discut asta cât mai ordonat cu putinţă.

Suntem pe un pământ noroios şi abrupt, e greu să ne ţinem pe picioare. Ne apucăm de tufe şi crengi ca să ne menţinem echilibrul. Fac un pas, mă uit unde-o să pun piciorul la următorul, fac încă un pas, mă uit iar.

Tufele se îndesesc, nu peste mult, atât de tare, încât o să trebuiască să le ciopârţesc cu maceta. Mă odihnesc cât Chris scoate maceta din rucsacul meu. Mi-o întinde şi, ciopârţind şi tăind, înaintez prin tufişuri. Merge greu. La fiecare pas trebuie tăiate câte două-trei crengi. S-ar putea s-o ţinem ceva vreme aşa.

Primul lucru ce se poate desprinde din afirmaţia lui Phaidros „Calitatea este Buddha“ e că o asemenea afirmaţie, dacă este adevărată, furnizează o bază raţională pentru unificarea celor trei domenii ale experienţei umane care sunt astăzi separate. Aceste trei domenii sunt Religia, Arta şi Ştiinţa. Dacă se poate arăta că, de fapt, Calitatea este termenul central al celor trei şi că nu este de multe feluri, ci de unul singur, reiese că cele trei arii lipsite de unitate au acum o bază pentru interconectare.

Relaţia Calităţii cu domeniul Artei a fost prezentată destul de exhaustiv urmărind felul în care înţelegea Phaidros Calitatea în arta retoricii. Nu cred că mai e nevoie de multă analiză aici. Arta e o activitate de calitate ridicată. Cam asta-i tot ce trebuie spus. Sau, dacă e nevoie de ceva care să sune mai pompos: Arta este Divinul revelat în lucrările omului. Relaţia stabilită de Phaidros arată cu claritate că cele două afirmaţii, deşi diferenţa dintre ele pare enormă, sunt de fapt identice.

În domeniul Religiei, relaţia raţională a Calităţii cu Divinul trebuie conturată mai temeinic şi sper să fac asta ceva mai târziu. Deocamdată putem medita la faptul că vechile rădăcini ale cuvintelor ce desemnează în engleză Buddha şi Calitatea, *God* şi *good*, par a fi identice.

Asupra domeniului Ştiinţei aş vrea să-mi concentrez atenţia în viitorul imediat, fiindcă e un domeniu care are o nevoie teribilă de stabilirea acestei relaţii. Afirmaţia că Ştiinţa, ca şi odrasla sa, tehnologia, sunt „lipsite de valoare“, adică „lipsite de calitate“, trebuie demolată. Acea „eliberare de valoare“ subliniază efectul forţei mortale asupra căreia mi-am îndreptat atenţia în dezbaterile mele. Mâine intenţionez să mă apuc de asta.

Petrecem restul după-amiezii coborând pe lângă trunchiuri cenuşii de arbori prăbuşiţi şi cotind-o înainte şi înapoi pe panta abruptă.

Ajungem la o ridicătură, căutăm după marginea ei o cale în jos şi în cele din urmă apare un canal îngust, pe care izbutim să coborâm. Continuă trecând printr-o crevasă pietroasă, pe unde curge un pârâiaş. Tufe, pietre, mâl şi rădăcini de copaci uriaşi, spălate de apele pârâiaşului, umplu crevasa. Auzim apoi vuietul unui pârâu mult mai mare, la ceva distanţă.

Traversăm pârâul folosind o frânghie, pe care o lăsăm acolo, apoi – pe drumul de dedesubt – găsim alţi excursionişti, care ne duc cu maşina până în oraş.

În Bozeman e întuneric şi e târziu. În loc să-i trezim pe soţii DeWeese şi să-i punem să vină după noi, luăm o cameră la principalul hotel din centru. Nişte turişti, la recepţie, se holbează la noi. Cu ţoalele mele ponosite de armată, toiagul, barba nerasă de două zile şi bereta neagră, arăt probabil ca un revoluţionar cubanez de pe vremuri, venit să dea lovitura.

Lepădăm extenuaţi calabalâcul pe podeaua camerei de hotel. Arunc într-un coş de gunoi pietricelele prinse în talpă în timp ce traversam pârâul, apoi las ghetele lângă o fereastră rece, să se usuce încetişor. Ne prăbuşim fără vorbă pe paturi.

22

A doua zi dimineaţă, dăm în primire camera de hotel, simţindu-ne împrospătaţi, le spunem la revedere soţilor DeWeese şi pornim spre nord, pe drumul ce iese din Bozeman. Cei doi DeWeese voiau să mai stăm, dar simt că mă covârşeşte un imbold bizar: vreau să merg spre vest şi să-mi continui gândurile. Astăzi vreau să vorbesc despre o persoană de care Phaidros nici n-a auzit, dar ale cărei scrieri le-am studiat îndeaproape ca pregătire pentru această dezbatere. Spre deosebire de Phaidros, omul ăsta a ajuns o celebritate internaţională la treizeci şi cinci de ani şi o legendă vie la cincizeci şi opt. Bertrand Russell îl numea „omul considerat, de mai toţi, cel mai eminent savant al generaţiei sale“. Era astronom, fizician, matematician şi filosof. Numele său era Jules Henri Poincaré.

Mi s-a părut mereu incredibil, şi încă mi se pare, ca Phaidros să pornească pe o linie de gândire care nu mai fusese străbătută. Cineva, pe undeva, trebuie să se fi gândit la toate astea înainte, iar Phaidros, atât de slab la chestii scolastice, era posibil să fi duplicat locurile comune ale vreunui sistem filosofic faimos, peste care nu se ostenise să se aplece.

Am petrecut deci mai bine de un an citind foarte lunga şi uneori foarte istovitoarea istorie a filosofiei, căutând idei-duplicat. A fost, cu toate acestea, o modalitate fascinantă de-a citi istoria filosofiei şi din asta a apărut ceva despre care nu ştiu exact ce impresie să am. Sisteme filosofice care ar trebui să fie complet opuse păreau, *ambele*, să spună ceva foarte apropiat de gândirea lui Phaidros, cu variaţii minore. Am crezut, în repetate rânduri, că am găsit pe cine copiase, dar de fiecare dată, pe baza unor aşa-zise mici diferenţe, se îndrepta într-o direcţie complet diferită. Hegel, de exemplu, la care m-am referit mai înainte, respingea sistemele filosofice hinduse, considerându-le nefilosofice. Phaidros părea să fi asimilat aceste sisteme sau să fi *fost* asimilat de ele. Nu lăsa nici o impresie de contradicţie.

Am dat, în cele din urmă, peste Poincaré. Nu am găsit vreo copiere, ci un alt fel de fenomen. Phaidros urmează o cale lungă şi sinuoasă către abstracţiunile cele mai înalte, pare să se apropie de ţintă şi apoi se opreşte. Poincaré începe cu cele mai elementare adevăruri ştiinţifice, ajunge la aceleaşi abstracţiuni şi se opreşte. Calea fiecăruia se opreşte *exact unde porneşte drumul celălalt*! E o continuitate perfectă între ei. Când trăieşti în umbra nebuniei, apariţia unei minţi ce gândeşte şi vorbeşte ca a ta e un fel de binecuvântare. Ca Robinson Crusoe descoperind urme de picioare în nisip.

Poincaré a trăit între 1854 şi 1912 şi a fost profesor la Universitatea din Paris. Barba şi monoclul lui aminteau de Toulouse-Lautrec, care trăia la Paris în aceeaşi perioadă şi era cu doar zece ani mai tânăr.

În timpul vieţii lui Poincaré începuse să se profileze, ameninţătoare, o criză a ştiinţelor exacte. Ani întregi, adevărul ştiinţific fusese socotit dincolo de orice îndoială; logica ştiinţei era infailibilă, iar dacă uneori savanţii greşeau, se presupunea că greşeau fiindcă nu respectaseră regulile. Toate întrebările importante căpătaseră răspuns. Misiunea ştiinţei era acum doar de-a rafina aceste răspunsuri, făcându-le din ce în ce mai

precise. Adevărat, mai existau încă fenomene neexplicate precum radioactivitatea, transmisia luminii prin „eter“ şi ciudata relaţie dintre forţele magnetice şi electrice, dar toate acestea, dacă se respecta ritmul imprimat, aveau în cele din urmă să fie elucidate. Ar fi fost greu de ghicit că, în doar câteva decenii, n-aveau să mai existe spaţiu absolut, timp absolut, substanţă sau magnetism absolut; că fizica, piatra de temelie a ştiinţei vremii, urma să devină „aproximativă“; că şi cei mai serioşi şi respectaţi astronomi aveau să-i spună omenirii că, dacă te uitai îndeajuns de mult printr-un telescop suficient de puternic, ajungeai să-ţi vezi, în cele din urmă, ceafa!

Baza acestei zdruncinătoare Teorii a Relativităţii era însă înţeleasă de foarte puţini, iar printre aceştia se număra şi Poincaré, cel mai valoros matematician al vremii sale.

În lucrarea sa *Fundamentele ştiinţei*, Poincaré a explicat că antecedentele crizei de fundamentare a ştiinţei erau foarte vechi. Se căutase mult, în van, să se demonstreze o axiomă cunoscută drept postulatul al cincilea al lui Euclid şi această căutare declanşase criza. Axioma paralelelor a lui Euclid, care susţine că printr-un punct dat nu se poate duce decât o paralelă la o dreaptă dată, e învăţată de obicei la geometrie în şcoală. E una dintre cărămizile cu care este construită geometria.

Celelalte axiome păreau atât de fireşti, încât nu stârneau îndoieli, însă asta nu. Totuşi nu puteai scăpa de ea fără să distrugi părţi uriaşe din matematică şi nimeni nu reuşise s-o reducă la ceva mai elementar. Era de neimaginat, a spus Poincaré, cât efort fusese risipit cu această speranţă himerică.

În cele din urmă, în primul sfert al secolului XIX şi aproape în acelaşi timp, un maghiar şi un rus – Bolyai şi Lobacevski – au stabilit irefutabil că o demonstraţie a celui de-al cincilea postulat al lui Euclid era imposibilă. Au făcut asta argumentând că, dacă exista vreo cale de-a

reduce postulatul lui Euclid la alte axiome, mai sigure, ar fi apărut şi alt efect notabil: o inversare a postulatului lui Euclid, care ar fi creat contradicţii logice în geometrie. Au inversat aşadar postulatul lui Euclid.

Lobacevski porneşte de la premisa că printr-un punct dat se pot trasa două paralele la o dreaptă dată. Păstrează, pe lângă asta, toate celelalte axiome ale lui Euclid. Din aceste ipoteze deduce o serie de teoreme între care este imposibil să găseşti vreo contradicţie şi construieşte o geometrie a cărei logică fără cusur nu e cu nimic inferioară celei a geometriei euclidiene.

Aşadar, neizbutind să găsească vreo contradicţie, demonstrează că al cincilea postulat nu poate fi redus la axiome mai simple.

Dar nu demonstraţia era alarmantă. Ci consecinţele raţionale secundare, care nu peste mult au pus-o în umbră, cum au pus în umbră orice altceva din domeniul matematicii. Matematica, piatra de temelie a certitudinii ştiinţifice, era deodată incertă.

Aveam acum *două* viziuni contradictorii ale adevărului ştiinţific incontestabil, valabile pentru toţi oamenii, indiferent de preferinţele personale.

Aceasta era baza crizei profunde care zguduia complezenţa ştiinţifică a Epocii de Aur. *Cum ştim care dintre aceste geometrii e corectă?* Dacă nu există baza pentru a distinge între ele, atunci ai o matematică totală, care admite contradicţii logice. Dar o matematică ce admite contradicţii logice interne nu mai este matematică. Efectul final al geometriilor neeuclidiene e că matematica devine cu nimic mai presus de bălmăjelile unui iluzionist, în care crezi fiindcă vrei să crezi!

Şi evident că, odată deschisă acea uşă, era de aşteptat ca numărul de sisteme contradictorii, de neclintită valoare ştiinţifică, să nu rămână limitat la două. Un neamţ pe nume Riemann a venit cu un alt sistem geometric de nezdruncinat, care dă de-a azvârlita nu doar cu postulatul lui Euclid, ci şi cu prima axiomă, cea care susţine că între două puncte se

poate duce o singură linie dreaptă. Din nou nici o contradicţie internă, doar o inconsistenţă cu geometriile lui Lobacevski şi Euclid.

Potrivit teoriei relativităţii, geometria lui Riemann descrie mai bine lumea în care trăim.

La Trei Răscruci şoseaua străbate un canion îngust de rocă arămie-albicioasă şi trece pe lângă nişte peşteri descoperite de Lewis şi Clark. De la est de Butte urcăm o porţiune lungă şi dificilă, traversăm Cumpăna Continentală a Apelor, apoi coborâm într-o vale. Mai încolo trecem peste haldele imense de steril de la topitoriile din Anaconda şi găsim un restaurant bun, cu friptură şi cafea. Urcăm o pantă lungă, ce duce la un lac înconjurat de păduri de conifere, şi trecem pe lângă nişte pescari ce împing în apă o bărcuţă. Drumul şerpuieşte iarăşi printre păduri de pin şi, după poziţia soarelui, văd că dimineaţa s-a cam sfârşit.

Trecem prin Phillipsburg şi străbatem pajiştile din vale. Vântul e mai capricios pe-aici, aşa că reduc viteza la optzeci pe oră, să fim izbiţi mai puţin de rafale. Traversăm Maxville şi, la vremea când intrăm în Hall, simţim deja o oboseală cruntă.

Vedem o curte de biserică la marginea drumului şi oprim. Vântul bate tare acum şi s-a făcut rece, dar soarele e cald; ne lăsăm pe iarbă gecile şi căştile şi ne adăpostim de vânt după biserică. E un loc foarte singuratic şi deschis, dar frumos. Când ai la orizont munţi sau măcar dealuri, ai spaţiu. Chris îşi bagă faţa în geacă şi încearcă să doarmă.

Totul e foarte diferit acum, fără soţii Sutherland… foarte singuratic. Dacă-mi daţi voie, o să mă apuc de dezbatere, până ce se risipeşte singurătatea.

Pentru a rezolva problema adevărului matematic, a zis Poincaré, ar trebui să ne întrebăm mai întâi care este natura axiomelor geometrice. Sunt judecăţi sintetice *a priori*, cum zicea Kant? Adică, există ele ca o parte fixă a conştiinţei umane, independent de experienţă şi necreate de

aceasta? Poincaré credea că nu. Ni s-ar fi impus cu o asemenea forţă, că n-am fi putut concepe contrariul lor sau construi, pe temelia lui, vreun edificiu teoretic. N-ar fi existat geometrie neeuclidiană.

Ar fi trebuit, aşadar, să conchidem că axiomele geometriei sunt adevăruri experimentale? Poincaré nu credea nici asta. Dacă ar fi fost astfel, ar fi fost supuse la numeroase schimbări şi revizii, odată cu noile date de laborator. Asta părea să vină în contradicţie cu chiar natura geometriei.

Poincaré a ajuns la concluzia că axiomele geometriei sunt *convenţii*, alegerea noastră dintre alte posibile convenţii este ghidată de date experimentale, însă rămâne *liberă* şi e limitată doar de necesitatea evitării oricărei contradicţii. Aşadar, postulatele pot rămâne riguros adevărate chiar dacă legile experimentale care le-au determinat adoptarea sunt doar aproximative. Axiomele geometriei, cu alte cuvinte, nu sunt decât definiţii deghizate.

Apoi, după ce a identificat natura axiomelor geometriei, Poincaré a pus întrebarea: Este geometria euclidiană adevărată sau geometria lui Riemann?

A răspuns susţinând că întrebarea nu avea sens. Ai putea la fel de bine să te întrebi dacă sistemul metric este adevărat şi cel anglo-saxon este fals; dacă coordonatele carteziene sunt adevărate şi cele polare sunt false. O geometrie nu poate fi mai adevărată decât alta, ci doar mai *convenabilă*. Geometria nu este adevărată, ci avantajoasă.

Poincaré s-a apucat apoi să demonstreze natura convenţională a altor concepte ale ştiinţei, precum spaţiul şi timpul, arătând că nu există un mod de măsurare a acestor entităţi care să fie mai veritabil decât altele; cel adoptat îndeobşte e doar mai *convenabil*.

Conceptele noastre de spaţiu şi timp sunt tot definiţii, selectate pe criteriul abordării cât mai convenabile a faptelor.

Această viziune radicală asupra conceptelor noastre ştiinţifice de bază nu este, totuşi, completă. Misterul spaţiului şi timpului e poate mai inteligibil recurgând la această explicaţie, dar acum povara ordonării manifestărilor din univers revine „faptelor“. Ce sunt faptele?

Poincaré a pornit să le examineze critic. *Care* fapte vor fi observate? a întrebat. Există o infinitate. Nu sunt mai mari şansele ca o observare neselectivă a faptelor să producă ştiinţă decât ca o maimuţă, la o maşină de scris, să producă rugăciunea „Tatăl Nostru“.

Acelaşi lucru e valabil şi pentru ipoteze. *Care* ipoteze? Poincaré a scris: „Dacă un fenomen admite o explicaţie mecanică completă, va admite o infinitate de alte explicaţii, care vor da seamă la fel de bine asupra ciudăţeniilor descoperite de experiment“. Era ceea ce susţinuse Phaidros în laborator. Dusese la întrebarea care-i alimentase eşecul universitar.

Dacă omul de ştiinţă ar avea la dispoziţie un timp infinit, a zis Poincaré, ar fi nevoie doar să i se spună: „Uită-te cu băgare de seamă“; totuşi, fiindcă nu există timp pentru a vedea totul şi e mai bine să nu vezi decât să vezi eronat, cercetătorul trebuie să aleagă.

Poincaré a schiţat nişte reguli.

Există o ierarhie a faptelor. Cu cât e mai general un fapt, cu atât e mai preţios. Faptele ce pot fi utilizate de multe ori sunt mai bune decât cele cu şanse mici de-a se manifesta repetat. Biologii, de pildă, n-ar şti cum să construiască o ştiinţă dacă ar exista doar indivizi şi nici o specie şi dacă ereditatea n-ar face copiii să semene cu părinţii.

Ce fapte au şanse mari să reapară? Faptele simple. Cum le recunoşti? Alege-le pe cele ce *par* simple. Ori simplitatea e reală, ori elementele complexe sunt imperceptibile. În primul caz există şanse să dăm iarăşi peste faptul simplu, ori separat, ori ca element dintr-un fapt complex. Şi în al doilea caz faptul are şanse bune să reapară, de vreme ce natura nu construieşte la întâmplare asemenea cazuri.

Unde este faptul simplu? Oamenii de ştiinţă l-au căutat la două extreme, în infinitul mare şi în infinitul mic. Biologii, de pildă, au ajuns să considere celula mai interesantă decât întregul animal; şi, de pe vremea lui Poincaré, molecula de proteine mai interesantă decât celula. Rezultatele au arătat înţelepciunea acestei abordări, fiindcă s-a descoperit că celulele şi moleculele aparţinând unor organisme diferite seamănă mai mult între ele decât organismele însele.

Cum să alegi, apoi, faptul interesant, cel care începe iar şi iar? Această alegere a faptelor se numeşte metodă; este de aceea nevoie ca, pentru început, să se creeze o metodă şi au fost imaginate multe, de vreme ce nici una nu sare neapărat în ochi. E corect să începi cu faptele obişnuite, dar după ce o regulă se stabileşte dincolo de orice îndoială, faptele conforme cu ea devin amorfe, fiindcă nu ne mai învaţă nimic nou. Atunci excepţia devine importantă. Căutăm nu asemănări, ci diferenţe, alegem cele mai accentuate diferenţe fiindcă sunt cele mai izbitoare şi, totodată, cele mai instructive.

Căutăm mai întâi cazurile în care regula are cele mai mari şanse de-a eşua; dacă mergem foarte departe în spaţiu sau foarte departe în timp s-ar putea să descoperim că regula noastră e dată peste cap cu totul, iar aceste schimbări majore de direcţie ne permit să vedem mai bine schimbările mici care s-ar putea petrece mai aproape de noi. Dar ar trebui să ţintim mai puţin notarea asemănărilor şi diferenţelor şi mai mult recunoaşterea asemănărilor ascunse sub aparente divergenţe. Regulile particulare par la început discordante, dar dacă le privim mai îndeaproape, vedem, de obicei, că seamănă unele cu altele; diferite ca materie, sunt asemănătoare ca formă şi ca ordonare a părţilor. Când le privim printr-un asemenea cadru, le vedem lărgindu-se şi tinzând să cuprindă totul. Şi asta face ca anumite fapte să fie valoroase, fapte ce vin în completarea unui ansamblu şi arată că acela reflectă cu claritate alte ansamble cunoscute.

Nu, a conchis Poincaré, omul de ştiinţă nu alege la întâmplare faptele observate. Încearcă să condenseze multă experienţă şi multă cugetare într-un volum cât mai mic; de aceea o cărţulie de fizică are în paginile ei atâtea experienţe trecute şi de o mie de ori mai multe experienţe al căror rezultat e cunoscut dinainte.

Apoi Poincaré a ilustrat cum se descoperă un fapt. Descrisese, în mare, cum ajunge ştiinţa la fapte şi teorii, acum însă a săpat mai adânc în propria experienţă, cu ajutorul funcţiilor matematice care i-au adus faima timpurie.

Timp de cincisprezece zile, a zis, s-a străduit să dovedească inexistenţa unor asemenea funcţii. Zi de zi se aşeza la tablă, stătea câte o oră sau două, încerca o groază de combinaţii şi nu obţinea nici un rezultat.

Apoi, într-o seară, contrar obiceiului său, a băut cafea şi n-a mai putut să adoarmă. Ideile au apărut în cârduri. Le-a simţit cum se ciocnesc până se împletesc unele cu altele, transformându-se într-o combinaţie stabilă. A doua zi dimineaţă nu i-a mai rămas decât să transcrie rezultatele. Se produsese un val de cristalizare.

A descris şi cum un al doilea val de cristalizare, călăuzit de analogii din domeniul matematicilor, a dus la ceea ce, mai târziu, avea să numească seriile theta-fuchsiene. A plecat din Caen, unde locuia, şi a pornit într-o expediţie geologică. Schimbarea produsă de călătorie l-a făcut să uite de matematică. Era pe cale să ia un autobuz: în clipa în care a pus piciorul pe scară i-a venit ideea, fără s-o fi pregătit ceva înainte, că transformările pe care le folosise pentru a defini funcţiile fuchsiene erau aidoma cu cele din geometria neeuclidiană. N-a verificat ideea, din câte spune, ci a continuat o conversaţie în autobuz. Simţea, însă, o certitudine absolută. Mai târziu a verificat rezultatul.

Ulterior, a descoperit ceva pe când se plimba pe o faleză. I-a venit în minte la fel de scurt, brusc şi cert. O altă descoperire majoră s-a petrecut când mergea pe stradă. Au fost unii care au ridicat în slăvi aceste „căi

misterioase ale geniului“, dar o explicaţie atât de superficială nu-l mulţumea pe Poincaré. A încercat să ajungă la rădăcina celor întâmplate.

Matematica, spunea el, nu ţine doar de aplicarea regulilor, nu mai mult decât oricare altă ştiinţă. Nici nu face posibile majoritatea combinaţiilor potrivit unor anumite legi fixe. Asemenea combinaţii ar fi covârşitor de numeroase, nefolositoare şi împovărătoare. Adevăratul travaliu al inventatorului constă în alegerea dintre combinaţii, pentru eliminarea celor de nefolosit sau, mai degrabă, evitarea ostenelii de-a face unele combinaţii, iar regulile ce călăuzesc alegerea sunt extrem de fine şi delicate. E aproape imposibil să le înşirui cu precizie; trebuie mai degrabă simţite decât formulate.

Poincaré a emis apoi ipoteza că selecţia este făcută de ceva numit „sinele subliminal“, o entitate ce corespunde întocmai cu ceea ce Phaidros numea conştientizare preintelectuală. Sinele subliminal, a zis Poincaré, are în vedere un număr mare de soluţii la o problemă, însă doar cele *interesante* scapă în domeniul conştientului. Soluţiile matematice sunt selectate de sinele subliminal pe baza „frumuseţii matematice“, armoniei numerelor şi formelor, eleganţei geometrice. „E un adevărat sentiment estetic pe care îl cunosc toţi matematicienii“, a zis Poincaré, „dar pe care profanii îl ignoră într-atât, încât sunt adesea tentaţi să zâmbească.“ Însă armonia, frumuseţea alcătuiesc punctul central.

Poincaré a arătat cu claritate că nu vorbea despre frumuseţea romantică, frumuseţea aparenţelor, cea care izbeşte simţurile. Se referea la frumuseţea clasică, ce vine din ordinea armonioasă a părţilor, pe care o inteligenţă pură o poate sesiza, care dă structură frumuseţii romantice şi fără de care viaţa ar fi doar vagă şi fluctuantă, un vis ce n-ar putea fi deosebit de alte vise, fiindcă n-ar exista o bază pentru distincţie. Căutarea acestei frumuseţi clasice, speciale, a stării de armonie a cosmosului, ne face să *alegem faptele cele mai potrivite pentru a contribui la această*

armonie. Nu faptele, ci relaţia dintre lucruri ce creează armonie universală constituie singura realitate obiectivă.

Obiectivitatea lumii în care trăim e garantată de faptul că avem această lume în comun cu celelalte fiinţe gânditoare. Prin comunicarea cu alţi oameni recepţionăm judecăţi armonioase. Ştim că judecăţile nu provin de la noi şi în acelaşi timp recunoaştem în ele, *datorită armoniei lor*, munca unor fiinţe raţionale cum suntem şi noi. Iar când acele judecăţi raţionale par să se potrivească cu lumea senzaţiilor noastre, credem că putem deduce de-aici că şi celelalte fiinţe raţionale au văzut aceleaşi lucruri ca şi noi; ştim, astfel, că nu visăm. Această armonie, sau dacă vreţi *calitate*, e singura bază a singurei realităţi pe care o vom cunoaşte vreodată.

Contemporanii lui Poincaré au refuzat să accepte că faptele sunt preselectate, fiindcă socoteau că, făcând asta, ar distruge validitatea metodei ştiinţifice. Au presupus că „faptele preselectate“ însemnau că adevărul e „ceea ce-ţi place“ şi au numit ideile sale *convenţionalism*. Au ignorat cu tărie adevărul că propriul lor „principiu al obiectivităţii“ nu este, el însuşi, un fapt observabil – trebuind a fi pus, deci, chiar potrivit criteriilor lor, într-o stare de animaţie suspendată.

Simţeau nevoia să facă asta, fiindcă dacă n-ar fi făcut-o, întregul eşafodaj filosofic al ştiinţei s-ar fi prăbuşit. Poincaré n-a oferit nici o soluţie acestei dileme. Nu a intrat suficient de adânc în implicaţiile metafizice ale celor spuse de el. A neglijat să spună că selecţia faptelor înainte de-a le „observa“ este „ceea ce-ţi place“ *doar într-un sistem metafizic dualist, subiect-obiect*! Când Calitatea intră în scenă ca a treia entitate metafizică, preselecţia faptelor nu mai este arbitrară. Nu se mai bazează pe „ce-ţi place“, pe subiectivitate şi capriciu, ci pe *Calitate*, care este realitatea însăşi. Şi astfel dilema dispare.

Era de parcă Phaidros ar fi lucrat singur la un puzzle şi, din cauza lipsei de timp, ar fi lăsat o parte întreagă neterminată.

Poincaré lucrase şi el *de unul singur* la un puzzle. Judecata sa, că oamenii de ştiinţă aleg fapte, ipoteze şi axiome pe baza armoniei, lăsa şi ea o fâşie bună de puzzle incompletă. Să laşi impresia, în lumea ştiinţei, că sursa oricărei realităţi ştiinţifice e doar o subiectivă, capricioasă armonie înseamnă să rezolvi probleme de epistemologie lăsând totodată o margine neterminată la graniţa cu metafizica, ceea ce face epistemologia inacceptabilă.

Dar ştim, din metafizica lui Phaidros, că armonia despre care vorbea Poincaré *nu este subiectivă*. Este *sursa* subiecţilor şi obiectelor şi există într-o relaţie anterioară cu ele. *Nu* este capricioasă, ci forţa care se *opune* capriciului; principiul ordonator al întregii gândiri ştiinţifice şi matematice care *distruge* capriciul şi fără de care nu se poate produce gândire ştiinţifică. M-a lăsat cu lacrimi în ochi descoperirea că aceste margini neterminate se potriveau perfect într-un gen de armonie despre care vorbiseră şi Phaidros, şi Poincaré, producând o structură mentală complexă, capabilă să unifice limbajele separate ale Ştiinţei şi Artei.

Munţii s-au făcut abrupţi de-o parte şi de cealaltă, formând o vale îngustă ce şerpuieşte spre Missoula. Vântul ăsta ce suflă din faţă m-a zăpăcit şi sunt obosit acum. Chris mă bate pe umăr şi arată spre un deal înalt, cu un M mare zugrăvit pe el. Am trecut de unul la fel de dimineaţă, ieşind din Bozeman. Un crâmpei de amintire îmi trece prin cap: studenţii din anul întâi se adună an de an şi vopsesc M-ul.

La o benzinărie, unde oprim să facem plinul, un bărbat, cu o camionetă în a cărei remorcă duce doi cai de Appaloosa, intră în vorbă. Majoritatea pasionaţilor de cai sunt anti-motociclete, se pare, dar nu şi acesta; pune o groază de întrebări, la care îi răspund. Chris mă roagă de mai multe ori să urcăm până la M, dar văd că drumul e unul pieptiş, plin de hârtoape. Cu maşinăria noastră făcută pentru drum întins şi calabalâcul greu, n-aş vrea să-mi pun mintea cu el. Ne dezmorţim un timp picioarele,

ne plimbăm un pic, apoi – cumva nemulţumiţi – ieşim din Missoula şi ne îndreptăm spre pasul Lolo.

Se iveşte o amintire: nu cu mulţi ani în urmă drumul ăsta era de pământ, cu coturi şi şerpuieli pe după fiecare bolovan şi margine de munte. Acum e pavat şi curbele sunt largi. Circulaţia s-a orientat, evident, spre nord, înspre Kalispell sau Coeur D'Alene, fiindcă nu prea mai sunt vehicule pe drum. Am apucat-o către sud-vest, vântul suflă din spate şi ne simţim mai bine. Drumul începe să şerpuiască prin defileu.

Orice urmă a Estului a dispărut acum, cel puţin în imaginaţia mea. Ploile de pe-aici sunt toate aduse de vânturi din Pacific, toate râurile şi pâraiele duc apa înapoi în Pacific. Ar trebui să ajungem la ocean în două sau trei zile.

Dăm peste un restaurant în pasul Lolo şi tragem în faţa lui, lângă un Harley vechi, rulat din plin. Are în spate un coş făcut manual şi vreo şaizeci de mii de kilometri la bord. Proprietarul e un adevărat drumeţ.

Ne îndopăm, înăuntru, cu pizza şi lapte, apoi plecăm fără să mai zăbovim. N-a mai rămas multă lumină şi să cauţi un loc de campare după ce se lasă întunericul e dificil şi deloc plăcut.

Ne întâlnim, când dăm să plecăm, cu drumeţul motociclist şi cu soţia lui şi îi salutăm. E din Missouri, iar expresia relaxată ce se citeşte pe faţa femeii îmi arată că au avut parte de o călătorie plăcută.

Bărbatul întreabă:

— Te-a prins şi pe tine vântul ăla prin Missoula?

Dau din cap că da.

— Cred că avea vreo cincizeci sau şaizeci la oră.

— Pe puţin.

Mai vorbim despre popasuri, iar cei doi se plâng că e frig. N-ar fi visat, în Missouri, să fie aşa de rece vara, chiar şi în munţi. Au fost nevoiţi să-şi cumpere haine groase şi pături.

— În noaptea asta n-ar trebui să fie frig din cale-afară, spun. Suntem doar la vreo mie cinci sute de metri altitudine.

— O să ne oprim pe lângă drum, zice Chris.

— La vreun camping?

— Nu, undeva pe lângă drum, răspund eu.

Nu par înclinaţi să ni se alăture, aşa că – după ce mai zăbovim niţel – apăs butonul de pornire şi o luăm din loc.

Umbrele copacilor de pe munte se lungesc acum pe şosea. După vreo zece sau cincisprezece kilometri vedem semnele unui drum forestier şi o apucăm pe el.

Drumul e nisipos, aşa că bag în viteză mică, stând cu piciorul pregătit în caz de derapaj. Vedem şi cărări ce dau în drumul mare, dar rămân pe el până ce, cam peste încă un kilometru şi jumătate, dăm peste nişte buldozere. Asta înseamnă că încă se taie copaci pe-aici. Ne întoarcem şi apucăm pe una dintre cărările mărginaşe. Ajungem, după câteva sute de metri, la un copac căzut peste cărare. Asta-i bine. Înseamnă că au abandonat calea de acces.

Îi zic „Oprim aici“ lui Chris şi se dă jos. Ne aflăm pe un versant care ne permite să vedem kilometri întregi de păduri virgine.

Chris abia aşteaptă să exploreze, dar eu sunt extenuat, vreau să mă odihnesc.

— Du-te singur, îi zic.

— Nu, hai şi tu.

— Sunt foarte obosit, Chris. O să explorăm dimineaţă.

Desfac rucsacurile şi aştern sacii de dormit pe jos. Chris se duce. Mă întind şi simt cum oboseala îmi cuprinde braţele şi picioarele. Pădure tăcută, frumoasă…

La un moment dat, Chris se întoarce şi zice că are diaree.

— O, zic şi mă pun pe picioare. Trebuie să-ţi schimbi chiloţii?

— Da, zice cu o mutră stingherită.

— Bun, sunt în rucsacul din faţă. Schimbă-te, ia săpunul din taşcă, şi-o să mergem la pârâu să spălăm chiloţii ceilalţi.

E jenat de toată povestea şi acum se bucură să primească ordine.

Picioarele ne alunecă la coborârea spre pârâu. Chris îmi arată câteva pietre pe care le-a adunat cât am dormit. Mirosul de pin e puternic. Aerul se răceşte şi soarele a coborât mult. Tăcerea, extenuarea şi asfinţitul soarelui mă deprimă un pic, dar nu suflu o vorbă.

După ce Chris şi-a spălat bine chiloţii şi i-a pus la uscat, urcăm înapoi pe drumul forestier. În timp ce suim mă copleşeşte sentimentul deprimant că urc de-o viaţă pe drumul ăsta.

— Tată?

— Ce-i?

O păsărică ţâşneşte dintr-un copac aflat în faţa noastră.

— Ce-ar trebui să fiu când cresc?

Pasărea dispare după un pisc îndepărtat. Nu ştiu ce să zic.

— Cinstit, zic într-un târziu.

— Adică ce fel de meserie?

— Orice fel.

— De ce te enervezi când te întreb asta?

— Nu mă enervez… mă gândesc doar că… nu ştiu… sunt prea obosit să gândesc… nu contează ce meserie ai.

Asemenea drumuri se fac din ce în ce mai mici, apoi dispar.

Observ, ceva mai încolo, că nu ţine pasul.

Soarele a coborât dincolo de zare şi ne-a învăluit întunericul. Ne întoarcem separat pe drumul forestier şi, când ajungem la motor, ne băgăm în saci şi adormim fără o vorbă.

23

Iat-o, la capătul coridorului: o uşă de sticlă. În spatele ei stă Chris şi, lângă el, de amândouă părţile, fratele lui mai mic şi maică-sa. Chris are palmele lipite de sticlă. Mă recunoaşte şi-mi face din mână. Îi răspund la fel şi mă apropii.

Cât de tăcut e totul! Ca şi cum aş vedea un film căruia i s-a tăiat sonorul.

Chris ridică privirea spre maică-sa şi zâmbeşte. Ea îi zâmbeşte la rândul ei, dar văd că nu face decât să-şi mascheze tristeţea. E foarte supărată din cine ştie ce cauză, însă nu vrea ca ei să observe.

Abia acum văd ce-i uşa de sticlă. E capacul unui sicriu – al meu. Nu sicriu, sarcofag. Sunt într-o criptă enormă, mort, iar ei îşi iau adio.

E frumos din partea lor să facă asta. Nu erau obligaţi. Mă simt recunoscător.

Acum Chris îmi face semn să deschid uşa de sticlă a criptei. Văd că vrea să-mi vorbească. Vrea, poate, să-i spun cum e moartea. Simt dorinţa să fac asta, să-i spun. A fost aşa de drăguţ că a venit şi mi-a făcut din mână, că o să-i spun că nu-i foarte rea. Eşti doar singur.

Încerc să împing capacul, dar o figură întunecată, de lângă uşă, îmi face semn să nu-l ating. Un singur deget e ridicat spre buze pe care nu le văd. Morţilor nu li se permite să vorbească.

Dar ei *vor* să mă audă vorbind. Încă e *nevoie* de mine! Nu-şi dă seama? Trebuie să fie vreo greşeală. Nu-şi dă seama că au nevoie de mine? Mă rog de siluetă, îi explic că trebuie să le vorbesc. Încă nu s-a terminat! Mai am să le spun lucruri. Dar silueta din negură nu dă semne că ar fi auzit.

„Chris!“, răcnesc prin uşă. „*O să ne mai vedem!“* Figura întunecată se apropie ameninţătoare, dar desluşesc vocea lui Chris, „Unde?“, slab, departe. M-a *auzit*! Iar silueta întunecată, furioasă, trage o draperie peste uşă.

Nu pe munte, îmi spun. Muntele s-a dus. *„Pe fundul oceanului!“*, ţip.

Iar acum stau printre ruinele părăsite ale unui oraş, singur-singurel. Ruinele se întind la nesfârşit în toate direcţiile şi trebuie să păşesc singur printre ele.

24

Soarele e sus.

Nu-mi dau seama, un timp, unde mă aflu.

Suntem undeva lângă un drum, într-o pădure.

Urât vis. Iarăşi uşa aia de sticlă.

Cromul motocicletei licăreşte alături; apoi văd pinii şi-mi vine în minte Idaho.

Uşa şi silueta ceţoasă de lângă ea au fost doar în imaginaţie.

Suntem pe un drum forestier, aşa-i… zi luminoasă… aer scânteietor. Uau!… Cât e de frumos! Ne îndreptăm spre ocean.

Îmi amintesc iar visul şi vorbele „O să ne mai vedem pe fundul oceanului“, întrebându-mă ce-or însemna. Dar pinii şi lumina soarelui sunt mai puternice decât orice vis şi perplexitatea dispare. Realitatea, prietenă de nădejde.

Ies din sac. E frig, mă îmbrac la repezeală. Chris e adormit. Îi dau un ocol, sar peste un trunchi prăbuşit şi urc pe drumul forestier. Iuţesc pasul ca să mă încălzesc, trec la alergare uşoară şi urc cu vioiciune pe drum. Bun, bun, bun, bun, bun. Cuvântul se menţine în ritm cu alergatul. De pe dealul umbros se ridică în zbor păsări şi le urmăresc din ochi până nu se mai văd. Bun, bun, bun, bun, bun. Pietriş care scârţâie. Bun, bun. Nisip strălucind galben în soare. Bun, bun, bun. Drumurile astea se pot întinde pe kilometri întregi. Bun, bun, bun.

Până la urmă ajung să obosesc de-a binelea. Drumul s-a înălţat, pot să văd hăt departe, peste pădure.

Bun.

Încă gâfâind, cobor înapoi cu pas grăbit, târşâindu-mi, mai uşor acum, picioarele prin pietriş, observând plante pitice şi tufişuri pe unde au fost tăiaţi copaci.

Ajung din nou la motor şi fac bagajul, repede şi fără zarvă. Ştiu aşa de bine unde vine fiecare chestie, că aproape le aşez fără să mă gândesc. Într-un târziu îmi trebuie sacul de dormit al lui Chris. Îl zgâlţâi un pic, nu prea tare, şi-i zic: „O zi minunată!“.

Aruncă priviri în jur, dezorientat. Iese din sac şi, până îl rulez eu, se îmbracă fără să ştie prea bine ce face.

— Pune-ţi puloverul şi geaca, îi spun, o să fie un drum friguros.

Mă ascultă, se suie în şa şi, cu viteză mică, pornim în jos pe drum, până în locul unde dă iarăşi în şoseaua asfaltată. Înainte să apucăm pe ea, arunc o ultimă privire în sus. Drăguţ. Un locşor simpatic. De aici încolo şoseaua şerpuieşte tot în jos.

Azi avem o dezbatere lungă. Una pe care am aşteptat-o pe parcursul întregii călătorii.

Viteza a doua, apoi a treia. Mai uşor cu acceleratul prin curbele astea. Lumină încântătoare peste păduri.

În toată dezbaterea noastră Chautauqua de până acum a existat ceva nelămurit; am vorbit despre grijă în prima zi şi apoi mi-am dat seama că n-aş putea spune nimic cu sens despre grijă până ce latura sa inversă, Calitatea, nu este înţeleasă. Cred că e important, acum, să legăm grija de Calitate arătând că grija şi Calitatea reprezintă aspecte interne şi externe ale aceluiaşi lucru. Un om care vede Calitatea şi-o simte în munca sa este un om care are grijă, căruia îi pasă. Un om căruia îi pasă de ce vede şi face este un om care trebuie neapărat să aibă nişte caracteristici ale Calităţii.

Aşadar, dacă problema inadecvării la tehnologie este cauzată de lipsa de grijă, atât din partea tehnicienilor, cât şi din cea a opozanţilor tehnologiei, şi dacă grija şi Calitatea sunt aspecte interne şi externe ale aceluiaşi lucru, concluzia logică este că inadecvarea tehnologică este provocată de absenţa perceperii Calităţii în tehnologie, atât de adepţii, cât şi de opozanţii tehnologiei. Căutarea nebunească a lui Phaidros în scopul determinării sensului raţional, analitic şi, ca atare, *tehnologic* al cuvântului „Calitate“ a fost, de fapt, o căutare a răspunsului la întrebarea privind inadecvarea la tehnologie. Aşa, cel puţin, mi se pare mie.

Am dat deci înapoi, la separarea clasic-romantic, despre care cred că stă la baza întregii probleme „umanism contra tehnologie“. Dar şi asta

necesita o întoarcere la ce anume înseamnă Calitatea.

Dar pentru a înţelege sensul Calităţii în termeni clasici a fost nevoie de un recurs la metafizică şi la relaţiile sale cu viaţa cotidiană. Şi de o nouă revenire, pentru asta, în imensa zonă care leagă metafizica şi viaţa de zi cu zi – şi anume, raţionarea formalizată. Am pornit deci cu raţiunea în metafizică, apoi în Calitate, apoi dinspre Calitate am revenit la metafizică şi ştiinţă.

Acum vom porni şi mai în adânc, de la ştiinţă la tehnologie, şi cred că, în sfârşit, am ajuns unde voiam să ajungem de la început.

Acum însă avem la îndemână câteva concepte ce modifică semnificativ întreaga înţelegere a situaţiei. Calitatea este Buddha. Calitatea este realitatea ştiinţifică. Calitatea este ţelul Artei. Mai rămâne să punem aceste concepte într-un context practic, cu picioarele pe pământ, şi pentru asta nu-i nimic mai potrivit decât subiectul nostru de căpătâi – reparatul unei motociclete vechi.

Drumul şerpuieşte prin canion. Soarele matinal ne salută printre crengi. Motorul zumzăie în aerul rece, printre pini, şi trecem de un indicator mic, pe care scrie că la un kilometru şi jumătate mai încolo e un local unde se poate lua micul dejun.

— Ţi-e foame? ţip.

— Da! ţipă şi Chris.

Apare curând şi un al doilea indicator, pe care scrie CABANE, cu o săgeată ce arată spre stânga. Încetinim, virăm şi urmăm un drum neasfaltat, până ce dăm peste nişte cabane de lemn lăcuit, sub un pâlc de copaci. Lăsăm motorul sub un pom, închid aprinderea şi alimentarea şi intrăm în clădirea principală. Podelele de lemn scot clămpăneli plăcute sub ghetele de motor. Ne aşezăm la o masă aşternută şi comandăm ouă, clătite calde, sirop de arţar, lapte, cârnăciori şi suc de portocale. Ne-a apucat o foame de lup de la vântul ăsta rece.

— Vreau să-i scriu o scrisoare mamei, spune Chris.

Mi se pare o idee bună. Mă duc la recepţie şi iau nişte foi. I le aduc lui Chris şi-i dau şi stiloul meu. Aerul înviorător al dimineţii l-a energizat şi pe el. Îşi aşază hârtia în faţă, apucă bine stiloul şi se concentrează un timp asupra paginii albe.

Ridică ochii.

— În cât suntem azi?

Îi spun. Dă din cap şi trece data pe foaie.

Apoi iar se holbează o bucată la pagină.

— Ce să-i spun?

Mă umflă râsul. Ar trebui să-l pun să scrie o oră întreagă despre faţa unei monede. Mi l-am închipuit student, dar nu la retorică.

Clătitele calde ne întrerup; îi zic să lase deoparte scrisoarea şi-i promit că o să-l ajut după aceea.

Când terminăm, îmi aprind o ţigară şi-o fumez, simţindu-mă greu ca plumbul de la clătite, ouă şi celelalte. Văd prin geam că, sub pinii de-afară, pământul e împărţit în petice de umbră şi lumină.

Chris scoate iar foile.

— Acum ajută-mă.

— OK.

Îl asigur că e un lucru dintre cele mai obişnuite să te blochezi. Cel mai adesea, spun, ţi se blochează mintea când încerci să faci prea multe lucruri deodată. Nu trebuie să te forţezi să scoţi afară cuvintele, fiindcă asta te blochează şi mai mult. Trebuie să separi lucrurile şi să le faci pe rând. Încerci să te gândeşti la ce să *spui* şi totodată la ce să spui *prima oară*, de aceea e aşa de greu. Separă-le deci. Fă o listă cu toate lucrurile pe care vrei să le spui, în orice ordine. Mai târziu o să ne dăm seama care-i ordinea potrivită.

— Păi, ce fel de lucruri? întreabă.

— Păi, ce vrei să-i zici?

— Să-i povestesc despre excursie.

— Ce anume despre excursie?

Stă un pic pe gânduri.

— Despre muntele pe care ne-am suit.

— OK, scrie asta.

O face.

Apoi văd că scrie altceva, apoi încă un lucru, cât îmi termin eu ţigara şi cafeaua. Umple trei foi cu lucrurile pe care vrea să le spună.

— Pune-le deoparte, îi zic, şi-o să lucrăm pe ele mai târziu.

— N-o să-mi încapă în veci toate astea într-o scrisoare, se plânge Chris.

Vede că mă amuz şi se încruntă.

— Alege ce-i mai bun, spun.

Apoi ieşim afară şi ne suim iarăşi pe motocicletă.

Simţim, pe şoseaua ce coboară prin canion, scăderea constantă a altitudinii: ne pocnesc urechile. S-a făcut mai cald şi aerul e mai dens. Ne luăm la revedere de la platourile montane prin care am trecut, mai mult sau mai puţin, încă de la Miles City.

Blocaj. Despre asta aş vrea să vorbesc azi.

Mai demult, când ieşeam din Miles City, am vorbit, dacă mai ţineţi minte, despre cum se poate folosi metoda ştiinţifică formală pentru a repara motocicleta, recurgând la studierea lanţurilor cauză-efect şi la aplicarea metodei experimentale pentru a determina aceste lanţuri. Scopul, atunci, era să arăt ce se înţelege prin raţionalitate clasică.

Acum aş vrea să arăt că acest model clasic de raţionalitate poate fi îmbunătăţit mult, extins şi eficientizat prin recunoaşterea formală a Calităţii în operarea sa. Totuşi, înainte de asta ar trebui să mai spun ceva despre aspectele negative ale reparatului tradiţional, doar ca să indic locul problemelor.

Primul este blocajul, un blocaj mental ce însoţeşte blocajul fizic al obiectului cu care lucrezi. Acelaşi lucru de care suferă Chris. Un şurub, de pildă, care rămâne prins în apărătoarea laterală. Te uiţi în manual să vezi dacă există vreun motiv special pentru care se scoate atât de greu, dar nu vezi decât „Desfaceţi apărătoarea laterală“, în acel minunat şi concis stil tehnic ce nu-ţi spune niciodată ce vrei să ştii. Nu e nici o operaţie rămasă nefăcută care ar putea cauza înţepenirea şurubului de la apărătoare.

Dacă ai experienţă, o să dai probabil cu un lichid lubrifiant şi-o să foloseşti o bormaşină cu autofiletantă. Dar să zicem că nu ai experienţă, aşa că pui mâna pe patent, apuci capul şurubului şi-l suceşti cât de tare poţi, o operaţie prin care în trecut ai reuşit, dar care de data asta reuşeşte doar să lărgească şanţul şurubului.

Mintea îţi zbura deja la ce-o să faci după ce scoţi apărătoarea, aşa că durează un pic până să-ţi dai seama că piedica asta agasantă, măruntă, reprezentată de un şurub înţepenit, nu e doar agasantă şi măruntă. Te-ai blocat. Eşti oprit. S-a sfârşit. Te-a oprit complet din reparatul motocicletei.

Nu e o privelişte rară în ştiinţă sau tehnologie. E cea mai obişnuită scenă. *Blocat* şi gata. În reparatul tradiţional, ăsta-i momentul cel mai neplăcut, unul atât de prost, că ai evitat, până atunci, fie şi să te gândeşti la el.

Manualul nu-ţi mai e de nici un folos. Nici raţiunea ştiinţifică. Nu ai nevoie de nici un experiment ştiinţific ca să descoperi ce nu-i în regulă. E evident ce nu-i în regulă. Ai nevoie de fapt de o ipoteză de lucru, cum să faci să scoţi de-acolo şurubul rămas fără cap, şi metoda ştiinţifică nu-ţi furnizează asemenea ipoteze. Operează abia după ce apar ipotezele.

E momentul zero al conştiinţei. Blocaj. Nici un răspuns. Bătut pasul pe loc. Kaput. E o experienţă, emoţional vorbind, infectă. Pierzi vremea. Eşti incompetent. Nu ştii ce faci. Ar trebui să-ţi fie ruşine. Ar trebui să duci maşinăria la un mecanic *adevărat*, care ştie să se descurce cu lucruri din astea.

La momentul respectiv e normal să te copleşească sindromul furie-frică, ce te face să vrei să pui mâna pe-o daltă şi să izbeşti, să tragi cu de-a sila apărătoarea, dacă-i nevoie. Te gândeşti la asta şi, cu cât te gândeşti mai mult, îţi vine tot mai tare să duci motocicleta pe marginea unei râpe şi s-o arunci acolo. E de-a dreptul insultător că un amărât de cap de şurub te poate înfrânge aşa de total.

Te confrunţi cu marele necunoscut, cu vidul din întreaga gândire occidentală. Îţi trebuie idei, ipoteze. Metoda ştiinţifică tradiţională, din păcate, încă n-a ajuns să spună de unde se poate face rost de ipoteze în plus. Metoda ştiinţifică tradiţională a fost mereu, la *apogeu*, în mare parte ulterioară. E bună ca să vezi ce cale ai parcurs. E bună ca să testezi adevărul a ceea ce crezi că ştii, dar nu poate să-ţi spună *încotro* să te îndrepţi, decât dacă te îndrepţi spre acelaşi loc ca şi mai înainte. Creativitatea, originalitatea, inventivitatea, intuiţia, imaginaţia – „deblocarea“, cu alte cuvinte – nu ţin deloc de domeniul său.

Străbatem mai departe canionul, trecem de râpe prin care curg pâraie late. Observăm că râul se umflă rapid, alimentat de pâraie. Curbele nu mai sunt aşa de ascuţite, porţiunile drepte sunt mai lungi. Intru în ultima viteză.

Copacii se răresc apoi, se fac tot mai pricăjiţi, cu petice mari de iarbă şi tufe sub ei. E prea cald pentru geacă şi pulover, aşa că opresc la un popas pe marginea drumului şi mi le dau jos.

Chris vrea să urce pe o potecă şi-l las; dau peste un colţişor umbros şi mă odihnesc, lungit pe spate. Sunt liniştit şi gânditor.

Văd, pe un panou, descrierea unui incendiu petrecut aici cu ani în urmă. Pădurea, scrie acolo, creşte iarăşi, însă o să mai treacă mult până ce-o să revină la starea iniţială.

Nişte zgomote de paşi pe pietriş mă anunţă că Chris se întoarce pe potecă. Nu s-a dus prea departe. Se apropie şi zice: „Să mergem“.

Strângem legăturile la rucsac, fiindcă se hâţână un pic, apoi pornim pe autostradă. Boarea de sudoare de pe frunte mi se răceşte pe loc din cauza vântului.

Tot blocaţi am rămas cu şurubul acela şi singura cale de a-l debloca e să abandonăm alte examinări ale şurubului din perspectiva metodei ştiinţifice tradiţionale. N-o să meargă. Trebuie să examinăm metoda ştiinţifică în lumina acelui şurub înţepenit.

Până acum, ne-am uitat la şurub „obiectiv“. Potrivit doctrinei „obiectivităţii“, integrată în metoda ştiinţifică tradiţională, ceea ce ne place sau nu ne place la acel şurub nu are nimic de-a face cu gândirea corectă. N-ar trebui să evaluăm ce vedem. Ar trebui să ne menţinem mintea ca pe o tablă goală pe care natura o umple pentru noi, apoi să judecăm dezinteresaţi faptele observate.

Dar când ne oprim şi ne gândim dezinteresaţi la şurubul blocat, începem să ne dăm seama că toată povestea asta cu observaţia dezinteresată e ridicolă. Unde *sunt* faptele acelea? Ce-o să observăm, aşa dezinteresaţi? Şanţul lărgit? Apărătoarea înţepenită? Culoarea vopselei? Vitezometrul? Bara de spate? Cum ar fi zis Poincaré, o infinitate de fapte se referă la motocicletă, iar cele corecte nu valsează pe dinaintea noastră şi nu se prezintă singure. Faptele corecte, cele de care avem cu adevărat nevoie, nu sunt doar pasive, sunt al naibii de *evazive* şi n-o să stăm frumuşel deoparte ca să le „observăm“. Va trebui să ne-apucăm să le *căutăm* ori vom avea mult de stat aici. O veşnicie. Cum arăta Poincaré, *trebuie* să existe o selecţie subliminală a faptelor pe care le observăm.

Diferenţa între un mecanic bun şi unul prost, precum diferenţa între un matematician bun şi unul prost, e tocmai această abilitate de a *selecta* faptele semnificative pe baza calităţii. Trebuie să-i *pese*! E o abilitate despre care metoda ştiinţifică formală n-are nimic de zis. De mult era necesară o privire mai atentă asupra acestei preselecţii calitative a

faptelor, ce pare atât de temeinic ignorată de cei ce fac atâta caz de faptele acestea după ce sunt „observate“. Se va vedea, cred, că o recunoaştere formală a rolului Calităţii în procesul ştiinţific nu distruge deloc viziunea empirică. O extinde, o întăreşte şi-o duce mult mai departe în ceea ce priveşte practica.

Cred că eroarea majoră aflată la rădăcina problemei blocajului e insistenţa tradiţională a raţionalităţii pe „obiectivitate“, o doctrină ce susţine că realitatea este scindată între subiect şi obiect. Pentru ca adevărata ştiinţă să se producă, acestea două trebuie bine separate. „Eşti mecanic. Aici e motorul. Tu şi motorul sunteţi perpetuu separaţi. Îi faci asta. Îi faci aialaltă. Astea o să fie rezultatele.“

Acest mod de analiză a motocicletei, eternul dualism subiect-obiect, sună în regulă fiindcă suntem învăţaţi cu el. Dar nu e în regulă. A fost mereu o interpretare artificială, *suprapusă* pe realitate. N-a fost niciodată realitatea însăşi. Când dualitatea în cauză este acceptată întru totul, o anumită relaţie nondivizată între mecanic şi motocicletă, ataşamentul meseriaşului pentru munca lui, este distrusă. Când raţionalitatea tradiţională împarte lumea în subiecţi şi obiecte, lasă pe dinafară Calitatea; însă când eşti cu adevărat blocat, doar Calitatea, nu vreun subiect sau obiect, îţi spune ce-i de făcut.

Întorcându-ne din nou atenţia spre Calitate, sperăm să scoatem activitatea tehnologică din dualismul nepăsător subiect-obiect şi să revenim la realitatea implicată a meşteşugarului, ce ne va scoate la iveală faptele de care avem nevoie când ne-am blocat.

Am în minte acum un tren uriaş, cu 120 de vagoane, unul dintre marfarele acelea ce străbat mereu preria cu buşteni şi legume către Est şi cu automobile şi alte bunuri industriale către Vest. Aş vrea să numesc trenul acesta „cunoaştere“ şi să-l împart în două părţi: Cunoaşterea Clasică şi Cunoaşterea Romantică.

În termenii analogiei noastre, Cunoaşterea Clasică, cea predată de Biserica Raţiunii, reprezintă motorul şi toate vagoanele. Toate, împreună cu conţinutul lor. Dacă împarţi trenul în porţiuni mai mici, n-o să dai nicăieri peste Cunoaştere Romantică. Şi, dacă nu eşti atent, e uşor să presupui că ăla e trenul şi cu asta basta. Asta nu fiindcă Cunoaşterea Romantică n-ar exista sau n-ar fi importantă. Numai că, până acum, definiţia trenului a fost statică şi fără vreun sens. Aici încercam să ajung mai demult, prin Dakota de Sud, când am vorbit despre două dimensiuni ale existenţei. Sunt două moduri de-a *te uita* la tren.

Calitatea Romantică, în termenii acestei analogii, nu e vreo „parte“ a trenului. E botul locomotivei, o suprafaţă bidimensională fără prea mare însemnătate, asta dacă nu înţelegi că trenul nu e defel o entitate statică. Trenul nu prea e tren dacă nu se poate clinti din loc. În procesul de examinare a trenului şi în împărţirea sa pe părţi l-am oprit fără să vrem, astfel că nu examinăm, de fapt, un tren. De aceea ne blocăm.

Adevăratul tren al cunoaşterii nu este o entitate statică ce poate fi oprită şi divizată. Merge întotdeauna undeva. Pe o şină numită Calitate. Locomotiva şi cele 120 de vagoane nu se duc decât unde le poartă şinele Calităţii, iar Calitatea romantică, botul locomotivei, le duce înainte pe şine.

Realitatea romantică este în prim-planul experienţei. Botul trenului cunoaşterii menţine întregul tren pe şine. Cunoaşterea tradiţională este doar memoria colectivă a locului unde a fost botul acela. În prim-plan nu există subiecţi, obiecte, doar drumul Calităţii întins înainte, şi dacă nu ai nici o cale formală de a evalua, de a lua cunoştinţă de această Calitate, atunci trenul n-are cum şti încotro să se îndrepte. Nu mai e raţiune pură, ci doar confuzie pură. Botul locomotivei este locul în care se produce toată acţiunea. Botul conţine posibilităţile infinite ale viitorului. Conţine istoria trecutului. Unde altundeva ar putea să se afle toate acestea?

Trecutul nu-şi poate aminti trecutul. Viitorul nu poate zămisli viitorul. Prim-planul acestui moment de aici şi acum este, nici mai mult, nici mai puţin, întregul a tot ce există.

Valoarea, ce călăuzeşte realitatea, nu mai este astfel doar un ornament irelevant al structurii. Este datorată conştientizării preintelectuale. Structura realităţii noastre este preselectată pe baza valorii şi, pentru a înţelege cu adevărat structura realităţii, e nevoie de o înţelegere a sursei valorice din care derivă.

Înţelegerea raţională a motocicletei este astfel modificată de la un minut la altul, pe măsură ce lucrezi la ea şi observi că o înţelegere raţională, nouă şi diferită, are mai multă Calitate. Nu te mai agăţi de vechile idei fiindcă ai o bază raţională imediată pentru a le respinge. Realitatea nu mai este statică. Nu mai e un set de idei pe care ori le respingi, ori te resemnezi să le accepţi. E făcută, parţial, din idei menite să crească pe măsură ce creşti şi tu, pe măsură ce creştem cu toţii, secol după secol. Având în centru termenul nedefinit de Calitate, realitatea este, în natura sa esenţială, nu statică, ci dinamică. Şi când înţelegi cu adevărat realitatea dinamică, nu te mai blochezi. Are forme, dar formele sunt capabile de schimbare.

Ca să o spun mai concret: dacă vrei să construieşti o fabrică, ori să repari o motocicletă, ori să călăuzeşti o naţiune fără riscul blocajului, atunci cunoaşterea clasică, structurată, dualistă, pe linia subiect-obiect, deşi necesară, nu e suficientă. Trebuie să fii ataşat de calitatea muncii. Trebuie să simţi ce-i bun. *Asta* te duce înainte. Cu simţul ăsta nu te naşti doar, deşi *te naşti* cu el. E ceva ce se poate dezvolta. Nu e doar „intuiţie“, nici vreun „talent“ inexplicabil sau vreo „abilitate“. Este rezultatul direct al contactului cu *realitatea* profundă, Calitatea, pe care raţiunea dualistă, în trecut, a fost înclinată s-o ascundă.

Totul sună aşa de tras de păr şi de ezoteric formulat în felul ăsta, încât e un adevărat şoc când descoperi că este una dintre cele mai obişnuite,

mai pragmatice viziuni ale realităţii cu putinţă. Dintre toţi oamenii, îmi vine în minte Harry Truman când a spus, referindu-se la programele guvernamentale: „O să le încercăm… şi dacă nu funcţionează… ei, atunci o să încercăm altceva“. Poate nu-i citatul exact, dar e pe-aproape.

Realitatea guvernării americane nu e statică, a zis, ci *dinamică*. Dacă nu ne place, scoatem ceva mai bun. Guvernul american n-o să se blocheze pe nici un set de idei doctrinare pretenţioase.

Cuvântul cheie este „mai bine“ – Calitate. Unii ar putea riposta că forma esenţială a guvernării americane *este* blocajul, *este* incapacitatea de schimbare ca reacţie la Calitate, dar argumentul nu e la obiect. Fapt este că preşedintele şi toţi ceilalţi, de la radicalul cel mai furibund până la reacţionarul cel mai turbat, sunt de acord că guvernările *ar trebui* să se schimbe ca reacţie la Calitate, chiar dacă asta nu se întâmplă în realitate. Conceptul lui Phaidros, transformarea Calităţii în realitate, o realitate atât de omnipotentă încât guvernări întregi trebuie să se schimbe pentru a ţine pasul cu ea, e ceva în care am crezut cu toţii dintotdeauna, chiar fără a formula asta în cuvinte.

Şi ce-a spus Harry Truman nu e de fapt prea diferit de atitudinea pragmatică, practică a oricărui cercetător, inginer sau mecanic, care nu gândeşte „obiectiv“ pe parcursul muncii sale zilnice.

Mă tot bag în teoria cea mai abstractă, dar îmi ies, nu ştiu cum, lucruri pe care le ştie toată lumea, folclor. Calitatea asta, abnegaţia în muncă, e un lucru cunoscut în orice atelier.

Să revenim acum, în cele din urmă, la şurubul buclucaş.

Să avem în vedere o reevaluare a situaţiei în care presupunem că blocajul petrecut, acest zero al conştientizării, nu e situaţia cea mai rea cu putinţă, ci cea mai bună situaţie în care te-ai putea afla. Până la urmă, exact acelaşi blocaj încearcă să-l inducă, dându-şi multă silinţă, şi budiştii Zen; prin paradoxuri, tehnici de respiraţie, stat nemişcat şi altele asemenea. Mintea ţi-e pustie, ai o atitudine „goală-flexibilă“, o „minte de

novice“. Eşti chiar în partea din faţă a trenului cunoaşterii, aproape lipit de şinele realităţii. Gândeşte-te că momentul acesta nu e ceva de temut, ci de cultivat. Dacă mintea ta este profund, cu adevărat blocată, s-ar putea să te simţi mult mai bine aşa decât dacă ar fi încărcată cu idei.

Soluţia problemei pare adesea, la început, neimportantă sau indezirabilă, dar starea de blocaj permite în cele din urmă evaluarea importanţei sale reale. A părut nesemnificativă fiindcă evaluările rigide de dinainte, care au dus la blocaj, au făcut-o nesemnificativă.

Dar gândeşte-te acum că, oricât ai încerca să te agăţi de el, blocajul o să dispară la un moment dat. Mintea ta va găsi, cu naturaleţe şi degajare, o soluţie. Asta dacă nu eşti un maestru al blocajului. Teama de blocaj nu are sens, fiindcă cu cât rămâi mai mult blocat, cu atât vezi mai bine Calitatea-realitate ce te deblochează de fiecare dată. *De fapt* te-a blocat fuga de blocaj, goana prin vagoanele trenului cunoaşterii în căutarea unei soluţii ce se află în faţa trenului.

Blocajul n-ar trebui evitat. Este predecesorul psihic al înţelegerii reale. O acceptare lipsită de ego a blocajului este cheia înţelegerii integrale a Calităţii, atât în domeniul mecanicii cât şi în alte privinţe. Înţelegerea Calităţii, aşa cum ne este revelată de blocaj, îi face adesea pe mecanicii autodidacţi să fie superiori celor cu şcoală, unde eşti învăţat să te descurci cu orice, mai puţin cu o situaţie nouă.

De obicei, şuruburile sunt aşa de ieftine, mici şi simple, că le crezi neimportante. Acum însă, când conştientizarea Calităţii devine mai puternică, îţi dai seama că şurubul acesta anume nu e nici ieftin, nici mic şi nici lipsit de importanţă. În momentul de faţă, şurubul valorează exact preţul de vânzare al întregii motociclete, fiindcă motocicleta e propriu-zis lipsită de valoare până ce nu scoţi şurubul. Odată cu reevaluarea şurubului, apare şi dispoziţia de a-ţi extinde cunoaşterea în privinţa lui.

Odată cu extinderea cunoaşterii, ar trebui să apară şi reevaluarea a ceea ce este de fapt şurubul. Dacă te concentrezi asupra lui, dacă te

gândeşti la el, dacă rămâi blocat cu el suficient de mult, aş socoti că, în timp, ajungi să-ţi dai seama că şurubul e tot mai puţin un obiect tipic pentru categoria lui de obiecte şi tot mai mult un obiect unic în sine. Cu şi mai multă concentrare, vei începe să vezi că şurubul nu-i nici măcar un obiect, ci o colecţie de funcţii. Blocajul elimină treptat modelele raţiunii tradiţionale.

Altădată, când separai permanent subiectul de obiect, le gândeai extrem de rigid. Aveai o clasă numită „şurub“ ce părea inviolabilă şi mai reală decât realitatea înconjurătoare. Şi nu ştiai cum să te eliberezi de blocaj fiindcă nu-ţi trecea prin cap nimic nou, fiindcă nu *vedeai* nimic nou.

Acum, când te-apuci să scoţi şurubul, nu te interesează ce *este* el. Ce *este* a încetat să mai fie o categorie a gândirii şi a devenit o experienţă directă, continuă. Nu mai este în vagoane, ci în faţă, capabil de schimbare. Te interesează ce *face* şi de ce. Vei pune întrebări privitoare la funcţii. Asociată cu întrebările, va apărea o distincţie subliminală legată de Calitate, identică cu distincţia calitativă ce l-a condus pe Poincaré la ecuaţiile fuchsiene.

Care e de fapt soluţia nici nu mai pare important, atâta vreme cât soluţia are Calitate. Gândindu-te la rigiditatea combinată cu aderenţă a şurubului, la şanţurile sale spiralate, ai putea ajunge, natural, la ideea de a-l împinge şi de a folosi solvenţi. Asta e o cale a Calităţii. O altă cale ar fi să te duci la bibliotecă, să te uiţi pe un catalog de mecanică şi să cauţi o şurubelniţă potrivită pentru treabă. Sau ai putea suna un prieten care ştie câte ceva despre mecanică. Ai putea şi să tragi şurubul cu bormaşina sau să-l încălzeşti cu o torţă. Sau, ca rezultat al atenţiei meditative acordate şurubului, să descoperi o cale nouă de a-l scoate, una la care nu s-a mai gândit nimeni, mai bună decât celelalte, s-o brevetezi şi să ajungi, în cinci ani, milionar. Nu se ştie ce aşteaptă pe şinele Calităţii. Soluţiile sunt toate

simple… după ce ai ajuns la ele. Dar sunt simple numai când le cunoşti deja.

Autostrada 13 urmează un alt braţ al râului, dar acum merge în aval, pe lângă localităţi unde se prelucrează lemnul şi peisaje somnoroase. Uneori, când treci de pe o autostradă federală pe una statală, pare că te-ai întors în timp. Munţi drăguţi, râu drăguţ, asfalt cu hopuri, dar plăcut… clădiri vechi… oameni bătrâni pe verandă… e bizar cum clădirile vechi, depăşite, uzinele şi joagărele, tehnologia de acum cincizeci sau o sută de ani, par să arate cu mult mai bine decât chestiile noi. Pe unde s-a crăpat şi s-a spart cimentul cresc ierburi şi flori de câmp. Contururile netede, drepte, capătă ceva gheboşat. Masa uniformă şi neîntreruptă de vopsea proaspătă capătă o moliciune ştearsă, uzată. Natura are o geometrie neeuclidiană a ei, ce pare să înmoaie obiectivitatea deliberată a acestor clădiri, adăugându-i un soi de spontaneitate a hazardului pe care arhitecţii ar face bine s-o studieze.

Părăsim curând râul şi clădirile somnoroase şi urcăm un soi de platou sterp, întins ca o pajişte. Drumul se hurducă întruna şi cotește, aşa că trebuie să menţin viteza la optzeci pe oră. Sunt nişte ditamai gropile în asfalt şi le ocolesc cu grijă.

Ne-am învăţat de-acum să batem drumurile. Porţiuni care ni s-ar fi părut lungi în Dakota ne par acum scurte şi uşoare. Să mergem pe motocicletă pare mai natural decât să mergem pe jos. Nu-i nimic familiar pe-aici, n-am mai văzut partea asta de ţară, totuşi nu mă simt străin.

În capătul platoului, la Grangeville, Idaho, ne adăpostim de căldura dogoritoare într-un restaurant cu aer condiţionat. Înăuntru e foarte răcoare. Cât aşteptăm să ni se aducă băuturile, nişte frappé-uri cu lapte şi ciocolată, observ un licean la bar, schimbând priviri cu fata de-alături. E superbă şi nu doar eu observ asta. Fata de la bar se uită şi ea, cu o furie pe care crede

că nu i-o vede nimeni. Un soi de triunghi. Trecem întruna, nevăzuţi, prin momente din vieţile celorlalţi.

Iar am ieşit în vipie şi vedem, nu departe de Grangeville, că platoul uscat ce arăta aproape ca o prerie când mergeam pe el se surpă brusc, devenind un canion enorm. Văd că drumul o să ne poarte în jos, printr-o mie de curbe în ac de păr, într-un deşert pustiu şi pietros. Îl bat pe Chris cu palma pe genunchi şi-i arăt canionul când ajungem la o curbă de unde-l putem vedea; îl aud strigând „Uau!“.

Când suntem pe margine, bag în viteza a treia şi închid şocul. Motorul se poticneşte, dă câteva rateuri, şi-o apucăm în jos.

Până să ajungem la baza chestiei pe care suntem, coborâm sute bune de metri. Privesc peste umăr şi văd, sus, maşini mici, de mărimea furnicilor. Acum trebuie s-o ţinem prin deşertul ăsta ca un cuptor, încotro o vrea să ne ducă drumul.

25

De dimineaţă s-a discutat problema blocajului, deficienţa clasică provocată de raţiunea tradiţională. A venit acum timpul să trecem la paralela sa romantică şi la felul în care raţiunea tradiţională a produs urâţenia tehnologiei.

Drumul a şerpuit şi s-a rostogolit peste colinele pustii, devenind o aţă verde împrejurul orăşelului White Bird, apoi a apucat-o către un râu mare şi repede, Salmon, ce curge între pereţi înalţi de canion. Căldura e copleşitoare şi strălucirea pietrei albe a canionului te orbeşte. Mergem mai departe şi mai departe prin fundul canionului strâmt, deranjaţi de traficul rapid şi sub stăpânirea nemiloasă a arşiţei.

Urâţenia de care fug soţii Sutherland nu este inerentă tehnologiei. Doar li s-a părut lor aşa, fiindcă e greu să separi, în cadrul tehnologiei, ce anume e atât de urât. Însă tehnologia este doar fabricarea de lucruri şi fabricarea de lucruri nu poate fi urâtă prin natura sa, altfel n-ar exista posibilitatea frumosului în arte, care includ şi fabricarea de obiecte. De fapt, la origini, *techne*, rădăcina cuvântului tehnologie, *însemna* „artă“. Grecii antici nu au separat nicicând arta de manufactură, aşa că nu au inventat cuvinte diferite pentru cele două.

Urâţenia nu e inerentă nici materialelor tehnologiei moderne – o afirmaţie pe care o auzi uneori. Plasticul şi materialele sintetice produse în masă nu sunt rele în sine. Sunt doar victimele unor asocieri rele. Un om care şi-a trăit între zidurile de piatră ale unei închisori cea mai mare parte a vieţii are şanse mari să considere piatra un material urât în sine, deşi e folosită şi în sculptură, iar un om care a trăit într-o închisoare cu tehnologie urâtă făcută din plastic, ce a început cu jucăriile copilăriei şi a continuat cu o viaţă întreagă de produse de duzină, are şanse mari să vadă plasticul ca pe ceva urât în principiu. Însă adevărata urâţenie a tehnologiei moderne nu se găseşte în materiale, forme sau produse. Acestea sunt doar obiectele în care pare să rezide Calitatea scăzută. Obiceiul nostru de-a atribui Calitate subiecţilor sau obiectelor lasă această impresie.

Adevărata urâţenie nu provine din obiectele tehnologiei. Nici, dacă urmezi metafizica lui Phaidros, din vreun subiect al tehnologiei, fie că acesta produce sau foloseşte obiectul. Calitatea, sau absenţa sa, nu rezidă nici în subiect şi nici în obiect. Adevărata urâţenie se află în relaţia dintre cei care produc tehnologia şi lucrurile pe care le produc, ce duce la o relaţie similară între oamenii care folosesc tehnologia şi lucrurile utilizate.

Phaidros simţea că în momentul percepţiei Calităţii pure, sau nici măcar al percepţiei, în momentul Calităţii pure, nu există subiect şi nici obiect. Doar un sentiment al Calităţii ce produce o conştientizare ulterioară a subiecţilor şi obiectelor. În momentul calităţii pure subiectul şi

obiectul sunt identice. Acesta este adevărul *Tat tvam asi* din Upanişade, dar apare şi în argoul modern. Să „intri în film“, să „te prinzi“, să „fii pe felie“ sunt toate expresii ce reflectă identitatea respectivă. Identitatea aceasta se află la baza meşteşugului tuturor artelor tehnice. Şi lipseşte din tehnologia modernă, concepută dualist. Creatorul acesteia din urmă nu simte că s-ar identifica în vreun fel cu ea. Cel care o utilizează nu se identifică cine ştie ce cu ea. Aşadar, potrivit definiţiei lui Phaidros, nu are Calitate.

Zidul pe care l-a văzut Phaidros în Coreea era o manifestare a tehnologiei. Era frumos, dar nu datorită unei planificări iscusite sau vreunei supervizări ştiinţifice şi nici vreunei strădanii de „stilizare“. Era frumos fiindcă oamenii care-l făcuseră aveau un fel de a privi lucrurile care-i făcuse să-l construiască bine fără să stea prea mult pe gânduri. Nu se delimitaseră de munca lor, ca să o facă prost. Acesta este centrul întregii soluţii.

Calea de rezolvare a conflictului dintre valorile umane şi nevoile tehnologice nu este fuga de tehnologie. Aşa ceva ar fi imposibil. Calea este ruperea barierelor gândirii dualiste, care împiedică înţelegerea autentică a ceea ce este de fapt tehnologia – nu o exploatare a naturii, ci o fuziune a naturii şi a spiritului uman într-o creaţie de tip nou, care le transcende pe amândouă. Când o asemenea transcendenţă se manifestă în evenimente precum primul zbor peste ocean ori primul pas pe Lună, se face simţită şi un fel de recunoaştere publică a naturii transcendente a tehnologiei. Dar transcendenţa asta ar trebui să apară şi la nivel individual, pe baze personale, în viaţa cuiva, într-un mod ceva mai puţin dramatic.

Pereţii canionului sunt acum complet verticali. Spaţiul pentru şosea a trebuit, în multe locuri, să fie săpat în stâncă. Nu există rute alternative,

doar direcţia în care curge râul. Poate îmi imaginez doar, dar râul pare deja mai îngust decât cu o oră în urmă.

O asemenea transcendere personală a conflictului cu tehnologia nu trebuie, desigur, să implice motocicletele. Se poate manifesta la un nivel simplu, cum ar fi să ascuţi un cuţit de bucătărie, să coşi o rochie sau să repari un scaun stricat. Problemele de fond sunt aceleaşi. În toate cazurile există o cale frumoasă de a face lucrurile şi una urâtă şi, pentru a ajunge la o calitate ridicată a felului frumos de a le face, e nevoie atât de abilitatea de a vedea ce „arată bine“, cât şi de abilitatea de a înţelege metodele de-a atinge acel „bine“. Înţelegerea clasică şi cea romantică a calităţii trebuie combinate.

Cultura noastră are o asemenea natură încât, dacă ai căuta instrucţiuni pentru realizarea celor de mai sus, instrucţiunile vor oferi o singură înţelegere a Calităţii, cea clasică. O să-ţi spună cum să ţii lama când ascuţi cuţitul, cum să foloseşti maşina de cusut sau cum să amesteci şi să aplici adezivul, presupunând că, odată aplicate metodele acestea esenţiale, „binele“ se va manifesta în mod natural. Abilitatea de a vedea imediat ce „arată bine“ va fi ignorată.

Rezultatul e, cel mai adesea, tipic pentru tehnologia modernă, o aparenţă atât de opacă şi de deprimantă, că trebuie decorată cu o pospăială de „stil“ ca s-o facă acceptabilă. Asta, pentru cine e sensibil la Calitatea romantică, nu face decât să înrăutăţească lucrurile. Acum, tehnologia nu mai e doar agasant de plictisitoare, ci şi penibilă. Dacă puneţi cele două caracteristici una lângă alta, obţineţi o descriere destul de precisă a tehnologiei americane moderne: maşini stilizate, motoare stilizate, maşini stilizate de scris şi haine stilizate. Frigidere stilizate, pline cu mâncare stilizată, în bucătării stilizate din case stilizate. Jucării stilizate de plastic pentru copii stilizaţi, care sunt în acelaşi stil, la Crăciun şi zile de naştere, cu părinţii stilaţi care li le-au dăruit. Ar trebui să fii al naibii de plin de stil tu însuţi ca să nu ţi se facă, din când în când, lehamite. Stilul ăsta te toacă;

urâţenie tehnologică glazurată cu penibilitate romantică în efortul de a produce frumuseţe şi profit de unii oameni care, deşi stilaţi, nu ştiu de unde să înceapă fiindcă nimeni nu le-a spus că există Calitate pe lume şi că e reală, nu doar stil. Calitatea nu-i ceva cu care să decorezi subiecţii şi obiectele, ca un glob în bradul de Crăciun. Calitatea reală trebuie să fie sursa subiecţilor şi obiectelor, conul din care creşte pomul.

Ca să ajungi la *această* Calitate e nevoie de o procedură un pic diferită de mecanicele instrucţiuni „pasul unu, pasul doi, pasul trei“ ce însoţesc tehnologia dualistă. Despre asta o să discut în cele ce urmează.

După multe curbe printre pereţii canionului, facem o pauză şi ne adăpostim sub nişte copăcei piperniciţi, înconjuraţi de pietre. Pe lângă copaci iarba e arsă, cafenie şi plină de resturi de la picnicuri.

Mă prăvălesc la umbră şi după o vreme arunc un ochi spre cer, la care nu m-am mai uitat de când am intrat în canion. Acolo sus, peste pereţii canionului, e răcoare, albastru închis şi depărtare.

Chris nu se duce nici măcar să se uite la râu, ceva ce-ar face în mod normal. E, ca şi mine, ostenit şi mulţumit să zacă sub umbra subţire a copacilor.

Zice, după un timp, că între noi şi râu e o pompă veche de fier. Mi-o arată cu degetul. Se duce acolo şi-l văd cum dă la pompă, cum ia apă în palmă şi se stropeşte pe faţă cu ea. Mă duc şi pompez pentru el, ca să-şi poată folosi ambele mâini. Apoi e rândul meu. Simt apa rece pe mâini şi pe faţă. Când am terminat, ne suim iar pe motor şi continuăm să străbatem şoseaua din canion.

Acum despre soluţie. În această dezbatere, până acum, întreaga problemă a urâţeniei tehnologice a fost abordată dintr-un unghi negativ. S-a spus că atitudinile romantice legate de Calitate, de pildă a soţilor Sutherland, sunt, în ele însele, fără speranţă. Nu poţi să trăieşti doar cu

emoţii mişto. Trebuie să lucrezi şi cu formele imanente ale universului, cu legile naturii, care, înţelese, pot uşura munca, pot alunga boala şi eradica foametea. Pe de altă parte, tehnologia bazată pe raţiune dualistă pură a fost şi ea condamnată, fiindcă obţine avantaje materiale transformând lumea într-o groapă de gunoi stilizată. S-a făcut vremea să nu mai condamnăm lucrurile şi să venim cu nişte răspunsuri.

Răspunsul ar fi, spre mulţumirea lui Phaidros, că înţelegerea clasică n-ar trebui *ornată* cu drăgălăşenie romantică; înţelegerea clasică şi cea romantică ar trebui unificate la un nivel de bază. În trecut, universul nostru comun de raţiune a străbătut calea evadării, respingerii lumii romantice, iraţionale a omului preistoric. Încă de pe vremea lui Socrate a fost necesar să respingem pasiunea, emoţiile, pentru a elibera gândirea raţională în scopul unei înţelegeri a legilor naturii fără precedent până atunci. Acum este vremea să avansăm pe calea înţelegerii naturii reasimilând acele pasiuni altădată evitate. Pasiunile, emoţiile, zona afectivă a conştiinţei umane, sunt şi ele parte din ordinea naturală. Partea centrală.

Suntem îngropaţi, în prezent, sub o avalanşă iraţională de date adunate orbeşte de ştiinţe, fiindcă nu există o structură naturală pentru înţelegerea creativităţii ştiinţifice. Mai suntem îngropaţi şi sub un morman de stilistică în arte – cele delicate –, fiindcă există o extrem de redusă asimilare sau extindere către formele imanente. Avem artişti fără cunoaştere ştiinţifică şi oameni de ştiinţă fără cunoaştere artistică şi amândouă categoriile nu conştientizează gravitatea spirituală a stării de fapt, iar rezultatele sunt nu proaste, ci înfiorătoare de-a binelea. S-a făcut de mult vremea pentru unificarea reală a artei şi tehnologiei.

Am început, acasă la soţii DeWeese, să vorbesc despre pacea minţii în legătură cu activităţile tehnice, dar mi s-a râs în nas fiindcă am pus problema în contextul în care îmi apăruse mie iniţial. Cred că acum

contextul *este* potrivit pentru a reveni la pacea minţii şi a lămuri ce spuneam acolo.

Pacea minţii nu e doar tangentă cu activitatea tehnică. E întreaga chestie. E produsă de munca de calitate şi distrusă de munca făcută prost. Standardele, instrumentele de măsură, controlul calităţii, verificarea finală, acestea toate sunt *căi* pentru a obţine pacea minţii folosite de cei responsabili pentru munca respectivă. Până la urmă, contează doar pacea minţii lor şi nimic mai mult. Motivul este că pacea minţii e o condiţie necesară pentru perceperea acelei Calităţi aflate dincolo de Calitatea clasică şi cea romantică, o condiţie care le uneşte şi care trebuie să însoţească parcursul muncii. Ca să vezi ce anume arată bine şi să înţelegi motivele pentru care acel ceva arată bine, ca să *fii una cu acel bine*, e nevoie de cultivarea unei linişti interioare, a unei păci a minţii prin care să se poată manifesta binele.

Spun pace *interioară* a minţii. Nu are nici o relaţie directă cu circumstanţe exterioare. O poate avea un călugăr care meditează, un soldat în focul luptei sau un muncitor la strung care scapă de miimea de centimetru în plus la piesă. Implică o suspendare a conştiinţei de sine ce produce o identificare completă cu circumstanţele date şi sunt fel de fel de nivele ale identificării şi fel de fel de nivele ale liniştii, la fel de profunde şi dificil de atins ca şi nivelele mai familiare ale activităţii. Multele realizări au o singură direcţie a Calităţii şi sunt relativ fără sens şi adesea de neobţinut dacă nu sunt luate împreună cu cunoaşterea de sine – atât de diferită de conştiinţa de sine – rezultată din pacea interioară a minţii.

Această pace interioară a minţii se produce la trei nivele de înţelegere. Diminuarea activităţii fizice pare cel mai simplu de atins, deşi sunt şi aici nivele peste nivele, după cum o demonstrează misticii hinduşi, în stare să supravieţuiască multe zile după ce au fost îngropaţi de vii. Liniştea mentală în care nu există gânduri ce rătăcesc, pare mai dificilă, însă poate fi obţinută. Dar liniştea adâncă, în care dorinţa de-a rătăci este suprimată

şi omul îşi desfăşoară acţiunile existenţei fără dorinţă, asta pare cea mai grea.

M-am gândit, în câteva rânduri, că această pace interioară a minţii, liniştea asta, e similară, dacă nu identică, cu acel gen de calm pe care îl capeţi uneori la pescuit şi care e, în mare, motivul pentru popularitatea acestui sport. Să stai aşa cu băţul în apă, fără să te mişti, fără să te gândeşti cu adevărat la nimic, fără să-ţi pese de nimic, e o metodă ce pare să înlăture tensiunile interioare şi frustrările care te-au împiedicat să rezolvi probleme şi au introdus în acţiunile şi gândurile tale urâţenie şi neîndemânare.

Nu trebuie să te duci la pescuit, fireşte, ca să-ţi repari motocicleta. O ceaşcă de cafea, o plimbare prin cartier, uneori amânarea treburilor cu cinci minute pot fi suficiente. Când faci asta, poţi să simţi cum creşte pacea interioară a minţii, care le dezvăluie pe toate. Reparaţiile proaste alungă calmul interior şi Calitatea dezvăluită de acesta. Reparaţiile bune îl cheamă. Formele acestei deplasări înainte şi înapoi sunt infinite, dar ţelul este întotdeauna acelaşi.

Mă gândesc că, după ce acest concept de pace a minţii va fi introdus şi plasat în centrul acţiunii activităţilor tehnice, ar putea să se producă o fuziune a calităţii clasice cu cea romantică, la nivel elementar, într-un context de activitate practică. Am zis că poţi *vedea* literalmente fuziunea la mecanici pricepuţi şi la anumiţi muncitori calificaţi şi o poţi vedea în rezultatele muncii lor. Să spui că nu sunt artişti e o neînţelegere a naturii artei. Au răbdare, tratează ceea ce fac cu grijă şi atenţie, dar – mai mult decât atât – dovedesc o pace a minţii neforţată de nimic, ci rezultată dintr-o armonie cu munca, în care nu există conducător şi discipol. Materialul şi gândurile meşterului se schimbă amândouă într-un proces regulat de modificare, până ce mintea îşi află pacea în exact clipa când materialul a căpătat forma corectă.

Am avut cu toţii asemenea momente, când facem lucruri pe care vrem cu adevărat să le facem. Doar că am ajuns cumva, din păcate, să separăm momentele acelea de muncă. Mecanicul despre care vorbesc eu nu face o asemenea distincţie. Se poate zice despre el că este „interesat“ de munca lui, că e „implicat“ în aceasta. Implicarea este produsă, undeva la marginea conştiinţei, de absenţa vreunei senzaţii de separare între subiect şi obiect. „Să te ţii de treabă“, „s-o faci de la sine“, „să fii una cu munca“ – sunt o mulţime de expresii care descriu această absenţă a dualităţii subiect-obiect, fiindcă ce spun eu este cunoscut prea ca din folclor, bun-simţ, înţelegere pragmatică. Dar în idiomul ştiinţei cuvintele pentru absenţa dualităţii subiect-obiect sunt rare, fiindcă minţile ştiinţifice s-au debranşat de la acest tip de înţelegere, abordând exclusiv privirea ştiinţifică, dualistă.

Budiştii Zen vorbesc despre „statul pur şi simplu“, o practică meditativă în care ideea dualităţii sinelui şi obiectului nu domină conştiinţa. În termeni de reparare a motocicletei, ar fi „reparatul pur şi simplu“, în care dualitatea sine-obiect nu domină conştiinţa cuiva. Când cineva nu este copleşit de sentimentul separării de obiectul muncii, atunci se poate spune că „îi pasă“ de ceea ce face. Asta înseamnă de fapt grija, sentimentul de identificare cu ceea ce faci. Când cineva are asemenea sentimente, percepe şi partea inversă a grijii, Calitatea însăşi.

Deci, când lucrezi la motocicletă, ca şi în cazul oricărei alte sarcini, e cazul să-ţi cultivi pacea minţii, care nu separă sinele cuiva de ceea ce-l înconjoară. Când acest lucru este făcut cu succes, celelalte îi urmează firesc. Pacea minţii produce valori corecte, valorile corecte produc gânduri corecte. Gândurile corecte produc acţiuni corecte, iar acţiunile corecte produc lucruri ce vor fi o reflexie materială a seninătăţii ce stă în centru. Aşa şi cu zidul din Coreea. Era o reflexie materială a unei realităţi spirituale.

Cred că, dacă e să reformăm lumea, s-o facem un loc de trăit mai bun, calea nu este aceea de a vorbi despre relaţii de natură politică, ce sunt inevitabil duale, pline de subiecţi şi obiecte şi de relaţiile dintre ele; şi nici cu programe înţesate de chestii pe care să le facă ceilalţi nu vom reuşi. Mi se pare că genul ăsta de abordare porneşte de la sfârşit şi presupune că sfârşitul este începutul. Programele de tip politic sunt importante *produse finale* ale calităţii sociale ce pot fi eficiente doar dacă schema structurală a valorilor sociale este corectă. Valorile sociale sunt corecte doar dacă valorile individuale sunt corecte. Lumea trebuie îmbunătăţită mai întâi în inima fiecăruia, în minte şi-n mâini, şi abia apoi în exterior. Alţii n-au decât să vorbească despre măreţia destinului omenirii. Eu vreau să vorbesc doar despre cum se repară o motocicletă. Cred că am de spus lucruri cu valoare mai durabilă.

Se iveşte un oraş numit Riggins, unde vedem o mulţime de moteluri, apoi drumul se rupe de canion şi urmează un şuvoi mai îngust de apă. Pare să ducă înspre pădure.

Aşa e. Şoseaua e umbrită curând de pini înalţi, răcoroşi. Apar indicatoare ce îndrumă spre locuri de agrement. Ne afundăm tot mai mult printre pajiştile verzi, neaşteptat de plăcute şi de răcoroase, înconjurate de păduri de pin. Facem plinul într-o localitate numită New Meadows şi cumpăr două recipiente cu ulei, încă surprins de schimbare.

Dar, când ieşim din New Meadows, bag de seamă cât de mult a coborât soarele şi începe să se instaleze o depresie de după-amiază târzie. În alt moment al zilei aceste pajişti montane m-ar înviora mai mult, dar am străbătut prea mult drum. Lăsăm în urmă Tamarack, iar drumul trece iarăşi de la păşuni înverzite la pământ uscat şi pietros.

Cam asta am vrut să spun în dezbaterea de azi. A fost o discuţie lungă şi poate cea mai importantă. Mâine voi vorbi despre lucrurile ce par să te

îndrepte spre Calitate şi în acelaşi timp să te îndepărteze de ea, despre unele capcane şi probleme ce pot apărea.

Mă simt straniu de la licărirea portocalie a soarelui pe pământul nisipos, atât de departe de casă. Mă întreb dacă se simte şi Chris aşa. E cumva ca o tristeţe inexplicabilă ce se instalează în fiecare după-amiază, când ziua s-a dus pentru totdeauna şi înainte nu se profilează nimic în afara întunericului tot mai adânc.

Portocaliul capătă o nuanţă ştearsă de bronz şi continuă să arate ce-a arătat cât a fost ziua de lungă, însă acum pare s-o arate fără entuziasm. Peste colinele uscate, în căsuţele ce se văd la distanţă, sunt oameni care-au stat toată ziua acolo, văzându-şi de treburi, şi care nu văd nimic neobişnuit în acest peisaj straniu, pe cale să se cufunde în întuneric, cum vedem noi. Dacă ne-am întâlni cu ei dimineaţa devreme, am putea să le stârnim curiozitatea. Acum însă, pe seară, nu le-ar pica bine prezenţa noastră. Ziua de lucru s-a terminat. E vremea mesei, vremea familiei, a relaxării şi a întorsului acasă. Rulăm nebăgaţi în seamă pe şoseaua pustie, prin ţinutul acesta bizar pe care nu l-am mai văzut niciodată; mă cuprinde o stare grea de apăsare şi izolare, iar vioiciunea îmi scapătă odată cu soarele.

Oprim pe maidanul unei şcoli abandonate şi, sub un plop negru uriaş, schimb uleiul de motor. Chris e iritabil şi mă întreabă de ce zăbovim, fără să ştie, probabil, că tocmai acea parte a zilei îl face iritabil; îi dau însă harta s-o studieze cât schimb uleiul şi după aceea ne uităm amândoi pe hartă şi decidem să luăm cina la primul restaurant bun care ne iese în cale şi să oprim peste noapte la primul camping bun. Se înviorează.

Mâncăm într-un orăşel numit Cambridge şi, până să terminăm, afară e deja întuneric. Ne luminăm calea pe o şosea secundară ce duce către Oregon, până la un mic indicator pe care scrie CAMPING BROWNLEE, loc ce pare a fi pe valea unui munte. E greu de zis, pe întuneric, pe ce fel de pământuri ne aflăm. Urmăm un drum neasfaltat pe sub copaci şi pe

lângă desişuri, până ce dăm peste spaţii amenajate pentru popas. Nu pare să mai fie nimeni pe-acolo. După ce opresc motorul şi încep să desfac bagajul, aud prin preajmă susurul unui pârâiaş. În afară de asta şi de ciripitul unei păsărele nu se aude nimic.

— Îmi place aici, zice Chris.

— E foarte linişte, spun.

— Mâine încotro pornim?

— Intrăm în Oregon.

Îi dau lanterna şi-l pun să lumineze cât desfac lucrurile.

— Am mai fost pe-aici?

— Poate, nu sunt sigur.

Despăturesc sacii şi-l întind pe al lui peste tăblia mesei de picnic. Îi place, e ceva nou. N-o să avem probleme cu somnul în noaptea asta. Nu peste mult, respiraţia lui profundă îmi spune c-a adormit deja.

Aş vrea să ştiu ce să-i spun. Sau ce să întreb. Uneori pare teribil de închis în el, şi totuşi starea asta n-are de-a face cu ce e întrebat sau cu ce se discută. Iar alteori pare foarte departe, ca şi cum m-ar urmări dintr-un punct de observaţie înălţat, pe care nu-l văd. Iar alteori e doar copilăros şi nu te poţi înţelege cu el deloc.

Gândindu-mă uneori la asta, am impresia că ideea potrivit căreia mintea unui om poate fi accesibilă altcuiva e doar o iluzie conversaţională, o figură de stil, o presupoziţie ce face plauzibilă o oarecare comunicare între creaturi străine, şi că – în ultimă instanţă – relaţia unui om cu altul e greu de conturat. Efortul de a desluşi ce-i umblă prin minte celuilalt creează o distorsiune în ceea ce se vede. Încerc, presupun, să găsesc o situaţie în care relaţia asta, cum e ea, să iasă nealterată la iveală. Dacă e să mă iau după cum întreabă el toate lucrurile alea, nu ştiu cum.

26

Mă trezeşte o senzaţie de frig. Văd, prin gura sacului, că cerul s-a făcut cenuşiu închis. Las capul jos şi închid din nou ochii.

Mai târziu, observ că s-a mai înseninat, dar tot e frig. Îmi văd aburii respiraţiei. Un gând alarmant, că acel cenuşiu e al unor nori de ploaie, mă trezeşte, dar după ce mă uit atent, îmi dau seama că e doar cenuşiul zorilor. Pare prea rece şi prea devreme ca s-o pornim la drum, aşa că rămân în sac. Dar somnul mi-a zburat.

Printre spiţele roţii, văd sacul de dormit al lui Chris, pe masa de picnic, înfăşurat în jurul lui. Nu se foieşte.

Motorul mă domină tăcut cu înălţimea, gata de drum, ca şi cum ar fi vegheat toată noaptea ca un paznic mut.

Argintiu, cromat şi negru… şi prăfuit. Praf din Idaho, Montana, din Dakote şi Minnesota. De la nivelul solului, pare impresionant. Fără brizbizuri. Totul are o noimă.

Nu cred c-o să vând vreodată motocicleta. Chiar n-am de ce. Nu sunt ca maşinile, să ruginească în câţiva ani. Dacă ai grijă de ele şi le repari, o să ţină o viaţă. Poate mai mult. Calitate. Până aici ne-a dus fără probleme.

Soarele abia atinge marginea înălţată a râpei în care ne aflăm. În susul ei a apărut o boare de ceaţă. Asta înseamnă că o să se încălzească.

Ies din sac, mă încalţ, strâng ce pot fără să-l trezesc pe Chris, apoi mă duc la masa de picnic şi-l zgâlţâi ca să-l trezesc.

Nu reacţionează. Mai arunc o privire în jur şi văd că nu mai am ce face, trebuie să-l trezesc, şovăi, dar răcoarea dimineţii îmi dă o dispoziţie agitată şi maniacală, aşa că răcnesc: „SCOALĂ-TE!“ şi se ridică brusc în fund, cu ochii deschişi larg.

Îl întâmpin cum pot mai bine, cu catrenul de deschidere din *Rubaiatele* lui Omar Khayyam. Deasupra noastră, muchia râpei aduce cu

un pisc din deşertul Persiei. Dar Chris nu pricepe o boabă. Ridică ochii în susul văii şi rămâne apoi aşa, privindu-mă cu ochii mijiţi. Îţi trebuie o anumită dispoziţie ca să accepţi un recital prost de poezie. Mai ales de-al meu.

Nu peste multă vreme ne aşternem iarăşi la drum, un drum sinuos, plin de curbe. Coborâm printr-un canion imens, cu pereţi albicioşi de o parte şi de alta. Vântul e îngheţat. Şoseaua ajunge într-o zonă bătută de soare, ce pare să îmi pătrundă prin geacă şi pulover, încălzindu-mă, dar nu peste mult peretele canionului ne umbreşte din nou şi vântul e iarăşi rece ca gheaţa. Aerul uscat al deşertului nu păstrează căldura. Îmi simt buzele uscate şi crăpate.

Traversăm un baraj şi părăsim canionul pentru a intra într-un podiş semideşertic. Suntem în Oregon de-acum. Drumul şerpuieşte printr-un peisaj ce-mi aminteşte de Rajasthanul nordic, în India, unde nu-i tocmai deşert, ci mai degrabă cresc pini pitici, ienuperi şi iarbă, dar nici agricultură nu se face, în afara câte unei văi ce izbuteşte să adune un pic de apă.

Rubaiatele acelea nebuneşti mi se învârtejesc mai departe în cap.

Ceva, ceva acolo printre ierburi, pe cărare,
Hotar între deşert şi omenire,
Aici de sclav sau de sultan e rară ştire
Şi nu-i decât de căinat, pe tronul său,
Mahmud cel mare…

Versurile îmi evocă ruinele unui palat mogul din vechime, lângă deşert, unde, cu coada ochiului, el vedea tufe de trandafiri sălbatici…

…*O rază-n prima lună a verii s-a isca…* Cum era? Nu mai ştiu. Nici măcar nu-mi *place* poemul. Am observat, de la începutul călătoriei şi mai ales după Bozeman, că fragmentele par din ce în ce mai puţin o parte a memoriei *lui* şi tot mai mult o parte a amintirilor mele. Nu ştiu ce vrea să zică asta… Pur şi simplu nu ştiu.

Cred că tipul ăsta de semideşert are şi un nume, dar nu-mi vine în minte. Nu se mai vede nimeni pe drum în afară de noi.

Chris ţipă că l-a apucat iarăşi diareea. Mergem până ce vedem un pârâu mai jos de noi, trag pe dreapta şi opresc. E din nou copleşit de jenă, dar îi spun că nu ne grăbim şi-i scot schimburi, o rolă de hârtie igienică şi un săpun; îi spun să se spele bine pe mâini după ce termină.

Mă aşez pe-un pietroi desprins din Omar Khayyam, contemplu semideşertul şi nu mă simt atât de rău.

Tu spui că dimineaţa-aduce roze mii,
Dar rozele de ieri mai sunt şi ele vii?
O roză-n prima lună a verii s-a isca
Iar pe Jamshid şi Kaikobad în locu-i i-a lua.

Şi aşa mai departe…

Dar să-l lăsăm pe Omar şi să ne vedem de dezbaterea noastră. Soluţia lui Omar e să stea cuminte, să bea vin şi să se simtă atât de prost că timpul trece, încât dezbaterea mi se pare chiar în regulă prin comparaţie. Mai ales cea de astăzi, care e despre cutezanţă.

Chris urcă dealul încoace. Are o expresie fericită.

Îmi place cuvântul „cutezanţă“, fiindcă e solitar, rătăcit şi deloc la modă, fiindcă pare că are nevoie de un prieten şi că n-o să respingă pe nimeni dacă se iveşte vreunul. E un vechi cuvânt scoţian, folosit cândva de primii colonişti, dar care, ca şi „neam“, pare că a ieşit din uz. Îmi mai place şi fiindcă descrie exact ce se întâmplă cu cineva care se conectează la Calitate. Se umple de cutezanţă.

Grecii i-au spus *enthousiasmos*, de unde vine şi în limba noastră „entuziasm“. Cuvântul, literal, înseamnă „plin de *theos*“ sau de Dumnezeu sau de Calitate. Vedeţi ce bine se potriveşte?

Un om plin de cutezanţă nu zăboveşte să despice firul în patru şi să bată apa în piuă. E chiar în locomotiva trenului conştientizării, curios să vadă ce mai apare pe şine şi gata să întâmpine acel ceva. Asta-i cutezanţa.

Chris ajunge şi zice:

— Mi-e mai bine acum.

— Bun, fac eu.

Strâng săpunul şi hârtia igienică, bag prosopul şi chiloţii uzi undeva unde n-o să lase umezeală, ne suim pe motocicletă şi pornim la drum.

Cutezanţa apare când cineva reuşeşte să rămână tăcut suficient cât să audă, să vadă şi să simtă universul real, nu doar opiniile sale învechite despre el. Dar nu-i nimic exotic. De aceea îmi place cuvântul.

O vezi, adesea, la oameni care s-au întors din expediţii pescăreşti lungi şi tăcute. Uneori simt nevoia să se apere că au petrecut atât de mult timp „fără folos“, fiindcă ce au făcut nu are justificare intelectuală. Dar de obicei pescarul întors se dovedeşte suspect de cutezător şi de obicei în aceleaşi privinţe care l-ar fi plictisit de moarte cu câteva săptămâni înainte. N-a pierdut vremea. Numai punctul nostru de vedere limitat cultural ne lasă impresia asta.

Dacă ai de gând să repari o motocicletă, o provizie adecvată de cutezanţă e unealta cea mai importantă şi de căpătâi. Dacă n-ai aşa ceva, ai face mai bine să-ţi strângi sculele şi s-o laşi baltă, fiindcă n-o să te ajute defel.

Cutezanţa e benzina psihică ce pune totul în mişcare. Dacă n-o ai, nu poţi repara sub nici formă motorul. Dar dacă o *ai* şi ştii şi cum s-o păstrezi, sub nici o formă motocicleta n-o să *rămână* nereparată. E musai să se întâmple. Aşadar, lucrul ce trebuie ţinut sub observaţie mereu şi conservat cât mai bine este cutezanţa.

Importanţa copleşitoare a cutezanţei rezolvă o problemă cu formatul acestei dezbateri. Problema era cum să ne ferim de generalităţi. Dacă dezbaterea abordează detaliile propriu-zise ale reparării unei maşinării anume, sunt şanse mari să nu fie marca şi modelul tău, iar informaţia să fie astfel nu numai nefolositoare, ci primejdioasă, fiindcă ce dă de cap unui model anume s-ar putea să dea peste cap altul. Pentru detalii trebuie folosit un manual de utilizare pentru acel model anume. În plus, un manual de mecanică precum *Ghidul auto-moto Audel* umple golurile.

Dar mai există un soi de detalii, în care nu intră nici un manual, însă e comun tuturor motoarelor şi poate fi pomenit aici. Acesta e detaliul relaţiei calitative, al relaţiei de cutezanţă, dintre maşinărie şi mecanic, la fel de complexă ca şi agregatul însuşi. Pe parcursul reparării motorului apar mereu lucruri, chestii de slabă calitate, de la un şurub înţepenit până la vreo piesă stricată din greşeală, dar „de neînlocuit“. Ele slăbesc cutezanţa, distrug entuziasmul şi te lasă atât de descurajat, că-ţi vine să laşi baltă toată afacerea. Chestiile astea le numesc „capcane ale cutezanţei“.

Sunt sute, poate mii, milioane. N-am de unde şti câte. Dar *pare* că am călcat în toate capcanele imaginabile ale cutezanţei. Nu cred totuşi că m-am confruntat cu toate, fiindcă – la fiecare reparaţie – dau peste altele. Întreţinerea motocicletei poate să fie frustrantă. Te supără. Te înfurie. Şi asta o face interesantă.

Văd, pe hartă, că o să ajungem curând în oraşul Baker. Pământurile arabile par mai bune. Plouă mai mult pe-aici.

Am acum în minte un catalog cu „Capcane ale cutezanţei prin care am trecut“. Vreau să iniţiez un nou domeniu academic, ştiinţa cutezanţei, în care aceste capcane să fie organizate, clasificate, structurate ierarhic şi

interconectate spre edificarea generaţiilor viitoare şi propăşirea întregii umanităţi.

Ştiinţa cutezanţei 101 – O analiză a blocajelor afective, cognitive şi psihomotorii în perceperea relaţiilor calitative – 3 cr., VII, LMV[1]. Aş vrea să văd asta prin arhiva vreunei universităţi.

Cutezanţa, în cadrul reparatului tradiţional, este considerată ceva înnăscut sau căpătat în urma educaţiei de calitate. E o marfă cu valoare fixă. După lipsa de informaţii referitoare la modalitatea de achiziţie a acesteia, s-ar putea crede că o persoană care nu posedă deloc aşa ceva e un caz fără speranţă.

În reparatul nondualist, cutezanţa nu e bătută în cuie. E variabilă, un rezervor de energie spirituală pozitivă din care se poate lua sau la care se poate adăuga. Fiind un rezultat al perceperii Calităţii, o capcană a cutezanţei poate fi definită, în consecinţă, drept orice cauzează pierderea din vedere a Calităţii şi lipsa de entuziasm a cuiva în activitatea sa. Cum se poate ghici dintr-o definiţie atât de cuprinzătoare, domeniul este enorm şi doar o schiţă introductivă poate fi încercată aici.

Din câte văd eu, există două tipuri principale de capcane ale cutezanţei. Primul tip e format din acelea care te scot de pe şinele Calităţii din motive ce ţin de circumstanţe externe; pe acestea le numesc „reculuri“. Al doilea tip e constituit de capcanele ce te scot de pe drumul Calităţii din cauza unor condiţii ce se găsesc în principal înăuntrul tău. Pentru astea n-am nume – le-aş putea, totuşi, numi „fixaţii“. O să abordez mai întâi reculurile apărute din cauze externe.

Prima oară când faci o intervenţie majoră, pare că grija cea mai mare e reasamblarea incorectă a angrenajului mecanic. Îngrijorarea te apucă, de obicei, când eşti pe terminate. Ai scos-o la capăt, după zile lungi de trudă, ai pus totul laolaltă, dar nu: Ce-i asta? *Lagărul bielei?!* Cum de-ai lăsat pe-afară aşa ceva? Doamne sfinte, o să se facă *zob* totul din nou. Parcă auzi cum se dezumflă cutezanţa. *Fsssssssss.*

Nu-i altă cale decât să desfaci din nou motorul… asta după o pauză de o lună, în care te-ai obişnuit cu ideea.

Sunt două tehnici pe care le folosesc pentru prevenirea reculului reasamblării incorecte. Le folosesc mai ales când mă bag prin angrenaje complicate, despre care nu ştiu nimic.

Ar trebui să adaug aici, în paranteză, că există o şcoală de mecanică ce susţine că n-ar *trebui* să-mi bag nasul prin angrenaje complexe despre care nu ştiu nimic. Ar trebui să am pregătire în domeniu sau să las treaba pe mâna unui specialist. E o şcoală a elitismului mecanic pe care aş vrea s-o văd ştearsă de pe faţa pământului. Tot un „specialist“ a rupt aripioarele de răcire de la motocicleta asta. Am editat manuale scrise pentru pregătirea specialiştilor de la IBM şi ce ştiu când au terminat cu pregătirea nu-i chiar aşa de extraordinar. Prima dată când faci asta ai un dezavantaj şi s-ar putea să te coste ceva vreo piesă avariată accidental, plus că o să ia, neîndoielnic, timp serios, însă data viitoare o să i-o poţi lua specialistului înainte. Tu, plin de cutezanţă, ai învăţat pe calea cea mai grea cum merge maşinăria şi ai în privinţa sa un set întreg de emoţii pozitive pe care el e prea puţin probabil să le aibă.

În fine, prima tehnică pentru a preveni reculul reasamblării incorecte e să am o agendă în care îmi trec, în ordine, piesele dezasamblate şi notez orice chestie neobişnuită care mi-ar putea face probleme mai târziu. Agenda asta e plină de unsoare şi urâtă. Dar, de câteva ori, câte un cuvinţel nebăgat în seamă a prevenit mai târziu stricăciunile şi a economisit ore de muncă. Notiţele trebuie să acorde o atenţie specială orientării spre dreapta, spre stânga, în sus şi în jos a pieselor, codurilor de culoare şi poziţionării cablurilor. Dacă anumite piese par uzate, stricate sau desprinse din locaşul lor, e cazul să notezi asta, ca să poţi cumpăra în acelaşi timp toate piesele necesare.

A doua tehnică de prevenire a reasamblării incorecte e să pui ziare pe duşumeaua garajului şi pe ziare să întinzi toate piesele, de la dreapta la

stânga şi de sus în jos, în ordinea în care citeşti o pagină. Astfel, când le reaşezi în ordine inversă, şurubelele, piuliţele şi şaibele ce pot fi trecute uşor cu vederea îţi sar în ochi pe măsură ce ai nevoie de ele.

Dar, chiar şi cu precauţiile luate, reasamblări incorecte mai apar şi, când se întâmplă asta, trebuie să fii atent la cutezanţă. Atenţie la disperarea frenetică, în care te arunci nebuneşte, străduindu-te să-ţi recâştigi cutezanţa recuperând timpul pierdut. Asta nu duce decât la şi mai multe greşeli. Când vezi pentru prima oară că trebuie s-o iei din nou de la capăt e un moment numai bun pentru o pauză lungă.

E important să facem distincţia între reasamblările incorecte şi cele greşite din cauza lipsei unor informaţii anume. Adeseori reasamblarea devine un puzzle în care trebuie să desfaci agregatul ca să schimbi ceva şi apoi să-l asamblezi iar ca să vezi dacă schimbarea funcţionează. Dacă nu, nu este vorba de un recul, fiindcă informaţia obţinută e un progres real.

Dar şi dacă ai făcut o greşeală grosolană la remontare mai poţi salva ceva din cutezanţă ştiind că a doua demontare şi remontare va fi mai rapidă. Fără să vrei, ai memorat tot soiul de chestii pe care n-o să mai fie nevoie să le înveţi iar.

Din Baker, şoseaua continuă prin pădure. Drumul trece printr-un pas, apoi prin alte păduri, de partea cealaltă.

Revenim la poalele muntelui şi vedem cum copacii se împuţinează treptat, până ce ne trezim iarăşi în deşert.

Urmează la rând reculul erorii intermitente. Aici lucrul care nu merge începe să meargă de îndată ce te apuci să-l repari. Scurtcircuitele electrice intră adesea în categoria asta. Scurtcircuitul se produce doar când maşinăria se hurducă pe drum. Totul e în regulă de cum opreşti. E aproape imposibil să repari aşa ceva. Nu-ţi rămâne decât să încerci să provoci iar eroarea şi, dacă nu izbuteşti, las-o baltă.

Intermitenţele devin capcane ale cutezanţei când te păcălesc că ai reuşit, în fine, să repari cu adevărat maşinăria. Întotdeauna e o idee bună să aştepţi vreo câteva sute de kilometri până să-ţi însuşeşti concluzia respectivă. Sunt descurajante pentru că se manifestă ici şi colo, dar când se întâmplă asta, nu stai mai rău decât cineva care se duce la un atelier de reparaţii. Ba chiar stai mai bine. Capcana cutezanţei e mai adâncă pentru motociclistul ce trebuie să-şi ducă iar şi iar motorul la atelier, fără să fie vreodată satisfăcut. Pe agregatul propriu, poţi să studiezi vreme îndelungată intermitenţele, ceva ce nu se poate la atelier, şi să ţii pe lângă tine scule care crezi c-o să-ţi trebuiască, iar când apare din nou intermitenţa, te opreşti şi lucrezi la remedierea ei.

Când asemenea intermitenţe se produc, încearcă să le corelezi cu alte chestii pe care le face motocicleta. Problemele de combustie, de pildă, apar doar când treci de hopuri, doar la curbe, doar când accelerezi? Doar în zile călduroase? Corelaţiile sunt indicii pentru ipotezele cauză-efect. În cazul anumitor intermitenţe trebuie să te retragi la o lungă partidă de pescuit, dar oricât de agasante ar deveni, nu-s niciodată atât de agasante ca dusul motocicletei la service de cinci ori la rând. Mă tentează să elaborez pe tema „Intermitenţe prin care am trecut“, cu descrieri elaborate ale soluţiilor. Dar aş ajunge ca-n poveştile pescăreşti, interesante mai mult pentru pescarul care nu se prinde de ce i-a luat căscatul pe ceilalţi. Că doar *lui* îi place ce spune.

Pe lângă reasamblări greşite şi intermitenţe, cred că cea mai obişnuită capcană externă a cutezanţei este reculul pieselor. Aici cineva care face singur reparaţiile se poate alege, în mai multe feluri, cu o depresie. Piesele de schimb sunt lucruri pe care n-ai de gând să le cumperi odată cu maşinăria originală. Reprezentanţelor de vânzări le place să n-aibă prea multe pe stoc. Depozitele se mişcă greu şi mereu sunt în criză de personal primăvara, când toată lumea cumpără piese de motor.

Preţul acestor piese e a doua parte a capcanei. O bine cunoscută politică industrială este aceea de a pune un preţ competitiv echipamentelor originale, fiindcă altfel clientul se poate duce oricând în altă parte, dar un preţ mărit la piese de schimb, care te jupoaie. Preţul piesei de schimb nu e doar săltat bine faţă de cel al piesei originale; ai parte de un preţ „special“ şi fiindcă nu eşti mecanic de service. E un aranjament viclean ce îi permite mecanicului de la service să se îmbogăţească schimbând piese fără să fie nevoie.

Încă ceva. E posibil ca piesa să nu se potrivească. Listele cu piese conţin întotdeauna greşeli. Schimbările şi variaţiile din diferite modele te încurcă. Piese prost făcute mai ies pe poarta fabricii uneori, din cauza controlului defectuos al calităţii. Unele piese sunt făcute de fabricanţi specializaţi care n-au acces la informaţiile inginereşti necesare pentru a le face bine. Uneori *până şi ei* se încurcă în modele şi variante. Uneori tipul cu piesele la care apelezi trece o cifră greşită în comandă. Uneori nu-i dai informaţia care trebuie. Dar este mereu o capcană majoră pentru cutezanţă să ajungi acasă şi să descoperi că piesa cea nouă nu merge.

Capcana pieselor poate fi ocolită prin combinarea mai multor tehnici. Mai întâi, dacă în oraş există mai mult de un furnizor, alege-l pe cel cu vânzători amabili. Încearcă să te pui bine cu el. Adesea se întâmplă să fi fost şi el mecanic şi-ţi poate oferi o mulţime de informaţii necesare.

Fii atent la reducerile de preţuri şi dă-le o şansă. Unele sunt afaceri bune. Magazinele auto şi casele de comenzi au adesea în stoc piese mult mai ieftine decât cele de pe rafturile vânzătorilor de motociclete. Poţi, de pildă, să-ţi cumperi un lanţ de la fabricantul de lanţuri, la un preţ mai mic decât cel umflat de la salonul moto.

Ia întotdeauna cu tine piesa veche, ca să nu greşeşti când cumperi. Ia cu tine şi un şubler, ca să compari dimensiunile.

În sfârşit, dacă eşti la fel de exasperat ca mine de această problemă a pieselor şi ai ceva bani de investit, îţi poţi lua fascinantul hobby de-a le

meşteri singur. Eu am, pentru asta, un strung mititel, cu freză ataşată, şi echipament complet de sudură: arc electric, heliarc, oxiacetilenă şi propan. Mulţumită aparatului de sudură poţi să înlocuieşti suprafeţele uzate cu material mai bun decât metalul original, apoi să-i netezeşti asperităţile. Habar n-ai cât de versatilă e combinaţia strung-freză-aparat de sudură până ce n-ai avut nevoie de ea. Dacă nu te descurci să faci direct treaba, poţi oricând să faci ceva cu care să te *descurci*. Manufacturarea unei piese e treabă de durată şi unele părţi componente, precum un rulment cu bile, n-o să le meştereşti în veci, dar o să te uimească felul în care poţi modifica piese ca să se potrivească cu ce ai şi munca nu-i nici pe departe atât de înceată şi de frustrantă cât ar fi să aştepţi un agent de la reprezentanţă cu zâmbet condescendent să trimită vorbă la fabrică. Iar munca îţi *construieşte* cutezanţa, nu o distruge. Te simţi special conducând un motor care are şi piese făcute de tine, o stare pe care n-ai cum s-o obţii de pe urma pieselor cumpărate integral de la magazin.

Am intrat în tufele de salvie şi nisipul deşertului, iar motorul a început să păcănească. Trec pe rezerva de combustibil şi cercetez harta. Facem plinul într-un oraş numit Unity şi ne năpustim iarăşi pe asfaltul negru şi fierbinte, printre tufele de salvie.

Ei bine, acestea au fost cele mai frecvente reculuri la care mă pot gândi: reasamblarea incorectă, intermitenţele în funcţionare şi problema pieselor de schimb. Dar, cu toate că reculurile sunt cele mai obişnuite capcane ale cutezanţei, nu sunt decât cauze externe ale pierderii ei. A venit vremea să luăm în considerare câteva dintre capcanele *interne* ce se manifestă în acelaşi timp

Potrivit ierarhiei ştiinţei cutezanţei, această parte internă a domeniului poate fi împărţită în trei tipuri principale de capcane: cele care blochează înţelegerea afectivă, numite „capcane ale evaluării“, cele care blochează

înţelegerea cognitivă, numite „capcane ale adevărului“, şi cele care blochează conduita psihomotoare, numite „capcane ale muşchilor“. Capcanele evaluării sunt de departe cel mai primejdios grup.

Dintre capcanele evaluării, cea mai primejdioasă şi mai răspândită este rigiditatea evaluării. E o inabilitate de a valoriza ce vezi, din cauza ataşamentului faţă de valori din trecut. În repararea motocicletei *trebuie* să descoperi din nou ce faci pe măsură ce faci. Valorile rigide fac asta imposibil.

Situaţia tipică e atunci când motocicleta nu merge. Faptele sunt acolo, dar nu le vezi. Te uiţi drept la ele, însă nu au destulă *valoare*. Despre asta vorbea Phaidros. Calitatea, valoarea, *creează* subiecţii şi obiectele lumii. Faptele nu există până ce n-au fost create de valoare. Dacă sistemul de valori ţi-e rigid, nu poţi învăţa fapte noi.

Aşa ceva se iveşte adesea sub forma diagnosticelor premature, când eşti sigur că ştii care-i problema şi, dacă nu-i aceea, te-ai blocat. Trebuie să cauţi indicii noi, dar înainte de asta trebuie să-ţi scoţi din minte vechile opinii. Dacă eşti contaminat cu rigiditatea evaluării, poţi să nu vezi răspunsul adevărat chiar şi când îţi sare în ochi, fiindcă nu pricepi importanţa noului răspuns.

Zămislirea unui nou fapt e întotdeauna o experienţă minunată. Se numeşte, dualist, „descoperire“, din cauza prezumpţiei că ar avea o existenţă indiferent dacă e conştientizat sau nu de cineva. Când apare, faptul are, la început, valoare scăzută. Apoi, în funcţie de deschiderea observatorului şi de calitatea potenţială a faptului, valoarea sa sporeşte, încet sau iute, ori se diminuează şi faptul dispare.

Majoritatea copleşitoare a faptelor, imaginilor şi sunetelor din jurul nostru, ca şi relaţiile dintre ele şi tot ce avem stocat în memorie – toate acestea nu au Calitate sau au, mai degrabă, o calitate negativă. Dacă ar fi prezente toate deodată, conştiinţa ne-ar fi atât de blocată cu date fără sens, că n-ar mai ajunge să gândească sau să acţioneze. Aşa că facem o

preselecţie pe baza Calităţii ori, pentru a vorbi ca Phaidros, traiectoria Calităţii preselectează datele de care o să fim conştienţi şi face selecţia astfel încât să armonizeze fericit ceea ce suntem cu ceea ce devenim.

Ca să scapi, dacă ajungi prins în capcana rigidităţii evaluării, trebuie s-o laşi mai moale – oricum o s-o laşi mai moale, fie că vrei sau nu –, dar fă-o intenţionat şi treci peste chestiuni asupra cărora te-ai mai aplecat, ca să vezi dacă lucrurile pe care le-ai considerat importante au fost cu adevărat importante şi ca să… ei bine… ca să te *holbezi* la maşinărie. Nu-i nimic rău în asta. Stai aşa un timp. Uită-te cum te-ai uita la fir când pescuieşti şi, nici una, nici două, o să simţi o mică gâdilătură, un fapt mărunţel care vrea să ştie, umil, timid, dacă eşti interesat de prezenţa sa. Aşa dăinuie lumea. Fii interesat de asta.

Încearcă, mai întâi, să înţelegi faptul cel nou nu atât în termenii problemei tale de ansamblu, ci de dragul lui. Problema s-ar putea să nu fie aşa de mare pe cât crezi. Iar faptul, nu atât de mărunt. Poate nu-i ceea ce vrei, dar ar fi bine ca, înainte de-a da deoparte acel fapt, să te asiguri că aşa stau lucrurile. Deseori, înainte să-l concediezi, vei descoperi că are prieteni aflaţi chiar lângă el, care aşteaptă să vadă ce reacţie ai. Printre aceşti prieteni se poate afla exact faptul pe care-l cauţi.

După un timp o să simţi că gâdilăturile sunt mai interesante decât scopul tău iniţial, repararea maşinăriei. Când se întâmplă asta, ai ajuns la un punct de sosire. Nu mai eşti un mecanic de motocicletă în sens strict, ci şi un savant al motocicletei, şi ai triumfat complet asupra capcanei rigidităţii în evaluare.

Drumul a intrat iarăşi între pini, însă harta îmi arată că nu o s-o mai ţină mult aşa. Pe margini sunt panouri cu reclame la staţiuni turistice şi, dedesubtul lor, nişte copii, desprinşi şi ei parcă din publicitate, strâng conuri de pin. Flutură din mâini spre noi şi, făcând asta, cel mai mic scapă toate conurile.

Îmi tot vine să mă întorc la analogia dintre pescuit şi fapte. Parcă şi văd pe cineva întrebând, cu frustrare în glas: „Da, dar *care* fapte le pescuieşti? Trebuie să fie şi altceva decât *asta*“.

Răspunsul este însă că, dacă ştii ce fapte vrei să pescuieşti, atunci nu mai pescuieşti defel. Le-ai prins. Să mă gândesc la un exemplu particular…

S-ar putea da tot soiul de exemple cu reparatul motocicletei, dar exemplul cel mai flagrant de rigiditate în evaluare e vechea capcană indiană pentru maimuţe, care depinde de nivelul de rigiditate pentru a fi eficientă. Capcana constă într-o nucă-de-cocos golită, legată de un par. Nuca-de-cocos are înăuntru un pic de orez, ce poate fi apucat printr-o gaură îngustă. Gaura e îndeajuns de mare ca maimuţa să bage mâna, însă prea mică pentru a scoate înapoi mâna cu orez, făcută pumn. Maimuţa bagă mâna şi e prinsă deodată de nimic altceva decât de rigiditatea evaluării sale. Nu poate reevalua orezul. Nu poate vedea că libertatea fără orez e mai valoroasă decât captivitatea cu el. Sătenii vin să prindă maimuţa. Se apropie… se apropie! Acum! Ce povaţă în general – nu o povaţă legată de ceva anume, ci una *în general* – i-aţi da bietei maimuţe în asemenea împrejurări?

Păi, se prea poate să-i spuneţi ce-am spus şi eu despre rigiditatea în evaluare, poate cu un pic mai mult imbold în glas. Un fapt pe care maimuţa ar trebui să-l ştie: dacă desface pumnul e liberă. Dar cum să descopere acest fapt? Eliminând rigiditatea în evaluare care situează orezul mai presus de libertate. Şi cum o să facă asta? Ei bine, ar trebui să nu se mai agite atât, să se uite pe unde s-a mai uitat şi să vadă dacă lucrurile pe care le-a crezut importante *chiar* erau importante şi, ei bine, să nu se mai smucească acolo şi să se uite cu luare-aminte, un timp, la nuca-de-cocos. Nu peste mult o să simtă împunsătura unui fapt mărunt, întrebându-se dacă e interesată de el. Ar trebui să încerce să înţeleagă

acest fapt nu atât în termenii problemei per ansamblu, cât în termenii propriului său interes. Poate că problema nu e atât de mare pe cât crede maimuţa. Poate că acel fapt nu e atât de nesemnificativ pe cât a avut impresia. Cam asta e toată informaţia generală pe care i-o puteţi oferi.

Ieşim iar din pădure în ţinutul uscat al oraşului Prairie City, cu o stradă principală care trece exact prin centrul oraşului şi se continuă către prerie. Încercăm la un restaurant, dar e închis. Ne ducem peste drum, la altul. Uşa e deschisă, aşa că intrăm şi comandăm câte-un lapte cu cereale instant. Cât aşteptăm, scot schiţa scrisorii pe care o pregăteşte Chris pentru maică-sa şi i-o întind. Se apucă să-şi facă de lucru cu ea, fără prea multe întrebări, spre surprinderea mea. Mă las pe spătarul banchetei şi nu-l deranjez.

Mi se tot pare că faptele pe care le pescuiesc în legătură cu Chris sunt şi ele chiar dinaintea mea, dar că am şi eu un soi de rigiditate a evaluării care mă împiedică să le văd. Uneori părem să ne deplasăm în paralel şi nu în tandem şi să ne ciocnim unul de celălalt în momente neaşteptate.

Problemele de-acasă încep întotdeauna când mă imită, apucându-se să le ordone altora să facă ce-i cer eu lui, mai ales fratelui mai mic. Evident, ceilalţi nu-i ascultă ordinele, el nu pricepe de ce şi aşa se dezlănţuie iadul pe pământ.

Nu pare să-i pese dacă e bine privit de altcineva. Vrea doar să fie bine privit de mine. Asta nu-i prea sănătos, dacă stai să te gândeşti. S-a făcut vremea să înceapă îndelungatul proces al separării. Separarea ar trebui să fie cât mai uşoară cu putinţă, dar trebuie făcută. E vremea să-l pun pe picioarele lui. Cu cât mai repede, cu atât mai bine.

Iar acum, după ce m-am gândit la toată povestea, nu mă mai convinge. Nu ştiu care-i baiul. Visul acela care se tot repetă mă bântuie, fiindcă nu-mi scapă înţelesul lui: sunt pentru totdeauna în spatele unei uşi de sticlă,

pe care n-o deschid. El vrea s-o deschid şi până acum l-am respins mereu. Dar acum apare o nouă figură care mă împiedică. Straniu.

După un timp Chris zice că s-a plictisit de scris. Ne ridicăm, plătesc la tejghea şi plecăm.

Din nou pe drum şi am revenit iarăşi la povestea cu capcanele.

Următoarea e importantă. E capcana ego-ului. Ego-ul nu e separat de rigiditatea evaluării, ba chiar o şi provoacă de multe ori.

Dacă ai o părere foarte bună despre tine, atunci abilitatea de-a recunoaşte fapte noi îţi e slăbită. Eul te izolează de realitatea Calităţii. Când faptele arată că ai dat-o în bară, sunt şanse mici s-o admiţi. Când informaţii neadevărate te pun într-o lumină favorabilă, sunt şanse mari să le iei de bune. La orice reparaţie, ego-ul merită o tăvăleală straşnică. Eşti mereu păcălit, mereu faci greşeli, iar un mecanic ce are să-şi apere un ditamai ego-ul se află în dezavantaj. Dacă ştiţi destui mecanici ca să vă gândiţi la ei ca la un grup şi observaţiile voastre coincid cu ale mele, veţi fi de acord, cred, că mecanicii au tendinţa să fie mai degrabă modeşti şi potoliţi. Sunt şi excepţii, dar de obicei, dacă nu-s modeşti şi potoliţi de la început, lucrul pare să-i facă aşa. Şi sceptici. Atenţi, dar sceptici. Însă nu egoişti. N-ai cum să te dai zmeu degeaba într-o muncă de reparare, asta dacă n-o faci cu cineva care habar n-are ce meştereşti.

Voiam să spun că maşinăria nu răspunde personalităţii tale, *totuşi* răspunde personalităţii tale. Numai că personalitatea la care răspunde e cea *reală*, cea care simte, gândeşte şi acţionează autentic, nu una falsă, umflată de ego. Imaginile false se dezumflă una-două; o să te simţi cu siguranţă descurajat dacă ţi-ai extras cutezanţa din ego şi nu din Calitate.

Dacă nu ţi-e firească modestia, dacă nu-ţi vine la îndemână, o cale de evadare din capcană e să o mimezi oricum. Dacă porneşti deliberat de la premisa că nu-i cine ştie ce de capul tău, atunci cutezanţa ţi-e stimulată

când faptele probează că supoziţia e corectă. Şi poţi continua aşa până se face vremea ca faptele să demonstreze că supoziţia este *in*corectă.

Neliniştea, următoarea capcană a cutezanţei, e cumva opusă ego-ului. Eşti atât de sigur că o să faci totul prost, încât te temi să te apuci de orice. Adesea ea este motivul, nu puturoşenia, pentru care e atât de greu să te apuci de ceva. Capcana asta a neliniştii, rezultată din excesul de motivaţie, poate duce la tot soiul de exagerări. Repari chestii care nu trebuie reparate şi vânezi defecţiuni imaginare. Ajungi la concluzii prea puţin probabile şi comiţi tot felul de erori la reparatul maşinăriei, din cauza nervozităţii. Erorile, odată făcute, tind să-ţi confirme auto-subestimarea de la început. Asta duce la şi mai multe erori, într-un cerc vicios.

Pentru a sparge cercul, cea mai bună soluţie mi se pare să-ţi treci anxietăţile pe hârtie. Citeşte toate cărţile şi revistele legate de subiect. Neliniştea ta face asta un lucru uşor şi, cu cât citeşti, cu atât te calmezi mai mult. Ar trebui să-ţi aminteşti că ai pornit să cauţi pacea minţii, nu doar să repari o maşinărie.

Când te apuci de o reparaţie, poţi să treci tot ce-o să faci pe bucăţele de hârtie, pe care să le organizezi apoi într-o secvenţă convenabilă. Descoperi că aşezi şi reaşezi secvenţa şi că îţi vin tot mai multe idei. Timpul petrecut astfel merită de obicei cu prisosinţă – scurtează reparaţia şi te împiedică să faci lucruri pripite, care îţi creează probleme mai apoi.

Poţi reduce întru câtva neliniştea conştientizând faptul că nu există pe lume mecanic care să nu dea uneori cu mucii în fasole. Principala diferenţă dintre tine şi mecanicul de la service e că, atunci când face aşa ceva tu nu afli – doar plăteşti, cu costuri suplimentare strecurate în facturi. Când faci singur greşeala, ai măcar beneficiul că înveţi din ea.

Plictiseala este următoarea capcană a cutezanţei care îmi vine în minte. E inversa neliniştii şi se asociază adesea cu problemele ego-ului. Plictiseala înseamnă că te-ai depărtat de drumul Calităţii, că nu vezi lucrurile într-un fel proaspăt, că ţi-ai pierdut „privirea de novice“ şi că

motocicleta ta e în mare pericol. Plictiseala înseamnă că provizia de cutezanţă ţi s-a micşorat şi că trebuie împrospătată înainte să te-apuci de ceva.

Când te-ai plictisit, *opreşte-te*! Du-te la teatru. Dă drumul la televizor. Încetează treaba pe ziua aceea. Fă orice, dar nu mai lucra la motor. Dacă nu te opreşti, îndată apare şi Marea Greşeală, apoi plictiseala şi Marea Greşeală se îmbină şi îţi trag o bâtă în moalele capului, scot cutezanţa din tine, te blochează de-a binelea.

Tratamentul meu preferat pentru plictiseală este somnul. E foarte uşor să te duci la culcare când eşti plictisit şi foarte greu să fii plictisit după ce te-ai odihnit pe săturate. Pe locul doi e cafeaua. De obicei ţin nişte cafea caldă la îndemână cât lucrez la motor. Dacă cele două nu funcţionează, s-ar putea să ai probleme mai profunde legate de Calitate, care te macină şi te distrag de la ce ai în faţă. Plictiseala e un semn că ar trebui să-ţi îndrepţi atenţia spre problemele respective – oricum asta faci – şi să le ţii sub control înainte să continui treaba la motocicletă.

Lucrul cel mai plictisitor, pentru mine, e să spăl motocicleta. Pare o mare pierdere de vreme. Oricum se jegoşeşte la loc prima dată când mergi cu ea. John îşi ţine mereu BMW-ul impecabil. Şi chiar arată bine, nu ca motorul meu, ce pare mereu cam prăfuit. E mintea clasică la muncă: merge bine pe dinăuntru, dar pare ponosită la suprafaţă.

O soluţie pentru plictiseala anumitor sarcini, precum gresatul, schimbatul uleiului şi reglajele, e să le transformi într-un fel de ritual. Există o estetică pentru a face lucruri nefamiliare şi o estetică pentru a face lucruri familiare. Am auzit că sunt două tipuri de sudori: cei din producţie, care nu se ţin de şmecherii şi n-au nimic împotrivă să facă acelaşi lucru la nesfârşit; şi sudorii de întreţinere, care se oftică atunci când trebuie să facă de două ori acelaşi lucru. Sfatul ar fi că, dacă angajezi un sudor, vezi întâi de care fel e, fiindcă nu sunt interschimbabili. Eu sunt din a doua categorie, poate de aceea îmi plac defecţiunile mai mult decât

altora şi îmi place mai puţin decât altora să curăţ motocicleta. Dar pot face de-amândouă dacă este cazul, ca oricine altcineva. Când o spăl, practic spălatul cum practică alţii dusul la biserică – nu ca să descopăr ceva nou, deşi sunt atent la chestii noi, ci în special ca să mă refamiliarizez cu familiarul. E plăcut, uneori, să mergi pe drumuri bătute.

Zen are ceva de spus despre plictiseală. Practica sa de bază, „statul pur şi simplu“, e probabil cea mai plicticoasă activitate din lume – în afară, poate, de practica aceea hindusă a îngropatului de viu. Nu prea faci mare lucru: nu te mişti, nu gândeşti, nu-ţi pasă. Ce-ar putea fi mai plictisitor de-atât? Şi totuşi în centrul acestei plictiseli e chiar lucrul pe care budismul Zen caută să-l propage. Care? Ce lucru e în mijlocul plictiselii şi nu-l vezi?

Nerăbdarea e apropiată de plictiseală, dar provine întotdeauna dintr-o singură cauză: o subestimare a duratei sarcinii. Nu prea ştii cât o să dureze şi prea puţine treburi se termină repede, cum ai plănuit. Nerăbdarea e prima reacţie atunci când apare o întârziere şi se poate transforma îndată în furie dacă nu eşti atent.

Cel mai bine te descurci cu nerăbdarea alocându-ţi o perioadă nedefinită pentru ce ai de făcut, mai ales dacă e ceva nou, ce necesită o tehnică anume; dublând intervalul alocat iniţial când împrejurările impun o planificare; şi reducând anvergura muncii pe care vrei s-o faci. Obiectivelor globale trebuie să li se scadă importanţa, iar celor imediate – să li se crească importanţa. Asta necesită flexibilitate în evaluare; de obicei, modificarea evaluării duce şi la ceva pierderi de cutezanţă, dar e un sacrificiu ce trebuie făcut. Nu se compară cu criza de cutezanţă ce o să apară dacă se produce Marea Greşeală, cauzată de nerăbdare.

Exerciţiul meu preferat de reducere a anvergurii e să curăţ piuliţe, şuruburi, tije şi găuri filetate. Am o fobie cu şănţuleţele strâmbate, îndoite, ruginite sau înţepenite de murdărie, care fac piuliţele să se înşurubeze încet sau cu greutate. Când dau peste aşa ceva, măsor cu şublerul, scot

sculele, adâncesc din nou şanţul pe şurub, apoi îl cercetez, îl ung cu ulei şi capăt o nouă perspectivă asupra răbdării. Un alt exerciţiu e să curăţ sculele pe care le-am folosit şi nu le-am strâns apoi, lăsându-le să ocupe spaţiu. E folositor, fiindcă unul dintre semnele prevestitoare ale nerăbdării e frustrarea de-a nu reuşi să pui mâna imediat pe scula de care ai nevoie. Dacă te opreşti şi-ţi organizezi frumuşel trusa de scule, nu numai că o să găseşti ce-ţi lipsea, dar o să-ţi diminuezi nerăbdarea fără să pierzi vreme şi fără să-ţi primejduieşti munca.

Intrăm în Dayville şi îmi simt fundul de parcă ar fi făcut din beton.

Bun, cam atât despre capcanele evaluării. Mai sunt, evident, o grămadă. Doar am atins subiectul, să vă arăt cam ce cuprinde. Orice mecanic v-ar putea vorbi cu orele de capcanele pe care le-a descoperit el, despre care eu nu ştiu o iotă. O să descoperi şi tu neapărat vreo câteva, cam de fiecare dată când te apuci de vreo treabă. Poate că cel mai bine e să recunoşti o capcană a evaluării când cazi în ea şi să remediezi situaţia înainte de-a continua cu reparaţiile.

Dayville are, lângă benzinărie, unde-l aşteptăm pe vânzător să apară, nişte copaci cu coroane uriaşe, umbroase. Nu apare nimeni. Înţepeniţi cum suntem şi deloc dornici să ne suim iarăşi pe motor, ne apucăm să facem exerciţii de dezmorţit picioarele la umbra copacilor. Nişte copaci uriaşi, care acoperă aproape cu totul strada. Ciudat, într-o asemenea pustietate.

La benzinărie nu apare nimeni nici acum, dar competitorul, de la benzinăria de după intersecţia îngustă, ne observă şi vine să umple el rezervorul.

— Nu ştiu pe unde umblă John, zice.

Când apare, John îi mulţumeşte celuilalt şi spune mândru:

— Mereu ne ajutăm aşa unul pe altul.

Îl întreb dacă ştie vreun loc unde ne putem odihni şi zice:

— Puteţi folosi peluza mea din faţă.

Arată cu mâna, peste drum, către casa lui, aflată după nişte plopi cu trunchiuri groase cât butoaiele.

Ne îndreptăm într-acolo şi ne lungim pe iarba lungă şi verde. Văd că iarba şi arborii sunt irigate de la un şanţ prin care curge apă limpede.

Trebuie să fi dormit cam jumătate de oră. Îl vedem pe John într-un balansoar, pe iarba verde din faţa noastră, vorbind cu un pompier, în alt balansoar. Trag cu urechea. Ritmul conversaţiei mă intrigă. Nu are nici o ţintă, urmăreşte doar să umple timpul. N-am mai auzit o asemenea conversaţie molcomă din anii ’30, când bunicul şi străbunicul, unchii şi străunchii obişnuiau să vorbească aşa: fără oprire, fără vreun rost sau vreo direcţie anume, doar ca să treacă timpul, precum legănarea unui balansoar.

John observă că m-am trezit şi stăm niţel de vorbă. Zice că apa pentru irigaţii vine din „Şanţul chinezului“.

— Nu puteai să faci nişte albi să sape aşa un şanţ, zice. L-au săpat acum optzeci de ani, când credeau că-i aur pe-aici. În ziua de azi n-ai mai putea să sapi un şanţ ca ăsta.

Spune că de asta sunt aşa de mari copacii.

Mai vorbim despre locurile noastre de baştină şi, la plecare, John zice că se bucură că ne-a cunoscut şi speră că ne-am odihnit. Când ne depărtăm, umbriţi de arborii uriaşi, Chris îi face din mână şi omul, zâmbind, răspunde la fel.

Drumul pustiu se unduieşte printre crevase pietroase şi dealuri. E cel mai secetos ţinut de până aici.

Aş vrea să vorbesc acum despre capcanele adevărului şi cele ale muşchilor, apoi să mă opresc din dezbatere pe ziua de azi.

Capcanele adevărului au de-a face cu informaţiile conştientizate, ce se află în vagoanele marfarului. Cea mai mare parte a lor e gestionată cum

trebuie de logica dualistă convenţională şi de metoda ştiinţifică despre care am vorbit deja, după ce-am ieşit din Miles City. Dar mai e şi o capcană care scapă de sub control – capcana logicii de tip da-sau-nu.

Da şi nu… asta sau cealaltă… unu sau zero. Pe baza acestei discriminări duale elementare e clădită întreaga cunoaştere umană. Ne-o demonstrează memoria computerului, care-şi păstrează întreaga cunoaştere sub formă de informaţie binară. Conţine cifre de zero şi unu, atâta tot.

Nefiind obişnuiţi să vedem lucrurile aşa, de obicei nu ne dăm seama că mai este posibil şi un al treilea termen logic, egal cu da şi nu, care e capabil să ne extindă cunoaşterea în direcţii neştiute. Nici nu avem un nume pentru el, aşa că va trebui să-l folosesc pe ce japonez, *mu*.

Mu înseamnă „nici un lucru“. Ca şi Calitatea, ţinteşte spre în afara discriminării dualiste. *Mu* spune simplu: „Nici o clasă; nici unu, nici zero, nici da, nici nu“. Afirmă că, în context, întrebarea e de aşa natură, că a răspunde cu da sau nu ar fi o eroare; un asemenea răspuns nu trebuie dat. „Dez-întreabă“, asta transmite.

Mu e potrivit atunci când contextul întrebării devine prea mic pentru adevărul răspunsului. Când călugărul Zen Joshu a fost întrebat dacă un câine are spirit Buddha, a spus *„Mu“*, însemnând că, în orice fel ar fi răspuns, ar fi fost incorect. Natura stării de Buddha nu poate fi surprinsă de întrebări de tipul da-sau-nu.

Mu există, este evident, în lumea naturală cercetată de ştiinţă. Doar că, de obicei, suntem condiţionaţi cultural să nu-l observăm. Se afirmă, de pildă, repetat, că circuitele calculatorului au doar două stări, un voltaj pentru „unu“ şi altul pentru „zero“. Ce prostie!

Orice inginer electronist ştie că nu-i aşa. Încearcă să dai peste un voltaj care reprezintă unu sau zero când curentul e tăiat! Circuitele sunt într-o stare *mu*. Nu sunt la unu, nici la zero, sunt într-o stare nedeterminată, fără sens în termeni de unu şi zero. Voltmetrul va arăta, în

multe cazuri, „oscilaţii“, în care tehnicianul nu va citi caracteristici ale circuitelor de computer, ci caracteristici ale voltmetrului însuşi. Acea stare de „închis“ e, deci, parte a unui context mai vast decât cel în care stările de unu şi zero sunt considerate universale. Întrebarea privind unu şi zero a fost „dez-întrebată“. Mai sunt şi alte ipostaze ale computerului, în afară de situaţia când nu e alimentat cu curent, în care se pot găsi răspunsuri *mu* din cauza contextului mai vast decât cel al universalităţii unu-zero.

Mintea dualistă are înclinaţia să gândească apariţia stării *mu* în natură ca pe un soi de înşelătorie contextuală sau irelevanţă, însă *mu* se găseşte în toate investigaţiile ştiinţifice, iar natura nu înşală şi răspunsurile naturii nu sunt niciodată irelevante. E o greşeală imensă, un fel de lipsă de onestitate, să ascunzi sub covor răspunsurile *mu* ale naturii. Recunoaşterea şi valorizarea acestor răspunsuri ar aduce cu mult mai aproape teoria logică de practica experimentală. Orice cercetător în laborator ştie că adesea experimentele se soldează cu răspunsuri *mu* la întrebările da-sau-nu pentru care au fost concepute experimentele. În aceste situaţii, consideră că experimentul a fost construit prost, se mustră singur pentru stupiditate şi, în cel mai fericit caz, socoteşte experimentul „ratat“ care a furnizat răspunsul *mu* un fel de obstacol minor, a cărui înlăturare ar putea ajuta la prevenirea erorilor din conceperea unor viitoare experimente de tip da-sau-nu.

Această proastă evaluare a experimentului din care a rezultat răspunsul *mu* nu se justifică. Răspunsul *mu* e important. A comunicat cercetătorului că, la întrebarea sa, contextul e prea îngust pentru răspunsul naturii şi ar trebui lărgit. E un răspuns foarte *important*! Înţelegerea naturii e îmbunătăţită semnificativ, adică chiar scopul iniţial al experimentului. Se poate susţine, cu argumente solide, că răspunsurile de tip *mu* dezvoltă ştiinţa *mai mult* decât răspunsurile de tip da-sau-nu. Da sau nu confirmă ori respinge o ipoteză. *Mu* spune că răspunsul este *dincolo* de ipoteză. *Mu* este „fenomenul“ care inspiră dintru început cercetarea ştiinţifică! Nu e

nimic misterios sau ezoteric în asta. Doar că am fost învăţaţi de cultura noastră să-l tratăm cu dispreţ.

În repararea motocicletei, răspunsul *mu* oferit de maşină la multe dintre întrebările legate de sursa problemei e o cauză importantă pentru pierderea cutezanţei. *N-ar trebui!* Când răspunsul tău la un test e nedeterminat, asta înseamnă una din două: ori că metodele testului tău nu fac ce crezi tu că fac, ori că ai nevoie de o îmbunătăţire a înţelegerii şi de lărgirea contextului. Nu arunca la gunoi aceste răspunsuri *mu*! Sunt vitale în aceeaşi măsură ca răspunsurile de tip da-sau-nu. *Mai* vitale. Cu ele îţi *extinzi* cunoaşterea!

…Motocicleta pare că s-a încins… dar presupun că-i doar de la ţinutul ăsta searbăd şi fierbinte pe care-l străbatem… o să las răspunsul în stare *mu*… până ce se face mai bine sau mai rău…

Ne oprim la o ciocolată cu lapte rece în orăşelul Mitchell, cuibărit între nişte dealuri uscate, ce se văd prin sticla geamului. Apar nişte puşti cu o camionetă, opresc, se dau jos buluc, intră în restaurant şi încep cumva să-l ia în stăpânire. Sunt rezonabil de bine-crescuţi, doar gălăgioşi şi în vervă, dar se vede că doamna de la restaurant e un pic cam neliniştită.

Din nou deşert uscat, pământ nisipos. Şi mergem, şi mergem. S-a făcut de-acum după-amiază târziu şi-am străbătut o mulţime de kilometri. Mă cam doare fundul de-atâta stat în şaua motocicletei. Chiar că-s obosit. Şi Chris era, la restaurant. Şi niţel cam mohorât. Mă gândesc… cine ştie… poate că el… las-o baltă…

Extinderea stării *mu*: singurul lucru pe care vreau să-l mai spun acum despre capcanele adevărului. A venit timpul să trec la capcanele psihomotoare. E domeniul de înţelegere cel mai direct legat de ceea ce se întâmplă cu maşinăria.

Aici, de departe, capcana cea mai frustrantă pentru cutezanţă este aceea a instrumentelor inadecvate. Nimic nu-i mai demoralizant decât o sculă care nu-i bună. Cumpără-ţi scule bune imediat ce ţi le poţi permite şi n-o să regreţi. Dacă vrei să economiseşti ceva bani, nu ocoli anunţurile de prin ziare. Sculele bune, de regulă, nu se uzează şi cele la mâna a doua, dar de calitate, sunt mult mai bune decât cele noi inferioare calitativ. Studiază cataloage de scule. Poţi învăţa multe de-acolo.

În afara sculelor proaste, condiţiile nepotrivite sunt o capcană majoră a cutezanţei. Fii atent la iluminarea adecvată. E uimitor câte greşeli poate preveni un picuţ de lumină.

Nu poate fi prevenit un uşor disconfort fizic, dar adesea, ca de pildă în condiţii de frig sau căldură excesivă, unul pronunţat îţi poate da peste cap evaluările dacă nu eşti atent. Dacă ţi-e frig, de pildă, o să te grăbeşti şi-o să greşeşti. Dacă ţi-e prea cald, pragul de rezistenţă la frustrare scade. Evită, pe cât posibil, poziţiile incomode. Câte un taburet pus pe ambele laturi ale motocicletei o să-ţi sporească binişor răbdarea şi aşa o să ai mai puţine şanse să strici angrenajele la care lucrezi.

Una dintre capcanele psihomotoare ale cutezanţei, insensibilitatea musculară, poate face ravagii. Rezultă parţial din lipsa chinesteziei, incapacitatea de a realiza că, deşi părţile exterioare ale motocicletei sunt rezistente, în interiorul motorului sunt piese delicate, de precizie, care pot fi cu uşurinţă afectate de insensibilitatea musculară. E ceva ce se cheamă „simţ mecanic“, cât se poate de evident pentru cei care ştiu despre ce-i vorba, dar greu de descris celor ce nu ştiu; când vezi pe cineva trebăluind la o maşinărie şi observi că omului ăluia îi lipseşte simţul respectiv, ai tendinţa să te înduioşezi de soarta maşinăriei.

Simţul mecanic provine dintr-o adâncă sensibilitate chinestetică internă ce evaluează elasticitatea materialelor. Unele materiale, precum ceramica, au foarte puţină elasticitate, aşa că atunci când înşurubezi o garnitură de porţelan, eşti foarte atent să nu apeşi prea tare. Alte materiale,

precum oţelul, au o elasticitate uriaşă, mai mare decât a cauciucului, dar pe o scală unde, dacă nu lucrezi cu forţe mecanice uriaşe, elasticitatea nu e sesizabilă.

Piuliţele şi şuruburile te poartă pe tărâmul marilor forţe mecanice; între graniţele sale metalele sunt elastice. Când strângi o piuliţă, ea are un punct „larg“, unde există contact, dar nu se manifestă elasticitatea. Apoi e „fixată“ şi apare elasticitatea superficială. Apoi e o zonă în care e „bine strânsă“ şi toată elasticitatea e agregată. Forţa necesară pentru a atinge aceste trei stadii e diferită pentru diverse şuruburi şi piuliţe, nu e aceeaşi la piuliţe lubrifiate şi la piuliţe cu fixare dublă. Forţele sunt diferite pentru oţel, fier forjat, alamă, aluminiu, plastic şi ceramică. Dar cineva cu simţ mecanic îşi dă seama când ceva e bine fixat şi se opreşte. Cineva fără un astfel de simţ continuă, uzează şanţurile piuliţei sau strică angrenajul.

„Simţul mecanic“ implică nu doar o înţelegere a elasticităţii metalului, ci şi a moliciunii sale. Măruntaiele unei motociclete conţin suprafeţe care, în unele cazuri, sunt dispuse cu o precizie de zecimi de milimetru. Dacă le scapi pe jos, le murdăreşti, le zgârii sau le baţi cu ciocanul, o să-şi piardă acea precizie. E important să înţelegem că metalul *ce constituie* suprafaţa poate de obicei să reziste la şocuri puternice, însă suprafaţa în sine nu poate. Când are de-a face cu piese de precizie care sunt înţepenite sau dificil de manipulat, o persoană cu simţ mecanic va evita să deterioreze suprafeţele şi va lucra asupra părţilor mai puţin sensibile ale piesei. Dacă trebuie să lucreze chiar asupra suprafeţelor, o să folosească suprafeţe mai moi cu care să acţioneze. Ciocanele de alamă, de plastic, de lemn, de cauciuc şi de plumb îţi stau toate la dispoziţie. Foloseşte-le. Cleştii menghinei pot fi căptuşiţi cu feţe de plastic, cupru sau plumb. Foloseşte-le şi pe astea. Manevrează cu gingăşie piesele de precizie şi n-o să-ţi pară rău. Dacă ai tendinţa să trânteşti lucrurile, ia-ţi un pic de timp ca să capeţi ceva respect pentru realizarea tehnică pe care o reprezintă o piesă de precizie.

Umbrele coborâte pe pământul secetos mi-au lăsat o stare de melancolie, o stare de deprimare. Poate e doar pleoşteala obişnuită a după-amiezii, dar – după câte am zis astăzi – am rămas cu senzaţia că m-am învârtit cumva *în jurul cozii.* Cineva ar putea să întrebe: Bine-bine, şi dacă evit toate capcanele cutezanţei, o s-o scot la capăt?

Răspunsul, desigur, este nu, încă n-ai scos la capăt nimic. Trebuie să şi trăieşti corect. Felul în care trăieşti te predispune la evitarea capcanelor şi observarea faptelor potrivite. Vrei să ştii cum se pictează un tablou perfect? E uşor. Perfecţionează-te şi apoi pictează firesc. Aşa fac toţi experţii. Pictarea unui tablou sau repararea unei motociclete nu e separată de restul existenţei tale. Dacă nu-ţi merge mintea în cele şase zile pe săptămână în care nu lucrezi la motocicletă, ce evitări de capcane, ce şmecherii te pot face deodată ager într-a şaptea zi? Toate se leagă.

Dar dacă nu-ţi merge mintea şase zile pe săptămână şi *încerci* cu adevărat să devii mai ager într-a şaptea, poate că în următoarele şase zile n-o să te mai mişti aşa de greu ca în cele şase de dinainte. A încerca să eviţi capcanele cutezanţei este, presupun, o scurtătură pentru a trăi corect.

Adevăratul motor la care lucrezi eşti tu însuţi. Maşinăria ce pare să fie „acolo“ şi persoana ce pare să fie „aici“ nu sunt două entităţi separate. Ambele se înalţă spre Calitate sau se prăbuşesc din Calitate împreună.

Ajungem în Prineville Junction când ne-au mai rămas doar câteva ore de lumină. Suntem la intersecţia cu Autostrada 97, care o să ne ducă spre sud. Fac plinul la răspântie. Apoi mă simt atât de obosit, că mă duc în spate şi mă aşez pe bordura vopsită în galben, cu picioarele în pietriş şi ultimele raze de soare intrându-mi în ochi printre frunze. Chris se aşază şi el lângă mine şi nu ne spunem nimic, dar suntem în cea mai mare depresie de până acum. Am vorbit o groază despre capcanele acelea şi acum am picat eu însumi într-una. Poate de la oboseală. Avem nevoie de somn.

Urmăresc un timp şirul de maşini de pe autostradă. Au ceva singuratic. Nu singuratic, mai rău. Nimic. Ca expresia băiatului de la benzinărie când umplea rezervorul. Nimic. O bordură cu nimic, pietriş de nimic, la o intersecţie a nimicului, îndreptându-se spre nicăieri.

E ceva şi cu şoferii. Arată ca băiatul de la benzinărie, cu ochii holbaţi, uitându-se fix în faţă, ca într-un fel de transă. N-am mai văzut asta de când… de când a observat Sylvia, în prima zi. Arată toţi ca un cortegiu funerar.

Când şi când câte unul mai aruncă pe furiş câte o privire, apoi întoarce capul, cu figura lipsită de expresie, ca şi cum şi-ar vedea de treaba lui, parcă stânjenit că l-am prins uitându-se la noi. Observ toate astea fiindcă am lipsit ceva vreme din mijlocul lor. Şi şofatul e altfel. Maşinile par să meargă cu viteză maximă, ca şi cum ar vrea să ajungă undeva, ca şi cum aici şi acum ar fi doar o zonă de trecere. Şoferii par să se gândească mai degrabă la locul unde vor să fie decât la cel în care sunt.

Ştiu! Am ajuns pe Coasta de Vest. Suntem iarăşi complet străini! Oameni buni, am uitat cea mai mare capcană a cutezanţei dintre toate. Cortegiul funerar! Cel în care se află toată lumea, în acest stil fiţos, sictirit, egoist şi supermodern de viaţă care crede că stăpâneşte pământul ăsta. N-am mai fost de mult pe-aici şi am uitat.

Intrăm în şirul de maşini ce se îndreaptă spre sud şi simt cum se apropie pericolul fiţos. Văd în oglindă un nenorocit care se ţine de mine şi nu vrea să depăşească. Măresc viteza până la o sută douăzeci la oră şi tot acolo e. O sută cincizeci şi-l las în urmă. Nu-mi place asta deloc.

Oprim la Bend şi luăm cina într-un restaurant modern. Şi aici oamenii vin şi pleacă fără să se uite unii la alţii. Serviciul este excelent, dar impersonal.

Dăm, mai încolo spre sud, peste o pădure cu copaci piperniciţi, împărţită în loturi mici, ridicole. Probabil schema de dezvoltare a vreunui antreprenor. Pe unul dintre loturi, departe de autostradă, ne desfacem sacii

de dormit şi descoperim că acele de pin abia dacă acoperă un strat considerabil de praf moale, buretos. N-am mai văzut aşa ceva. Trebuie să fim atenţi să nu dăm din picioare, fiindcă altfel praful se ridică îndată.

Desfacem prelatele şi punem sacii peste ele. Pare să funcţioneze. Mai vorbim un timp despre unde suntem şi încotro ne îndreptăm. Cercetez harta în lumina asfinţitului, apoi mă mai uit o bucată şi cu lanterna. Azi am făcut mai bine de cinci sute de kilometri. E mult. Chris pare la fel de dărâmat de oboseală ca şi mine, la fel de pregătit să se cufunde în somn.

1. 3 credite, VII, luni, miercuri, vineri (n.r.).

Partea a patra

27

De ce nu ieşi din umbră? Cum arăţi de fapt? Te temi de ceva, aşa-i? De ce ţi-e frică?

Dincolo de silueta umbrită e uşa de sticlă. Chris stă în spatele ei, îmi face semn să deschid. E mai mare acum, dar chipul lui are încă o expresie rugătoare. „Ce să fac acum?“, vrea să ştie. „Ce fac mai departe?“ Aşteaptă instrucţiunile mele.

E vremea să acţionez.

Cercetez silueta din umbre. Nu mai e atât de omnipotentă cum părea cândva.

— Cine eşti? întreb.

Nici un răspuns.

— Cu ce drept ţii uşa închisă?

Mai departe nici un răspuns. Silueta e tăcută, dar se înghesuie într-un colţişor, înfricoşată. Se teme! De *mine*!

— Sunt şi lucruri mai rele decât să te ascunzi în umbră. Asta e? De asta nu vorbeşti?

Pare să se cutremure, retrăgându-se, de parcă ar simţi ce am de gând.

Aştept puţin, apoi mă dau mai aproape. Lucru rău, întunecat şi dezgustător. Mai aproape, uitându-mă nu la ea, ci la uşa de sticlă, ca să n-o alertez. Mai fac o pauză, îmi trag sufletul şi mă năpustesc!

Mâna mi se afundă în ceva moale, unde ar trebui să fie gâtul ei. Se zvârcoleşte şi sporesc strânsoarea, cum ai face cu un şarpe. Şi acum, strângând-o din ce în ce mai tare, o să intrăm în lumină. Îndată! *Acum o să-i vedem faţa!*

— Tată! Tată!

Aud vocea lui Chris de după uşă?

Da! Prima oară!

— Tată! Tată!

— Tată! strigă Chris trăgându-mă de cămaşă. Tată, scoală-te! Tată!

Plânge, hohoteşte de-a binelea.

— Tată, opreşte-te! Trezeşte-te!

— Gata, e-n regulă, Chris.

— Trezeşte-te!

— Sunt treaz, zic, abia desluşindu-i faţa în lumina dimineţii.

Suntem printre copaci, undeva în aer liber. E şi o motocicletă. Cred că suntem prin Oregon.

— Sunt bine, zic, a fost doar un coşmar.

El plânge mai departe şi stau lângă el un timp, tăcut.

— E-n regulă, zic, dar nu se opreşte.

E înspăimântat.

Şi eu la fel.

— Ce-ai visat?

— Încercam să văd faţa cuiva.

— Strigai că vrei să mă omori.

— Nu, nu pe tine.

— Păi, pe cine?

— Pe omul din vis.

— Cine era?

— Nu sunt sigur.

Se opreşte din plâns, dar continuă să tremure de frig.

— I-ai văzut faţa?

— Da.

— Şi cum arăta?

— Era chiar faţa mea, Chris, atunci am ţipat… doar un vis urât.

Îi spun că tremură şi că ar face bine să se bage la loc în sac.

Mă ascultă.

— Tare-i frig, zice.

— Da.

Văd, în licărirea zorilor, aburii respiraţiilor noastre. Apoi se vârâ în sac şi o văd doar pe-a mea.

Nu dorm.

Cel care a visat n-am fost eu.

E Phaidros. Se trezeşte.

O minte scindată împotriva ei înseşi… eu… eu sunt silueta cea rea din umbră. Eu sunt sperietoarea…

Am ştiut mereu că o să se întoarcă…

Acum problema e să fiu pregătit pentru asta…

Cerul, văzut de sub copaci, pare cenuşiu şi cu totul lipsit de speranţă.

Bietul Chris.

28

Deznădejdea se adânceşte.

Ca în scenele acelea din filme, când ştii că nu eşti în lumea reală, dar ţi se pare oricum că ai fi.

E o zi friguroasă de noiembrie, fără zăpadă. Vântul suflă praf prin geamurile crăpate ale unei maşini vechi, geamurile sunt năclăite, iar Chris, de şase ani, stă lângă el, înfofolit în pulovere fiindcă încălzirea nu merge, şi prin geamurile murdare ale maşinii bătute de vânt văd amândoi că înaintează către un cer plumburiu, fără zăpadă, printre ziduri de clădiri plumburii şi cenuşii-cafenii, cu faţade de cărămidă, cu sticlă spartă între faţade şi molozul din stradă.

— Unde suntem? zice Chris şi Phaidros îi răspunde „Nu ştiu“ şi chiar nu ştie, minţile i s-au spulberat. E pierdut, rătăceşte pe străzile cenuşii.

— Încotro mergem? zice Phaidros.

— La cămine, la internat, îi răspunde Chris.

— Unde *sunt* ele? zice Phaidros.

— Nu ştiu, îi răspunde Chris. Poate că, dacă mai mergem, o să le vedem.

Aşa că merg şi merg amândoi cu maşina pe străzile nesfârşite, căutând căminele. Phaidros vrea să se oprească, să-şi lase capul pe volan şi să se odihnească. Mâzga şi cenuşiul i-au pătruns în ochi; conştiinţa i s-a

înceţoşat cu totul. Un semn de circulaţie e ca şi celelalte. O clădire cenuşie e ca şi următoarea. Dar căminele, Phaidros o ştie, căminele n-o să le găsească niciodată.

Chris începe să-şi dea seama, treptat, că ceva e straniu, că omul care conduce maşina n-o mai conduce de fapt, căpitanul e mort şi maşina e fără pilot; nu ştie asta, însă o simte şi zice „Stop“, iar Phaidros opreşte.

În spate claxonează altă maşină, dar Phaidros nu se mişcă. Claxonează şi alte maşini, tot mai multe, iar Chris, panicat, strigă: „HAIDE!“ şi Phaidros, chinuindu-se, apasă lent pe acceleraţie şi schimbă viteza. Maşina alunecă agale, ca în vis, înainte pe străzi.

— Unde locuim? îl întreabă Phaidros pe Chris cel înspăimântat.

Chris îşi aminteşte o adresă, dar nu ştie cum să ajungă, însă se gândeşte că, dacă o să întrebe destui oameni, o să găsească drumul, aşa că zice: „Opreşte“, se dă jos, întreabă şi-l ghidează pe Phaidros, dement, printre zidurile nesfârşite de cărămidă şi sticlă spartă.

Ajung peste câteva ore şi maică-sa e furioasă că au întârziat atâta. Nu pricepe de ce n-au găsit internatul. „Ne-am uitat peste tot“, zice Chris, dar îi aruncă lui Phaidros o privire iute, plină de teamă, de spaimă de ceva neştiut. Acela, pentru Chris, e momentul în care a început.

N-o să se întâmple iar…

Cred că o să pornesc spre San Francisco, o să-l îmbarc pe Chris într-un autocar şi-o să-l trimit acasă, o să vând motorul şi-o să mă internez undeva… dar pare aşa de fără sens… nu ştiu ce-o să fac.

Călătoria n-a fost chiar degeaba. Cel puţin o să aibă nişte amintiri plăcute cu mine când o să crească. Asta îmi mai taie un pic din anxietate. E un lucru de care merită să te agăţi. O să mă agăţ de asta.

Până una-alta o să-mi văd de drum ca de obicei, sperând că situaţia o să se îmbunătăţească. Niciodată, niciodată să nu arunci nimic.

Cât e de frig! Parc-ar fi iarnă! Unde suntem, de-i aşa de frig? Probabil la altitudine. Arunc o privire, din sacul de dormit, şi văd brumă pe motocicletă. Sclipeşte pe cromul rezervorului sub primele raze ale dimineţii. Pe şasiul negru, unde bate soarele, bruma s-a transformat parţial în picături de apă, ce-o să curgă în curând până la roţi. E prea frig să zaci lungit.

Îmi amintesc de praful de sub acele de pin şi-mi pun ghetele cu grijă, ca să nu-l stârnesc. Desfac bagajul, îmi caut izmenele şi le pun pe mine, apoi hainele, puloverul şi geaca. Tot mi-e frig.

Păşesc prin praful umflat, ies pe drumul neasfaltat ce ne-a adus aici şi sprintez printre pini vreo treizeci de metri, trec apoi la un cros susţinut şi, în cele din urmă, încetinesc. E mai bine. Nu se aude nici un sunet. Promoroaca s-a aşezat şi pe drum, în petice mici, care se topesc însă, lăsând bălţi de un arămiu întunecat pe unde au bătut primele raze de soare. E atât de albă şi de dantelată, ca un păienjeniş neatins. E şi în copaci. Păşesc uşor pe drum, încercând parcă să nu deranjez răsăritul. Am un sentiment de toamnă timpurie.

Chris tot mai doarme, n-o să putem porni până nu se mai încălzeşte. Numai bine ca să reglez puţintel motorul. Desfac şurubul apărătorii laterale ce vine peste filtrul de aer şi, de sub filtru, scot o trusă cu scule uzată şi murdară. Mi-au înţepenit mâinile de frig, am încreţituri pe dosul palmelor. Dar nu sunt de la frig. La patruzeci de ani începe să se arate vârsta. Desfac trusa pe şa… iată-le… ca şi cum mi-aş vedea iarăşi nişte prieteni vechi.

Îl aud pe Chris, mă uit peste şa şi-l văd foindu-se, dar nu se ridică. Doar se agită în somn. Soarele încălzeşte şi, după un timp, simt că mi s-au mai dezmorţit mâinile.

Voiam să vorbesc despre regulile nescrise ale reparării motocicletei, despre sutele de lucruri pe care le înveţi pe parcurs şi care îmbogăţesc

ceea ce faci nu doar practic, ci şi estetic. Dar subiectul mi se pare prea trivial acum, deşi n-ar trebui să spun asta.

O să abordez o altă direcţie, care completează povestea *lui*. N-am dus-o până la capăt fiindcă n-am crezut că o să fie necesar. Dar cred că ar fi bine s-o fac acum, în timpul care mai rămâne.

Metalul cheilor e atât de rece, că se lipeşte dureros de pielea palmelor. Dar e o durere bună. Una reală, nu imaginară; o durere imediată, incontestabilă, în mână.

Când mergi pe o cărare şi observi că o altă cărare se desprinde din ea la un unghi de, să zicem, 30°, iar din a doua cărare se desprinde o alta, la un unghi mai deschis, să zicem de 45°, apoi din a treia se deprinde o altă încrengătură, la 90°, începi să înţelegi că e pe undeva un punct la care duc toate cărările, că multora li s-a părut că merită să ajungă acolo, şi începi să te întrebi, curios, dacă nu cumva într-acolo ar trebui să te îndrepţi şi tu.

În căutarea conceptului de Calitate, Phaidros a văzut necontenit diverse cărări, ce duceau toate spre un singur punct. Crezuse că ştia, în mare, zona către care duceau cărările, Grecia antică, acum însă începea să se întrebe dacă nu-i scăpase din vedere ceva.

O întrebase pe Sarah, cea care – trecând cu stropitoarea pe lângă el – îi băgase mai demult ideea Calităţii în cap, unde anume se preda, în literatura engleză, subiectul calităţii.

— Doamne sfinte, nu ştiu, nu-s specialistă în engleză, zisese ea. Mă ocup de zona clasică, domeniul meu e greaca.

— Şi calitatea e o parte a gândirii greceşti? întrebase el.

— Calitatea e *fiecare* parte a gândirii greceşti, replicase ea, făcându-l să cadă pe gânduri.

Uneori, dincolo de felul ei de-a vorbi, ca o doamnă de modă veche, i se părea că detectează o viclenie secretă, ca a unui oracol ce spune lucruri cu înţeles ascuns, însă nu putea fi sigur.

Grecia antică. Cât de ciudat că pentru locuitorii ei Calitatea era totul, în vreme ce, în ziua de azi, e ciudat până şi să spui că ar fi reală. Ce schimbări nevăzute avuseseră loc?

O a doua cale spre Grecia antică era indicată de felul brusc în care întrebarea însăşi, „Ce este Calitatea?“, fusese arondată filosofiei sistematice. Crezuse că nu mai are de-a face cu domeniul acela, dar „calitatea“ i-l deschisese iarăşi.

Filosofia sistematică e grecească. Vechii greci au inventat-o şi, făcând asta, şi-au pus pentru totdeauna amprenta asupra sa. Afirmaţia lui Whitehead cum că întreaga filosofie nu este decât „note de subsol la Platon“ poate fi temeinic argumentată. Confuzia despre realitatea Calităţii trebuie să fi început acolo cândva.

O a treia cale se ivise atunci când hotărâse să abordeze studiile de doctorat fără de care nu putea continua să predea. Voise să aprofundeze investigaţia despre Calitate pe care o porniseră cursurile de engleză. Dar încotro? Şi prin intermediul cărei discipline?

Era clar că termenul „Calitate“ nu era circumscris nici unei discipline în afară de filosofie. Şi, din experienţă, ştia că alte analize aveau prea puţine şanse să descopere ceva referitor la termenul aparent mistic ce se ivise în cadrul cursului de compoziţie în limba engleză.

Devenea tot mai conştient de faptul că nu exista vreun program de studiu care să cuprindă Calitatea în termenii în care o înţelegea el. Calitatea se situa nu doar în afara oricărei discipline academice, ci şi dincolo de metodologia întregii Biserici a Raţiunii. Ar fi fost nevoie de-o universitate ieşită din tipare ca să accepte o teză de doctorat în care candidatul refuza să-şi definească termenul central.

A căutat mult timp prin ofertele de studii până ce a descoperit ce sperase să găsească. *Exista* o universitate, cea din Chicago, ce avea un program interdisciplinar numit „Analiza ideilor şi studiul metodelor“. Comisia de examinare includea un profesor de engleză, unul de filosofie,

un profesor de chineză şi un preşedinte, profesor de greacă veche! I s-a părut că ar putea ieşi ceva de-aici.

Am cam terminat cu reglajele, mai am doar de schimbat uleiul. Îl trezesc pe Chris şi strângem bagajul. E încă somnoros, dar aerul rece de pe drum îl dezmorţeşte.

Drumul mărginit de pini merge înainte şi în dimineaţa asta e mai puţină circulaţie. Stâncile dintre pini sunt negricioase, vulcanice. Mă întreb dacă nu am dormit cumva în pulbere vulcanică. Există pulbere vulcanică? Chris zice că-i e foame. Şi mie mi-e.

Oprim în La Pine. Îi spun lui Chris să-mi comande nişte ouă cu şuncă până când schimb eu uleiul.

Cumpăr un litru de ulei de la benzinăria de lângă restaurant şi, în parcarea cu pietriş a localului, desfac buşonul, las uleiul să curgă, strâng buşonul, pun uleiul cel nou şi, când termin, uleiul de pe jojă luceşte în soare aproape la fel de limpede şi de incolor ca apa. Ahhh!

Pun cheia la loc, intru în restaurant, îl văd pe Chris şi, pe masă, mâncarea mea. Mă duc la baie, mă spăl pe mâini şi revin.

— Ce foame mi-e! zice.

— A fost frig azi-noapte, spun. Am ars o groază de mâncare doar ca să ne ţinem în viaţă.

Ouăle sunt bune. Şunca la fel. Chris vorbeşte despre vis şi despre cât de tare s-a speriat, apoi se opreşte. Arată ca şi cum e pe cale să întrebe ceva, dar nu întreabă. Se uită un timp pe fereastră, către pini, apoi întoarce privirea spre mine.

— Tată?

— Ce-i?

— De ce facem asta?

— Ce?

— Tot timpul mergem cu motocicleta.

— Vedem şi noi ţara… în vacanţă.

Răspunsul nu pare să-l mulţumească. Dar nu-şi poate da seama ce nu-i în regulă.

— Nu facem decât să mergem şi să mergem, zice.

— Sigur. Ce-ai prefera?

Nu ştie.

Nici eu.

Îmi vine, pe drum, să-i spun că facem cel mai plin de Calitate lucru la care mă pot gândi acum, dar răspunsul nu l-ar satisface. Nu ştiu ce-aş fi putut spune. Mai devreme sau mai târziu, după cum merg lucrurile, înainte să ne spunem la revedere, va trebui să stăm un pic de vorbă. Să-l protejez de trecut în felul ăsta s-ar putea să-i facă mai mult rău decât bine. Va trebui să afle despre Phaidros, deşi sunt multe lucruri pe care n-ar trebui să le afle niciodată. Mai ales sfârşitul.

Phaidros a sosit la Universitatea din Chicago cufundat deja într-o lume a gândului mult diferită de cea pe care am înţelege-o voi şi cu mine, una greu de descris, chiar dacă mi-aş aminti totul pe deplin. Ştiu că preşedintele interimar al universităţii l-a admis în timpul absenţei preşedintelui, pe baza experienţei de la catedră şi a aparentei abilităţi de-a conversa inteligent. Nu mai ştiu ce-a zis exact. A aşteptat apoi nişte săptămâni întoarcerea preşedintelui, în speranţa de-a obţine o bursă, dar când acesta din urmă a apărut, l-a chemat la un interviu ce consta propriu-zis dintr-o singură întrebare, una fără răspuns.

— Care este domeniul dumitale de specializare?

— Compoziţie engleză.

— Dar e un domeniu metodologic! a mugit preşedintele universităţii.

Şi, practic, acesta a fost sfârşitul interviului. După alte câteva replici de circumstanţă, la care s-a poticnit, a ezitat şi s-a scuzat, Phaidros a plecat înapoi în munţi. Era o trăsătură a sa care îl gonise şi altă dată din

universitate. Se blocase la o întrebare şi nu-i venise altceva în minte, în vreme ce cursurile se derulaseră fără el. De data asta, totuşi, avea toată vara să se gândească dacă domeniul lui trebuia să fie de substanţă ori metodologic. Asta i-a luat toată vara.

A stat la altitudine, prin păduri, a mâncat şvaiţer şi a dormit pe ramuri de pin, a băut apă de izvor şi s-a gândit la Calitate şi la discipline substanţiale sau metodologice.

Substanţa nu se schimbă. Metoda nu are permanenţă. Substanţa are de-a face cu forma atomului. Metoda – cu ceea ce face atomul. În redactarea de texte tehnice, există o distincţie similară între descrierea fizică şi cea funcţională. Un ansamblu complex e descris mai întâi în termeni de substanţă: subansamble şi părţi. Abia după aceea e descris în termeni de metode: funcţiile în desfăşurarea lor. Când confunzi descrierile fizice cu cele funcţionale, substanţa cu metoda, te încurci, la fel şi cititorul.

Dar să aplici aceste clasificări unui domeniu întreg al cunoaşterii precum compoziţia şi stilistica engleză pare arbitrar şi nepractic. Toate disciplinele academice au totodată aspecte substanţiale şi metodologice. Iar Calitatea nu părea să aibă legături nici cu unele, nici cu altele. Calitatea nu este o substanţă. Şi nici o metodă. E în afara ambelor. Dacă cineva construieşte o casă folosind fir cu plumb şi cumpănă, face asta fiindcă un zid drept are şanse mai mici de prăbuşire şi astfel o Calitate mai mare decât unul strâmb. Calitatea nu e nici o metodă. E ţelul la care ţinteşte metoda.

„Substanţă“ şi „substanţial“ corespund, de fapt, „obiectului“ şi „obiectivităţii“, pe care le respinsese pentru a ajunge la un concept nondualist de Calitate. Când totul e împărţit în substanţă şi metodă, ca şi atunci când totul e împărţit în subiect şi obiect, nu mai rămâne, propriu-zis, nici un loc pentru Calitate. Teza sa nu putea aparţine de un domeniu al substanţei, fiindcă să accepte o împărţire în substanţă şi metodă ar fi

însemnat să nege existenţa Calităţii. Dacă era să păstreze Calitatea, trebuia să renunţe la conceptele de substanţă şi metodă. Asta ar fi însemnat gâlceavă cu comisia, ceva ce nu-i trebuia în ruptul capului. Dar îl înfuriase că distrusese întregul înţeles al celor spuse de el încă de la prima întrebare. Domeniu substanţial? Pe ce pat al lui Procust încercau să-l întindă? s-a întrebat.

A hotărât să analizeze mai îndeaproape activitatea comisiei şi a căutat, în acest scop, la bibliotecă. I se părea că membrii săi sunt cuprinşi într-un model mental cu totul străin. Nu i se părea că gândirea lor şi modelul mai larg al gândirii lui s-ar fi întâlnit undeva.

Îl descumpănea mai ales calitatea explicaţiilor referitoare la scopul comisiei. Păreau extrem de confuze. Descrierea activităţii comisiei consta într-o structură stranie de cuvinte relativ banale, însă asamblate în modul cel mai neobişnuit, astfel că explicaţia părea mult mai complexă decât lucrul care se cerea explicat. Nu era o revelaţie, ca înainte.

A studiat tot ce-a putut găsi scris de preşedinte şi a descoperit şi aici straniile structuri de limbaj sesizate în descrierile ceţoase ale comisiei. Era un stil buimăcitor, complet diferit de cum i se păruse preşedintele însuşi. Preşedintele, într-un interviu scurt, îl impresionase printr-o mare agerime a minţii şi un temperament la fel de iute. Dar ce citea Phaidros era scris într-unul dintre cele mai ambigue şi de neînţeles stiluri pe care le văzuse vreodată. Erau fraze enciclopedice care lăsau predicatele şi subiectele pe dinafară. Apăreau, inexplicabil, paranteze înăuntrul altor paranteze, care la rândul lor, la fel de inexplicabil, erau introduse în enunţuri fără vreo legătură relevantă cu enunţurile anterioare, moarte, îngropate şi putrezite deja în mintea cititorului încă dinainte de finalul frazei.

Dar cel mai remarcabil lucru era uimitoarea şi inexplicabila proliferare a categoriilor abstracte, ce păreau dotate cu un înţeles special care nu era exprimat şi putea doar să fie ghicit; se îngrămădeau atât de repede unele

peste altele, că Phaidros ştia că nu-i cale să înţeleagă ce avea dinainte, darămite să mai şi reacţioneze.

La început a presupus că totul i se părea atât de dificil fiindcă îl depăşea. Articolele presupuneau o suită de noţiuni de bază care lui îi lipseau. Apoi a observat că unele dintre ele erau scrise pentru un public ce n-ar fi putut avea o asemenea formare, aşa că ipoteza lui se dovedea şubredă.

O a doua ipoteză: preşedintele era un „tehnician“. Folosea cuvântul pentru un publicist atât de implicat în domeniul său, încât pierduse abilitatea de-a comunica cu neiniţiaţii. Dar dacă aşa stăteau lucrurile, de ce primise comisia numele atât de general şi de non-tehnic de „Analiza ideilor şi studiul metodelor“? Plus că preşedintele n-avea personalitate de tehnician. Deci şi ipoteza asta era şubredă.

Cu timpul, Phaidros a abandonat truda de-a se război cu retorica preşedintelui şi a încercat să afle mai multe despre comisie, sperând că *asta* ar putea explica despre ce era vorba. Şi s-a dovedit abordarea corectă. A început să vadă care era baiul.

Afirmaţiile preşedintelui erau străjuite – străjuite de fortificaţii enorme, labirintice, care se întindeau cu o asemenea masivitate şi complexitate, că era imposibil să descoperi ce anume păzeau. Erau de nedesluşit, ca atunci când intri într-o încăpere unde tocmai s-a terminat o ceartă aprinsă. Toată lumea e tăcută. Nu mai vorbeşte nimeni.

Îmi amintesc un episod foarte scurt cu Phaidros, pe coridorul de piatră al unei instituţii, evident Universitatea din Chicago, adresându-i-se vicepreşedintelui comisiei, ca un detectiv la sfârşit de film, şi spunând: „În descrierea comisiei aţi omis un nume important“.

„Da?“, zice vicepreşedintele.

„Da“, replică atotştiutor Phaidros, „…pe-al lui Aristotel… “

Vicepreşedintele e şocat o clipă, apoi – aproape ca un răufăcător dat în vileag, dar care nu simte vreo vină – râde zgomotos şi prelung.

„A, pricep“, zice. „N-aţi ştiut… nimic despre… “

Apoi se gândeşte mai bine şi hotărăşte să nu mai spună nimic.

Ajungem la ieşirea spre Crater Lake şi pornim, pe un drum bine întreţinut, spre Parcul Naţional – curat, ordonat şi bine conservat. N-ar trebui să fie altfel, dar nici vreun premiu pentru Calitate nu câştigă. S-a transformat într-un muzeu. Aşa era şi la venirea omului alb – scurgeri frumoase de lavă, copaci piperniciţi, nici urmă de cutii de bere pe undeva –, acum însă, că omul alb e aici, toate astea par false. Poate că administraţia parcului ar trebui să pună o movilă de cutii de bere în mijlocul lavei şi să trezească locul la viaţă. Absenţa cutiilor goale e deranjantă.

Ajungem pe mal, oprim, ne dezmorţim mâinile şi picioarele şi ne amestecăm binevoitori cu mica adunare de turişti cu aparate de fotografiat, în strigătele de „Nu te duce prea aproape!“ adresate copiilor, vedem maşini şi rulote cu tot felul de numere de înmatriculare şi privim Crater Lake cu senzaţia de „Bun, ăsta e“, exact cum apare în poze. Îi urmăresc pe ceilalţi turişti, care par şi ei să nu-şi găsească locul pe-acolo. Nu simt nici un resentiment, doar că totul e ireal, ca şi cum calitatea lacului ar fi afectată de faptul că e atât de arătat cu degetul. Arăţi spre ceva pentru a-i pune în evidenţă Calitatea şi Calitatea o ia la goană. Calitatea e ceea ce vezi cu coada ochiului; mă uit deci la lacul de dedesubt dar simt strania calitate a luminii soarelui ce-mi bate în spate, o lumină rece, aproape îngheţată, şi mai simt un vânt aproape lipsit de mişcare.

— De ce-am venit aici? întreabă Chris.

— Să vedem lacul.

Nu-i place. Simte falsitatea şi se încruntă puternic, încercând să găsească o întrebare care s-o dezvăluie.

— Nu-mi place deloc-deloc, zice.

O turistă în vârstă îl priveşte cu surpriză, apoi cu ranchiună.

— Păi şi ce să facem, Chris? Trebuie să continuăm până găsim ce nu-i în regulă sau până aflăm de ce nu ştim ce nu-i în regulă. Pricepi?

Nu răspunde. Doamna în vârstă se preface că nu ascultă, dar nemişcarea o trădează. Ne întoarcem la motocicletă şi încerc să mă gândesc la ceva, dar nu-mi vine nimic în minte. Îl văd cum plânge şi cum îşi fereşte privirea, ca să nu-i observ lacrimile.

Ieşim din parc şi înaintăm către sud.

Ziceam că vicepreşedintele Comisiei de analiză a ideilor şi de studiu al metodelor fusese şocat. Fusese extrem de surprins că Phaidros nu ştia că se află în epicentrul probabil celei mai faimoase controverse academice a secolului, socotită de un decan al unei universităţi californiene drept ultima încercare din istorie de a modifica parcursul unei întregi universităţi.

Notele lui Phaidros relatează pe scurt istoria acelei vestite revolte împotriva educaţiei empirice care a avut loc pe la începutul anilor 1930. Comisia de analiză era un vestigiu al acelei încercări. Liderii revoltei fuseseră Robert Maynard Hutchins, ce ajunsese preşedinte al Universităţii din Chicago; Mortimer Adler, a cărui operă despre fundamentele psihologice ale regulilor de administrare a probelor empirice aducea cumva cu ce făcuse Hutchins la Yale; Scott Buchanan, filosof şi matematician, şi, cel mai important pentru Phaidros, actualul lider al comisiei, care era pe-atunci un adept al lui Spinoza şi medievalist la Universitatea Columbia.

Studiul lui Adler în privinţa dovezilor empirice, îmbogăţit de gândirea unor clasici ai Occidentului, avea ca rezultat convingerea că înţelepciunea umană avansase relativ puţin în vremurile recente. Se sprijinea copios pe Toma d'Aquino, care-i luase pe Platon şi Aristotel şi-i integrase în sinteza medievală de filosofie greacă şi creştinism. Lucrările filosofului medieval şi ale grecilor, în interpretarea lui Toma d'Aquino, erau pentru Adler

piatra de temelie a moştenirii intelectuale occidentale, aşadar o unitate de măsură pentru oricine căuta adevărul în cărţi.

În tradiţia aristotelică, aşa cum a fost interpretată de scolastici, omul e socotit un animal raţional, capabil să caute, să definească şi să ducă o viaţă bună. Când „primul principiu“ despre natura umană a fost acceptat de preşedintele Universităţii din Chicago, era inevitabil ca el să genereze repercusiuni educaţionale. Vestitul program universitar „Marile Cărţi“ şi reorganizarea structurii universitare potrivit principiilor aristotelice, ca şi înfiinţarea „Colegiului“, unde a fost iniţiată o serie de lecturi din clasici pentru elevii de cincisprezece ani, s-au numărat printre rezultate.

Hutchins respingea ideea că o educaţie ştiinţifică empirică putea să producă, automat, o educaţie „bună“. Ştiinţa e „separată de valoare“. Inabilitatea ştiinţei de a atinge Calitatea, ca obiect de cercetare, face imposibil ca aceasta să furnizeze o scară de valori.

Adler şi Hutchins erau preocupaţi în special de „obligaţiile“ vieţii, de Calitate şi de fundamentarea Calităţii în filosofia teoretică. Păreau deci că se îndreptaseră în aceeaşi direcţie ca şi Phaidros, dar dăduseră cumva peste Aristotel şi se opriseră acolo.

Şi s-a căscat o prăpastie.

Chiar şi cei dornici să admită preocuparea lui Hutchins pentru Calitate erau prea puţin dornici să acorde autoritatea finală în definirea valorilor tradiţiei aristotelice. Aceştia insistau că valorile nu pot fi bătute în cuie şi că o filosofie modernă validă nu trebuie să-şi facă de lucru cu idei exprimate în cărţi antice şi medievale. Întreaga afacere li se părea multora doar un jargon nou şi pretenţios, cu concepte alunecoase.

Phaidros nu prea ştia ce să înţeleagă din această scindare. Dar părea să aibă de-a face cu aria în care voia să lucreze. Şi el simţea că valorile nu pot să fie fixe, însă credea că nu e cazul să fie ignorate ori considerate ca nonexistente în realitate. Se simţea în răspăr cu tradiţia aristotelică de definire a valorilor, dar nu socotea că tradiţia ar fi trebuit să treacă

nebăgată în seamă. Răspunsul la aceste dileme se afla undeva în ţesătura faptelor, iar el voia să ştie mai mult.

Dintre cei patru care stârniseră asemenea tulburări nu mai rămânea decât actualul preşedinte al comisiei. Poate din cauza decăderii în rang, poate din alte motive, reputaţia sa în rândul oamenilor cu care a stat Phaidros de vorbă nu era cea a unui geniu. Genialitatea nu-i era confirmată de nimeni, ba chiar era respinsă cu asprime de două persoane: un şef al unei catedre importante din cadrul universităţii, care îl descria drept o „sfântă teroare“, şi încă cineva, un absolvent de filosofie de la Chicago, care susţinea că preşedintele era bine cunoscut pentru că promova doar copii la indigo ale lui însuşi. Cei doi nu erau ranchiunoşi de fel, iar Phaidros simţea că spun adevărul. Lucrul a fost confirmat apoi şi de o descoperire făcută la catedră. Voia să vorbească cu doi dintre absolvenţii de doctorat ai comisiei, ca să afle mai multe, şi i se spusese că respectiva comisie nu acordase, în toată istoria sa, decât două doctorate. Aşadar, ca să găsească loc pentru realitatea Calităţii, ar fi trebuit să se războiască chiar cu şeful comisiei, ale cărui vederi aristotelice făceau dificil orice demers şi al cărui temperament părea extrem de intolerant cu idei divergente de ale sale. Imaginea nu era roz defel.

Atunci Phaidros a redactat o scrisoare adresată preşedintelui Comisiei de analiză a ideilor şi de studiu al metodelor de la Universitatea din Chicago, o scrisoare ce poate fi socotită o provocare, unde autorul refuză să se strecoare tăcut pe uşa din dos, făcând în schimb un asemenea scandal, încât opoziţia e silită să-l azvârle afară pe uşa *din faţă*, iar provocarea sa capătă astfel o greutate pe care n-o avea înainte. Apoi se ridică de pe jos şi, după ce se asigură că uşa e bine zăvorâtă, începe să agite pumnul, se scutură de praf şi zice: „Ei bine, am *încercat*“, domolindu-şi în acest fel împunsăturile conştiinţei.

Scrisoarea provocatoare a lui Phaidros îl informa pe preşedinte că domeniul său substanţial era acum filosofia, nu retorica şi stilistica limbii

engleze. Totuşi, arăta el, împărţirea în domenii substanţiale şi metodologice era o excrescenţă a dihotomiei aristotelice dintre formă şi substanţă, una fără folos pentru nondualişti, de vreme ce forma şi substanţa erau una.

Zicea că nu-i sigur, dar că teza sa asupra Calităţii începea să capete aspecte anti-aristotelice. Dacă aşa stăteau lucrurile, îşi alesese un loc numai bun ca s-o prezinte. Universităţile mari acţionau în manieră hegeliană şi orice şcoală care nu accepta un contraargument la principiile sale fundamentale dovedea că e la pământ. Teza lui, a susţinut Phaidros, era tocmai ce aştepta Universitatea din Chicago.

Admitea că pretenţiile lui erau cam extravagante şi că nu avea cum să susţină propriu-zis judecăţile de valoare în cazul dat, de vreme ce nimeni nu-şi poate evalua imparţial propria cauză. Dar, în caz că cineva ar fi realizat o lucrare de importanţă majoră, de cotitură atât pentru filosofia orientală, cât şi pentru cea occidentală, un sistem care să se situeze între misticismul religios şi pozitivismul ştiinţific, el ar fi socotit-o un eveniment istoric, o teză ce ar fi ridicat considerabil prestigiul universităţii. Oricum, mai spunea Phaidros în scrisoare, nimeni nu era cu adevărat acceptat la Chicago până ce nu rădea pe altcineva. Venise vremea ca Aristotel să aibă parte de-o radere.

Era pur şi simplu neobrăzat.

Şi nu doar aruncase, condescendent, o provocare. Se desprindea de aici, mai pregnantă chiar, megalomania, iluzia grandorii, pierderea completă a capacităţii de-a înţelege efectul pe care spusele lui îl aveau asupra altora. Atât de prins era în lumea metafizică a Calităţii, că nu mai reuşea să vadă altceva în afara ei şi, de vreme ce nimeni nu-i înţelegea lumea, era condamnat.

Cred că la vremea aceea trebuie să fi avut impresia că ceea ce spunea era adevărat şi, prin urmare, nu conta dacă maniera de prezentare era sau nu insultătoare. Avea atâtea de spus, că nu mai era timp pentru

cosmetizări. Dacă Universitatea din Chicago era interesată de estetica spuselor sale mai degrabă decât de conţinutul lor raţional, îşi rata scopul fundamental ca universitate.

Asta era. *Credea* cu adevărat. Nu era doar o idee interesantă printre altele, ce urma să fie testată prin metode raţionale. Era o modificare a metodei raţionale însăşi. De obicei, când ai o idee nouă de prezentat într-un mediu academic, ar trebui să fii obiectiv şi dezinteresat. Însă ideea sa de Calitate contesta chiar această supoziţie – a obiectivităţii şi lipsei de interes personal. Acestea erau manierisme potrivite doar judecăţii de tip dualist. Excelenţa dualistă e obţinută prin obiectivitate, însă excelenţa creativă *nu*.

Era încredinţat că rezolvase o uriaşă ghicitoare universală, că tăiase un nod gordian – cel al gândirii dualiste – cu un singur cuvânt, Calitate, şi n-avea de gând să mai lase pe cineva să-l înnoade la loc. Şi, crezând asta, nu-şi dădea seama cât de supărător de megalomane sunau cuvintele lui în urechile altora. Sau, dacă-şi dădea, nu-i păsa. Ce spunea el era megaloman, dar dacă ar fi fost şi *adevărat*? Dacă greşea, cui i-ar fi păsat? Dar dacă avea *dreptate*? Să ai dreptate şi să dai de-a azvârlita cu adevărul doar pentru a măguli prejudecăţile unor profesori, abia *asta* ar fi fost monstruos!

Aşa că nu-i păsa cum le suna altora. Era un lucru absolut fanatic. Trăia, în acele zile, într-un univers de discurs solitar. Nimeni nu-l înţelegea. Şi cu cât îi arătau mai mult oamenii că nu izbuteau să-l înţeleagă sau că nu le plăcea ce înţelegeau, cu atât mai fanatic şi mai ciufut devenea.

Provocării sale i s-a răspuns cum era de aşteptat. De vreme ce domeniul său substanţial era filosofia, trebuia să-şi depună cererea la Catedra de filosofie, nu la comisie.

Phaidros s-a grăbit să facă asta, apoi şi-a băgat familia în maşină, cu tot calabalâcul în remorcă, şi şi-a luat rămas-bun de la prieteni, gata de

plecare. Chiar când încuia uşa casei a apărut poştaşul, cu o scrisoare. De la Universitatea din Chicago. Misiva spunea că nu fusese acceptat acolo. Nimic altceva.

Era evident că preşedintele Comisiei de analiză a ideilor şi de studiu al metodelor influenţase decizia.

Phaidros a împrumutat de la vecini o coală de hârtie şi i-a răspuns preşedintelui că, *de vreme ce fusese deja admis* la Comisia de analiză a ideilor, acolo trebuia *să rămână*. Era o manevră legalistă, dar la vremea aceea Phaidros căpătase un soi de abilitate combativă. Manevra asta ocolitoare, brânciul dat pe uşa filosofiei, părea să indice că preşedintele, dintr-un motiv sau altul, nu era *în stare* să-l arunce afară pe uşa din faţă a comisiei, chiar şi după scrisoarea aceea jignitoare. Asta l-a făcut încrezător pe Phaidros. Gata cu uşa din spate, vă rog. Aveau ori să-l scoată în şuturi pe uşa din faţă, ori deloc. Poate nu erau în stare. Bun. Voia ca teza sa să nu datoreze nimic nimănui.

Străbatem malul estic al lacului Klamath pe o autostradă cu trei benzi ce emană o nostalgie tipică anilor ’20. Atunci s-au făcut drumurile astea. Tragem la un birt de pe marginea drumului, care aparţine şi el aceleiaşi epoci. Firmă de lemn gemând după vopsea, reclamă la bere din becuri electrice în geam, pietriş şi pete de benzină pe post de peluză.

Vasul de toaletă e crăpat, iar chiuveta e acoperită cu urme de unsoare, dar când mă întorc la bancheta noastră, mă mai uit o dată la proprietar, aflat în spatele barului. Faţă de anii ’20. Necomplicată, nedegajată şi neîmblânzită. Ăsta e castelul lui, îi suntem oaspeţi. Dacă nu ne plac hamburgerii lui, am face bine să ne ţinem gura.

Totuşi, când sosesc la masă, hamburgerii, însoţiţi de cepe crude uriaşe, se dovedesc delicioşi, iar berea la sticlă e în regulă. O masă completă pentru mult mai puţin decât ai plăti în vreun local din acelea de doamne bătrâne, cu flori de plastic la geamuri. Văd pe hartă, cât mâncăm, că am

luat-o pe un drum greşit şi că am fi putut ajunge mult mai rapid la ocean pe altă rută. E arşiţă acum, o vipie lipicioasă de Coasta de Vest, care după cea din deşert e foarte deprimantă. Serios, parcă cineva ar fi mutat Estul aici. Mi-ar plăcea să ajung la ocean, unde e răcoare, cât mai iute cu putinţă.

Mă gândesc la asta tot drumul pe malul sudic al lacului Klamath. Vipie lipicioasă şi damf de anii ’20… Aşa era atmosfera în Chicago în vara aceea.

Când Phaidros a ajuns cu familia la Chicago, şi-a găsit o locuinţă lângă universitate şi, de vreme ce n-avea bursă, a început să predea cu normă întreagă retorica la Universitatea Illinois, care se afla pe-atunci în centru, la Navy Pier, aşezată lângă lac, duhnind a îmbâcseală şi fierbinţeală.

Cursurile se ţineau altfel decât în Montana. Cei mai buni absolvenţi de liceu migrau spre campusurile din Champaign şi Urbana, aşa că mai toţi studenţii din grupele lui erau de o solidă mediocritate. Când analiza în clasă Calitatea eseurilor lor, era greu să faci distincţii. În alte împrejurări, Phaidros ar fi inventat ceva ca să repare situaţia, dar acum muncea pentru subzistenţă şi n-avea energie creativă de pierdut. Interesul său se îndrepta către sud, în direcţia celeilalte universităţi.

S-a înscris la Universitatea din Chicago, şi-a anunţat numele profesorului de filosofie care se ocupa cu înscrierile, observând că acesta îl cam măsura cu privirea. Profesorul a zis că da, preşedintele ceruse ca Phaidros să fie înscris la un curs de Idei şi Metode pe care îl preda el însuşi şi i-a înmânat orarul cursului. Phaidros a observat că orele de curs se suprapuneau cu orele sale de predat la Navy Pier şi a ales un alt curs, Idei şi Metode 251, Retorică. De vreme ce retorica era şi domeniul lui, se simţea mai în largul lui acolo. Iar conferenţiarul nu era preşedintele, ci

chiar profesorul de filosofie la care se înscrisese. Ochii profesorului, cercetători la început, se făcuseră acum mari de uimire.

Phaidros s-a întors la cursurile de la Navy Pier şi la pregătirea primei sale lecţii. Era acum absolut necesar să studieze mai asiduu ca niciodată, pentru a învăţa despre gândirea vechilor greci în general şi despre unul dintre grecii aceştia vechi în particular – Aristotel.

Dintre miile de studenţi de la Universitatea din Chicago care au studiat vechii clasici, e îndoielnic să fi fost vreunul mai devotat ca el. Programul „Marile Cărţi“ al universităţii se războia în principal cu credinţa modernă că un clasic nu avea nimic cu adevărat important de transmis unei societăţi a secolului XX. Fireşte, majoritatea studenţilor de la curs trebuie să fi jucat jocul manierelor elegante cu profesorii lor, acceptând, din motive ţinând de înţelegere, credinţa impusă lor, anume că anticii aveau de zis ceva plin de sens. Phaidros însă, care nu juca nici un joc, nu *accepta* ideea asta pur şi simplu. O *ştia*, cu pasiune şi fanatism. A ajuns să-i *urască* vehement şi să-i cadorisească cu toate invectivele la care se putea gândi, dar nu fiindcă ar fi fost irelevanţi, ci exact din motivul contrar. Cu cât studia mai mult, cu atât devenea mai convins că nimeni nu cuantificase încă distrugerea produsă lumii de acceptarea inconştientă a gândirii lor.

Trecem, în drumul nostru pe malul sudic al lacului Klamath, printr-un complex imobiliar tip suburbie, după care părăsim lacul şi o apucăm spre vest, către coastă. Drumul urcă acum prin păduri cu arbori imenşi, deloc asemănători cu copacii însetaţi de ploaie văzuţi înainte. Brazi Douglas enormi străjuiesc ambele laturi ale şoselei. Ne putem uita printre şiruri, de pe motor, până la sute de metri depărtare. Chris vrea să oprim, ca să se poată plimba, aşa că oprim.

Cât se plimbă el, îmi sprijin grijuliu capul de o bucată mare de scoarţă de brad, ridic privirea şi încerc să-mi aduc aminte…

Detaliile despre materia parcursă de el s-au pierdut acum, dar din evenimente petrecute ulterior ştiu că a absorbit cantităţi uriaşe de informaţie. Era capabil s-o facă într-un fel aproape fotografic. Pentru a înţelege cum a ajuns să condamne Antichitatea greacă este nevoie să trecem, în formă rezumată, la prezentarea argumentului „*mythos* contra logos“, bine cunoscut învăţaţilor greci şi, adesea, cauză a fascinaţiei exercitate de acest domeniu de studiu.

Termenul *logos*, rădăcina cuvântului „logică“, se referă la totalitatea înţelegerii noastre raţionale a lumii. *Mythos*-ul (mitologia) este suma miturilor preistorice şi din istoria timpurie care au precedat logosul. Mitologia include nu doar miturile greceşti, ci şi „Vechiul Testament“, imnurile vedice şi legendele fondatoare ale tuturor culturilor, care au contribuit toate la înţelegerea lumii actuale. Argumentul „*mythos* contra logos“ susţine că raţionalitatea noastră e modelată de aceste legende, că ceea ce ştim astăzi are de-a face cu aceste legende precum are arborele cu puietul care a fost odată. Se poate înţelege extrem de bine complexitatea arborelui prin studierea formei mult mai simple a puietului. Diferenţa nu e de gen sau de identitate, ci doar de mărime.

Aşadar, în culturi a căror moştenire culturală ancestrală include Grecia antică, se va găsi invariabil o puternică diferenţiere subiect-obiect, deoarece gramatica vechilor mituri greceşti presupunea o pronunţată diviziune naturală între subiecte şi predicate. În culturi precum cea chineză, unde relaţiile subiect-predicat nu sunt definite rigid de gramatică, rigiditatea relaţiei subiect-obiect este absentă din filosofie. În cultura iudeo-creştină, unde „Cuvântul“ din „Vechiul Testament“ are o sacralitate intrinsecă, oamenii sunt dispuşi să se sacrifice, să trăiască potrivit cuvintelor şi să moară pentru cuvinte. În această cultură, un tribunal poate cere martorului să spună „întreg adevărul şi nimic altceva decât adevărul, aşa să-mi ajute Dumnezeu“, aşteptându-se ca adevărul să fie spus. Însă

dacă transporţi acest tribunal în India, cum au făcut britanicii, nu vei avea succes în privinţa mărturiilor mincinoase, fiindcă *mythos*-ul indian e diferit şi sacralitatea cuvintelor nu e percepută în acelaşi fel. Probleme similare, în această ţară, s-au produs în cadrul unor grupuri minoritare cu baze culturale diferite. Sunt nenumărate exemple ale felului în care diferenţele din mitologie dirijează diferenţele de comportament şi toate sunt fascinante.

Argumentul „*mythos* contra logos“ pune accent pe faptul că orice copil se naşte la fel de ignorant ca un om al peşterii. Ce împiedică lumea să regreseze, cu fiecare generaţie, la nivelul oamenilor de Neanderthal este mitologia continuă, constantă, transformată în logos dar tot mitică, uriaşul corp al cunoaşterii comune ce ne uneşte minţile aşa cum celulele se unesc pentru a forma corpul. A spune că există şi unii nu tocmai uniţi, care pot accepta sau respinge mitul după voia inimii, înseamnă a nu înţelege ce este mitul.

Există un singur fel de oameni, a zis Phaidros, care acceptă sau resping *mythos*-ul în care trăiesc. Şi numele acelui fel de oameni, cei care au respins mitul, este – după Phaidros – cel de „nebuni“. Dacă ieşi în afara mitului, înnebuneşti…

Dumnezeule, asta mi-a venit acum. Până acum n-am ştiut-o.

Dar el ştia! Trebuie să-şi fi dat seama ce avea să se întâmple. Toată tărăşenia începe să se desluşească.

Ai toate fragmentele, ca nişte piese de puzzle, şi le poţi aşeza împreună în grupuri mari, însă grupurile nu se potrivesc împreună oricât ai încerca, apoi găseşti deodată un fragment care se potriveşte la două mari grupuri diferite şi cele două grupuri mari devin brusc unul. Relaţia mitului cu nebunia. E un fragment-cheie. Mă îndoiesc că a mai zis cineva asta vreodată. Nebunia este *terra incognita*[1] care înconjoară mitul. Şi el ştia! Ştia că această Calitate despre care vorbea sălăşluieşte în afara *mythos*-ului.

Şi acum bomba! Calitatea este *generatoarea* mitului. Asta e. Asta voia să spună atunci când a afirmat: „Calitatea este stimulul continuu care ne face să creăm lumea în care trăim. Toată. Până la ultimul fir de praf“. Religia nu este inventată de om. Oamenii sunt inventaţi de religie. Oamenii au inventat *reacţii* la Calitate şi printre aceste reacţii se numără înţelegerea a ceea ce sunt ei înşişi. Ştii ceva, apoi te izbeşte stimulul Calităţii şi încerci să defineşti stimulul, însă pentru a-l defini pe deplin, trebuie să lucrezi cu ce cunoşti. Definiţia ta, aşadar, e construită din ceea ce ştii. E o analogie la ceea ce cunoşti deja. *Trebuie* să fie. Altfel n-are cum. Şi *mythos*-ul, astfel, sporeşte. Prin analogii cu ceea ce este deja ştiut. *Mythos*-ul înseamnă construirea analogiilor unor analogii ale altor analogii. Ele umplu vagoanele marfarului conştiinţei. Mitologia este lungul tren al conştiinţei colective a întregii umanităţi care comunică. Cuprinde absolut totul. Calitatea este şina ce indică direcţia trenului. Ce-i în afara trenului, de oricare parte – aceea este *terra incognita* a nebunilor. Ştia că, pentru a înţelege Calitatea, trebuia să părăsească mitul. De aceea a simţit acea alunecare. Ştia că ceva e pe cale să se întâmple.

Îl văd pe Chris alergând printre copaci. Pare relaxat şi fericit. Îmi arată o bucată de scoarţă şi întreabă dacă o poate lua ca suvenir. Nu prea mă dau în vânt să încarc motocicleta cu toate fleacurile pe care le găseşte el şi pe care o să le arunce probabil odată ajuns acasă, totuşi de data asta zic că-i în regulă.

Ajungem, în câteva minute, pe o creastă de deal, de unde drumul se afundă abrupt într-o vale ce se face tot mai încântătoare pe măsură ce coborâm. Nu m-am gândit până acum să numesc o vale aşa – încântătoare –, dar ţinutul ăsta de coastă are ceva diferit de oricare altă regiune muntoasă din America, ceva aparte care te face să foloseşti cuvântul. Aici, puţin mai la sud, se fac cele mai bune vinuri ale noastre. Colinele sunt adunate şi vălurite altfel – încântător. Şoseaua se ondulează, şerpuieşte şi

coboară, iar noi, pe motor, îi urmăm cursul neted cu o grație aparte, a noastră, atingând aproape frunzele parcă date cu ceară ale tufelor și copacii rămuroși ce se apleacă asupra noastră. Brazii și stâncile din cealaltă parte de țară au rămas mult în urmă acum; ne înconjoară dealuri molcome, vițe, flori roșii și mov, arome amestecate cu iz de lemn ars aduse de ceața ce se aține pe fundul văii și dincolo, nevăzut – un miros vag de ocean…

…Cum să-mi placă atât de mult toate și să fiu nebun?

…Nu-mi vine să *cred*!

Mythos-ul. *Mythos*-ul e nebunesc. Asta credea el. *Mythos*-ul care susține că formele acestei lumi sunt reale și că ireală este Calitatea, aceea e nebunie!

Iar în Aristotel și grecii antici credea că i-a descoperit pe răufăcătorii ce prelucraseră în așa fel mitul, încât ne făcuseră să acceptăm această nebunie drept realitate.

Asta. Acest acum. Ceea ce leagă lucrurile. E o ușurare când se întâmplă. Uneori e tare greu să invoci toate astea, urmează un soi de extenuare bizară. Uneori cred că le-am născocit singur. Uneori nu sunt sigur. Și uneori știu că nu-i așa. Însă *mythos*-ul și nebunia, locul lor central în toată povestea – astea, sunt sigur, vin de la *el*.

După ce trecem de colinele ondulate, ajungem la Medford și la o autostradă ce duce către Grants Pass. E aproape seară. Un vânt puternic din față ne ține la aceeași viteză cu coloana de mașini când urcăm pantele, chiar și cu șocul deschis complet. La intrarea în Grants Pass auzim un clănțănit puternic, înfricoșător și, când oprim, descoperim că apărătoarea lanțului s-a prins cumva în lanț și s-a îndoit de tot. Nu-i ceva foarte serios, dar suficient cât să ne întârzie o vreme cu reparatul. Poate că-s neghiob că repar, ținând cont că o să vând motocicleta în câteva zile.

Grants Pass arată ca un orăşel destul de mare ca să aibă un salon moto. O să-l vizităm de dimineaţă; deocamdată, când ajungem, caut un motel.

N-am mai văzut un pat din Bozeman, Montana.

Găsim un loc cu televizor color, piscină încălzită, filtru de cafea, săpun, prosoape albe, duş cu pardoseală de gresie şi aşternuturi curate.

Ne întindem şi Chris ţopăie un pic pe patul lui. Ţopăitul pe paturi, ţin minte din copilărie, e un bun tratament pentru depresie.

Mâine, cine ştie, poate o să rezolvăm toate astea cumva. Nu acum. Chris coboară să înoate în apa caldă, în vreme ce eu mă întind frumuşel pe pat şi-mi golesc mintea de griji.

29

Tot scoţând bagajele din desagi şi înghesuindu-le la loc, de când am plecat din Bozeman, şi făcând la fel cu rucsacurile, ne-am ales cu un echipament grozav de ponosit. Întins pe podea, în lumina dimineţii, arată ca un morman de zdrenţe. Punga de plastic cu chestii uleioase s-a rupt, iar uleiul a ajuns la rola de hârtie igienică. Hainele sunt boţite rău, arată de parcă ar avea cute permanente, din fabrică. Tubul de metal moale cu loţiune de plajă a plesnit, pătând cu cremă albă teaca macetei şi răspândind pretutindeni un miros parfumat. Tubul cu lubrifiant pentru aprindere a plesnit şi el. Ce debandadă! Scriu în carneţel: „De cumpărat cutie pentru chestiile strivite“, apoi adaug: „De spălat haine“. Mai trec: „De cumpărat foarfecă de unghii, loţiune de plajă, lubrifiant pentru aprindere, apărătoare de lanţ, hârtie igienică“. Am multe lucruri de făcut până la vremea plecării, aşa că-l trezesc pe Chris şi îi zic să se dea jos din pat. Trebuie să ne ocupăm de îmbrăcăminte.

La spălătorie îi arăt lui Chris cum să procedeze cu uscătorul, pornesc maşina de spălat şi mă duc după celelalte lucruri. Găsesc de toate, mai

puţin apărătoare de lanţ. Omul de la magazinul de piese zice că n-au şi nu se aşteaptă să primească. Mă gândesc că aş putea merge fără apărătoare cât a mai rămas din drum, dar lanţul o să se umple de mizerie şi asta poate fi periculos. Şi nu vreau să fac lucruri care presupun ceva periculos. Trebuie să găsesc o soluţie.

Văd firma unui atelier de sudură în josul străzii şi intru. E cel mai curat atelier pe care l-am văzut. Copaci înalţi, maiestuoşi, iarbă deasă în spaţiul deschis din spate, înfăţişare de fierărie de cătun. Sculele sunt agăţate cu grijă la locul lor, totul e ordonat, dar nu e nimeni acasă. O să revin mai târziu.

Mă întorc şi trec să-l iau pe Chris, scot hainele din uscător şi pornim pe străzile pline de voioşie în căutarea unui restaurant. Se circulă peste tot, traficul e alert, maşinile, cele mai multe, sunt bine întreţinute. Coasta de Vest. Un halou de lumină curată într-un oraş aflat în afara razei vânzătorilor de cărbune.

Găsim un restaurant la marginea oraşului, unde ne aşezăm la o masă cu faţă albă cu roşu. Chris deschide exemplarul din *Cycle News* pe care l-am cumpărat de la salonul moto şi citeşte cu voce tare cine a câştigat toate cursele, plus ceva despre traversarea ţării pe motocicletă. Chelneriţa îl priveşte, niţel curioasă, apoi se uită la mine, la ghetele mele de motor, după care notează comanda. Intră în bucătărie, apoi iese iar şi se uită la noi. Cred că ne dă atâta atenţie fiindcă suntem singuri pe-aici. Cât aşteptăm, bagă nişte monede în tonomat, aşa că atunci când apare, micul dejun – vafe, sirop şi cârnaţi, ah – e însoţit de muzică. Vorbesc cu Chris despre ce-a citit în *Cycle News*, ridicând vocea peste zgomotul de fond în felul relaxat cum vorbesc oamenii care-au umblat mult pe drumuri împreună; văd, cu coada ochiului, că suntem priviţi stăruitor. Chris trebuie să mă întrebe ceva de două ori, fiindcă simt cum mă sfredeleşte privirea aceea şi mi-e greu să mă gândesc la ce spune. Piesa de la tonomat e una country, cu un camionagiu… Închei conversaţia cu Chris.

Când plecăm, la pornirea motocicletei, uite-o în uşă, holbându-se. E singură. Probabil nu-şi dă seama că, dacă se uită aşa, n-o să mai fie mult timp singură. Apăs pedala şi ambalez prea tare motorul, frustrat de ceva, şi îi ia ceva timp, cât ne întoarcem la atelierului sudorului, să-şi revină.

A venit şi sudorul, un bătrân trecut de şaizeci sau poate de şaptezeci de ani, care mă măsoară dispreţuitor – exact inversul privirii chelneriţei. Îi explic problema cu apărătoarea şi, după un timp, zice:

— Eu n-o scot de-acolo. N-ai decât s-o scoţi singur.

O scot şi i-o arăt, dar zice:

— E plină de unsoare.

Găsesc un băţ în spate, sub castanul rămuros, şi râcâi unsoarea, apoi o arunc la gunoi. Zice, de la distanţă:

— Vezi că e nişte solvent în cratiţa aia de colo.

Văd cratiţa şi curăţ ce-a mai rămas din unsoare cu solvent şi o mână de frunze.

Când vin cu apărătoarea şi i-o arăt, dă din cap şi reglează agale potenţiometrul pentru torţa cu gaz. Apoi se uită la capul torţei şi alege altul. Nici un pic de grabă. Ia un electrod de oţel şi mă întreb dacă chiar o să *sudeze* metalul acela subţire. Eu nu sudez apărătorile de tablă, ci le lipesc cu cositor. Dacă încerc să sudez, fac găuri şi trebuie să le astup apoi cu umplutură metalică.

— N-o lipiţi? întreb.

— Nu, zice.

Foarte vorbăreţ.

Aprinde torţa, doar o flăcăruie albastră, apoi – greu de descris – dansează cu torţa şi electrodul, ritmuri micuţe, separate pe tabla de metal, făcând-o să licărească galben-portocaliu, după care coboară simultan torţa şi electrodul şi apoi le ridică. Nu-s găuri. Abia dacă vezi locul sudurii.

— E foarte frumos, spun.

— Un dolar, zice omul, fără să zâmbească.

Sesizez, în privirea lui, ceva întrebător. Oare se întreabă dacă a cerut prea mult? Nu, altceva… e singur, ca şi chelneriţa. Probabil crede că-l iau la mişto. Cine mai apreciază în ziua de azi o asemenea lucrătură?

Bagajul l-am strâns, am părăsit motelul cam pe la amiază şi intrăm acum în pădurile de sequoia de pe coastă, ce se întind de-a lungul Oregonului până în California. E atât de aglomerat pe şosea, că n-avem timp să ridicăm privirea. Vremea se răceşte şi se face închisă, aşa că oprim şi ne îmbrăcăm cu puloverele şi gecile. Încă e frig, sub 10°, şi prin minte ne umblă gânduri de iarnă.

Oamenii singuri din oraş. Le-am văzut singurătatea la supermarket, la spălătorie şi când am plătit la motel. Rulotele astea de prin pădure, pline cu pensionari singuri cuc ce se uită la copaci, în drum spre ocean. Îl surprinzi o clipită în expresia cuiva, când îl vezi prima oară – aerul acela cercetător – , apoi a dispărut.

Singurătatea e acum mult mai vizibilă. E un paradox că prin locurile unde oamenii sunt cei mai înghesuiţi, în oraşele mari de pe coastă, în Est şi Vest, vezi cea mai adâncă singurătate. Pe vremurile când oamenii erau răsfiraţi prin vestul Oregonului, Idaho, Montana şi cele două Dakote, poate că singurătatea era mai mare, doar că n-o vedeai atât de des.

Explicaţia, presupun, ar fi că distanţa fizică dintre oameni n-are nimic de-a face cu singurătatea. E o distanţă psihică. În Montana şi Idaho distanţele fizice sunt mari, dar cele psihice sunt mici între oameni – aici e pe dos.

Suntem în America primară. S-a înfiinţat în noaptea de dinainte de Prineville Junction şi de-atunci e cu noi. E America standard a autostrăzilor, avioanelor cu reacţie, televiziunii şi filmului. Iar oamenii prinşi în această Americă primară par să-şi petreacă perioade uriaşe din viaţă fără a fi prea conştienţi de ce se află în imediata lor apropiere. Presa

i-a convins că ce-i împrejur n-are importanţă. Şi de aceea sunt singuri. O vezi pe feţele lor. O tresărire cercetătoare mai întâi şi apoi, când se uită iar la tine, ai devenit un soi de obiect. Nu contezi. Nu eşti ce caută ei. Nu eşti la televizor.

Însă în America secundară prin care am trecut, cea a drumurilor ocolitoare, a şanţurilor săpate de chinezi, a cailor de Appaloosa, a întinderilor de creste muntoase, America gândurilor meditative, a copiilor cu conuri de pin, a bondarilor şi a cerului care se desfăşoară deasupra noastră kilometru după kilometru, toate au fost reale. Am fost dominaţi de ce se găsea *în jurul* nostru şi n-am simţit, astfel, prea multă singurătate. Aşa trebuie să fi fost acum o sută sau două de ani. Oameni puţini şi prea puţină singurătate. Tind să generalizez nepermis, e clar, dar cu nuanţele de rigoare aş avea dreptate.

Tehnologia este învinovăţită pentru mare parte din această singurătate, de vreme ce singurătatea e cu siguranţă asociată cu noile aparate – televizor, avioane cu reacţie, autostrăzi şi aşa mai departe –, dar sper că ne-am lămurit că nu obiectele rezultate din tehnologie sunt de vină, ci tendinţa tehnologiei de a izola oamenii în atitudinea singuratică a obiectivităţii. Tocmai obiectivitatea, maniera dualistă de evaluare a lucrurilor ce au la bază tehnologia, ea produce răul. De asta mi-am dat atâta silinţă să arăt cum ar putea fi tehnologia folosită ca să distrugă răul. Cineva care ştie să repare o motocicletă – cu Calitate – are mai puţine şanse se trezească fără prieteni decât cineva care nu ştie. Şi nici n-o să fie văzut ca un soi de *obiect*. Calitatea distruge întotdeauna obiectivitatea.

Sau, dacă se apucă de slujba lui plicticoasă, în care e blocat – şi toate slujbele devin plicticoase, mai devreme sau mai târziu –, iar ca să se amuze începe să caute opţiuni ale Calităţii şi le urmează în secret, doar de dragul lor, făcând astfel din ocupaţia sa o artă, sunt şanse mari să descopere că a devenit o persoană mult mai interesantă pentru cei din jur, din cauză că deciziile de Calitate pe care le-a luat l-au schimbat *şi pe el*. Şi

nu doar slujba şi pe el, ci şi pe ceilalţi, deoarece Calitatea tinde să se întindă şi să cuprindă totul, precum valurile. Treaba de Calitate pe care crezuse că n-o s-o vadă nimeni *este* văzută, iar persoana care o vede se simte ceva mai bine din cauza asta şi are şanse să transmită sentimentul şi altora, făcând astfel Calitatea să circule.

Mie mi se pare că aşa o să se producă progresele viitoare în lume: o să le facă indivizi ce iau decizii asupra Calităţii şi cu asta basta. Nu mai vreau să mă entuziasmez în faţa unor programe gigantice, pline de planificări sociale destinate unor mase mari de oameni, dar care lasă Calitatea individuală pe dinafară. Pe astea putem să le mai întârziem. Au şi ele un loc, dar e nevoie să fie construite pe o fundaţie a Calităţii pornită de la indivizii implicaţi. Am avut această Calitate individuală în trecut, am exploatat-o ca pe o resursă naturală fără să-o ştim, iar acum zăcământul e aproape pe terminate. Toată lumea a cam rămas fără cutezanţă. Şi s-a făcut vremea să recuperăm *această* resursă americană – valoarea individuală. Sunt nişte reacţionari politici care susţin de ani întregi ceva asemănător. Nu mă număr printre ei, însă cred că au dreptate atunci când vorbesc de valoare personală reală şi n-o folosesc doar ca pe o scuză pentru a-i face şi mai bogaţi pe bogaţi. Chiar *avem nevoie* de revenirea la integritatea individuală, la autonomia personală şi la cutezanţa de modă veche. Avem mare nevoie. Sper că în dezbaterea asta au fost indicate câteva direcţii.

Phaidros a pornit pe o altă cale de la ideea de decizie individuală, de Calitate personală. Cred că pe o cale greşită, dar – dacă m-aş fi aflat în aceleaşi împrejurări – poate că aş fi făcut la fel. Avea impresia că soluţia porneşte de la o nouă filosofie sau chiar de la ceva mai vast de atât – o nouă *raţionalitate* spirituală –, în care urâţenia, singurătatea şi blocajul spiritual al raţiunii tehnologice dualiste ar deveni ilogice. Raţiunea nu mai trebuie să fie „eliberată de valorizare“. Raţiunea ar fi trebuit subordonată, logic, Calităţii, iar el era sigur că motivul pentru care lucrurile nu stăteau

astfel era generat de grecii antici, a căror mitologie a îmbibat cultura noastră cu tendinţele ce se află la rădăcina tuturor racilelor tehnologiei, tendinţa de *a face ce e „rezonabil“ chiar şi când asta nu duce la nimic bun.* Acolo era originea. Chiar acolo. Spuneam, acum ceva vreme, că Phaidros a hăituit stafia raţiunii. La asta mă refeream. Raţiunea şi Calitatea se separaseră şi intraseră în conflict, Calitatea fusese forţată să se supună, iar raţiunea fusese considerată, încă de-atunci, supremă.

A început să picure. Dar nu plouă cât să trebuiască să oprim. Doar o bură slabă, abia simţită.

Şoseaua iese acum dintre copacii înalţi ai pădurii şi pătrunde într-un orizont vast, cu cer plumburiu. Multe panouri cu reclame pe margini. Reclama la Schenley, în culori calde, se repetă la nesfârşit, însă rămâi cu sentimentul că la Irma o să ai parte de coafuri permanent pleoştite şi mediocre, din cauza felului în care se jupeşte vopseaua de pe reclamele ei.

De atunci l-am recitit pe Aristotel, în căutarea răului imens ce apărea în fragmentele de la Phaidros, dar n-am găsit aşa ceva. Am găsit în schimb o serie de generalizări destul de opace, multe imposibil de justificat în lumina cunoaşterii moderne, structurate extrem de prost şi părând primitive în sensul în care vechile vase de ceramică greceşti par primitive. Sunt sigur că, dacă aş şti mai multe, aş vedea mult mai multe şi nu mi s-ar mai părea nimic primitiv. Dar fără această cunoaştere nu văd de ce se face atâta caz de Aristotel în proiectul „Marile Cărţi“ şi nici nu pricep furiile lui Phaidros. Lucrurile lui Aristotel nu mi se par, cu siguranţă, o sursă majoră de valori pozitive sau negative. Însă laudele universitarilor din proiect sunt bine cunoscute şi publicate. Criticile furibunde ale lui Phaidros nu sunt, aşa că mă simt obligat să mă opresc asupra lor.

Retorica este o artă, începea Aristotel, *pentru că poate fi redusă la un sistem ordonat raţional.*

Asta l-a lăsat mut de uimire pe Phaidros. L-a înţepenit. Se pregătise să decodeze mesaje de o mare subtilitate, sisteme uriaş de complexe, pentru a înţelege profunzimile lui Aristotel, socotit de mulţi cel mai mare filosof al tuturor timpurilor. Dar să fii izbit aşa, nici una, nici două, de o asemenea nenorocită de afirmaţie! L-a zguduit bine.

A citit mai departe:

Retorica poate fi împărţită în argumentaţii şi subiecte particulare şi în argumentaţii comune. Argumentaţiile particulare se pot împărţi în metode de argumentaţie şi tipuri de argumentaţie. Metodele pot fi artificiale şi neartificiale. De cele artificiale ţin argumentele etice, emoţionale şi logice. În categoria argumentelor etice intră inteligenţa practică, virtutea şi bunele intenţii. Metodele particulare care folosesc argumente artificiale de tip etic ce implică bunele intenţii necesită o bună cunoaştere a emoţiilor, iar pentru cei care au uitat ce sunt acestea, Aristotel furnizează o listă. Emoţiile sunt mânia, vrăjmăşia (subîmpărţită în condescendenţă, ciudă şi insolenţă), blândeţea, dragostea de prieteni, frica, încrederea, ruşinea, neruşinarea, simpatia, bunăvoinţa, mila, indignarea virtuoasă, invidia, respectul şi dispreţul.

Mai ţineţi minte descrierea motocicletei făcută mai demult, în Dakota de Sud? Care enumera grijulie toate părţile şi funcţiile motocicletei? Recunoaşteţi similitudinile? Aici, era convins Phaidros, se găsea originea acestui stil de discurs.

Aristotel o ţinea aşa pagini întregi. Ca un instructor în mecanică de mâna a treia, numind totul, arătând relaţiile dintre lucrurile numite, inventând cu iscusinţă, când şi când, câte o relaţie nouă între lucrurile desemnate şi aşteptând apoi clopoţelul pentru a-şi relua tirada la următorul curs.

Phaidros n-a găsit, printre rânduri, nici urmă de îndoială, nici vreo sacră uimire, doar eterna atitudine plină de sine a academicianului de profesie. Chiar credea Aristotel că studenţii lui vor fi argumentatori mai

buni pentru că învăţaseră acele nume şi relaţii nesfârşite? Iar dacă nu, chiar credea că predă retorică? Phaidros era de părere că da. Nimic din stilul său nu indica în vreun fel că Aristotel se îndoia de Aristotel. Phaidros îl vedea pe Aristotel nespus de satisfăcut de micuţa lui şmecherie de a fi numit şi clasificat totul. Lumea lui începea şi se sfârşea cu şmecheria asta. Motiv pentru care, dacă n-ar fi fost deja mort de mai bine de două mii de ani, tare i-ar fi plăcut să-i şteargă rânjetul mulţumit de pe figură, fiindcă era prototipul multor altor milioane de profesori din istorie, plini de conştiinţa valorii proprii şi cu adevărat ignoranţi, dintre cei care, ironici şi rigizi, ucid spiritul creativ al învăţăceilor cu ritualul greoi al analizei, cu această oarbă, perpetuă şi mecanică numire a lucrurilor. Intră în oricare dintre sutele de mii de săli de clasă de acum şi-o să-l poţi auzi, în dascălii care divid şi subîmpart şi corelează şi stabilesc „principii“ şi „metode“ de studiu, pe Aristotel însuşi, vorbind peste milenii – cu vocea searbădă şi stinsă a raţiunii dualiste.

Porţiile de Aristotel se serveau la o masă enormă de lemn, într-o încăpere tristă, peste drum de un spital, unde soarele de sfârşit de după-amiază abia dacă reuşea să pătrundă prin mizeria de pe geam şi prin aerul poluat. Raze şterse, palide şi deprimante. A observat, la un moment dat, că masa aceea enormă avea o crăpătură uriaşă, ce o străbătea de la un capăt la altul, chiar prin mijloc. Părea să fie veche de ani întregi, dar nu se gândise nimeni s-o repare. Fuseseră, fără îndoială, prea ocupaţi cu lucruri mai importante. La finalul orei a întrebat în cele din urmă: „Se pot pune întrebări despre retorica lui Aristotel?“.

„Dacă aţi citit materialul“, i s-a răspuns. A observat, în ochii profesorului, aceeaşi uitătură fixă ca în ziua când venise să se înscrie. Privirea aceea îl prevenea să facă bine şi să citească materialele, aşa că a făcut-o.

Ploaia e mai deasă acum şi oprim să ne prindem apărătorile de faţă la căşti. După care pornim iar, cu viteză moderată. Mă uit după gropi, nisip şi dâre de ulei.

În săptămâna următoare, Phaidros citise materialul şi era gata să facă bucăţi afirmaţia potrivit căreia retorica e o artă fiindcă poate fi redusă la un sistem ordonat raţional. După criteriul acesta, General Motors producea capodopere artistice pure, în vreme ce Picasso nu. Dacă Aristotel avea ceva mai multe profunzimi decât se observa la prima vedere, era un loc la fel de bun ca oricare pentru a le pune în evidenţă.

Dar întrebarea lui n-a mai ajuns să fie pusă. Phaidros a ridicat mâna să întrebe, a surprins o licărire maliţioasă în ochii profesorului, însă un alt student a zis, aproape ca o întrerupere:

— Eu cred că sunt nişte afirmaţii foarte îndoielnice aici.

Atât a apucat să zică.

— Domnule, nu suntem aici să *învăţăm* ce gândeşti *dumneata*, a şuierat profesorul de filosofie acid. Suntem aici să învăţăm ce gândeşte *Aristotel*!

Drept în faţă.

— Când vom vrea să aflăm ce gândeşti dumneata, vom organiza un curs pe acest subiect!

Tăcere. Studentul a înlemnit. Şi toţi ceilalţi.

Însă profesorul n-a terminat. Întinde degetul spre student şi-l ia la întrebări:

— Care sunt, după Aristotel, cele trei genuri ale retoricii particulare, conform cu materia discutată?

Tot tăcere. Studentul nu ştie.

— Deci n-ai *citit*, aşa-i?

Apoi, cu o licărire în ochi ce arăta că asta-i fusese dintru început intenţia, a mutat degetul şi l-a îndreptat spre Phaidros.

— Dumneavoastră, domnule, ştiţi care sunt cele trei trei genuri ale retoricii particulare, potrivit materiei prezentate?

Phaidros, însă, e pregătit.

— Judiciar, deliberativ şi epidictic.

— Care sunt tehnicile epidictice?

— Identificarea asemănărilor, tehnica laudei, cea a blamului şi cea a amplificării.

— Mdaa…, face profesorul greoi.

Şi iarăşi tăcere.

Ceilalţi studenţi par buimăciţi. Se întreabă ce s-a întâmplat. Doar Phaidros ştie, poate şi profesorul. Un student nevinovat a încasat loviturile destinate lui.

Feţele tuturor capătă acum expresii controlate cu grijă, apărându-se de alte eventuale asemenea întrebări. Profesorul de filosofie a făcut o greşeală. Şi-a risipit autoritatea disciplinară pe un student inocent, în vreme ce Phaidros, vinovatul, studentul ostil, a scăpat nepedepsit. Şi va scăpa şi de-acum înainte. Fiindcă n-a pus nici o întrebare, nu i-o poţi tăia. Iar acum, că a văzut cum o să arate răspunsurile, nici n-o să mai pună vreuna.

Studentul inocent şi-a pironit privirile în tăblia mesei, umbrindu-şi ochii cu palmele. Ruşinea lui devine furia lui Phaidros. Niciodată, la nici un curs de-al lui, n-a vorbit aşa cu un student. Deci aşa se predau clasicii la Universitatea din Chicago. Phaidros îl cunoaşte de-acum pe profesorul de filosofie, însă profesorul nu-l cunoaşte pe Phaidros.

Cerurile cenuşii, grele de ploaie şi drumul înţesat cu panouri publicitare coboară către Crescent City, California, gri, rece şi ud. Ne uităm şi vedem apele, oceanul în depărtare, printre piloni şi clădiri cenuşii. Îmi amintesc că acesta ne-a fost ţelul măreţ în ultimele zile. Intrăm într-un restaurant cu un covor roşu de fiţe, meniuri pretenţioase şi

preţuri teribil de mari. Suntem singurii clienţi. Mâncăm în linişte, plătim şi pornim din nou la drum, către sud, prin frig şi ceaţă.

La următoarele cursuri, studentul făcut de ruşine nu mai este prezent. Deloc surprinzător. Sala e îngheţată, cum se întâmplă inevitabil după un asemenea incident. La fiecare curs vorbeşte o singură persoană, profesorul de filosofie, vorbeşte, vorbeşte, vorbeşte, ca o moară stricată, înaintea unor feţe preschimbate în măşti ale neutralităţii.

Profesorul de filosofie pare conştient de cele întâmplate. Ocheada răutăcioasă aruncată lui Phaidros s-a transformat într-o ocheadă temătoare. Pare să înţeleagă că, în termenii situaţiei prezente din sală, la vremea cuvenită, s-ar putea să aibă parte de acelaşi tratament pe care l-a furnizat el, fără vreo simpatie care să se citească pe feţele de dinainte-i. A renunţat la dreptul la politeţe. Doar rămânând la adăpost ar putea preveni reacţia răzbunătoare.

Însă ca să rămână la adăpost trebuie să muncească din greu şi să spună lucrurile întocmai. Phaidros înţelege şi asta. Poate acum, păstrând tăcerea, să înveţe sub auspicii favorabile.

Phaidros a studiat intens în perioada aceea, a învăţat extrem de rapid, şi-a ţinut gura, dar ar fi greşit să rămâi cu impresia că s-a transformat într-un student bun. Un student bun caută cunoaşterea cu onestitate şi imparţialitate. Phaidros nu făcea asta. Avea un topor de ascuţit şi nu căuta decât acele lucruri care l-ar fi putut ajuta să-l ascută şi mijloacele de a doborî tot ce l-ar fi împiedicat s-o facă. Nu avea timp şi nu era interesat de Marile Cărţi ale altora. Se afla acolo numai pentru a scrie o Mare Carte a lui. Atitudinea sa faţă de Aristotel era teribil de nedreaptă, aşa cum şi Aristotel fusese nedrept cu predecesorii *lui*. Murdăreau ce voia el să spună.

Aristotel murdărea ce voia să spună Phaidros, plasând retorica într-o categorie jignitor de minoră în ordinea sa ierarhizată a lucrurilor. Era o

ramură a Ştiinţei Practice şi astfel izolată de orice preocupare legată de Adevăr, Bine sau Frumos, cu excepţia metodelor de argumentaţie. Calitatea, aşadar, în sistemul lui Aristotel, e separată definitiv de retorică. Această condescendenţă faţă de retorică şi nivelul atroce al retoricii lui Aristotel *însuşi* l-au alienat atât de complet pe Phaidros, încât nu mai putea citi din Aristotel fără să caute în minte căi noi de a-l dispreţui şi ataca.

Asta nu era o problemă. Aristotel a fost întotdeauna nespus de atacabil şi nespus de atacat şi să dai de pământ cu absurdităţile patentate ale lui Aristotel ar fi fost ca şi cum ai fi împuşcat peştii dintr-un butoi, neaducând cine ştie ce satisfacţie. Dacă n-ar fi fost atât de părtinitor, Phaidros ar fi putut învăţa de la Aristotel nişte tehnici valoroase pentru a avansa către noi zone ale cunoaşterii, adică ce căuta de fapt şi comisia să facă. Dar dacă n-ar fi fost atât de selectiv căutând un loc de unde să-şi înceapă munca asupra Calităţii, nu s-ar fi aflat deloc acolo, aşa că posibilitatea respectivă n-a avut, de fapt, nici o şansă.

Profesorul de filosofie vorbea, iar Phaidros asculta forma clasică, dar şi suprafaţa romantică a celor spuse. Profesorul părea cel mai puţin în largul lui pe subiectul „dialecticii“. Deşi în termeni de formă clasică Phaidros nu-şi putea da seama de ce, sporita lui sensibilitate romantică îl avertiza că e pe urmele a ceva – un motiv de dispută.

Dialectică, da?

Cartea lui Aristotel începea cu ea, într-un mod cît se poate de înşelător. Retorica este opusă dialecticii, spusese, ca şi cum acest lucru ar fi fost de mare importanţă, dar fără să explice în ce consta importanţa. Afirmaţia era urmată de altele, disparate, care dădeau impresia că multe lucruri fuseseră lăsate pe dinafară sau că materialul fusese greşit redactat sau că se greşise cumva la tipar, fiindcă, indiferent de câte ori îl citea, nu se lega nimic. Singurul lucru clar era că Aristotel se preocupa intens de relaţia retoricii

cu dialectica. Phaidros, atent, sesizase aceeaşi stânjeneală pe care o observase la profesorul de filosofie şi aici.

Profesorul definise dialectica şi Phaidros ascultase atent, dar simţise că-i intră pe-o ureche şi-i iese pe cealaltă, o caracteristică pe care afirmaţiile filosofice o au adesea când ceva e lăsat pe dinafară. La un curs ulterior, un student care părea să aibă aceeaşi problemă, l-a rugat pe profesorul de filosofie să redefinească dialectica şi, de data asta, profesorul i-a aruncat lui Phaidros o altă privire înspăimântată, devenind *foarte* agitat. Phaidros începea să se întrebe dacă cuvântul „dialectică“ avea un sens special, care să facă din el un pivot – unul în stare să schimbe echilibrul unui argument în funcţie de locul în care este poziţionat. Şi aşa era.

Dialectică înseamnă, în general, „despre natura dialogului“, se referă adică la o conversaţie între două persoane. În zilele noastre înseamnă argumentare logică. Implică o tehnică a întrebărilor şi răspunsurilor prin care se ajunge la adevăr. E tipul de discurs al lui Socrate din dialogurile lui Platon. Platon credea că doar prin dialectică se poate ajunge la adevăr. Că era unica metodă.

De aceea e un cuvânt-pivot. Aristotel a atacat această credinţă, spunând că dialectica era potrivită doar pentru anumite scopuri – pentru a investiga credinţele umane, pentru a ajunge la adevărul despre formele eterne ale lucrurilor, cunoscute drept *Idei*, care erau imuabile, de neschimbat şi constituiau, pentru Platon, realitatea. Aristotel susţinea că mai există şi calea ştiinţei, metoda „fizică“, ce observă faptele naturii şi ajunge la adevăruri despre substanţe, care sunt supuse schimbării. Dualitatea formei şi substanţei şi metoda ştiinţifică prin care se ajungea la fapte erau centrale în filosofia aristotelică. Astfel că detronarea dialecticii de la locul de cinste unde o aşezaseră Socrate şi Platon era absolut esenţială pentru Aristotel, iar „dialectică“ rămânea un cuvânt-pivot.

Phaidros a presupus că minimalizarea de către Aristotel a dialecticii, de la unica metodă a lui Platon de-a ajunge la adevăr la un „echivalent al retoricii“, îi înfuria pe platonicienii moderni la fel de mult cum trebuie să-l fi înfuriat şi pe Platon. Fiindcă profesorul nu ştia pe ce „poziţie“ se situa Phaidros, se simţea neliniştit. Poate se temea că Phaidros platonicianul o să-i sară la beregată. Dacă aşa stăteau lucrurile, n-avea de ce să-şi facă griji. Pe Phaidros nu-l insultase aducerea dialecticii la acelaşi nivel cu retorica. În schimb, îl călca pe nervi coborârea retoricii la nivelul dialecticii. Într-o asemenea confuzie se scăldau pe-atunci.

Cel care avea să lămurească problema în cauză nu putea fi, desigur, decât Platon şi, din fericire, numele său a fost următorul rostit la masa rotundă, crăpată la mijloc, în încăperea sumbră de vizavi de spitalul din sudul oraşului Chicago.

Urmăm linia coastei acum, înfriguraţi, uzi şi deprimaţi. Ploaia s-a domolit momentan, dar cerul închis e fără de speranţă. Văd o plajă la un moment dat, cu oameni care se plimbă pe nisipul ud. Am obosit, aşa că opresc.

Când se dă jos, Chris întreabă:

— De ce ne-am oprit?

— Sunt obosit, zic.

Dinspre ocean vântul suflă rece. În partea unde a format dune, ude acum şi înnegrite de ploaia ce trebuie să se fi sfârşit aici, dau peste un loc în care să mă întind şi asta mă mai încălzeşte un pic.

Însă nu dorm. Peste marginea de sus a dunei se iveşte o fetiţă, arătând de parcă ar vrea să mă joc cu ea. Dar după câteva clipe pleacă.

Între timp se întoarce Chris, care vrea să pornim. Zice că a descoperit nişte plante ciudate pe stânci, cu antene care se strâng când le atingi. Merg cu el şi văd, printre înălţările valurilor, că e vorba despre anemone-de-mare, care nu-s plante, ci animale. Îi explic că au tentacule care pot

paraliza peşti mici. Apa e la cel mai scăzut nivel al refluxului, altfel nu le-am vedea, zic. Cu coada ochiului, observ că fetiţa de dinainte, de cealaltă parte a stâncilor, a găsit o stea-de-mare. Şi părinţii ei au stele-de-mare în mâini.

Urcăm pe motor şi pornim spre sud. Uneori ploaia cade în averse şi-mi trag apărătoarea de faţă ca să scap de împunsături, dar nu-mi place senzaţia şi, îndată ce ploaia se domoleşte, o ridic. Ar trebui să ajungem la Arcata înainte de lăsarea întunericului, dar n-aş vrea să merg prea repede pe şoseaua asta udă.

Coleridge, cred, a spus că toţi suntem ori platonicieni, ori aristotelieni. Cei care nu pot îndura specificitatea interminabilă a detaliilor lui Aristotel sunt iubitori naturali ai generalităţilor cuprinzătoare ale lui Platon. Cei care nu suportă idealismul înalt al lui Platon întâmpină cu bucurie faptele cu picioarele pe pământ ale lui Aristotel. Platon e căutătorul lui Buddha, esenţialistul ce apare iar şi iar în fiecare generaţie, mergând înainte şi tot mai sus, către „unu“. Aristotel este eternul mecanic de motocicletă care preferă „multiplul“. Şi eu sunt destul de aristotelic în accepţiunea asta, preferând să-l găsesc pe Buddha în calitatea faptelor ce mă înconjoară, însă Phaidros, prin temperament, era evident platonician, iar când cursul a trecut la Platon, s-a simţit de-a dreptul uşurat. Calitatea sa şi Binele lui Platon erau atât de similare, încât – dacă n-ar fi rămas nişte note de-ale lui Phaidros – aş fi putut crede că sunt identice. Însă el a respins lucrul ăsta şi, cu timpul, am ajuns să înţeleg cât de importantă era respingerea.

Cursul de Analiză a ideilor şi de studiu al metodelor nu avea, totuşi, de-a face cu noţiunea de Bine a lui Platon, ci cu viziunea lui Platon asupra retoricii. Retorica, Platon o spune limpede precum cristalul, nu are nici o legătură cu Binele; retorica este „Răul“. În afară de tirani, Platon îi urăşte cel mai tare pe retori.

Primul dialog propus la curs este *Gorgias*, iar Phaidros are senzaţia că a ajuns. Este, în cele din urmă, unde voia să fie.

A avut, în tot acest timp, senzaţia că e mânat înainte de forţe pe care nu le înţelege – forţe mesianice. Octombrie a venit şi s-a dus. Zilele au devenit fantomatice şi incoerente, deşi nu în termeni de Calitate. Nu mai contează nimic decât adevărul său nou, zdrobitor şi zguduitor, pe cale să se nască şi, îi place sau nu, lumea e obligată moral să-l accepte.

În dialogul cu pricina, Gorgias e un sofist pe care îl chestionează Socrate. Acesta ştie prea bine ce face Gorgias ca să-şi câştige existenţa şi cum o face, dar îşi începe dialectica din douăzeci de întrebări cerând să afle de la Gorgias cu ce se ocupă retorica. Gorgias răspunde că se ocupă cu discursul. La o altă întrebare răspunde că scopul ei este persuasiunea. O altă întrebare aduce răspunsul că locul retoricii este în sălile de judecată şi în alte adunări. Drept răspuns la altă întrebare, Gorgias spune apoi că subiectul ei este dreptatea şi nedreptatea. Toate acestea, pur şi simplu o descriere a activităţii sofiştilor făcută de Gorgias, sunt transformate subtil în altceva de dialectica lui Socrate. Retorica a devenit un obiect şi, ca orice obiect, are părţi. Iar părţile se află în relaţie unele cu altele şi relaţiile sunt imuabile. Se vede clar, în acest dialog, cum bisturiul analitic al lui Socrate ciopârţeşte arta lui Gorgias. Şi, mai important, se vede că hălcile rezultate stau la baza artei retoricii aşa cum o vede Aristotel.

Socrate fusese unul dintre eroii din copilărie ai lui Phaidros, aşa că a fost şocat şi înfuriat de existenţa acestui dialog. A umplut marginile paginilor cu răspunsuri proprii. Trebuie să-l fi frustrat enorm, fiindcă nu se putea şti cum s-ar fi desfăşurat dialogul dacă ar fi fost întrebuinţate răspunsurile lui. Într-un loc, Socrate întreabă cu ce categorie de lucruri au de-a face cuvintele pe care le utilizează retorica. Gorgias răspunde: „Cu cele mai bune şi mai de seamă!“. Phaidros, recunoscând fără umbră de îndoială Calitatea în acest răspuns, scrie „Adevărat!“ pe margine. Dar Socrate susţine că răspunsul e ambiguu. Că e încă nelămurit. „Mincinos!“

notează Phaidros şi compară textul cu o pagină din alt dialog, unde Socrate arată clar că *nu* putea să fie „nelămurit“.

Socrate nu foloseşte dialectica pentru a înţelege retorica, ci pentru a o distruge sau cel puţin pentru a-i crea o reputaţie proastă, aşa că întrebările sale nu sunt defel întrebări – doar capcane lingvistice în care cad Gorgias şi camarazii săi retori. Phaidros e întărâtat de toate astea şi-şi doreşte să fi fost de faţă.

La curs, profesorul de filosofie, observând aparenta bună purtare şi sârguinţă a lui Phaidros, a decis că poate nu-i, până la urmă, un student atât de rău. Asta e o a doua greşeală. A decis să joace un joculeţ cu Phaidros, întrebându-l ce crede despre arta gastronomiei. Socrate îi demonstrase lui Gorgias că atât gătitul, cât şi retorica sunt forme de codoşlâc, de prostituţie – fiindcă apelează la emoţii şi nu la adevărata cunoaştere.

Ca replică la întrebarea profesorului, Phaidros oferă răspunsul lui Socrate: arta gătitului este un fel de codoşlâc.

Una dintre femeile de la curs râde pe înfundate, lucru care-i displace lui Phaidros deoarece ştie că profesorul încearcă să-l prindă într-o strânsoare dialectică similară cu cea aplicată de Socrate opozanţilor săi, iar răspunsul său nu e menit să fie amuzant, ci să slăbească presiunea dialectică pe care profesorul încearcă s-o exercite. Phaidros e gata să recite în detaliu argumentele exacte folosite de Socrate pentru a-şi susţine punctul de vedere.

Dar nu asta vrea profesorul. El vrea să aibă o discuţie dialectică în sală, în cadrul căreia Phaidros să fie retorul demolat de forţa dialecticii. Profesorul se încruntă şi încearcă din nou:

— Nu, voiam să spun, chiar credeţi că o masă bine gătită, servită în cel mai bun restaurant, este un lucru pe care ar trebui să-l refuzăm?

— Adică opinia mea *personală*? întreabă Phaidros.

De luni întregi, după dispariţia studentului inocent, nu s-au mai vehiculat la curs opinii personale.

— Mdaa, zice profesorul.

Phaidros tace şi încearcă să găsească un răspuns. Ceilalţi aşteaptă. Gândurile îi aleargă cu viteza luminii, prefirând dialectica, încercând mutări de deschidere, ca în şah, văzând că toate sunt perdante, înaintând spre alte opţiuni, tot mai iute şi mai iute – însă ceilalţi sunt martori doar la tăcerea lui. În sfârşit, stingherit, profesorul lasă baltă întrebarea şi îşi începe prelegerea.

Dar Phaidros n-o aude. Mintea i se învârtejeşte necontenit printre meandrele dialecticii, iar şi iar, atingând lucruri, găsind ramuri şi subramuri noi, explodând de furie de fiecare dată când descoperă meschinăria, răutatea şi mizeria acestei „arte“ numite dialectică. Profesorul, cercetându-i expresia, se alarmează şi-şi continuă prelegerea cumva panicat. Mintea lui Phaidros cercetează febrilă, tot mai în adânc, văzând acum, într-un târziu, un lucru malefic, maleficul ascuns în el însuşi, ce *pretinde* că încearcă să înţeleagă iubirea, frumuseţea, adevărul şi înţelepciunea, dar al cărui scop e, în realitate, să nu le înţeleagă niciodată, ci să le uzurpe necontenit şi să se ridice în slăvi pe el însuşi. Dialectica este uzurpatoarea. Asta vede el. Parvenita care a pus stăpânire cu de-a sila pe ceea ce e Bun, încercând să controleze şi să cuprindă totul. Malefică. Profesorul sfârşeşte prelegerea înainte de vreme şi o zbugheşte din sală.

După plecarea studenţilor, Phaidros rămâne singur şi tăcut la imensa masă rotundă, până ce soarele nu mai pătrunde prin aerul prăfuit şi încăperea devine cenuşie, iar apoi întunecoasă.

În ziua următoare aşteaptă nerăbdător să se deschidă biblioteca şi, când se deschide, se apucă furios de citit, pentru prima oară despre ce-a fost *înainte* de Platon, despre puţinul ce se ştie în privinţa acelor retori atât de dispreţuiţi. Iar ce descoperă începe să-i confirme ce intuise cu o seară înainte.

Condamnarea sofiştilor de către Platon e una deja privită de mulţi învăţaţi cu neîncredere. Preşedintele comisiei însuşi sugerase că acei critici care nu erau siguri ce voise să spună Platon ar fi trebuit să fie la fel de nesiguri şi în privinţa celor spuse de opozanţii lui Socrate din dialoguri. Când se ştie că Platon şi-a pus vorbele în gura lui Socrate (zice Aristotel), nu avem de ce să ne îndoim că putea, la fel de bine, să-şi pună vorbele şi în gurile altora.

Fragmentele rămase din alte surse antice păreau să ducă la o altă evaluare a sofiştilor. Mulţi dintre cei mai vârstnici sofişti erau desemnaţi „ambasadori“ ai oraşelor lor, cu siguranţă o funcţie respectată. Ba chiar calitatea de „sofişti“ le era atribuită, fără nimic peiorativ, şi lui Socrate şi chiar lui Platon însuşi. Unii istorici de mai târziu au sugerat chiar că motivul pentru care Platon îi ura atât de mult pe sofişti era că nu se puteau compara cu maestrul său, Socrate, care, de fapt, era cel mai mare sofist dintre toţi. Iată o explicaţie interesantă, îşi spune Phaidros, dar nesatisfăcătoare. Nu te scârbeşte o şcoală printre ai cărei membri se numără şi maestrul tău. Care era *cu adevărat* scopul lui Platon? Phaidros citeşte tot mai multe despre presocratici şi gândirea lor, ajungând în cele din urmă la părerea că ura lui Platon făcea parte dintr-o luptă mult mai vastă, în care realitatea Binelui – reprezentată de sofişti – şi realitatea Adevărului – reprezentată de dialecticieni – erau încleştate într-o confruntare pe viaţă şi pe moarte ce avea drept miză mintea viitoare a omului. Adevărul câştigase, Binele pierduse, motiv pentru care, în zilele noastre, ne vine atât de uşor să acceptăm realitatea Binelui şi atât de greu să acceptăm realitatea Calităţii, deşi nu există mai mult acord într-un domeniu decât în celălalt.

Pentru a înţelege cum a ajuns Phaidros aici e nevoie de câteva explicaţii:

Trebuie, mai întâi, să-ţi scoţi din cap ideea că perioada de timp dintre oamenii peşterilor şi primii filosofi greci ar fi fost scurtă. Absenţa

informaţiei istorice despre acea perioadă creează uneori iluzia asta. Dar înaintea filosofilor greci, pentru o perioadă de cel puţin *cinci ori mai mare* decât toată istoria noastră înregistrată de la grecii antici până acum, au existat civilizaţii în stadii avansate de dezvoltare. Aveau sate şi oraşe, vehicule, case, pieţe, câmpuri cu pietre de hotar, îmbunătăţiri agricole, animale domestice şi duceau o viaţă la fel de bogată şi variată precum duc azi oamenii în majoritatea zonelor rurale din lume. Şi, la fel ca oamenii din acele zone, nici cei din vechime nu vedeau de ce ar trebui să scrie toate astea sau, dacă vedeau, au făcut-o pe materiale care nu au fost găsite. Aşa că nu ştim nimic despre ei. „Evul Mediu“ a fost doar o reluare a unui fel natural de viaţă ce fusese întrerupt momentan de greci.

Filosofia greacă timpurie reprezintă prima căutare conştientă a lucrurilor nepieritoare din vieţile oamenilor. Până atunci lucrurile nepieritoare erau apanajul zeilor, miturile. Acum însă, ca rezultat al sporirii imparţialităţii grecilor în privinţa lumii înconjurătoare, se dezvolta o forţă de abstractizare sporită, ce le permitea să privească vechile mituri nu ca pe nişte adevăruri revelate, ci ca pe nişte creaţii imaginative ale artei. Conştiinţa aceasta, ce nu mai existase nicăieri în lume până atunci, a determinat un nivel cu totul nou de transcendenţă al civilizaţiei elene.

Însă *mythos*-ul persistă şi ceea ce ucide vechiul mit devine mitul nou, iar mitul cel nou, în timpul primilor filosofi ionieni, a fost transformat în filosofie, ce avansa existenţa unui nou tip de permanenţă. Aceasta nu mai era domeniul exclusiv al zeilor nemuritori. Se putea găsi şi în Principiile Eterne, cum a devenit, pentru noi, actuala lege a gravitaţiei.

Mai întâi, Principiul Etern a fost desemnat a fi apa, de către Tales. Anaximene i-a spus „aer“. Pitagoricienii l-au numit „număr“, fiind primii care au văzut Principiul Etern ca pe ceva imaterial. Heraclit a numit principiul „foc“ şi a introdus schimbarea ca parte a sa. A văzut că lumea există în conflictul şi tensiunea dintre contrarii. A susţinut că există un Unu şi un Multiplu şi că Unu este legea universală imanentă în toate

lucrurile. Anaxagoras a fost întâiul care a identificat acest Unu cu *nous*, adică „minte“.

Parmenide a spus clar, pentru prima dată, că Principiul Etern, Unu, Adevărul, Dumnezeu, e separat de aparenţă şi de opinie. Importanţa acestei separări şi efectele sale viitoare asupra istoriei nu pot fi trecute cu vederea. Aici s-a separat pentru prima dată mintea clasică de originile sale romantice, zicând: „Binele şi Adevărul nu sunt neapărat acelaşi lucru“ şi văzându-şi de drumul său. Anaxagoras şi Parmenide au avut un ascultător pe nume Socrate, care le-a fructificat pe deplin ideile.

În acest punct e esenţial să înţelegi că până atunci nu existau minte şi materie, subiect şi obiect, formă şi substanţă. Diviziunile acestea sunt invenţii dialectice apărute mai târziu. Mintea modernă are câteodată tendinţa să se împotrivească auzind că dihotomiile în cauză sunt invenţii, zicând: „Ei bine, diviziunile erau *acolo* şi grecii le-au descoperit“, şi-ţi vine să spui: „*Unde* erau? Arată-mi-le!“. Iar mintea modernă se fâstâceşte un pic, se întreabă despre ce-i vorba oricum şi crede *mai departe* că diviziunile au existat dintotdeauna.

Dar Phaidros susţinea că nu. Sunt doar fantome, zei nemuritori ai *mythos*-ului modern ce ne apar ca reali fiindcă noi înşine suntem *în* mit. Dar în realitate sunt creaţii la fel de artistice ca şi zeii antropomorfi pe care i-au înlocuit.

Filosofii presocratici mai sus menţionaţi căutau cu toţii să stabilească un Principiu Etern în lumea exterioară pe care o descopereau împrejurul lor. Efortul acesta comun i-a unit într-un grup pe care îl putem numi „cosmologii“. Erau de acord cu toţii că un asemenea principiu exista, dar dezacordul în privinţa a ceea ce era el mai precis părea de nerezolvat. Discipolii lui Heraclit insistau că principiul era mişcare şi schimbare. Însă discipolul lui Parmenide, Zenon, a demonstrat printr-o serie de paradoxuri că orice percepţie a mişcării şi schimbării este iluzorie. Realitatea trebuia să fie nemişcată.

Soluţia la controversele cosmologilor a apărut dintr-o direcţie cu totul nouă, dinspre un grup care i s-a părut lui Phaidros a fi format din umanişti timpurii. Erau dascăli, dar nu încercau să predea principii, ci credinţe ale oamenilor. Obiectul lor nu era un adevăr singular şi absolut, ci progresul omenirii. Principiile de orice fel, adevărurile, sunt relative, spuneau ei. „Omul este măsura tuturor lucrurilor.“ Erau vestiţii maeştri de „înţelepciune“, sofiştii vechii Grecii.

Pentru Phaidros, această punere în lumină a conflictului dintre sofişti şi cosmologi adăuga dimensiuni cu totul noi *Dialogurilor* lui Platon. Socrate nu expune pur şi simplu idei noi într-un spaţiu vid. El se află în mijlocul războiului dintre cei ce cred că adevărul e absolut şi cei ce cred că adevărul e relativ. Luptă cu orice mijloace. Sofiştii sunt inamicul.

Ura lui Platon capătă sens acum. El şi Socrate apără Principiul Etern al cosmologilor împotriva a ceea ce consideră ei a fi decadenţa sofiştilor. Adevăr. Cunoaştere. Ceva independent de ceea ce s-ar putea gândi despre el. Idealul pentru care a murit Socrate. Idealul pe care Grecia singură îl avea în posesie pentru prima oară în istoria lumii. Este încă fragil. Poate dispărea complet. Platon îi detestă pe sofişti şi-i blestemă fără reţineri, dar nu fiindcă ar fi oameni decăzuţi, imorali – e clar că se găsesc în Grecia alţii mai decăzuţi, mai imorali, pe care îi ignoră cu desăvârşire. Îi blestemă fiindcă ameninţă firava idee, abia mijită, a adevărului. Cu asta are totul de-a face.

Rezultatul martiriului lui Socrate şi al prozei de neegalat a lui Platon e nici mai mult, nici mai puţin decât întreaga lume occidentală aşa cum o ştim. Dacă s-ar fi permis ca ideea de adevăr să piară nedescoperită de Renaştere, e îndoielnic că astăzi am fi mult mai răsăriţi decât omul preistoric. Ideile de ştiinţă şi tehnologie, ca şi alte eforturi organizate ale omului, sunt centrate cu totul pe ea. E nucleul acestora.

Şi totuşi, înţelege Phaidros, ceea ce spune el despre Calitate e cumva opus. Pare să se potrivească mult mai îndeaproape cu sofiştii.

„Omul este măsura tuturor lucrurilor.“ Da, asta spune şi el despre Calitate. Omul nu este *sursa* tuturor lucrurilor, cum ar spune idealiştii subiectivi. Nici observatorul pasiv al tuturor lucrurilor, cum ar spune idealiştii obiectivi şi materialiştii. Calitatea ce creează lumea se iveşte ca o *relaţie* între om şi experienţa sa. El e *participant* la crearea tuturor lucrurilor. *Măsura* tuturor lucrurilor – se potriveşte. Şi predau retorică – şi asta se potriveşte.

Singurul lucru care nu se potriveşte cu ce gândeşte el şi cu ce spunea Platon despre sofişti e îndeletnicirea lor de a preda *virtutea*. Toate sursele indică faptul că era centrală în învăţăturile lor, dar cum faci să predai virtutea dacă predai totodată relativismul tuturor ideilor etice? Virtutea implică, dacă implică totuşi ceva, o absolutizare etică. O persoană ale cărei idei despre ce este corect variază de la o zi la alta poate fi admirată pentru lărgimea vederilor sale, dar nu pentru *virtute*. Sau cel puţin nu aşa înţelegea Phaidros cuvântul. Şi de unde să scoată ei *virtute* din retorică? Nicăieri nu se explică asta. Ceva lipseşte.

Căutările îl poartă printr-o serie de istorii ale Greciei antice, pe care le citeşte ca de obicei în stilul său detectivistic, căutând doar elemente factuale care să-l ajute şi înlăturându-le pe cele care nu se potriveau. Şi ajunge şi la *Grecii* lui H.D.F. Kitto, o carte de buzunar în alb şi albastru pe care-a cumpărat-o cu cincizeci de cenţi, unde dă peste un pasaj care descrie „sufletul însuşi al eroului homeric“, figura legendară a Greciei pre-decadente, presocratice. Fulgerul de iluminare care se produce la citirea acelor pagini e atât de intens, că eroii n-au mai fost şterşi din minte, îi văd şi eu, făcând un pic de efort să-mi aduc aminte.

Iliada este povestea asediului Troiei, ce va cădea în ruine, şi a apărătorilor săi, ce vor pieri în bătălie. Soţia lui Hector, conducătorul, îi spune aşa: „Tăria ta îţi va aduce distrugerea; n-ai milă nici de copilaşul tău şi nici de nefericita-ţi soţie, care va fi îndată văduvă. Curând aheii se vor abate asupra ta şi te vor ucide, iar dacă te pierd, ar fi mai bine să mor“.

Soţul ei răspunde:

„Ştiu eu preabine aceasta în gându-mi, şi sufletu-mi spune:
Fi-va ea, ziua aceea, când Troia cea sfântă pieri-va,
Şi-apoi şi Priam, şi oastea lui Priam, vestit pentru lancea-i!
Dară durerea şi grija ce-o am, după-aceea, nu-i asta,
Pentru Troieni ori Hecabe, sau Priam, stăpânul şi domnul,
Nici pentru fraţii mei buni, care, mulţi şi slăviţi şi de vază,
Fi-vor să muşte ţărâna sub lancea vrăjmaşilor aprigi,
Cât pentru tine, când unul, cumva, din Aheii de-aramă
Te-ar înşfăca-nlăcrimată, luându-ţi, avan, libertatea,
Iar, ajungând până-n Argos, ai ţese-n război, la poruncă
Apă cărând câteodat' din Messeis sau din Hypereia,
Mulprigonită ades, cum se-abate, cumplită, nevoia.
Iar câte unul va zice, văzându-te-n lacrimi scăldată:
«Asta-i soţia lui Hector, măritul, războinic de frunte
Printre Troienii cu caii frumoşi, când luptau pentru Troia!»
Astfel va zice vreunul, şi-o nouă durere te-a prinde,
Dorul ducând de bărbat, să te scoată din ziua robiei!
Dar de-aş fi mort de demult, şi ţărâna mă-nghită, mai bine
Făr' să iau seama la vaietul tău, când te-ar smulge de-acasă."
Astfel grăind, după fiu-i se-ntinse să-l ia mândrul Hector,
Dar îndărăt se dădu, ţipăt dând, către gingaşa-i doică,
Chipul părintelui drag el neputând recunoaşte,
Spaimă-arătând de lucirea de-aramă şi de tuiul din creştet,
Coama de cal cea grozavă zărind-o spre el cum se-nclină.
Râse şi tatăl lui drag, râse iarăşi stăpâna lui mamă,
Iar, de îndat', de pe cap ridicatu-şi-a chivăra Hector,
Şi-apoi alăturea, jos, pe pământ, lucitoare,-a lăsat-o.
Iar după ce-şi sărută dragul fiu şi săltatu-l-a-n braţe,
Spuse spre Zeus, rugător, şi spre nemuritorii toţi ceilalţi:
„Zeus şi voi, zeii ceilalţi, de-aţi face şi-acesta s-ajungă,
Fiul meu, tot ca şi mine, de vază-ntre toţi de la Troia,
Tare, puternic, cu vlagă, stăpân peste tot Ilionul!
Ba chiar să-i zică vreunul, venind înapoi de la luptă:
«Mult e mai bun decât tatăl»".[2]

„Ceea ce îl poartă pe războinicul grec spre fapte eroice", comentează Kitto, „este nu sentimentul datoriei, aşa cum îl înţelegem azi – datoria faţă

de alţii: e vorba mai degrabă despre datoria faţă de el însuşi. Tânjeşte după un lucru pe care noi îl traducem prin «virtute», dar este vorba despre grecescul *arete*, «excelenţă»… vor fi multe de spus despre *arete.* Se află în centrul vieţii greceşti.“

Acolo, cugetă Phaidros, e o definiţie a Calităţii ce existase cu o mie de ani înainte ca dialecticienii să se gândească s-o prindă cu capcane din vorbe. Oricine nu poate pricepe ce înseamnă fără să recurgă la *definiens*, *definendum* şi *differentia* e ori mincinos, ori atât de lipsit de contact cu umanitatea obişnuită, că nu merită vreun răspuns. Phaidros e fascinat şi el de descrierea motivului „datoriei faţă de sine“, o traducere aproape exactă a cuvântului sanscrit *dharma*, descris uneori drept „unul“ hinduşilor. Poate această *dharma* a hinduşilor să fie totuna cu „virtutea“ grecilor antici?

Phaidros simte atunci un impuls să citească iarăşi pasajul, o face şi apoi… ce-i asta?… *Îl traducem prin „virtute“, dar este vorba despre grecescul pentru „excelenţă“…*

Lovitură de trăsnet!

Calitate! Virtute! Dharma! Asta predau sofiştii! *Nu* relativismul etic. *Nu* imaculata „virtute“. Ci *arete*. Excelenţa. *Dharma!* Înainte de Biserica Raţiunii. Înainte de substanţă. Înainte de formă. Înainte de minte şi materie. Înainte de dialectica însăşi. Calitatea fusese absolută. Aceşti primi profesori ai lumii occidentale predau *Calitatea*, iar mijlocul ales fusese cel al retoricii. Avusese dreptate de la început.

Ploaia s-a subţiat destul cât să vedem orizontul acum, o linie tăioasă ce separă griul mai deschis al cerului de plumburiul întunecat al apei.

Kitto avea mai multe de spus despre această *arete* a grecilor antici. „Când întâlnim *arete* la Platon, o traducem prin «virtute» şi pierdem, în consecinţă, toate nuanţele. «Virtute», în engleza modernă cel puţin, e un

cuvânt aproape cu totul moral; *arete*, pe de altă parte, se foloseşte nediferenţiat pentru toate categoriile, însemnând, pur şi simplu, excelenţă.“

Eroul Odiseei *este aşadar un mare războinic, un strateg iscusit, un orator bun, un bărbat cu inimă tare şi înţelepciune cuprinzătoare, care ştie că trebuie să îndure, fără să se plângă prea mult, ce-i trimit zeii; poate să construiască şi să navigheze cu o corabie, să tragă o brazdă la fel de dreaptă ca oricine, să învingă un tânăr lăudăros la aruncarea cu discul, să-i provoace pe tinerii feaci la lupte cu pumnii, trântă sau alergare; să jupoaie, taie şi gătească un bou şi să fie mişcat până la lacrimi de un cântec. E, de fapt, bun la toate.* Arete *a sa e copleşitoare.*

Arete *implică respectul pentru unicitatea şi totalitatea vieţii şi, ca atare, îi displace specializarea. Implică dispreţ pentru eficienţă – sau mai degrabă o idee mult mai rafinată despre eficienţă, o eficienţă ce există nu într-un singur domeniu al vieţii, ci în viaţa însăşi.*

Phaidros şi-a amintit o frază din Thoreau: „Nu capeţi niciodată ceva fără să pierzi altceva“. Începea să-şi dea seama, pentru întâia oară, cât de multe pierduse umanitatea câştigând puterea de a înţelege şi conduce lumea în termenii adevărului dialectic. Omul construise imperii ale ştiinţei, capabile să manipuleze fenomenele naturii şi să le transforme în manifestări imense ale propriilor vise de putere şi bogăţie – însă renunţase, pentru asta, la un imperiu al înţelegerii la fel de vast: înţelegerea că este o parte a lumii şi nu un duşman al acesteia.

Pacea minţii poate fi căpătată privind, pur şi simplu, către linia orizontului. E o linie geometrică… dreaptă, fixă şi cunoscută. Poate că e chiar linia care l-a ajutat pe Euclid să înţeleagă liniaritatea; o linie de

referinţă de la care au pornit calculele originale ale primilor astronomi ce au întocmit harta stelelor.

Phaidros ştia, cu aceeaşi siguranţă matematică pe care o simţise şi Poincaré când rezolvase ecuaţiile fuchsiene, că grecescul *arete* era piesa lipsă ce completa modelul, dar citea acum ca să-şi rotunjească viziunea.

Aura din jurul capetelor lui Platon şi lui Socrate a dispărut de-acum. Phaidros vedea că fac, în mod repetat, acelaşi lucru de care-i acuzau pe sofişti – foloseau limbaj persuasiv emoţional, cu scopul ulterior de-a face argumentaţia mai slabă, cea privitoare la dialectică, să pară mai puternică. Întotdeauna condamnăm la alţii, se gândea Phaidros, ceea ce ne înspăimântă mai mult la noi înşine.

Dar de ce? De ce să distrugi *arete*? Nici nu s-a întrebat bine şi răspunsul i-a şi venit în minte. Platon *nu* încercase să distrugă *arete*, ci să o *închisteze*. Făcuse din ea o idee permanentă, fixă; o *convertise* într-un Adevăr Etern, rigid, imobil. Făcuse din *arete* Binele, cea mai pură, cea mai înaltă Idee dintre toate. I se subordona doar Adevărului, într-o sinteză completă.

De aceea i se păruse lui Phaidros atât de apropiată Calitatea de Binele lui Platon. Binele lui Platon era *luat* de la retori. Phaidros a căutat, dar nu a găsit nici un cosmolog care să fi vorbit înainte despre Bine. Asta venea de la sofişti. Diferenţa era că Binele lui Platon apărea sub forma unei idei fixe, eterne şi imuabile, în vreme ce pentru retori nu era defel o Idee. Binele acela nu era o *formă* a realităţii. Era chiar realitatea, mereu schimbătoare, imposibil de cunoscut, în cele din urmă, în vreo manieră fixată, rigidă.

De ce făcuse Platon una ca asta? Phaidros vedea filosofia lui Platon ca pe rezultatul a *două* sinteze.

Prima sinteză încerca să rezolve divergenţele dintre heracliteeni şi discipolii lui Parmenide. Amândouă şcolile cosmologice susţineau

Adevărul Etern. Pentru a câştiga bătălia pentru Adevăr, căruia i se subordonează *arete*, şi a triumfa asupra adversarilor care susţin că adevărul i se subordonează lui *arete*, Platon trebuie să rezolve mai întâi conflictul dintre cei care cred în Adevăr. Spune deci că Adevărul Etern nu este doar schimbare, cum susţineau discipolii lui Heraclit. Şi nici doar existenţă neschimbătoare, cum arătau cei din şcoala lui Parmenide. Amândouă Adevărurile Eterne coexistă ca Idei, neschimbătoare, şi Aparenţă, care se schimbă. De aceea lui Platon i se pare necesar să separe, de pildă, „ideea de cal“ de „calul“ propriu-zis şi să susţină că ideea de cal este reală, fixă, adevărată şi imuabilă, în vreme ce calul e un fenomen oarecare, neimportant, *tranzitoriu*. Ideea de cal e o idee pură. Calul pe care-l vede cineva e o colecţie de Aparenţe schimbătoare, un cal care poate să alerge cât vrea, ba chiar să şi moară pe loc fără a deranja prin asta ideea de cal, Principiul Etern ce poate străbate pentru totdeauna calea zeilor din vechime.

A doua sinteză a lui Platon e încorporarea sofistului *arete* în acastă dihotomie între Idei şi Aparenţe. Îi oferă cel mai onorant loc, subordonând *arete* doar Adevărului însuşi şi metodei prin care se ajunge la el, dialectica. Dar în încercarea de-a unifica Binele cu Adevărul prin transformarea Binelui în Ideea cea mai de seamă, Platon uzurpă totuşi locul lui *arete*, înlocuind-o cu adevărul obţinut dialectic. Odată ce Binele a fost redus la o idee dialectică, nu era deloc greu pentru un alt filosof să arate, cu metode dialectice, că *arete* – Binele – poate fi, mai avantajos, degradată pe o poziţie mai joasă în ordinea „adevărată“ a lucrurilor, mai potrivită pentru mecanismele interne ale dialecticii. Filosoful n-a întârziat să apară. Numele lui era Aristotel.

Aristotel simţea că acel cal muritor al Aparenţei, care mânca iarbă, ducea oameni de colo-colo şi făta cai micuţi, merita mult mai multă atenţie decât îi dăduse Platon. A afirmat că un cal e mai mult decât Aparenţă. Aparenţele se bazează pe ceva independent de ele, care, la fel

ca Ideile, este neschimbat. Acel „ceva“ a primit numele de „substanţă“. Şi în momentul acela, nu mai devreme, s-a născut înţelegerea ştiinţifică a realităţii.

La Aristotel, „Lectorul“, ale cărui cunoştinţe despre *arete* troiană par suspect de absente, formele şi substanţele domină totul. Binele e o ramură relativ minoră a cunoaşterii, numită „etică“; raţiunea, logica, cunoaşterea sunt preocupările sale de căpătâi. *Arete* a murit, iar ştiinţa, logica şi universitatea, aşa cum le ştim astăzi, şi-au primit piatra de temelie: s-au inventat serii nesfârşite de forme alcătuite din elementele substanţiale ale lumii şi au fost numite cunoaştere, apoi transmise generaţiilor viitoare. Ca „sistem“.

Şi retorica. Biata retorică, odată ea însăşi „învăţătură“, e redusă acum la predarea manierismelor şi formelor, formelor aristotelice, aplicate scrisului, ca şi cum ar conta. Cinci greşeli de ortografie, şi-a amintit Phaidros, *sau* o greşeală de finalizare a propoziţiei, *sau* trei adjective prost aşezate, *sau…* putea să continue la nesfârşit. Oricare dintre acestea erau de-ajuns pentru a informa un student că nu ştie retorică. Fiindcă, până la urmă, asta e retorica, nu? Mai este, desigur, şi „retorica găunoasă“, cea care apelează la emoţii fără să servească vreun adevăr dialectic, dar n-am vrea *aşa ceva*, nu? Am ajunge ca trişorii şi mincinoşii ăia din Grecia antică, sofiştii – îi mai ţineţi minte? Vom învăţa despre Adevăr la alte materii academice şi apoi şi un strop de retorică, să avem un pic de ştaif când scriem şi să ne impresionăm şefii, convingându-i să ne avanseze.

Forme şi manierisme – urâte de cei mai buni, iubite de cei mai slabi. An după an, deceniu după deceniu de „lectori“ aflaţi în rândul din faţă, mimi cu zâmbete drăgălaşe şi stilouri frumuşele, puşi să-şi scoată nota de zece pe seama lui Aristotel, în vreme ce posesorii adevăratului *arete* stau tăcuţi în fundul clasei, întrebându-se ce-o fi cu ei de nu le place subiectul.

Iar azi, în universităţile care se mai obosesc să predea etică în manieră clasică, studenţii, luându-se după Aristotel şi Platon, se joacă la nesfârşit

cu întrebarea ce n-a încetat să fie pusă în Grecia antică: „Ce este Binele? Şi cum îl definim? Dacă oameni diferiţi l-au definit diferit, cum *ştim* că există vreun bine? Unii zic că binele stă în fericire, dar cum ştim ce-i fericirea? Şi cum o putem defini? Fericirea şi binele nu sunt termeni obiectivi. Nu putem să le tratăm cu mijloacele ştiinţei. Şi, de vreme ce nu sunt obiective, există doar în gândirea ta. Aşa că, dacă vrei să fii fericit, răzgândeşte-te. Ha-ha-ha“.

Etică aristotelică, definiţii aristotelice, logică aristotelică, forme aristotelice, substanţe, retorică, râsete aristotelice… ha-ha-ha.

Iar oasele sofiştilor de altădată s-au făcut praf şi pulbere, ce-au spus ei s-a făcut praf şi pulbere, iar pulberea a fost îngropată sub ruinele Atenei aflate în declin, şi sub cele ale Macedoniei, la declinul şi căderea sa. Sub declinul şi moartea Romei antice, ale Bizanţului, ale Imperiului Otoman şi statelor moderne – atât de adânc îngropată şi cu atâta lipsă de ceremonie şi răutate, că doar un nebun ar fi putut descoperi, după atâtea secole, indiciile necesare pentru a dezvălui şi a vedea oroarea săvârşită…

Şoseaua s-a întunecat atât de tare, că trebuie să aprind farul ca să mă pot ţine de drum prin ceţurile şi aversele astea de ploaie.

30

Ajungând la Arcata, intrăm într-un bistrou mic, friguros şi umed, unde mâncăm fasole cu ardei iute şi bem cafea.

Apoi ne întoarcem iarăşi pe drum, acum pe autostradă, rapizi şi uzi. O să mergem până la o zi distanţă de San Francisco, apoi o să ne oprim.

Autostrada, udă de ploaie, reflectă straniu lumina farurilor de la maşinile ce vin. Ploaia răpăie precum alicele pe apărătoarea de faţă, care refractă luminile farurilor în valuri ciudate, circulare şi apoi semicirculare,

când trec pe lângă noi. Secolul XX. E peste tot în jurul nostru secolul ăsta. S-a făcut timpul să terminăm odată cu odiseea de secol XX a lui Phaidros.

La următorul curs de Idei şi Metode 251, Retorică, cel ţinut în jurul uriaşei mese rotunde din Chicago-ul de sud, un secretar de la catedră a anunţat că profesorul de filosofie era bolnav. Tot bolnav a fost şi în următoarea săptămână. Cumva buimăciţi, restul studenţilor din grupă – care se redusese între timp la o treime – au ieşit la o cafea peste drum.

La masă, un student pe care Phaidros îl socotea inteligent, dar snob intelectual, a zis:

— Cred că ăsta e cel mai neplăcut curs la care am fost vreodată.

Părea să-l privească pe Phaidros, într-un fel iritat şi viclean, ca pe cauza pentru care ratase o experienţă potenţial agreabilă.

— Sunt complet de acord, a zis Phaidros aşteptând să fie atacat, dar atacul n-a venit.

Ceilalţi studenţi păreau să simtă că Phaidros era cauza celor întâmplate, însă n-aveau cum să se lege de asta. O femeie mai în vârstă, de la celălalt capăt al mesei, l-a întrebat apoi de ce frecventa cursul.

— Sunt pe cale să descopăr asta, a răspuns Phaidros.

— Sunteţi student la zi?

— Nu, predau la zi, la Navy Pier.

— Ce predaţi?

— Retorică.

Femeia s-a oprit din vorbit, iar cei de la masă s-au uitat la el şi au devenit tăcuţi.

Noiembrie s-a scurs. Frunzele, care căpătaseră în octombrie o frumoasă culoare portocalie, solară, au căzut, lăsând ramurile golaşe să înfrunte vântul rece dinspre nord. S-a aşternut un prim strat de zăpadă, apoi s-a topit – oraşul, posomorât, aştepta venirea iernii.

În absenţa profesorului de filosofie, studenţilor li s-a dat să analizeze un alt dialog platonic. Se numea *Phaidros*, ceea ce nu însemna nimic

pentru Phaidros *al nostru*, de vreme ce el nu-şi spunea aşa. Phaidros, grecul din dialog, nu este sofist, ci un tânăr orator, un om de paie pentru Socrate în dialogul despre natura iubirii şi posibilitatea retoricii filosofice. Phaidros nu pare prea isteţ şi e îngrozitor în ceea ce priveşte simţul pentru calitatea retoricii, de vreme ce citează, din memorie, un discurs foarte prost al oratorului Lysias. Dar cititorul află curând că discursul cel prost e doar o înscenare, menită să-i uşureze lui Socrate rostirea unui discurs propriu, mult mai bun, pe care apoi îl continuă cu încă un discurs, şi mai bun, unul dintre cele mai reuşite din toate *Dialogurile* lui Platon.

În afară de asta, singurul lucru remarcabil la Phaidros este personalitatea sa. Platon dă adesea nume partenerilor de discuţii ai lui Socrate potrivit unor trăsături de personalitate ale acestora. Un personaj tânăr, flecar, inocent şi amabil din *Gorgias* poartă numele de Polus, ceea ce în greacă înseamnă „mânz“. Personalitatea lui Phaidros e altfel. Nu e partizanul nici unui grup anume. Preferă, în locul oraşului, singurătatea zonelor rurale. E agresiv până la punctul de a deveni periculos. La un moment dat îl ameninţă cu violenţa pe Socrate. *Phaidros*, în greacă, înseamnă „lup“. În acest dialog e cucerit de discursul lui Socrate despre iubire, fiind astfel îmblânzit.

Phaidros al nostru citeşte dialogul şi e teribil de impresionat de imaginarul poetic magnific. Dar nu e îmblânzit, fiindcă adulmecă şi un iz slab de ipocrizie. Discursul nu este un scop în sine, ci este folosit pentru a condamna acelaşi domeniu afectiv al înţelegerii la care apelează retoric. Pasiunile sunt caracterizate drept distrugătoare ale înţelegerii, iar Phaidros se întreabă dacă de acolo porneşte condamnarea pasiunilor, atât de adânc înrădăcinată în gândirea occidentală. Probabil că nu. Tensiunea dintre cugetarea grecească şi emoţie este descrisă în altă parte drept bază a dezvoltării şi culturii Greciei. Totuşi e interesant.

Peste încă o săptămână profesorul tot nu apare, iar Phaidros foloseşte timpul ca să recupereze din ce are de făcut la Universitatea din Illinois.

În săptămâna următoare, la librăria Universităţii din Chicago, vizavi de sala la care se pregăteşte să participe la curs, Phaidros zăreşte doi ochi negri care-l ţintuiesc de după un raft cu cărţi. Când se iveşte şi faţa, o recunoaşte ca fiind cea a studentului inocent care fusese abuzat verbal la început şi apoi dispăruse. Are o expresie de parcă ar şti ceva ce Phaidros nu ştie. Phaidros dă să se apropie, să schimbe o vorbă, dar figura se retrage şi studentul iese pe uşă, lăsându-l nedumerit. Şi încordat. Poate că e doar obosit şi arţăgos. Strădania de a preda la Navy Pier, adăugată efortului de a da cu tifla întregii gândiri occidentale academice de la Universitatea din Chicago, îl obligă să muncească şi să studieze douăzeci de ore pe zi, fără să acorde prea multă atenţie hranei sau mişcării. Poate că doar oboseala îl face să aibă impresia că faţa aceea are o înfăţişare neobişnuită.

Însă, când trece strada spre sala de curs, studentul îl urmăreşte, la douăzeci de paşi mai în spate. Ceva se întâmplă.

Phaidros intră în sală şi aşteaptă. Curând apare şi studentul, revenit după atâtea săptămâni. Nu se mai poate aştepta să fie evaluat *acum*. Studentul se uită surâzând la Phaidros. Ceva îl face să zâmbească, e clar.

La uşă se aud paşi şi Phaidros *ştie* brusc – picioarele i se moaie, iar mâinile încep să-i tremure. Zâmbind mieros, în cadrul uşii stă nimeni altul decât preşedintele Comisiei de analiză a ideilor şi de studiu al metodelor de la Universitatea din Chicago. A preluat cursul.

Asta e. Aici îl dau pe Phaidros afară pe uşa din faţă.

Galant, impunător, cu bunăvoinţă imperială, preşedintele rămâne o clipă în pragul uşii, apoi vorbeşte cu un student ce pare să-l cunoască. Zâmbeşte, îşi mută privirea de la student la întreaga sală, căutând parcă altă figură familiară, dă din cap şi chicoteşte un pic, aşteptând să sune clopoţelul.

De asta a venit puştiul. I-au explicat că a fost prins din greşeală la mijloc şi, ca să-i arate ce băieţi de treabă sunt ei de fapt, o să-l lase să

ocupe un loc la spectacolul demolării lui Phaidros.

Cum o s-o facă? Phaidros ştie deja. Mai întâi o să-i distrugă dialectic statusul, în faţa clasei, arătând cât de puţine ştie despre Platon şi Aristotel. Asta n-o să fie o problemă. Evident că ştiu despre Platon şi Aristotel mai multe decât o să ştie el vreodată. Doar s-au ocupat de asta o viaţă întreagă.

Apoi, după ce l-au măcelărit bine dialectic, îi vor sugera că ar face bine ori să se pună cu burta pe carte, ori să plece. O să-i mai pună nişte întrebări la care n-o să ştie răspunsul. Apoi o să insinueze că prestaţia lui e atât de abominabilă, că n-are sens să se mai obosească să vină la curs şi ar face bine să plece chiar acum. Există variaţii posibile, dar formatul de bază e acesta. E cât se poate de uşor.

Ei bine, a învăţat multe, motiv pentru care a şi venit. Îşi poate scrie teza în alt fel. Gândul îi dă tărie şi îl calmează.

Phaidros şi-a lăsat barbă de când s-a văzut ultima dată cu preşedintele, aşadar e încă neidentificat. Un avantaj de scurtă durată, fiindcă preşedintele o să-l localizeze cât de curând.

Preşedintele îşi scoate cu grijă pardesiul, îşi trage un scaun de cealaltă parte a imensei mese rotunde, se aşază, scoate o pipă veche şi-o umple cu tutun preţ de vreo jumătate de minut. Se vede clar că a mai făcut asta de multe ori.

E atent la grupă un moment, studiază feţele cu o privire pătrunzătoare, zâmbitoare şi hipnotică, simţind că ceva nu-i tocmai cum trebuie. Mai îndeasă nişte tutun în pipă, fără a se grăbi.

Când vine momentul, îşi aprinde pipa şi, nu peste mult, mirosul de fum se simte în întreaga sală.

Într-un târziu, glăsuieşte:

— Din câte ştiu, astăzi vom începe discuţia despre nemuritorul *Phaidros*, zice uitându-se la fiecare student în parte. Corect?

Membrii grupei îl asigură timid că aşa este. Personalitatea sa e covârşitoare.

Preşedintele îşi cere apoi scuze pentru absenţa profesorului de dinainte şi descrie cum se va desfăşura cursul. De vreme ce cunoaşte deja dialogul, va solicita răspunsuri din partea studenţilor, care vor arăta cât de bine s-au ţinut de studiu.

E cea mai bună cale, îşi spune Phaidros. Aşa poate să cunoască fiecare student. Din fericire, Phaidros a studiat dialogul atât de atent, că aproape l-a memorat.

Preşedintele are dreptate. E un dialog nemuritor, la început straniu şi uimitor, care însă te loveşte apoi tot mai tare şi mai tare, ca adevărul însuşi. Ceea ce Phaidros numeşte Calitate, Socrate pare să fi descris sub numele de „suflet“, mişcându-se singur, sursa tuturor lucrurilor. Nu e nici o contradicţie. Nu poate fi, între termenii fundamentali ai filosofiilor moniste. „Unul“ din India trebuie să fie acelaşi ca „Unu“ din Grecia. Dacă nu este, atunci ai două. Singurele dezacorduri dintre monişti privesc atributele Unului, nu Unul în sine. De vreme ce Unu este sursa tuturor lucrurilor şi include în sine toate lucrurile, nu poate fi definit potrivit acelor lucruri, fiindcă, oricare ar fi lucrul descris, acel lucru va descrie întotdeauna ceva mai prejos de Unul însuşi. Unu poate fi descris doar alegoric, prin folosirea analogiei, cu figuri de stil. Socrate a ales o analogie între cer şi pământ, arătând cum sunt traşi indivizii către Unu de un car purtat de doi cai…

Însă acum preşedintele adresează o întrebare studentului de lângă Phaidros. Îl momeşte un pic, provocându-l să atace.

Studentul, a cărui identitate a fost stabilită eronat, nu atacă, iar preşedintele, cu mult dezgust şi frustrare, îl lasă în fine în pace, după ce-l mustră pentru că n-a parcurs mai cu atenţie materialul.

E rândul lui Phaidros. S-a liniştit mult între timp. Trebuie acum să explice dialogul.

— Aş vrea, dacă-mi permiteţi, să încep iarăşi, în felul meu, zice, în parte pentru a ascunde că n-a ascultat ce-a avut de spus studentul de

dinainte.

Preşedintele, considerând asta o mustrare în plus pentru studentul de-alături, zâmbeşte şi răspunde, condescendent, că e cu siguranţă o idee bună.

Phaidros începe.

— Cred că în acest dialog persoana lui Phaidros are caracteristicile unui *lup*.

A spus asta tare, cu o urmă de furie, iar preşedintele aproape că tresare. Marcat!

— Da, spune preşedintele, cu o licărire în ochi care arată că şi-a dat seama cine e inamicul bărbos. *Phaidros*, în greacă, înseamnă chiar „lup“. O observaţie foarte acută, rosteşte începând să-şi recapete morga. Continuaţi.

— Phaidros îl întâlneşte pe Socrate, *care ştie doar cum se trăieşte la oraş*, şi-l călăuzeşte la ţară, iar între timp se apucă să-i recite un discurs al oratorului Lysias, pe care îl admiră. Socrate îl roagă să i-l citească şi Phaidros o face.

— Stop! zice preşedintele, care şi-a recăpătat complet morga. Ne oferiţi scenariul, nu dialogul.

Întreabă următorul student.

Nici unul dintre studenţi nu pare să ştie, atât de bine încât să-l mulţumească pe preşedinte, despre ce este dialogul. De aceea, cu falsă tristeţe, le spune că trebuie să citească mai atent, dar că de data asta o să-i ajute, luându-şi povara de-a le explica el însuşi dialogul. E o teribilă uşurare a tensiunii pe care a construit-o atât de atent – are întreaga grupă în buzunar.

Preşedintele se apucă, cu grijă, să le dezvăluie sensul dialogului. Phaidros ascultă absorbit.

Dar după un timp ceva începe să-l înghimpe. S-a strecurat o notă falsă. Nu-şi dă seama ce e de la început, dar apoi realizează că preşedintele a

trecut cu totul peste descrierea Unului de către Socrate şi a sărit la alegoria cu carul şi caii.

În această alegorie, căutătorul, încercând să ajungă la Unu, e purtat de doi cai, unul alb, nobil şi liniştit, celălalt arţăgos, încăpăţânat, agitat şi negru. Unul îi este mereu de ajutor în călătoria către porţile raiului, celălalt încearcă mereu să-l inducă în eroare. Preşedintele n-a spus asta încă, dar e pe punctul să anunţe că unul dintre cai, cel alb, este raţiunea temperată, în vreme ce celălalt, calul negru, e pasiunea întunecată, emoţia. A ajuns la punctul în care acestea trebuie descrise, însă – brusc – nota falsă devine un cor întreg.

Dă înapoi şi zice din nou că: „Socrate a jurat pe zei că spune Adevărul. A făcut legământ să spună Adevărul, aşa că, dacă cele ce urmează nu sunt adevărul, îşi pune sufletul în primejdie“.

CAPCANĂ! *Foloseşte* dialogul ca să demonstreze sanctitatea raţiunii! Odată ce-a făcut asta, poate continua cu întrebări despre ce este raţiunea şi, nici una, nici două, am ajuns iarăşi pe domeniul lui Aristotel.

Phaidros ridică mâna, cu palma în afară şi cotul pe masă. Mai devreme îi tremura, dar acum e de o nemişcare mortală. Phaidros simte că îşi semnează propria condamnare, însă ştie că, dacă lasă mâna jos, va semna oricum altă condamnare.

Preşedintele vede mâna, e surprins şi deranjat, dar îi permite să vorbească. Apoi urmează mesajul.

— Toate astea sunt doar o analogie, zice Phaidros.

Tăcere. Apoi pe chipul preşedintelui apare nedumerirea.

— Ce? zice, iar vraja discursului său se rupe.

— Întreaga descriere a carului şi a cailor e doar o analogie.

— Ce? face iar, apoi, mai tare: E *adevărul*! Socrate a jurat pe zei că acela e adevărul!

Phaidros răspunde:

— Socrate însuşi spune că e o analogie.

— Dacă citiţi dialogul, o să vedeţi că Socrate afirmă clar că este vorba despre Adevăr!

— Da, dar *înainte* de asta… cu două paragrafe, cred… tot el a afirmat că este vorba despre o *analogie.*

Textul e pe masă, poate fi consultat, dar preşedintele are destulă minte ca să n-o facă. Dacă o face şi Phaidros are dreptate, prestigiul său în faţa studenţilor e complet demolat. Le-a spus că nimeni n-a citit temeinic lucrarea.

Retorica – 1, dialectica – 0.

E fantastic, se gândeşte Phaidros, că şi-a amintit asta. Demolează, pur şi simplu, întreaga poziţie dialectică. În asta s-ar putea să stea totul. Sigur că-i o analogie. Totul e o analogie. Dar dialecticienii nu ştiu asta. De aceea a trecut preşedintele cu vederea afirmaţia lui Socrate. Phaidros a reţinut-o şi şi-a amintit-o, fiindcă, dacă Socrate n-ar fi făcut-o, atunci n-ar fi spus „Adevărul".

Încă nu-şi dă seama nimeni, dar o să-şi dea cât de curând. Preşedintele comisiei de analiză a ideilor şi de studiu al metodelor a fost doborât în propria sală de curs.

Acum e fără grai. Nu ştie ce să spună. Tăcerea, pe care şi-a construit imaginea la începutul cursului, îi distruge acum imaginea. Nu înţelege de unde a venit lovitura. N-a mai avut de-a face cu un sofist viu. Doar cu cei morţi.

Încearcă să se agaţe de ceva, dar n-are de ce. Inerţia proprie îl duce mai departe în abis şi când, într-un târziu, îşi găseşte cuvintele, acestea sunt cuvintele altcuiva, ale unui şcolar care a uitat lecţia, a spus-o greşit, dar ar vrea să fie iertat.

Încearcă să arunce praf în ochii celor prezenţi spunând ce-a mai spus şi înainte, că nimeni n-a studiat foarte îndeaproape, dar studentul din dreapta lui Phaidros clatină din cap. Cineva, evident, a studiat.

Preşedintele şovăie şi se poticneşte, pare speriat de studenţi şi nu-i înfruntă. Phaidros se întreabă care vor fi consecinţele.

Apoi vede un lucru urât. Amărâtul de student nevinovat, care l-a ţintuit mai devreme cu privirea, nu mai e atât de inocent. Se stropşeşte la preşedinte, îi pune întrebări sarcastice şi insinuante. Preşedintele, deja schilodit, e acum asasinat… însă Phaidros îşi dă seama că asta ar fi trebuit să fie soarta lui.

Nu poate simţi părere de rău, ci doar dezgust. Când un cioban se duce să omoare lupul şi-şi ia şi câinele să asiste, ar trebui să aibă grijă să evite orice greşeală. Câinele are cu lupul unele legături pe care ciobanul poate că le-a uitat.

O fată îl salvează, punând întrebări uşoare. Preşedintele primeşte întrebările cu recunoştinţă, răspunde pe larg la fiecare şi, încetişor, îşi revine.

Apoi este întrebat: „Ce e dialectica?“.

Se gândeşte, apoi – Dumnezeule – se întoarce spre Phaidros şi-l întreabă dacă ar dori să răspundă.

— Adică opinia mea *personală*? întreabă Phaidros.

— Nu… să zicem… opinia lui Aristotel.

Gata cu subtilităţile. O să-l atragă pe Phaidros pe teritoriul său şi o să-l articuleze.

— Din câte ştiu…, face Phaidros şi se opreşte.

— Da? zice preşedintele, numai zâmbet.

Totul e aranjat în scenă.

— Din câte ştiu, opinia lui Aristotel e că dialectica vine *înainte* de orice altceva.

Din mieroasă, expresia preşedintelui devine într-o clipită buimacă, apoi furioasă. *Aşa e!* urlă parcă expresia feţei lui, dar nu spune un cuvânt. Vânătorul a fost prins iarăşi în propria capcană. Nu-l poate ucide pe

Phaidros pe baza unei afirmaţii luate din propriul său articol din *Enciclopedia Britanică.*

Retorica – 2, dialectica – 0.

— Iar din dialectică provin formele, continuă Phaidros, şi din…

Dar preşedintele îl opreşte. Vede că nu-i merge aşa şi renunţă.

N-ar fi trebuit să-l oprească, îşi spune Phaidros. Dacă ar fi fost un căutător al Adevărului în toată puterea cuvântului şi nu un propagandist al unui punct de vedere anume, n-ar fi făcut-o. Ar fi putut să înveţe ceva. Odată ce se afirmă că „dialectica e înainte de orice", afirmaţia însăşi devine o entitate dialectică, subiect al chestionării dialectice.

Phaidros ar fi vrut să întrebe: „Ce dovezi avem că metoda dialectică de aflare a adevărului prin întrebări şi răspunsuri apare înainte de orice altceva?". Nu există vreuna. Iar când afirmaţia asta e izolată şi supusă ea însăşi analizei, devine ridicolă de-a binelea. Ia te uită cum stă dialectica, parcă-i legea gravitaţiei a lui Newton, atârnând de una singură în mijlocul nimicului şi dând naştere universului! E o tâmpenie.

Dialectica, părinte al logicii, a apărut din retorică. Retorica, la rândul ei, e odrasla mitologiei şi poeziei vechilor greci. Istoric aşa reiese, la fel şi când aplici o doză de bun-simţ. Poezia şi miturile sunt răspunsul unui popor preistoric la universul înconjurător, un răspuns dat pe baza Calităţii. Calitatea, nu dialectica, generează tot ceea ce cunoaştem.

Cursul se termină, preşedintele stă lângă uşă răspunzând la întrebări. Phaidros aproape că se ridică să spună ceva, dar n-o face. O viaţă de lovituri primite în plin poate face o persoană să nu fie prea entuziastă în privinţa unor schimburi deloc necesare de opinii, care ar putea aduce şi mai multe lovituri. Nu s-a spus şi nu s-a sugerat nimic prietenos, chiar din contră, s-a arătat multă ostilitate.

Phaidros lupul. Se potriveşte. Întorcându-se pe jos la apartamentul său, cu paşi uşori, vede cum se potriveşte tot mai mult. Nu s-ar simţi fericit dacă teza lui i-ar bucura peste poate. Adevăratul său element este

ostilitatea. Chiar este. Phaidros lupul, da, coborât din munte ca să apuce între fălci cetăţeni nevinovaţi din comunitatea asta intelectuală. Se potriveşte la fix.

Biserica Raţiunii, ca toate instituţiile Sistemului, se bazează nu pe forţă individuală, ci pe slăbiciune individuală. În Biserica Raţiunii se cere, de fapt, nu abilitate, ci *in*abilitate. Atunci poţi fi educat. O persoană cu adevărat capabilă e mereu o ameninţare. Phaedrus vede că a ratat o şansă de-a se integra în organizaţie supunându-se chestiei aristotelice, care-o fi ea. Dar oportunitatea nu prea pare să merite plecăciunile, linguşelile şi prostraţia intelectuală necesare pentru păstrarea ei. E o formă de viaţă de calitate slabă.

Calitatea, pentru el, se vede mai bine sus, pe păşunile alpine, dincolo de păduri, decât aici, obturată de ferestre fumurii şi de oceane de vorbe, şi-şi dă seama că lucrul despre care vorbeşte el n-ar fi acceptat niciodată aici, fiindcă, pentru a-l vedea, trebuie să fii liber de autoritatea socială, iar asta e o instituţie cu autoritate socială. Calitatea, pentru oi, e ceea ce zice păstorul că e. Iar dacă iei o oaie şi-o sui pe munte noaptea, când şuieră vântul, oaia o să se sperie de moarte şi-o să behăie pînă vine păstorul sau până apare lupul.

Face o ultimă încercare să fie cumva amabil la următorul curs, însă preşedintele nu se lasă înduplecat. Phaidros îl roagă să-i explice o chestiune, spunând că n-a înţeles-o. De fapt, a înţeles-o, dar i se pare că e bine să arate un pic de deferenţă.

Răspunsul este: „Poate aţi obosit!“, rostit pe un ton cât mai batjocoritor cu putinţă; însă batjocura nu-l atinge. Preşedintele condamnă, pur şi simplu, la Phaidros, lucrul de care se teme cel mai mult el însuşi. Cursul continuă, dar Phaidros stă şi se uită pe geam, simţind că-i pare rău pentru bătrânul păstor, cu oile şi câinii săi din sală, şi că-i pare rău că n-o să fie vreodată unul dintre ei. Apoi, când sună clopoţelul, părăseşte sala de curs pentru totdeauna.

Cursurile de la Navy Pier, prin comparaţie, sunt ca o văpaie. Studenţii ascultă acum absorbiţi ce le spune silueta bizară, bărboasă, venită din munţi, despre existenţa unui lucru numit Calitate şi despre faptul că ei cunosc acel lucru. Nu ştiu ce să înţeleagă din asta, sunt nesiguri, unii se tem de el. Îşi dau seama că e cumva periculos, dar sunt cu toţii fascinaţi şi vor să afle mai multe.

Însă Phaidros nu e păstor defel şi efortul de-a se comporta ca un păstor îl sleieşte. Un lucru ciudat, care s-a întâmplat mereu pe la cursuri, se petrece iarăşi: studenţii recalcitranţi din spate au empatizat mereu cu el şi i-au fost favoriţi, în timp ce studenţii mai nătângi şi mai obedienţi din primele rânduri au fost mereu terorizaţi, obiecte ale dispreţului său, chiar dacă, la final, oile au trecut examenele, iar amicii neascultători din spate au picat. Şi Phaidros vede, deşi nu vrea să recunoască asta în sinea lui nici măcar acum, pricepe intuitiv că zilele sale de păstorit se apropie de sfârşit. Şi se întreabă tot mai des ce-o să se întâmple după aceea.

S-a temut întotdeauna de tăcerea apăsătoare din sala de curs, de soiul celei care l-a distrus pe preşedinte. Nu-i stă în fire să vorbească ore întregi, neîncetat, asta îl extenuează, iar acum, nemaiavând încotro să se-ndrepte, se îndreaptă spre propria frică.

Intră în sală, soneria sună, iar Phaidros se aşază şi nu spune nimic. Tace o oră întreagă. Studenţii încearcă să-l provoace niţel, să-l dezmorţească, însă într-un târziu tac şi ei. Alţii îşi ies din fire de panică. La sfârşitul orei întreaga grupă o zbugheşte literalmente, îmbulzindu-se să iasă pe uşă. Se duce apoi la următorul curs şi se întâmplă acelaşi lucru. Şi la următorul, şi la cel de după. Apoi Phaidros pleacă acasă, întrebându-se, tot mai îngrijorat, ce urmează să se întâmple.

Vine Ziua Recunoştinţei.

Cele patru ore de somn s-au redus la două, apoi la nici una. S-a terminat. N-o să se mai întoarcă la studiul retoricii aristoteliene. Nici n-o

să mai predea materia asta. S-a sfârşit. Începe să hălăduiască pe străzi, cu mintea învârtejindu-i-se.

Oraşul îl apasă şi, în strania sa perspectivă, devine antiteza lucrurilor în care crede. Citadela nu a Calităţii, ci a formei şi substanţei. Substanţă în formă de tablă şi bare de oţel, substanţă în chip de piloni de ciment şi şosele, în formă de cărămidă, asfalt, piese auto, radiouri vechi, şine de cale ferată, carcase de animale moarte ce au păscut cândva prin prerie. Formă şi substanţă lipsite de Calitate. Aşa e sufletul acestui loc. Orb, enorm, sinistru şi inuman: se vede în lumina aruncată dinspre sud de focurile furnalelor, în fumul gros de cărbune lipit de reclamele din becuri colorate la BERE, PIZZA şi SPĂLĂTORIE AUTOMATĂ, în indicatoarele neştiute şi fără sens de pe străzi drepte, fără sens, ce dau la nesfârşit în alte străzi drepte.

Dacă totul ar fi fost doar cărămidă şi beton, forme pure ale substanţei, clare şi la vedere, ar fi supravieţuit poate. Dar îl ucid încercările amărâte, chinuite, de atingere a Calităţii. Şemineul fals, de ipsos, din apartament, a cărui formă aşteaptă să găzduiască o flacără ce nu poate exista. Ori gardul viu din faţa clădirii, cu câteva palme de iarbă în spate. Câteva palme de iarbă, după Montana. Dacă ar fi lăsat-o baltă cu tufele şi cu iarba, ar fi fost mai bine. Acum nu fac decât să atragă atenţia că ceva s-a pierdut.

Pe străzi, printre betoane, cărămizi şi neoane, nu poate să vadă nimic, dar ştie că în spaţiile închise, îngropate acolo, se află suflete groteşti, contorsionate, încercând la nesfârşit să se convingă că posedă Calitate, învăţând poze stranii de stil şi strălucire scoase la vânzare de reviste lucioase şi alte mijloace mass-media, plătite de vânzătorii de substanţă. Îi vede noaptea, singuri, cu pantofii, ciorapii şi lenjeria intimă la modă din reclame, holbându-se prin ferestrele mânjite de funingine la cochiliile groteşti ce li se arată dinainte, când prefăcătoria, slăbită, cedează locul adevărului, singurul adevăr care există acolo, plângând către ceruri, Doamne, nu-i nimic aici decât lumini moarte, ciment şi cărămizi.

Conştiinţa timpului începe să-l părăsească. Uneori gândurile îi aleargă cu o viteză ce pare să se apropie de cea a luminii. Dar când încearcă să ia decizii legate de cele ce-l înconjoară, un singur gând pare să dureze minute bune. În minte începe să-i încolţească un singur gând, extras din ceva ce a citit în dialogul *Phaidros.*

„Şi ce e scris bine şi ce e scris prost – trebuie oare să-l rugăm pe Lysias, ori pe vreun alt poet sau orator care a scris ori va scrie vreodată, fie că despre politică ori altceva, cu cadenţă sau fără, în poezie sau proză, să ne înveţe asta?“

Ce e bun, Phaidros, şi ce nu e bun – trebuie oare să cerem cuiva să ne spună acestea?

Asta a spus cu luni în urmă în sala de curs din Montana, un mesaj ce le-a scăpat lui Platon şi dialecticienilor de după el, de vreme ce aceştia încercau să definească Binele în relaţia sa intelectuală cu lucrurile. Acum vede însă cât de mult s-a depărtat de asta. Face el însuşi aceleaşi lucruri rele. Scopul iniţial a fost de a menţine Calitatea nedefinită, însă în confruntarea cu dialecticienii a emis afirmaţii şi fiecare afirmaţie a pus încă o cărămidă la zidul definiţiei construit de el însuşi împrejurul Calităţii. Orice încercare de structurare a unei judecăţi raţionale în jurul unei calităţi nedefinite se ridică împotriva propriului scop. Organizarea raţiunii însăşi învinge calitatea. Misiunea sa a fost, încă de la început, cea a unui neghiob.

În a treia zi face un viraj pe o stradă necunoscută şi i se întunecă vederea. Când îşi revine, vede că e întins pe trotuar, iar oamenii se mişcă pe lângă el de parcă n-ar fi acolo. Se ridică trudit şi-şi chinuie mintea, nemilos, încercând să-şi aducă aminte drumul până la apartamentul lui. Gândurile i se încleiază. Încetinesc. Cam în perioada asta încearcă, împreună cu Chris, să găsească magazinul unde se vând paturi suprapuse, în care urmează să doarmă copiii. După aceea nu mai iese din casă.

Stă cu picioarele încrucişate, pe o plapumă întinsă pe jos într-un dormitor fără pat, şi se uită la perete. Toate punţile au fost arse. Nu mai e cale de întoarcere. Nu mai e nici cale de înaintare.

Vreme de trei zile şi trei nopţi, Phaidros se uită ţintă la peretele din dormitor, fără ca gândurile să i se mişte înainte sau înapoi, blocate în imediat. Soţia îl întreabă dacă e bolnav, dar nu-i răspunde. Soţia se înfurie, dar Phaidros îi ascultă reproşurile fără să reacţioneze. E conştient de ce i se spune, dar nu i se pare că ar fi vreo urgenţă. Nu doar gândurile îi încetinesc, ci şi dorinţele. Încetinesc, încetinesc, ca şi cum ar căpăta o masă imponderabilă. E îngrozitor de obosit, de somnoros, dar somnul nu vine. Parcă ar fi un uriaş înalt de un milion de kilometri. Simte că se extinde fără limite prin univers.

Se apucă să scape de lucruri, poveri pe care le-a cărat o viaţă întreagă. Îi spune nevestei să plece cu copiii, fiindcă de-acum se pot considera despărţiţi. Nu mai simte dezgust şi ruşine când urina curge, nu intenţionat, dar natural, pe duşumeaua camerei. Frica de durere, durerea martirilor, e depăşită când ţigările îi ard, nu deliberat, dar natural, degetele şi se sting în umezeala arsurilor. Soţia vede urina de pe jos şi mâinile lui rănite şi cere ajutor.

Dar, înainte să sosească ajutorul, încet, imperceptibil mai întâi, întreaga conştiinţă a lui Phaidros începe să se destrame… să se dizolve şi să se estompeze. Ajunge, treptat, să nu se mai întrebe ce urmează să se întâmple. Ştie ce urmează să se întâmple şi din ochii săi curg lacrimi, pentru familie, pentru el însuşi şi pentru lumea întreagă. Îi vine în minte, stăruind mult, un fragment dintr-un vechi imn creştin: „Trebuie să treci valea pustie“. Îl împinge înainte. „Trebuie s-o treci de unul singur.“ Pare un imn al Vestului ce-şi are locul în Montana.

„Nimeni n-o poate trece în locul tău“, zice cântecul, părând să sugereze un înţeles ascuns. „Trebuie s-o treci de unul singur.“

Străbate o vale pustie, trece de mit şi iese dincolo ca dintr-un vis, dându-şi seama că toată conştiinţa sa, *mythos*-ul, a fost un vis numai al său, un vis pe care trebuie să-l întreţină acum prin eforturi proprii. Apoi până şi „el“ dispare şi rămâne doar visul despre el însuşi, în care se află el însuşi.

Iar Calitatea, *arete,* pentru care a luptat din greu, cu atâtea sacrificii, pe care n-a trădat-o *niciodată*, dar pe care nici n-a înţeles-o vreodată deplin, i se arată acum limpede şi sufletul lui îşi află pacea.

Nu mai sunt maşini aproape deloc. Drumul e atât de întunecat, încât farurile lasă impresia că abia dacă pot răzbate prin ploaie ca să-l lumineze. Moarte curată. Se poate întâmpla orice – vreo groapă, o dâră de ulei, un animal mort… Dar, dacă mergi prea încet, o să te omoare pe la spate. Nu ştiu de ce mergem înainte. Trebuia să ne oprim de mult. Nu ştiu ce tot fac. Am căutat, cred, indicatorul vreunui motel, dar nu m-am gândit la asta şi l-am ratat. Dacă o ţinem tot aşa, o să se închidă toate.

Ieşim de pe autostradă pe o şosea auxiliară, sperând că o să ne ducă undeva, şi îndată ajungem pe un asfalt negru, cu crăpături şi pietricele desprinse. Merg încet. Stâlpii de iluminat de deasupra aruncă arcuri de lumină albă prin rafalele de ploaie. Trecem de la lumină la întuneric şi iarăşi la lumină, fără vreun panou care să ne ureze bun venit pe undeva. Vedem un semn cu STOP la stânga, dar nu indică vreo direcţie. Am putea umbla la nesfârşit pe străzile astea, fără să găsim nimic, fără să mai dăm peste autostradă măcar.

— Unde suntem? strigă Chris.

— Nu ştiu.

Mintea mi-e sleită şi înceată. Nu-mi vine răspunsul potrivit… nu ştiu ce-i de făcut în continuare.

Acum văd în faţă licărirea albă şi indicatorul luminos al unei benzinării, departe în lungul străzii.

E deschis. Oprim şi intrăm. Vânzătorul, ce pare de vârsta lui Chris, ne aruncă o privire ciudată. Nu ştie nici un motel. Mă duc la cartea de telefon, găsesc nişte adrese de moteluri şi i le spun, iar el încearcă să mă îndrume, însă nu se descurcă. Sun la motelul despre care zice că e cel mai aproape, fac rezervare şi primesc îndrumări.

Cu ploaia şi străzile aşa de întunecoase, chiar cu îndrumări, suntem cât pe ce să ne rătăcim. Au stins luminile. Iau o cameră, fără multă vorbă.

Camera aminteşte ca înfăţişare de anii ’30, e sordidă, construită de mâna unui om care nu se pricepe la tâmplărie, însă e uscată, are încălzire şi paturi, iar asta-i tot ce dorim. Dau drumul la calorifer şi ne aşezăm dinaintea lui. Îndată, frigul, tremuratul şi umezeala încep să ne piară din oase.

Chris nu ridică privirea, ci se uită fix la elementii caloriferului. Apoi, după un timp, zice:

— Când ne întoarcem acasă?

Eşec.

— După ce ajungem la San Francisco, spun. De ce?

— M-am săturat să stau aşa şi să…

Vocea i se stinge.

— Şi să ce?

— Ăă… nu ştiu. Să stau… ca şi cum n-am merge de fapt nicăieri.

— Unde-ar trebui să mergem?

— Nu ştiu. De unde să ştiu?

— Nici eu, zic.

— Păi de ce *nu ştii*! izbucneşte şi începe să plângă.

— Ce-ai păţit, Chris? îl întreb.

Nu răspunde. Îşi lasă capul în mâini şi se leagănă înainte şi înapoi. Mă face să mă simt aiurea. După un timp se opreşte şi zice:

— Când eram mic era altfel.

— În ce fel?

— Habar n-am. Mereu *făceam* chestii. Pe care voiam să le fac. Acum nu mai vreau să fac *nimic*.

Se leagănă mai departe în felul acela straniu, cu faţa în palme, şi nu ştiu ce să fac. Mişcarea lui legănată e bizară, o poziţie fetală care pare să mă blocheze, să blocheze totul. O revenire la un loc despre care nu ştiu… pe fundul oceanului.

Acum îmi dau seama unde am mai văzut asta – pe podeaua spitalului.

Nu ştiu ce să fac. După un timp ne băgăm în aşternuturi şi încerc să dorm. Apoi îl întreb pe Chris:

— Era mai bine înainte să plecăm din Chicago?

— Da.

— Cum? Ce-ţi aminteşti?

— Că mă distram.

— Te *distrai*?

— Da, zice şi rămâne tăcut.

Adaugă apoi:

— Mai ţii minte când ne-am dus să căutăm paturi?

— Aia a fost *distractiv*?

— Sigur, zice şi iar tace îndelung. Nu mai ţii minte? M-ai pus să găsesc drumul spre casă… Te jucai cu noi. Ne spuneai tot felul de poveşti, mergeam să facem chestii, iar acum nu mai faci nimic.

— Ba fac.

— *Ba nu!* Stai şi te holbezi şi nu faci nimic.

Ploaia răpăie pe fereastră şi simt coborând asupra mea o uriaşă apăsare. Plânge după *el*. De *el* îi e dor. Despre asta e visul. În vis…

Ascult, pare-se vreme îndelungată, scrâşnetele caloriferului de pe perete, vântul şi ploaia izbindu-se de acoperiş şi fereastră. Apoi ploaia se domoleşte şi nu mai rămân decât picăturile de apă din copaci, aduse să bată în geam de câte-o pală de vânt.

31

Dimineaţă, văd pe jos ceva ce aduce cu un limax verde. Are vreo cinşpe centimetri, e lat de vreo trei centimetri jumate, moale, aproape cauciucat şi acoperit de mucus precum organele interne ale unui animal.

Afară e umezeală, ceaţă şi frig, dar aerul e destul de limpede ca să văd că motelul la care am tras e pe o coastă cu meri, iarbă şi tufe mici, pline de rouă ori de ploaia care încă nu s-a evaporat. Mai văd un limax, apoi încă unul – Dumnezeule, sunt peste tot.

Când iese şi Chris, îi arăt unul. Se mişcă încet, ca un melc, peste o frunză. Chris nu zice nimic.

Plecăm şi luăm micul dejun într-un orăşel numit Weott, unde îmi dau seama că are încă o dispoziţie distantă. E o dispoziţie care se manifestă prin priviri piezişe şi muţenie, aşa că îl las în pace.

Mai încolo, la Leggett, vedem un iaz cu raţe amenajat pentru turişti, ne cumpărăm floricele de porumb cu caramel şi le aruncăm la raţe – o face în cel mai nefericit fel pe care l-am văzut vreodată. O apucăm apoi pe un drum de coastă şerpuit şi, brusc, pătrundem într-un banc gros de ceaţă. Temperatura scade şi ştiu că am revenit spre ocean.

Când se risipeşte ceaţa, vedem oceanul de pe o coastă abruptă, îndepărtat, distant şi albastru. Mi se face frig, simt că îngheţ.

Oprim, scot geaca şi mă îmbrac cu ea. Îl văd pe Chris cum se apropie mult de margine. Până la stâncile de dedesubt sunt cel puţin treizeci de metri. E prea aproape de margine!

— CHRIS! răcnesc, dar nu răspunde.

Mă duc acolo, îl apuc de cămaşă şi-l trag înapoi.

— Nu face asta, îi zic.

Mă priveşte bizar, cu ochii mijiţi.

Scot haine şi pentru el, i le dau. Le ia, dar nu se îmbracă. N-are sens să-l zoresc. În dispoziţia în care e, dacă vrea să aştepte, poate s-o facă.

Aşteaptă şi aşteaptă. Zece minute, apoi cincisprezece.

O să ţinem un concurs de aşteptat.

După treizeci de minute de vânt rece suflând dinspre ocean, întreabă:

— Unde mergem?

— Spre sud, pe coastă.

— Hai să ne întoarcem.

— Unde?

— Unde-i mai cald.

S-ar adăuga alţi o sută şaizeci de kilometri.

— Trebuie să mergem spre sud acum, zic.

— De ce?

— Fiindcă am merge prea mult dacă ne-am întoarce.

— Hai să ne întoarcem.

— Nu. Îmbracă-te cu hainele groase.

Nu vrea. Stă pe jos.

După alte cincisprezece minute, zice:

— Hai să ne întoarcem.

— Chris, nu conduci tu motorul. Eu îl conduc. Mergem spre sud.

— De ce?

— Fiindcă e prea departe şi fiindcă aşa am spus eu.

— Păi şi de ce nu ne întoarcem?

Mă apucă nervii.

— Nu prea vrei să ştii de fapt, nu?

— Vreau doar să mă-ntorc. Spune-mi de ce nu ne putem întoarce.

Răbdarea mea atârnă de un fir de aţă.

— Nu vrei de fapt să te întorci. Doar vrei să mă enervezi, Chris. Ţine-o aşa şi-o să reuşeşti!

O pâlpâire de frică. Asta voia. Vrea să mă urască. Fiindcă nu sunt *el*.

Lasă amărât privirea în pământ şi se îmbracă cu hainele groase. Ne întoarcem la motocicletă şi apoi ne continuăm drumul pe coastă.

Pot să-l imit pe tatăl pe care ar fi trebuit să-l aibă, dar subconştient, la nivelul Calităţii, îşi dă seama şi ştie că tatăl lui adevărat nu-i aici. În toate dezbaterile astea Chautauqua a fost mai mult decât un strop de ipocrizie. Am tot dat sfaturi pentru eliminarea dualităţii subiect-obiect, dar cea mai pronunţată dualitate, cea dintre mine şi el, rămâne nerezolvată. O minte scindată în ea însăşi.

Dar cine-a făcut asta? *Eu* nu. Şi acum nu se mai poate desface… Mă tot întreb cât o fi până la fundul oceanului…

Sunt un eretic, unul care s-a căit şi, ca atare, în ochii tuturor, şi-a salvat sufletul. În ochii tuturor cu o excepţie – cineva care ştie, în adâncul său, că nu şi-a salvat decât pielea.

Supravieţuiesc mai ales fiindcă le fac altora pe plac. E ca să scapi. Pentru asta îţi dai seama ce vor ei să spui şi o spui cu cât de multă abilitate şi originalitate eşti în stare, iar dacă îi convingi, scapi. Dacă nu l-aş fi abandonat, aş fi încă acolo, însă el a rămas fidel până la sfârşit convingerilor sale. Asta e diferenţa dintre noi, iar Chris o ştie. Din cauza asta simt uneori că el e realitatea, iar eu năluca.

Suntem acum pe coasta din Mendocino County şi totul e sălbatic, deschis şi minunat. Pe coline e mai mult iarbă, însă în adânciturile dintre stânci şi în pliurile dealurilor cresc tufe neobişnuite, ce par să se prelingă, sculptate de briza ce se ridică din ocean. Trecem de nişte garduri vechi de scânduri, cenuşii de atâtea intemperii. Mai încolo se vede o fermă veche, tot dărăpănată şi cenuşie. Cum ar putea să ţină cineva o fermă aici? Gardul are multe şipci lipsă. E şubred.

Oprim să ne odihnim în locul în care drumul coboară spre ocean dintre steiurile înalte de stâncă. Cum opresc motorul, Chris zice:

— De ce ne-am oprit aici?

— Am obosit.

— Eu nu, hai să mai mergem.

E tot furios. Şi eu la fel.

— Du-te pe plajă şi aleargă în cerc cât mă odihnesc eu.

— Hai să mai mergem, zice, dar mă îndepărtez şi-l ignor.

Se aşază pe marginea drumului, lângă motocicletă.

Mirosul greu, de materie organică putrezită, al oceanului şi vântul rece nu prea te îmbie la odihnă. Găsesc însă o grămadă mare de stânci cenuşii între care vântul nu bate şi căldura soarelui poate fi simţită şi apreciată. Mă concentrez asupra căldurii, recunoscător că există, atâta cât e.

Pornim iarăşi la drum şi-mi dau seama că e un alt Phaidros, gândind cum gândea şi acţionând cum avea obiceiul, în căutare de gâlceavă, purtat de forţe de care abia e conştient şi pe care nu le înţelege. Întrebările… aceleaşi întrebări… trebuie musai să ştie totul.

Iar dacă nu găseşte răspunsul, umblă şi umblă până primeşte unul, care duce la altă întrebare, şi porneşte din nou după răspuns… căutând mereu soluţii, fără să înţeleagă că întrebările nu au sfârşit. Ceva lipseşte, iar el ştie asta şi o să se omoare încercând să-şi dea seama ce.

Luăm o curbă ascuţită, pe o stâncă suspendată deasupra ţărmului. Oceanul se întinde la nesfârşit, rece şi albastru, inducând o stare stranie de deznădejde. Oamenii de pe coastă nu ştiu niciodată ce înseamnă de fapt oceanul pentru locuitorii din inima uscatului – ce vis măreţ şi îndepărtat este, prezent, dar nevăzut, ascuns în cele mai adânci nivele ale subconştientului şi, când ajung la ocean şi imaginea conştientă e comparată cu visul subconştient, sentimentul lor e unul de înfrângere: atâta distanţă parcursă pentru a fi oprit de un mister ce nu va putea fi cuprins niciodată. Sursa tuturor.

După ceva vreme ajungem într-o localitate unde pâcla luminoasă, ce părea atât de naturală deasupra oceanului, se vede acum pe străzi, le dă un soi de halou, o aureolă solară ce face totul să pară nostalgic, ca o amintire de demult.

Oprim la un restaurant aglomerat şi prindem ultima masă liberă la o fereastră ce dă spre strada însorită. Chris stă cu ochii în pământ şi nu vorbeşte. Simte poate, cumva, că nu mai avem mult de mers.

— Nu mi-e foame, zice.

— Nu te superi să aştepţi cât mănânc?

— Hai să mergem, nu mi-e foame.

— Dar mie îmi este.

— Mie nu şi mă doare stomacul.

Vechiul simptom.

Mănânc ascultând conversaţiile din jur, clinchetul farfuriilor şi lingurilor de la mesele celelalte. Mă uit afară, la un biciclist în trecere. Parcă, nu ştiu cum, am ajuns la capătul lumii.

Ridic privirea şi-l văd pe Chris plângând.

— Ce mai e?

— Stomacul. Mă doare.

— Asta-i tot?

— Nu. Pur şi simplu mi-e *silă* de tot… îmi pare rău că am venit… urăsc excursia asta… credeam că o să mă distrez şi nu mă distrez deloc… îmi pare rău că am venit.

E un rostitor al adevărului, ca Phaidros. Şi, tot ca Phaidros, mă priveşte cu tot mai multă ciudă. A venit vremea.

— Mă gândeam, Chris, să te sui în autobuz aici şi să te trimit acasă.

Figura îi e lipsită de expresie, apoi arată surpriză amestecată cu consternare.

Adaug:

— Eu o să merg mai departe cu motocicleta şi ne vedem într-o săptămână sau două. N-are sens să te oblig să continui o vacanţă pe care n-o suporţi.

Îmi vine acum şi mie rândul să fiu surprins. Expresia lui nu trădează deloc uşurare. Consternarea îi sporeşte, coboară privirea şi nu zice nimic.

Pare prins pe picior greşit şi înspăimântat.

Se uită la mine.

— Unde-o să stau?

— Păi, acasă la noi nu se poate acum, fiindcă deocamdată sunt alţi oameni acolo. Poţi sta cu bunica şi bunicul.

— Nu vreau să stau cu ei.

— Poţi sta cu mătuşa ta.

— Nu-i place de mine. Şi nici mie de ea.

— Atunci cu cealaltă bunică şi celălalt bunic.

— Nici la ei nu vreau.

Mai spun şi alte nume, dar clatină din cap.

— Atunci *la cine*?

— Nu ştiu.

— Chris, cred că-ţi dai şi singur seama care-i problema. Nu vrei în excursie. N-o suporţi. Nu vrei să stai cu nimeni şi să te duci nicăieri. Toţi oamenii pe care i-am pomenit ori nu-ţi place de ei, ori nu te plac ei pe tine.

Tace, dar în ochi îi licăresc lacrimi.

O femeie de la o masă învecinată mă priveşte furioasă. Deschide gura, gata parcă să spună ceva. O ţintuiesc cu o privire încruntată, îndelung, până ce închide gura şi se întoarce la farfurie.

Chris boceşte acum în toată legea, făcându-i şi pe alţii să se uite la noi.

— Hai să ne plimbăm, zic şi mă ridic de pe scaun fără să mai aştept nota.

Când să plătesc la casă, chelneriţa zice:

— Îmi pare rău că nu se simte bine băiatul.

Dau din cap, plătesc şi am ieşit de-acolo.

Mă uit după o bancă, pe undeva prin haloul de lumină, dar nu văd nici una. Atunci ne suim pe motor şi mergem încet spre sud, căutând un loc liniştit unde să oprim.

Şoseaua dă iarăşi către ocean şi urcă spre un platou ce pare să se întindă până în valuri, însă acum e înconjurat de vălătuci de ceaţă. Văd, printr-o spărtură în ceaţă, preţ de o clipă, nişte oameni odihnindu-se pe nisip, dar ceaţa se adună iar şi oamenii sunt ascunşi.

Mă uit la Chris şi văd în ochii lui o privire buimacă, goală, însă de îndată ce-l rog să stea jos, furia şi încrâncenarea de dimineaţă reapar.

— De ce? întreabă.

— Cred că e timpul să vorbim.

— Păi, vorbeşte, zice, cu toată ostilitatea de altă dată.

Nu suportă imaginea de „tată blând“. Ştie că „drăgălăşenia“ e falsă.

— Ce spui de viitor? zic.

Ce întrebare stupidă!

— Ce-i cu el?

— Voiam să te întreb ce planuri de viitor ai.

— O să-l las să vină.

În voce i se simte acum dispreţul.

Ceaţa se destramă puţin, dezvăluind înălţimea pe care ne aflăm, apoi se adună iar şi mă copleşeşte o senzaţie de inevitabil. Sunt împins către ceva şi obiectele zărite cu coada ochiului au aceeaşi intensitate cu cele pe care le văd înainte, toate într-unul singur, şi zic:

— Chris, cred că e timpul să vorbim despre nişte lucruri pe are nu le ştii.

Îl fac puţin atent. Simte că urmează ceva.

— Chris, te uiţi la un tată care a fost nebun multă vreme şi e pe punctul să înnebunească iar.

Nu doar pe punctul. Deja e aici. Fundul oceanului.

— Te trimit acasă nu fiindcă sunt supărat pe tine, ci fiindcă mă tem de ce s-ar putea întâmpla dacă continui să-mi asum responsabilitatea pentru tine.

Expresia nu i se schimbă. Încă nu pricepe ce-i spun.

— Deci asta înseamnă la revedere, Chris, şi nu-s sigur că o să ne mai vedem vreodată.

Asta e. Gata. Restul va urma firesc.

Tare ciudat se uită la mine. Cred că încă nu pricepe. Privirea asta… am mai văzut-o undeva… undeva…

În ceaţa dimineţii, într-o mlaştină, am văzut o răţuşcă, o răţuşcă albăstrie, care se uita aşa… O lovisem şi nu mai putea zbura, aşa că am fugit după ea, am apucat-o de gât şi, înainte s-o omor, a încetat să se zbată şi ceva din misterul universului s-a oglindit în privirea aceea… calmă şi nedumerită… şi totuşi atât de conştientă. Apoi i-am pus palma pe ochi, i-am sucit gâtul şi am simţit cum se frânge sub degete.

După aceea am desfăcut pumnul. Ochii erau aţintiţi tot spre mine, dar nu se uitau la nimic şi nu-mi mai urmăreau mişcările.

— Chris, ei spun asta despre tine.

Mă priveşte fix.

— Că toate problemele astea sunt în mintea ta.

Dă din cap că nu.

— Că par reale şi le simţi reale, dar că nu sunt.

Ochii i se măresc. Scutură mai departe din cap, dar acum îl copleşeşte înţelegerea.

— Lucrurile s-au înrăutăţit. Probleme la şcoală, probleme cu vecinii, probleme cu familia, probleme cu prietenii tăi… oriunde te duci apar probleme. Chris, eu i-am ţinut pe toţi deoparte, eu singur le-am zis: „E totul în regulă cu el“, dar acum n-o să mai pot. Înţelegi?

Se holbează la mine uluit. Privirea lui mă urmăreşte încă, dar începe să şovăie. Nu-i dau putere. Niciodată n-am făcut-o. Îl omor.

— Nu-i vina ta, Chris, niciodată n-a fost. Te rog să înţelegi asta.

Clipeşte brusc, violent. Ochii i se închid apoi şi din gură îi iese un ţipăt straniu, un vaiet care se aude, parcă, de departe. Se răsuceşte, se împiedică şi cade, se ridică, îngenunchează şi începe să se legene înainte

şi înapoi, cu capul lipit de pământ. Un vânt slab, ceţos suflă prin iarba de lângă el. Un pescăruş coboară alături.

Aud, prin ceaţă, huruitul unui camion şi asta mă înspăimântă.

— Trebuie să te ridici, Chris.

Vaietul e piţigăiat şi inuman, ca o sirenă în depărtare.

— Ridică-te!

Dar se leagănă şi se tânguie mai departe.

Nu ştiu ce să mai fac. Habar nu am. Îmi vine s-o iau la goană către marginea râpei, dar mă lupt cu impulsul. Mai întâi să-l duc la autobuz şi apoi râpa o să fie numai bună.

— Totul e în regulă acum, Chris.

Asta nu-i vocea mea.

— Nu te-am uitat.

Legănatul lui Chris încetează.

— Cum să te uit?

Chris ridică fruntea şi se uită la mine. O peliculă subţire, prin care s-a uitat mereu la mine, dispare o clipă şi apoi revine.

— O să fim împreună de-acum.

Ne învăluie huruitul camionului.

— Acum ridică-te!

Chris se scoală alene de pe jos şi mă ţintuieşte cu privirea. Camionul ajunge în dreptul nostru, opreşte, iar şoferul se uită să vadă dacă vrem să ne ia. Scutur din cap că nu şi îi fac semn din mână că poate să plece. Dă din cap, schimbă viteza, porneşte huruind subţire prin ceaţă şi rămân din nou singur, cu Chris.

Îi pun geaca mea pe umeri. Şi-a lăsat iarăşi capul între genunchi şi plânge, dar e un scâncet abia auzit, uman, nu ţipătul straniu de dinainte. Am mâinile ude şi simt că şi fruntea mi-e udă.

— De ce ne-ai părăsit? scânceşte după un timp.

— Când?

— La spital!

— N-am avut ce face, nu m-a lăsat poliţia să plec.

— N-a vrut să-ţi dea drumul?

— Nu.

— Păi, de ce n-ai deschis uşa?

— Ce uşă?

— Uşa de sticlă!

Mă străbate un fel de şoc electric. Despre ce uşă de sticlă vorbeşte?

— Nu mai ştii? zice. Stăteam de-o parte şi tu erai de cealaltă şi mama plângea.

Nu i-am povestit niciodată visul. De unde ar putea să ştie? O, nu.

Suntem în alt vis. De aceea îmi sună vocea aşa de ciudat.

— N-am putut deschide uşa. Mi-au zis să n-o deschid. Trebuia să fac ce-mi ziceau ei.

— Am crezut că nu vrei să ne vezi, spune Chris şi se uită în pământ.

Privirea îngrozită din ochii lui, în toţi aceşti ani.

Acum văd uşa. E la spital.

E ultima dată când o să-i văd. Sunt Phaidros, ăsta sunt, şi o să mă distrugă pentru că am rostit Adevărul.

Totul a căpătat sens.

Chris plânge acum încetişor. Plânge şi plânge. Briza oceanului suflă printre firele înalte de iarbă din jurul nostru, iar ceaţa începe să se risipească.

— Nu plânge, Chris. Plânsul e pentru copii.

După ceva timp, îi întind o cârpă să-şi şteargă faţa. Ne strângem calabalâcul şi-l suim pe motocicletă. Ceaţa se ridică deodată şi văd că lumina soarelui, căzând pe faţa lui, îi dă o expresie deschisă, cum n-am mai văzut să aibă. Îşi pune casca, strânge cureaua şi ridică ochii.

— Chiar ai fost nebun?

De ce-ar întreba asta?

— *Nu!*

Mă cuprinde uimirea. Dar ochii lui Chris strălucesc.

— Ştiam eu, zice.

Apoi se suie în şaua motocicletei şi pornim la drum.

32

Trecem printre tufe de manzanita şi desişuri cu frunze ceruite, iar expresia lui Chris îmi stăruie în minte. „Ştiam eu“, asta a zis.

Motorul ia curbele fără greutate, aplecându-se astfel încât să ne suporte mereu greutatea, indiferent de unghiul înclinării. Drumul e plin de flori şi de peisaje-surpriză, de curbe strânse, una după alta, aşa că lumea întreagă se roteşte, face piruete, se înalţă şi cade la loc.

„Ştiam eu“, a zis. Acum mi se pare unul dintre faptele acelea mici ce trag de capătul firului, spunând că nu-s atât de neînsemnate pe cât credeam. I-a stăruit în minte vreme îndelungată, ani întregi. Toate problemele pe care le-a făcut sunt mai uşor de înţeles acum. „Ştiam eu“, a zis.

Trebuie să fi auzit ceva acum mult timp şi, din neînţelegere copilărească, a amestecat borcanele. Aşa zicea mereu Phaidros – adică eu – cu ani în urmă şi Chris trebuie s-o fi crezut şi să fi ascuns asta în el.

Suntem legaţi unul de celălalt în chipuri pe care nu le înţelegem pe deplin, poate deloc. El a fost tot timpul adevăratul motiv pentru care am ieşit din spital. Ar fi fost complet greşit să-l las să crească singur. Şi în vis tot el încerca, întotdeauna, să deschidă uşa.

Nu l-am susţinut deloc. El m-a susţinut pe mine!

„Ştiam eu“, a zis. Mă tot împunge, arătându-mi că problema mea s-ar putea să nu fie chiar atât de gravă pe cât am crezusem, fiindcă răspunsul e chiar în faţă. Pentru numele lui Dumnezeu, uşurează-l de povara asta! Fii iarăşi o singură persoană!

Ne învăluie arome bogate şi parfumuri necunoscute de flori, copaci şi tufe. Ne-am îndepărtat de ţărm acum, frigul s-a dus şi ne asaltează iarăşi căldura. Pătrunde prin geacă şi prin celelalte haine şi usucă umezeala de dedesubt. Mănuşile, înnegrite de ploaie, îşi recapătă culoarea acum. Umezeala aceea de lângă ocean parcă mi-a stors căldura din oase, parcă am uitat ce înseamnă. Mă ia picoteala. Zăresc, într-o văiuagă, un loc de popas cu masă de picnic. Când ajungem în dreptul lui, opresc motorul.

— Mi-e somn, îi zic lui Chris. Mă pun să aţipesc un pic.

— Şi eu la fel, zice.

Dormim deci, iar când ne trezim mă simt revigorat, mai odihnit decât am fost de mult timp. Iau geaca lui Chris şi o bag, împreună cu a mea, sub cablurile elastice care ne ţin rucsacurile prinse de motocicletă.

E aşa de cald, că-mi vine să-mi scot casca. Îmi amintesc că nu sunt obligatorii în statul ăsta. O prind de unul dintre cabluri.

— Pune-o şi pe a mea, zice Chris.

— Îţi trebuie pentru protecţie.

— Tu n-o porţi.

— Bine, mă învoiesc şi o atârn şi pe-a lui.

Şoseaua se răsuceşte şi şerpuieşte printre copaci. Se avântă în ace de păr şi trece de la o scenă la alta, pe lângă şi printre tufişuri, apoi prin spaţii largi, de unde se văd departe, în jos, canioanele.

— Frumos! răcnesc către Chris.

— Nu-i nevoie să ţipi, zice.

— A, da, spun râzând.

Când n-ai cască, poţi vorbi pe un ton normal. După atâtea zile!

— Ei, e frumos, oricum, zic.

Alţi pomi, tufe şi crânguri. Se face şi mai cald. Chris se ţine acum de umerii mei şi, când întorc capul, văd că s-a ridicat pe scăriţe.

— E cam periculos, îi zic.

— Nu, nu e, îmi dau seama.

Probabil că-şi dă seama.

— Dar să ai grijă, zic.

După un timp, când tăiem o curbă în ac de păr, pe sub nişte copaci rămuroşi, strigă: „Oo“, apoi „Aa“, apoi „Uau“. Unele ramuri atârnă atât de jos, că – dacă nu-i atent – o să-l plesnească peste cap.

— Ce s-a întâmplat? întreb.

— E aşa de diferit!

— Ce?

— Tot. Până acum nu puteam să văd peste umerii tăi.

Lumina soarelui, trecând printre crengi, trasează pe şosea desene bizare şi frumoase. Ochii îmi trec pe rând de la lumină la întuneric. Luăm o curbă şi ieşim în plin soare.

E adevărat. Nu mi-am dat seama până acum. În tot timpul ăsta s-a holbat la spinarea mea.

— Ce vezi? îl întreb.

— Totul e altfel.

Trecem iar printr-un crâng şi zice:

— Nu te sperii?

— Nu, te obişnuieşti.

— Dar pot să am şi eu motocicletă când mă fac destul de mare? întreabă după o vreme.

— Dacă o să ai grijă de ea.

— Ce trebuie să faci?

— O groază de chestii. Doar ai văzut ce fac eu.

— O să mi le arăţi şi mie?

— Sigur.

— E greu?

— Dacă ai atitudinea potrivită, nu e. Cel mai greu e să ai atitudinea potrivită.

— Ah.

După un timp, văd că s-a aşezat iar în şa. Zice:

— Tată?

— Ce-i?

— O să am atitudinea potrivită?

— Aşa cred. Nu mi se pare că o să ai vreo problemă.

Şi mergem mai departe, prin Ukiah, Hopland, Cloverdale. Pătrundem în ţinutul vinului. Kilometrii autostrăzii par să curgă uşor Acum. Motorul care ne-a purtat pe jumătate de continent zumzăie mai departe, nepăsător la orice în afara forţelor sale interne. Trecem prin Asti, Santa Rosa, Petaluma şi Novato, pline de maşini, camioane, autobuze gemând de oameni. Nu peste mult timp se văd case pe lângă drum, bărci şi apa Golfului.

Încercările nu se sfârşesc, desigur, niciodată. Nefericirea şi ghinionul apar necontenit câtă vreme trăieşte omul, dar acum a apărut şi o senzaţie pe care n-am mai avut-o şi nu-i doar la suprafaţa lucrurilor, ci pătrunde până în adânc: noi doi am câştigat. O să fie mai bine de-acum. Poţi, cumva, să te prinzi de chestia asta.

1. Tărâm necunoscut (în lat., în orig.) (n.r.).

2. Homer, *Iliada*, traducere, postfaţă, bibliografie şi indici de Dan Sluşanschi, Editura Humanitas, Bucureşti, 2012, cântul VI, vv. 445-480, pp. 128-129 (n.r.).

Cuvânt de final

Cartea de faţă are de spus multe despre perspectivele Greciei antice şi înţelesul lor, însă o perspectivă lipseşte. E vorba de viziunea asupra timpului. Viitorul era, pentru greci, ceva care îi ajungea din urmă, în vreme ce trecutul se retrăgea chiar sub ochii lor.

Când te gândeşti la asta, e o metaforă mai precisă decât a noastră, din prezent. Cine *poate* cu adevărat să privească viitorul în faţă? Nu poţi decât să proiectezi din trecut, chiar şi când trecutul îţi arată că asemenea proiecţii sunt adesea greşite. Şi cine poate, cu adevărat, să uite trecutul? Ce altceva ar fi de ştiut?

La zece ani după publicarea cărţii *Zen şi arta reparării motocicletei*, perspectiva Greciei antice îmi pare cu siguranţă potrivită. Ce fel de viitor ne prinde din urmă n-am de unde să ştiu. Dar trecutul, răsfirat dinaintea noastră, domină peisajul.

Nimeni, desigur, n-ar fi putut prevedea ce s-a întâmplat. Pe atunci, după ce alţi 121 refuzaseră, un singur editor a oferit avansul standard de 3 000 de dolari. A zis că romanul l-a forţat să decidă de ce lucra în domeniul editorial, adăugând că, deşi această plată era aproape sigur şi ultima, n-ar trebui să mă descurajez. În cazul unei asemenea cărţi nu era vorba despre bani.

Era adevărat. Dar apoi s-a publicat, au urmat cronici uimitoare, statutul de bestseller, interviuri pe la reviste, interviuri la radio şi televizor, oferte pentru filme, ediţii în străinătate, oferte nesfârşite pentru conferinţe şi corespondenţă de la cititori entuziaşti – asta săptămână după săptămână şi lună după lună. Scrisorile erau pline de întrebări: De ce? Cum s-a întâmplat asta? Ce lipseşte aici? Care a *fost* motivul dumneavoastră?

Tonul era cumva frustrat. Ştiau că în cartea asta sunt mai multe decât descoperi la prima vedere. Voiau să afle totul.

Dar nu prea era un „totul“ de povestit. Nu existau motivaţii secundare, puternic manipulatoare. Mi se păruse că scrisul cărţii ar fi avut mai multă calitate decât să n-o fi scris, atâta tot. Dar, pe măsură ce timpul trece şi perspectiva ce înconjoară cartea se lărgeşte, un răspuns ceva mai detaliat devine posibil.

Există un cuvânt suedez, *kulturbärer*, ce poate fi tradus prin „purtător de cultură“, fără să însemne totuşi mare lucru. Nu e un concept foarte folosit în America, deşi ar trebui.

O carte purtătoare de cultură, ca un catâr, cară cultura în spinare. Nimeni n-ar trebui să se apuce să scrie una intenţionat. Cărţile purtătoare de cultură se ivesc aproape accidental, ca o schimbare bruscă la bursa de mărfuri. Mai sunt şi cărţi de calitate rară, importante, ce fac *parte* din cultură, dar nu-i acelaşi lucru. Ele *aparţin* culturii. Nu o duc nicăieri în spinare. Pot, de pildă, să discute cu înţelegere despre nebunie, fiindcă asta e atitudinea culturală standard. Dar nu propagă nici o sugestie că nebunia ar putea fi şi altceva decât boală sau degenerare.

Cărţile purtătoare de cultură lansează o provocare la adresa valorilor culturale şi adesea fac asta în perioade în care cultura tinde să favorizeze provocarea lor. Cărţile acestea nu sunt neapărat de calitate. *Coliba unchiului Tom* n-a fost o capodoperă literară, însă a fost o carte purtătoare de cultură. A apărut într-o perioadă în care întreaga cultură era pe cale să respingă sclavia. Oamenii au văzut în ea o portretizare a noilor valori şi lucrarea a devenit un imens succes.

Succesul cărţii de faţă pare rezultatul aceluiaşi fenomen. Tratamentul involuntar cu şocuri electrice descris aici este astăzi interzis. E un atentat la libertatea umană. Cultura s-a schimbat.

Cartea a apărut totodată şi într-o perioadă de seism cultural în privinţa succesului material. Hipioţii nu voiau să mai aibă de-a face cu aşa ceva.

Conservatorilor li se luase piuitul. Prosperitatea materială era visul american. Milioane de ţărani europeni tânjiseră după el toate viaţa şi veniseră în America să-l găsească – visul unei lumi în care ei şi urmaşii lor să aibă în sfârşit destul. Acum însă, urmaşii lor răsfăţaţi le aruncau visul în faţă, zicând că nu-i bun de nimic. Ce mai voiau?

Hipioţii voiau ceva căruia îi spuneau „libertate“, însă – analizată până la capăt – „libertatea“ e un ţel complet negativ. Susţine doar că ceva anume e rău. Hipioţii nu ofereau o alternativă reală în afara unora colorate şi de scurtă durată, iar printre acestea unele aduceau tot mai mult cu degenerarea pură. Degenerarea poate fi distractivă, dar e greu de menţinut ca ocupaţie serioasă, de-o viaţă.

Cartea de faţă oferă o alternativă nouă, mai serioasă, la succesul material. Nu-i atât o alternativă, cât o expansiune a sensului „succesului“ către ceva mai vast decât obţinerea unei slujbe bune şi evitarea belelelor. Ceva mai vast, totodată, decât simpla libertate. Oferă un ţel pozitiv care poate fi urmat fără să îngrădească ceva. Acesta, cred, e principalul motiv pentru succesul cărţii. Cultura întreagă, întâmplător, căuta exact ce a avut cartea asta de oferit. În acest sens e purtătoare de cultură.

Perspectiva inversă a Greciei antice asupra timpului scurs în ultimii zece ani are şi o faţetă foarte întunecată: Chris a murit.

A fost ucis. Cam pe la ora opt seara, într-o sâmbătă, pe 17 noiembrie 1979, în San Francisco, a ieşit din Centrul Zen, unde studia, ca să viziteze un prieten care locuia la un cvartal mai încolo, pe Haight Street.

Potrivit martorilor, o maşină a oprit lângă el pe stradă şi doi bărbaţi, negri, au sărit din ea. Unul s-a apropiat pe la spate, pentru ca Chris să nu poată scăpa, şi l-a apucat de mâini. Cel din faţă i-a golit buzunarele, n-a găsit nimic şi s-a înfuriat. L-a ameninţat pe Chris cu un cuţit mare de bucătărie. Chris a spus ceva, dar martorii n-au auzit ce. Agresorul a

devenit şi mai furios. A înfipt cuţitul în pieptul lui Chris. Apoi cei doi au sărit în maşină şi duşi au fost.

Chris s-a sprijinit un timp de o maşină parcată, încercând să nu se prăbuşească. După aceea a pornit, împleticindu-se, către un stâlp de iluminat aflat la intersecţia dintre Haight şi Octavia. Acolo, cu plămânul drept plin de sângele scurs dintr-o arteră pulmonară retezată, a căzut pe trotuar şi a murit.

Continui să trăiesc, mai mult prin forţa obişnuinţei decât prin altceva. Am aflat, la înmormântarea lui, că în dimineaţa aceea cumpărase un bilet spre Anglia, unde – pe un vas cu pânze – locuiam împreună cu a doua soţie a mea. Apoi a venit o scrisoare de la el, foarte ciudată, care zicea: „N-am crezut niciodată că o să apuc să-mi văd a 23-a aniversare“. Ar fi împlinit 23 de ani în două săptămâni.

După slujba funerară, i-am împachetat toate lucrurile, printre care şi o motocicletă la mâna a doua pe care abia şi-o luase, le-am băgat într-o camionetă veche şi le-am dus printre munţii şi drumurile pustii descrise în carte. În perioada aceea a anului, pădurile de munte şi preriile erau acoperite de zăpadă, singuratice şi minunate. Deja, când am ajuns la casa bunicului său din Minnesota, ne simţeam ceva mai împăcaţi. Lucrurile sale sunt încă păstrate în podul bunicului.

Tind să fiu copleşit de întrebări filosofice, pe care mi le tot pun iar şi iar, în bucle ce se tot răsucesc până ori produc un răspuns, ori se blochează în repetiţie şi devin periculoase psihiatric. Întrebarea, repetată obsesiv, a fost de data aceea: „Unde s-a dus?“.

Unde s-a dus Chris? Cumpărase un bilet de avion în acea dimineaţă. Avea cont în bancă, sertare pline de haine şi rafturi pline cu cărţi. Era o persoană reală, vie, care ocupa timp şi spaţiu pe planetă şi acum, deodată, încotro o apucase? Ieşise pe coşul crematoriului? Se afla în cutiuţa cu

oscioare pe care ne-au dat-o? Cânta dintr-o harpă de aur pe vreun nor, departe, sus? Nici unul dintre răspunsuri nu părea plauzibil.

Trebuia să mă întreb: De ce anume fusesem ataşat? De ceva din imaginaţie? Când ai stat câtva timp într-un spital de psihiatrie, asta nu-i niciodată o întrebare banală. Dacă nu fusese imaginar, atunci unde era acum? Oare lucrurile reale dispar pur şi simplu? Dacă da, atunci legile conservării din fizică au dat de belea. Dar dacă rămânem în domeniul legilor fizicii, atunci Chris, cel dispărut, era ireal. Şi tot aşa, în cerc. Obişnuia să alerge aşa, să dea ture, doar ca să mă înfurie. Mai devreme sau mai târziu se întorcea însă, dar acum de unde ar fi putut să mai apară? Fiindcă, până la urmă, unde se dusese?

Bucla a încetat să se mai răsucească în ea însăşi când mi-am dat seama că, înainte de-a întreba „Unde s-a dus el?“, ar trebui întrebat: „Ce anume este acest «el» care s-a dus?“. O veche obişnuinţă culturală îi socoteşte pe oameni, în principal, ceva material, carne şi sânge. Câtă vreme te ţii de ideea asta, nu există soluţie. Carnea şi sângele lui Chris ieşiseră, evident, pe coşul crematoriului. Dar astea nu erau Chris.

Trebuia să-mi dau seama că băiatul meu, de care-mi era aşa de dor, era nu un obiect, ci un model şi, cu toate că modelul includea carnea şi sângele lui Chris, nu în asta consta el. Modelul, structura, era mai vast decât mine şi decât Chris şi ne lega în feluri pe care nici unul nu le înţelegea pe deplin şi pe care nici unul dintre noi nu le putea controla pe deplin.

Acum corpul lui Chris, parte a acestei structuri mai extinse, dispăruse. Însă modelul structural persista. În mijlocul lui fusese făcută o gaură imensă, care era motivul tuturor suferinţelor. Modelul căuta ceva de care să se ataşeze şi nu găsea nimic. De aceea, probabil, oamenii îndoliaţi se simt atât de apropiaţi de pietrele de mormânt şi de reprezentările materiale ale decedaţilor. Modelul se străduie să persiste încercând să descopere noi obiecte materiale pe care să se centreze.

Mai târziu m-am lămurit că aceste cugetări erau foarte apropiate de gândirea multor culturi „primitive“. Dacă iei acea parte a modelului care nu e din carnea şi oasele lui Chris şi o numeşti „spiritul“ lui Chris sau „duhul“ lui Chris, poţi să spui, fără alte transpuneri, că spiritul sau duhul lui Chris caută un nou corp în care să intre. Când auzim asemenea discuţii „primitive“, le concediem socotindu-le superstiţii, fiindcă interpretăm *duhul* sau *spiritul* ca pe un soi de ectoplasmă materială, când de fapt s-ar putea să nu însemne defel aşa ceva.

Oricum, nu la multe luni după aceea soţia mea, pe neaşteptate, a rămas gravidă. După ce am discutat îndeaproape, am decis că sarcina nu putea să continue. Eu sunt trecut de cincizeci de ani. Nu voiam să mai am parte de experienţa creşterii încă unui copil. Avusesem destulă. Aşa că am ajuns la această concluzie şi am şi am făcut programare pentru intervenţia medicală necesară.

Apoi s-a întâmplat ceva de-a dreptul neobişnuit. N-o să uit în veci. Pe măsură ce treceam în revistă decizia pentru ultima oară, în detaliu, s-a instalat un soi de disociere, ca şi cum soţia mea ar fi început să se tragă înapoi, să se separe de mine. Ne uitam unul la celălalt, vorbeam normal, dar era ca în fotografiile acelea cu rachete după lansare, când vezi cum cele două module se separă în spaţiu. Crezi că sunteţi împreună şi brusc îţi dai seama că nu mai sunteţi împreună.

Am zis: „Stai aşa, ceva nu-i în regulă“. Manifestarea a rămas inexplicabilă, însă a fost intensă şi nu voiam să mai continue. Era ceva de-a dreptul înfricoşător, care a devenit, de atunci, mai clar. Era modelul mai vast al lui Chris, care se făcea cunoscut în sfârşit. Ne-am schimbat decizia; acum îmi dau seama ce catastrofă ar fi fost dacă n-am fi făcut asta.

Aşadar, cred că s-ar putea spune, potrivit acestui fel primitiv de-a vedea lucrurile, că până la urmă Chris a avut parte de biletul lui de avion.

De data asta e o fetiţă pe nume Nell, iar viaţa noastră a căpătat din nou perspectivă. Gaura din ţesătura modelului a fost cârpită. O mie de amintiri cu Chris vor fi întotdeauna la îndemână, desigur, însă nu şi o agăţare distructivă de o entitate materială care nu se mai poate întoarce vreodată aici. Acum suntem în Suedia, locul de baştină al strămoşilor mamei mele, şi lucrez la o nouă carte, care e o continuare a primeia.

Nell ne învaţă aspecte ale meseriei de părinte până acum neştiute. Dacă plânge, face mizerie sau decide să se încăpăţâneze (o face destul de rar), nu deranjează. Avem întotdeauna tăcerea lui Chris cu care să comparăm toate astea. E mai clar acum că, deşi numele se schimbă şi trupurile se modifică necontenit, modelul mai vast care ne ţine pe toţi laolaltă continuă să existe. În termenii aceştia, rândurile de la sfârşitul cărţii încă îşi menţin valabilitatea. *Chiar* am învins. Lucrurile *stau* mai bine acum. Poţi, cumva, să te prinzi de chestia asta.

ooo1o99ikl;i.,pyknulmmmmmmmmm

(Ultimul rând e scris de Nell. A întins mânuţa şi-a bătut în tastele maşinii de scris, după care a stat să se uite ce se întâmplă, cu aceeaşi lucire în priviri pe care o avea şi Chris. Dacă editorii o păstrează, va fi prima ei operă publicată.)

Robert M. Pirsig,
Göteborg, Suedia,
1984